

EUs Lisboa-strategi i et norsk perspektiv
The EU Lisbon Strategy – A Norwegian Perspective

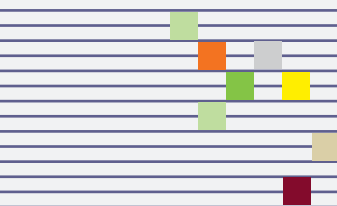

NÆRINGS- OG HANDELSDEPARTEMENTET

Ministry of Trade and Industry

EUs Lisboa-strategi i et norsk perspektiv
The EU Lisbon Strategy – A Norwegian Perspective

Forord

Preface

Verdiskaping er grunnlaget for velferd. Derfor er målet for regjeringens næringspolitikk at vi skal ha størst mulig verdiskaping i norsk økonomi.

Regjeringen fører en aktiv næringspolitikk med utgangspunkt i Soria Moria-erklæringen, fordi det styrker næringslivet og fellesskapets interesser. Regjeringen vil bidra til å utvikle framtidens arbeids- og næringsliv for å sikre arbeid til alle og framtidens velferd. Sammenhengen mellom samfunnets evne til å skape og dele er kjernen i regjeringens politikk.

Norsk økonomi går godt. Vi har full sysselsetting og svært høyt velferdsnivå i internasjonale sammenlikninger. Men hvordan skal vi sikre høy verdiskaping også i framtiden?

For det er ingen tvil om at vi står overfor utfordringer. Globaliseringen – bl.a. gjennom åpningen av markedene i India og Kina og utvidelsen av EU – innebærer sterkere konkurranse for mange norske produsenter, men åpner samtidig nye markeder. Rask teknologisk utvikling betyr at skal vi utnytte ny teknologi effektivt, må vi endre arbeidsprosesser og ta i bruk nye typer kompetanse. Store grupper med høy utdannelse skal inn på arbeidsmarkedet, samtidig som store grupper er i ferd med å gå av med pensjon.

Dette skjer samtidig som norsk økonomi er i en spesiell situasjon. Norge kan i dag høste svært store inntekter fra petroleumssektoren. Dette er et gode. Men det er også en utfordring – ikke minst for andre konkurranseutsatte næringer. De store petroleumsinntektene gjør det enklere å bruke mer penger til innenlands konsum, og ha mindre fokus på eksportnæringene. Det er derfor viktig at vi følger handlingsregelen. Petroleumsindustrien vil i mange år framover være viktig for Norge. Men petroleumsreserver er en begrenset ressurs.

Framtidige oljeinntekter er usikre. Dagens høye inntekter vil etter hvert begynne å falle. Skal vi opprettholde vår høye verdiskaping i framtiden, vil vi fortsatt trenge et konkurranseutsatt

Wealth creation forms the basis for welfare. Consequently, the Government's industrial policy aims to maximize wealth creation in the Norwegian economy.

The Government conducts an active industrial policy, premised on the Soria Moria Declaration, because it strengthens the business sector and serves the interests of society. The Government will contribute to developing the labour market and the business sector of the future, to safeguard job opportunities and future welfare. The interlinkage between society's ability to create and its ability to share is at the core of the Government's policy.

The Norwegian economy is doing well. We enjoy full employment, and a very high level of welfare from an international perspective. But how are we to ensure high wealth creation also in the future?

There is, after all, no doubt that we are facing challenges. Globalisation – like the opening of the markets in India and China and the expansion of the EU – implies stronger competition for many Norwegian manufacturers, but also brings new market opportunities. Swift technological development means that we need to change working procedures and make use on new types of competence in order to exploit new technology effectively. Large groups of well-educated youth are about to enter the labour market, whilst large groups of employees are nearing retirement.

This all takes place at a time when the Norwegian economy finds itself in a unique situation. Norway currently reaps large revenues from the petroleum sector. This is a dear advantage. But it also poses a challenge – not least from the perspective of other industries that are exposed to international competition. The large petroleum revenues make it tempting to spend more money on domestic consumption, whilst focusing less on the export industries. Consequently, it is important that we observe the fiscal rule (see chapter 2.1). The petroleum industry will remain important to Norway for many years. However, petroleum reserves represent a finite resource. Future petroleum revenues are uncertain.

næringsliv ut over petroleumssektoren. Det er nå vi kan og må legge grunnlaget for å sikre en slik utvikling.

Nordens erfaringer – en velferdsmodell som fungerer

Den høye sysselsettingsraten og den gode produktivitetsveksten er noe Norge deler med de andre nordiske landene. Samtidig skiller Norden seg ut også på andre områder. Skatteratene er relativt høye, og velferdsordningene er gode. Dette er elementer som av og til blir trukket fram som hindringer for vekst og sysselsetting. Men det synes ikke å være tilfelle i Norden. De nordiske landene viser at det er mulig å kombinere åpenhet og konkurransedyktighet med en stor offentlig sektor og betydelig grad av omfordeling mellom grupper. Det er et mål for denne regjeringen å bygge videre på disse erfaringene.

Et viktig kjennetegn ved den nordiske modellen er at staten tar ansvaret for omfordeling, mens bedriftene – gjerne med offentlig eierskap – tar ansvaret for verdiskapingen. Viktige samfunnsoppgaver ivaretas gjennom en effektiv og veldrevet offentlig sektor. Den nordiske velferdsmodellen gjør det enklere for individet å akseptere den risikoen som følger av omstillingsprosesser. De nordiske landene hører til en utvalgt gruppe av europeiske land som har møtt økt internasjonal konkurranse gjennom omstilling og nyskaping. Den nordiske velferdsmodellen og rollefordelingen mellom det offentlige og bedriftene kan være en av forklaringene på dette.

Spesielt synes samarbeidet mellom partene i det norske arbeidslivet å fungere godt. Treparsamarbeidet har bidratt til å sikre en levedyktig konkurranseutsatt industri, og til å opprettholde full sysselsetting. Gjennom å videreføre prinsippene som ligger til grunn for dette samarbeidet står vi godt rustet til å møte utfordringene også i årene som kommer.

EU – Norges viktigste handelspartner

EU er Norges viktigste handelspartner. Gjennom vår deltakelse i EØS er vi en integrert del av det indre marked.

Eventually, revenues will start to decline from their current high level. In order to maintain our high level of wealth creation in the future, we need a non-petroleum-based business sector that is exposed to international competition. Now is the time when we both can and should create the foundations underpinning such a future.

The Nordic experience – a welfare model that works

A high employment ratio and a favourable productivity growth are characteristics that Norway has in common with the other Nordic countries. The Nordic region also shares certain other defining characteristics. Tax rates are relatively high, whilst welfare schemes are comprehensive. These elements are from time to time identified as impediments to growth and employment. However, that would not seem to be the case in the Nordic region. The Nordic countries demonstrate that it is possible to combine openness and competitiveness with a large public sector and a considerable degree of redistribution between various groups. This Government aims for continued development based on that experience.

An important characteristic of the Nordic model is that the State assumes responsibility for redistribution, whilst businesses – often under public ownership – assume responsibility for wealth creation. Important social duties are attended to by an efficient and well-run public sector. The Nordic welfare model makes it easier for individuals to accept the risks associated with restructuring processes. The Nordic countries are part of a select group of European countries that have responded to international competition through restructuring and innovation. One of the explanations may be the Nordic welfare model, and its division of responsibilities between the public sector and the business sector.

In particular, cooperation between the two sides of Norwegian industry and the authorities appears to be operating smoothly. Such tripartite cooperation has contributed to safeguarding the sustainability of industries exposed to international competition, and to maintaining full employment. A continuation of the principles underlying such cooperation will leave us well placed to meet the challenges facing us in coming years as well.

The EU – Norway's most important trading partner

The EU is Norway's most important trading partner. Our participation in the EEA has made us an integral part of the internal market.

Det er blant annet gjennom vekst hos våre handelspartnere at vi selv kan øke vår eksport og våre inntekter. Gjennom økonomisk framgang og økt sysselsetting i Europa vil vi oppleve økt vekst også i Norge.

Lisboa-strategien er EUs program for vekst og sysselsetting. Strategien bygger på 24 retningslinjer av overordnet karakter som integrerer en rekke viktige elementer av nasjonal politikk som alle er av vesentlig betydning for økt verdiskaping. Det er viktig å peke på at norsk politikk må bygge på norske forutsetninger. Men på mange områder – forskning og utvikling er bare ett eksempel – deler vi mange av de samme utfordringene som landene i EU. Vi kan ha noe å lære av EU – og EU kan ha noe å lære av oss.

Arbeidet med Lisboa-strategien kan bidra til å avdekke hvordan ulike tiltak og metoder bringer oss nærmere våre politiske målsetninger. Dette er den femte rapporten der Nærings- og handelsdepartementet presenterer EUs Lisboa-strategi i et norsk perspektiv. Rapporten kan gi nyttig innsikt i norsk politikk på de områdene Lisboa-strategien framhever som viktig for vekst og sysselsetting.

Et bedre grunnlag for økt verdiskaping

Flertallsregjeringens grunnlag er bygget på erklæringen fra Soria Moria. I Soria Moria-erklæringen legger vi grunnlaget for en politikk som skal bidra til at Norge skal bli en av de ledende, innovative, dynamiske og kunnskapsbaserte økonomier i verden innenfor områder hvor vi har fortrinn. Norge skal være et godt land å drive næringsvirksomhet i.

Næringslivet er avhengig av at det føres en økonomisk politikk som sikrer konkurransevnen. Vi vil gi stabile og forutsigbare rammebetingelser og føre en aktiv næringspolitikk hvor staten er engasjert i partnerskap med næringslivet og arbeidstakerne. Vi vil etablere gode rammebetingelser som bidrar til innovasjon og nyskaping. Det offentlige virkemiddelapparatet skal styrkes og være en fleksibel partner, ikke et byråkratisk hinder for næringslivet.

Staten skal engasjere seg på et bredt felt i næringspolitikken for å bidra til nyskaping og et konkurransedyktig næringsliv; innenfor forskning og utvikling, i lokalisering og markedsføring, i partnerskap og som tilrettelegger, i kapitaltilgang og eierskap. Strategiske nasjonale satsinger skal bygge opp under målet om å skape en bærekraftig utvikling, gjøre Norge til et miljøpolitisk foregangsland og

Growth amongst our trading partners is one of the factors that will enable us to expand our own exports and revenues. Economic progress and increased employment in Europe will mean increased growth in Norway as well.

The Lisbon Strategy is the EU's programme for growth and employment. The strategy is based on 24 guidelines of a general nature, which integrate a number of key national policy elements that are all of considerable importance to enhanced value creation. It is important to note that Norwegian policies need to be premised on the Norwegian context. However, in many areas – of which research and development is but one example – we are facing the same challenges as are the EU countries. We may have something to learn from the EU – and the EU may have something to learn from us.

The Lisbon Strategy follow-up effort can contribute to an understanding of how different measures and methods bring us closer to realising our political objectives. This is the fifth report from the Ministry of Trade and Industry to address the EU's Lisbon Strategy in a Norwegian perspective. It is hoped that the report will provide useful insights into Norwegian policy within those areas emphasised by the Lisbon Strategy as being important to growth and employment.

An improved basis for expanding wealth creation

The policies of the majority government are premised on the Soria Moria Declaration. The Soria Moria Declaration outlines the foundations for a policy designed to make Norway a globally leading, innovative, dynamic and knowledge-based economy within those areas where we enjoy advantages. Norway shall be a good country in which to engage in business activities.

The business sector relies on economic policies that safeguard competitiveness. We will provide stable and predictable framework conditions, and pursue an active industrial policy whereby the State operates in partnership with the business sector and employees. We will establish favourable framework conditions, to contribute to innovation and creativity. The public policy instrument system shall be reinforced, and shall represent a flexible partner, not a bureaucratic obstacle, for the business sector.

The State shall have a comprehensive involvement in the field of industrial policy to contribute to innovation and a competitive business sector; within research and development, in localisation and marketing issues, by way of partnership and as a facil-

skape arbeidsplasser i hele landet. Regjeringen vil også ha fokus på tjenestenæringenes betydning for næringsutviklingen.

Gjennom to budsjetter har Flertallsregjeringen bygget opp under denne politikken. I budsjettet for 2006 viste regjeringen at den fører en ny kurs innenfor rammene av en ansvarlig og forutsigbar budsjettpolitikk basert på handlingsregelen. Handlingsregelen skaper forutsigbarhet om innføring av oljeinntektene i norsk økonomi. Det legger til rette for å unngå unødige utslag i kronekursen og dermed i inntjeningen for de bedriftene som konkurrerer i internasjonale markeder. Videre ble det vedtatt en betydelig skattereform for å sikre stabile og forutsigbare rammebetingelser for næringsvirksomhet i Norge. Viktige prioriteringsområder i budsjettet var transport og forskning og utvikling. Begge områder fikk økte økonomiske rammer. Den aktive arbeidsmarkedspolitikken ble også styrket.

I budsjettet for 2007 har regjeringen lagt klare prioriteringer for hvordan vi ønsker å bidra til økt verdiskaping. Dette er noen av de prioriteringene vi har gjort i budsjettet som er viktige for næringspolitikken:

- Regjeringen legger opp til å holde bruken av oljeinntekter på et nivå som understøtter en fortsatt balansert utvikling i norsk økonomi, innenfor de rammene handlingsregelen setter. Statsbudsjett for 2007 innebærer et strukturelt underskudd på 71 mrd. kroner. Bruken av oljepenger er dermed om lag på linje med forventet realavkastning av kapitalen i Statens pensjonsfond – Utland, etter flere år med betydelig merbruk.
- Differensiert arbeidsgiveravgift gjeninnføres som en ny ordning. I privat sektor vil den nye ordningen samlet omfatte mer enn 90 pst. av avgiftsfordelen i ordningen før omleggingen i 2004.
- Vei og jernbane får økte bevilgninger med 2,1 mrd. kroner i forhold til saldert budsjett for 2006.
- Forskning og utvikling er fortsatt prioritert. I statsbudsjett for 2007 anslås de samlede FoU-bevilgningene til om lag 16,3 mrd. kroner, noe som innebærer en vekst på knapt 0,9 mrd. kroner fra saldert budsjett 2006. Dermed har regjeringen så langt styrket forskningsbevilgningene over statsbudsjettet med om lag 2,3 mrd. kroner. Dette tilsvarer en samlet realvekst på om lag 1,4 mrd. 2007-kroner.

ikator, and through access to capital and ownership. Strategic national efforts shall support the objectives of generating a sustainable development, making Norway a leading environmental policy player, and creating jobs throughout the country. The Government will also focus on the importance of the service industries as far as industrial development is concerned.

The majority government has supported such a policy through two Budgets. In its Budget for 2006, the Government demonstrated that it pursues a new political direction within the limits of a responsible and predictable fiscal policy based on the fiscal rule. The fiscal rule provides predictability about the phase-in of petroleum revenues into the Norwegian economy. It serves to prevent unnecessary volatility in the exchange rate for Norwegian kroner, and thus in the earnings of businesses that compete in international markets. Furthermore, a major tax reform was adopted to ensure stable and predictable framework conditions for business activities in Norway. Important areas of priority in the Budget were research and development, as well as transportation. Appropriations were increased for these areas. Active labour market policy was also strengthened.

In its Budget for 2007, the Government has established clear priorities to assure our contribution to increased wealth creation. These are some of the prioritisations we have made in the Budget with importance to industrial policy:

- The Government intends to keep petroleum revenue spending at a level that supports continued balanced development in the Norwegian economy, within the limits defined by the fiscal rule. The Fiscal Budget for 2007 implies a structural deficit of NOK 71 billion. This means that petroleum revenue spending is more or less in line with the expected real return on the capital held by the Government Pension Fund – Global, after several years of significant excess spending.
- Regionally differentiated employer's social security contributions are reintroduced in the form of a new scheme. As far as the private sector is concerned, the new scheme will, in aggregate, restore more than 90 percent of the discount offered under the scheme prior to its restructuring in 2004.
- Appropriations for roads and railways are increased by NOK 2.1 billion relative to the consolidated Budget for 2006.
- Research and development remain priorities. In the Fiscal Budget for 2007, total R&D appropriations are estimated at about NOK 16.3 billion, which represents an increase of just under NOK 0.9 billion from the consolidated Budget for 2006. The Government has thus far increased research appropriations over the Fiscal Budget by about

- For å sikre framtidig vekst i de offentlige forskningsmidlene er kapitalen i Fondet for forskning og nyskaping økt med 10 mrd. kroner til 60 mrd. kroner. Med den renten som er i dag, vil dette gi en økt avkastning på om lag 440 mill. kroner i 2008.
- Til næringsrettet forskning over Nærings- og handelsdepartementets budsjett bevilges det om lag 1,8 mrd. kroner, en økning på 170 mill. kroner i forhold til 2006.
- Skattefunn videreføres, samtidig som regjeringen foreslår tiltak for en bedre økonomistyring av ordningen.
- Den kraftige satsingen på innovasjon videreføres. I 2006-budsjettet ble samlede tilskudd til Innovasjon Norges ordinære utadrettede virksomhet økt med over 300 mill. kroner. Regjeringen viderefører denne satsingen i 2007.
- Bedre vilkår for norsk eksportindustri gjennom utvidede garantirammer under GIEK sikres. Garantirammen for Alminnelig garantiordning økes fra 40 mrd. kroner til 50 mrd. kroner og rammen for U-landsordningen økes fra 1,5 til 2,1 mrd. kroner.
- Regjeringen legger til rette for en aktiv og målrettet arbeidsmarkedspolitikk i 2007. Samlet sett legges det opp til et gjennomsnittlig tiltaksnivå på 11 800 plasser under ordinære arbeidsmarkedstiltak i 2007. Prioriterte grupper vil være ungdom, langtidsledige og innvandrere. For å mobilisere arbeidskraftressurser som står utenfor det ordinære arbeidsmarkedet, styrkes den arbeidsrettede innsatsen overfor yrkeshemmede til 28 000 plasser under spesielle arbeidsmarkedstiltak for yrkeshemmede. Dette er 700 flere plasser enn det som er planlagt i andre halvår 2006. Nivået på arbeidsmarkedstiltakene i 2007 innebærer en styrking av den arbeidsrettede innsatsen mot fattigdom og for integrering og inkludering av innvandrere.
- Videre er det avsatt 10 mill. kroner til å styrke arbeidet med å rekruttere arbeidskraft fra utlandet. Tiltakene skal bidra til å avhjelpe mangelen på arbeidskraft som har oppstått i enkelte bransjer og næringer.
- Nærings- og handelsdepartementet har igangsatt et omfattende prosjekt for kartlegging av bedriftenes administrative kostnader ved etterlevelse av informasjonskrav. Prosjektet tar sikte på en total kartlegging av informasjonskravene i norsk næringsregelverk, og skal gi et bedre beslutningsgrunnlag for å utforme tiltak som reduserer næringslivets administrative kostnader. Kartleggingen skal være gjennomført i løpet av september 2007. Etter at total kartleggingen er ferdigstilt, vil Regjeringen legge fram en helhetlig

- NOK 2.3 billion. This corresponds to total real growth of about NOK 1.4 billion at 2007 prices.
- To ensure future growth in government research spending, the Research and Innovation Fund will be increased by NOK 10 billion, to reach NOK 60 billion. At the current rate of interest, this will increase its return by about NOK 440 million in 2008.
- About NOK 1.8 billion will be earmarked for industry-oriented research allocated via the budget of the Ministry of Trade and Industry, which represents a NOK 170 million increase from 2006.
- The Skattefunn tax deductibility scheme for R&D expenses will be continued, with certain changes to improve financial management of the scheme.
- The large-scale innovation effort, is maintained. Overall appropriations for the regular external activities of Innovation Norway were increased by more than NOK 300 million in the Budget for 2006. The Government maintains this effort for 2007.
- Improved conditions for Norwegian export-oriented industries through expanded guarantee limits under the Norwegian Guarantee Institute for Export Credits (GIEK) is assured. The guarantee limit for the General Guarantee Scheme will be expanded from NOK 40 billion to NOK 50 billion. The limit under the Developing Countries Scheme will be expanded from NOK 1.5 to 2.1 billion.
- The Government facilitates an active and targeted labour market policy for 2007. In total an average of 11,800 positions under ordinary labour market measures is planned for 2007. Priority groups will be youth, the long-term unemployed and immigrants. Job-oriented efforts targeting the occupationally disabled will be expanded to 28,000 positions, in order to mobilise labour resources from outside the regular labour market through special labour market measures for the occupationally disabled. This amounts to an increase of 700 positions compared to plans for the second half of 2006. The level of labour market measures for 2007 implies a strengthening of labour-oriented efforts to combat poverty and promote the integration and inclusion of immigrants.
- There will be an appropriation of NOK 10 million for measures to strengthen efforts to recruit manpower from abroad. These measures are intended to remedy the labour deficit that has arisen within certain industries.
- The Ministry of Trade and Industry has initiated a comprehensive project to survey the administrative costs incurred by businesses in their compliance with reporting requirements. The project aims to undertake a comprehensive survey of the public reporting requirements imposed by the Norwegian regulatory framework pertaining to business, and is intended to provide a better basis for designing measures to reduce the administrative costs of the

tiltaksplan for reduksjon av næringslivets administrative kostnader ved etterlevelse av informasjonskrav.

- De første stegene for å redusere overprisede gebyrer til kostnadsriktig nivå tas i statsbudsjettet for 2007 ved å redusere gebyrene for tvangsforretninger og gebyrene som kreves inn av Statens vegvesen.

Flertallsregjeringen har gjennom sin politikk aktivt bidratt til å følge opp løftene i Soria Moria-erklæringen. Denne rapporten vil oppsummere tiltak vi har på en rekke områder som er av avgjørende betydning for norsk verdiskaping i årene framover. Rapporten vil understreke handlingsdyktigheten og viljen til å arbeide for økt verdiskaping i Norge.

business sector. The survey shall be completed by the end of September 2007. After the entire survey has been completed, the Government will present a comprehensive plan of measures to reduce the administrative costs incurred by the business sector in its compliance with reporting requirements.

- The first steps towards reducing excess fees to a level that matches costs are taken in the Fiscal Budget for 2007, by way of reductions in the fees relating to enforcement proceedings and the fees collected by the Norwegian Public Roads Administration.

The majority government has, through its policies, made an active contribution to following up the promises set out in the Soria Moria Declaration. The present report summarises measures we are taking within a number of areas that are of decisive importance to Norwegian wealth creation in coming years. The report emphasises the ability to act, and the willingness to promote increased wealth creation in Norway.

Dag Terje Andersen

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Dag Terje Andersen', written in a cursive style.

Nærings- og handelsminister
Minister of Trade and Industry

Innhold

Contents

Kapittel 1

Lisboa-strategien og dens bakgrunn 13

- 1.1 Europa vs. USA: hvorfor ligger Europa etter i produktivitetsvekst og sysselsetting? 14
  - 1.1.1. Utviklingen i arbeidsdeltagelse..... 15
  - 1.1.2 Hvorfor har ikke Europa opplevd tilsvarende vekst i arbeidsproduktiviteten som USA? 16
  - 1.1.3 De nordiske erfaringene – en nordisk modell? 16
- 1.2 Lisboa-strategien som svar på utfordringene 20
  - 1.2.1 Lisboa-strategien i praksis 21
  - 1.2.2 Norge og Lisboa 23

Effekten av utviklingen i Kina og India for norsk og internasjonal økonomi 25

- Utviklingen i Kina og India 25
- Effekten på OECD-landene av vekst i Kina og India 27
- Virkningen for Norge av utviklingen i Kina og India 30

Kapittel 2

Norsk politikk 33

- 2.1. Makro- og skattepolitikken 33**
  - 2.1.1 Retningslinjer for budsjettpolitikken 33
  - 2.1.2 De langsiktige utfordringene i budsjettpolitikken 35
  - 2.1.3 Gjennomføringen og oppfølgingen av skattereformen 37
- 2.2 Arbeidsmarked 39**
  - 2.2.1 Målsetting om full sysselsetting 39
  - 2.2.2 Sikre et inkluderende arbeidsmarked for arbeidssøkere og vanskeligstilte 48
  - 2.2.3 Skape samsvaret mellom arbeids-søkere og arbeidsmarkedets behov 56
  - 2.2.4 Tiltak for å fremme fleksibilitet 58
  - 2.2.5 Sikre en sysselsettingsvennlig utvikling i lønns- og arbeidsrelaterede kostnader 60
- 2.3 Utdanning og kompetanse 64**
  - 2.3.1 Tiltak for å fremme og forbedre investeringene i humankapital 64

Chapter 1

The Lisbon Strategy and its background..... 13

- 1.1 Europe vs. the US: why is Europe lagging behind in terms of productivity growth and employment..... 14
  - 1.1.1. Labour force participation developments 15
  - 1.1.2 Why has Europe not experienced labour productivity growth on a par with that of the US? 16
  - 1.1.3 The Nordic experience – a Nordic model?..... 16
- 1.2 The Lisbon Strategy as a response to these challenges..... 20
  - 1.2.1 The Lisbon Strategy in practise 21
  - 1.2.2 Norway and Lisbon 23

The effect of the developments in China and India on the Norwegian and international economy 25

- Developments in China and India 25
- The effect of growth in China and India on the OECD countries 27
- The effect of developments in China and India on Norway 30

Chapter 2

Norwegian politics 33

- 2.1. Macroeconomic and tax policy 33**
  - 2.1.1 Fiscal policy guidelines..... 33
  - 2.1.2 The long-term fiscal policy challenges..... 35
  - 2.1.3 Implementation and follow-up of the Tax Reform..... 37
- 2.2 Labour market 39**
  - 2.2.1 The goal of full employment 39
  - 2.2.2 Ensure an inclusive labour market for jobseekers and disadvantaged people..... 48
  - 2.2.3 Harmonise the needs of jobseekers and the labour market..... 56
  - 2.2.4 Measures to promote flexibility 58
  - 2.2.5 Ensure employment-friendly developments in wages and labour-related costs..... 60
- 2.3. Education policy and Competence..... 64**
  - 2.3.1 Measures to promote and improve human capital investments 64

2.3.2	Innføre utdannings- og opplæringsystemer til nye kompetansebehov	70
2.4	Forskning, innovasjon og entreprenørskap ...	74
2.4.1	Forskning	74
2.4.2	Innovasjon	79
2.4.3	Entreprenørskap	85
2.4.4	Offentlige støttetiltak for innovasjon og entreprenørskap	87
2.4.5	Tiltak for internasjonalisering	90
2.5	IKT	93
2.5.1	Fremme bruk av IKT og byggingen av et informasjonssamfunn	93
2.5.2	Fremme utbygging av bredbånd	93
2.5.3	Oppmuntre til utvikling av IKT og innholdsleverandørnæringen	94
2.5.4	Øke bruken av IKT i offentlige tjenester, små og mellomstore bedrifter og i husholdningene	95
2.5.5	Sikre et åpent konkurransebasert marked for elektronisk kommunikasjon	96
2.5.6	Øke sikkerheten i nettverk og informasjon ...	98
2.6	Samferdsel	100
2.6.1	Satsingsområder for transport – transportkorridorer og TEN-T	100
2.6.2	Landtransport	100
2.6.3	Sjøtransport og korridorer	100
2.6.4	Offentlig-Privat Samarbeid (OPS)	102
2.7	Forenkling og effektivisering i offentlig sektor	103
2.7.1	Forenkling	103
2.7.2	Fornyning av offentlig sektor	105
2.8	Fremme bærekraftig utvikling og miljø	107
2.8.1	Prioritere mer effektiv energibruk og utvikling av rene energikilder	107
2.8.2	Prioritere utvikling og bruk av miljøvennlig teknologi	108
2.8.3	Prioritere internalisering av eksterne kostnader ved forurensning	109
2.8.4	Arbeide for å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010	112
2.8.5	Arbeide for en bærekraftig forvaltning av kjemikalier og stanse utslipp av miljøgifter	115
2.8.6	Langtransporterte luftforurensninger	115
2.9	Konkurransopolitikken	117
2.9.1	Konkurranseloven og Konkurransetilsynet	117
2.9.2	Omtale av særskilte markeder	119
2.9.3	Offentlig støtte	122
2.10	Europapolitikken	125
2.10.1	Strategi for det indre marked	125
2.10.2	Norsk innflytelse i EU	131

2.3.2	Introduce education and training systems to new competence needs	70
2.4	Research, innovation and entrepreneurship ...	74
2.4.1	Research	74
2.4.2	Innovation	79
2.4.3	Entrepreneurship	85
2.4.4	Governmental support measures for innovation and entrepreneurship	87
2.4.5	Measures for internationalisation	90
2.5	ICT	93
2.5.1	Promote the use of ICT and the development of an information society	93
2.5.2	Promote the expansion of broadband	93
2.5.3	Encourage the development of the ICT and content provider industries	94
2.5.4	Increase the use of ICT in public services, in small and medium-sized businesses and within households	95
2.5.5	Ensure an open, competitive market for electronic communication	96
2.5.6	Increase network and information security	98
2.6	Transport and Communications	100
2.6.1	Focal areas for transportation – transport corridors and TEN-T	100
2.6.2	Land transportation	100
2.6.3	Maritime transportation and corridors	100
2.6.4	Public Private Partnership (PPP)	102
2.7	Public sector reforms	103
2.7.1	Streamlining	103
2.7.2	Renewal of the public sector	105
2.8.	Promoting sustainable development and the environment	107
2.8.1	Prioritise more effective energy use, and the development of clean energy sources	107
2.8.2	Giving priority to the development and use of environmentally friendly technology	108
2.8.3	Prioritise the internalisation of external pollution costs	109
2.8.4	The effort to halt the loss of biodiversity by 2010	112
2.8.5	Promote the sustainable management of chemicals and halt discharges of environmentally hazardous substances	115
2.8.6	Long-range air pollution	115
2.9	Competition policy	117
2.9.1	The Competition Act and the Norwegian Competition Authority	117
2.9.2	Discussion of specific markets	119
2.9.3	State aid	122
2.10	European policy	125
2.10.1	Strategy for the internal market	125
2.10.2	Norwegian influence on the EU	131

2.11 Tiltak for å sikre tilgang til internasjonale markeder	133
--	-----

■ Kapittel 3

Strukturindikatorene	135
-----------------------------------	-----

3.1 BNP per innbygger	135
3.2 Arbeidskraftsproduktivitet.....	138
3.3 Utgifter til FoU som andel av BNP.....	141
3.4 Utdanningsnivå	146
3.5 Sammenliknende prisnivå	149
3.6 Private investeringer i realkapital.....	151
3.7 Utslipp av klimagasser	153
3.8 Energiintensitet	155
3.9 Transport.....	160
3.10 Sysselsettingsfrekvens	161
3.11 Sysselsettingsfrekvens for eldre arbeidstakere	166
3.12 Risiko for fattigdom	168
3.13 Spredning av regional arbeidsløshet.....	169
3.14 Langtidsledighet	169

Bokser

BOKS 1.1 Hvordan påvirker regulering av konkurranse produktivtvekst?	17
BOKS 1.2 Innfasing av høyt utdannet arbeidskraft – erfaringer fra Norge	19
BOKS 1.3 De 24 integrerte retningslinjene.....	22
BOKS 2.1 Rolledelingen i den makro-økonomiske politikken	34
BOKS 2.2 Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn	43
BOKS 2.3 Kjønnsbalanse i styrene.....	46
BOKS 2.4 Stortingsmelding om arbeid, velferd og inkludering og opprettelsen av ny arbeids- og velferdsforvaltning (NAV)	48
BOKS 2.5 Redusere bruken av svart arbeid	57
BOKS 2.6 Tiltak i offentlig sektor	62
BOKS 2.7 Norsk satsing på grunnleggende ferdigheter.....	69
BOKS 2.8 Ferdighetsstimulerende tiltak før skolestart	70
BOKS 2.9 EUs tilnærming til forskningspolitikken	75
BOKS 2.10 Miljørettet bistand	114
BOKS 2.11 Nordområdene.....	116
BOKS 2.12 Det indre marked	127
BOKS 2.13 Fungerer EØS-avtalen?	129
BOKS 3.1 Utviklingen i BNP i Norden fra 1970 til 2005.....	137
BOKS 3.2 Absolutte og komparative fortrinn.....	138
BOKS 3.3 FoU-målet.....	143
BOKS 3.4 PISA-undersøkelsen.....	146
BOKS 3.5 Utdanner vi den kompetansen vi trenger?.....	148
BOKS 3.6 Tjenestektoren i de nordiske landene.....	150
BOKS 3.7 Klarer de Nordiske landene Kyoto-kravene?	155
BOKS 3.8 Energiintensitet og miljøutslipp	157
BOKS 3.9 Nordisk eksport av miljøteknologi.....	158
BOKS 3.10 En nordisk modell for arbeidsmarkedet?	164
BOKS 3.11 Årsaker til yrkespassivitet	165
BOKS 3.12 Aktiv arbeidsmarkedspolitikk	171

2.11 Measures for ensuring access to international markets	133
---	-----

■ Chapter 3

Strukturindikatorene	135
-----------------------------------	-----

3.1 GDP per capita.....	135
3.2 Labour productivity	138
3.3 R&D expenditure as a percentage of GDP	141
3.4 Educational attainment	146
3.5 Comparative price levels.....	149
3.6 Business investment	151
3.7 Greenhouse gas emissions.....	153
3.8 Energy intensity.....	155
3.9 Transport.....	160
3.10 Employment rate	161
3.11 Employment rate of older workers.....	166
3.12 At-risk-of-poverty rates.....	168
3.13 Dispersion of regional employment rates.....	169
3.14 Long-term unemployment rate	169

Boxes

BOX 1.1 How is productivity growth influenced by anti-competition regulation?	17
BOX 1.2 Phase-in of highly educated manpower – the Norwegian experience	19
BOX 1.3 The 24 integrated guidelines.....	22
BOX 2.1 The distribution of macroeconomic policy responsibilities	34
BOX 2.2 Wage differentials between women and men.....	43
BOX 2.3 Gender balance on the Boards of Directors.....	46
BOX 2.4 White Paper on Work, Welfare and Inclusion and the establishment of the new Norwegian Labour and Welfare Organisation (NAV)	48
BOX 2.5 Reduce the incidence of undeclared work.....	57
BOX 2.6 Measures within the public sector	62
BOX 2.7 Norwegian focus on basic skills.....	69
BOX 2.8 Pre-school measures to stimulate the development of skills	70
BOX 2.9 The EU's research policy approach	75
BOX 2.10 Environmentally oriented development cooperation	114
BOX 2.11 The High North.....	116
BOX 2.12 The internal market	127
BOX 2.13 Does the EEA Agreement work?	129
BOX 3.1 GDP developments in the Nordic region from 1970 until 2005	137
BOX 3.2 Absolute and comparative advantage	138
BOX 3.3 The R&D objective.....	143
BOX 3.4 The PISA survey	146
BOX 3.5 Are we educating the competency we need?.....	148
BOX 3.6 The service sector within the Nordic countries	150
BOX 3.7 Will the Nordic countries be able to meet the Kyoto requirements?	155
BOX 3.8 Energy intensity and environmental emissions	157
BOX 3.9 Nordic exports of environmental technology	158
BOX 3.10 A Nordic model for the labour market?	164
BOX 3.11 Reasons for non-participation in the labour market.....	165
BOX 3.12 Active labour market policy	171

Tabeller

Tabell.1.1	Sysselsettingsfrekvens for ulike grupper (i prosent).....	15
Tabell 1.2	Arbeidsproduktivitet.....	17
Tabell B1	BNP per innbygger relativt til BNP i Vest-Europa.....	137
Tabell B2	Avgangsstudenter i tekniske og naturvitenskaplige fag per 1000 av alle i alder mellom 20 og 29, 2004.....	148
Tabell B3	Tjenestenæringsens del av økonomien.....	151
Tabell B4	Faktiske utslipp i 2004 og Kyotoforpliktelser.....	155
Tabell B5	Energibruk og transport.....	157
Tabell B6	Miljøteknologi i de nordiske landene.....	159
Tabell B7	Årsaker til yrkespassivitet: menn og kvinner 25-59 år.....	166
Tabell B8	Utgifter til arbeidsmarkedstiltak, 2004.....	171

Strukturindikatorene

1.	Prosentvis endring i makroøkonomiske indikatorer 1999-2005 relativt til EU25.....	140
2.	Endring i strukturindikatorer, 1999-2004.....	152
3.	Prosentvis endring i miljøindikatorer 1999-2004.....	160
4.	Prosentpoeng endring i sysselsettingsindikatorer 1999-2005.....	167
5.	Prosentpoeng endring i sosiale indikatorer.....	173

Figurer

Figur 1	Arbeidsintensiv produksjon.....	28
Figur 2	Bruttoprodukt etter sektor, OECD.....	28
Figur 3	OECD-området – sysselsetting.....	28
Figur 2.1	Konsumpriser på elektrisitet og passasjertransport med fly, og konsumprisindeksen totalt.....	121
Figur B1	FoU-intensitet justert for næringsstruktur.....	144
Figur B2	Menneskelige ressurser i FoU. Næringslivet.....	145

Strukturindikatorene

1.	Kjøpekraftsjustert BNP per innbygger (EU25=100), 2005.....	135
2.	Kjøpekraftsjustert BNP per sysselsatt (EU25=100), 2005.....	135
3.	Brutto innenlands utgifter til FoU som andel av BNP, 2004.....	141
4.	Prosentandelen av befolkningen i alderen 20-24 som har fullført minst videregående og påbygging til videregående opplæring, 2005.....	141
5.	Sammenliknende prisnivå for privat sluttforbruk inkludert indirekte skatter (EU25=100), 2004.....	149
6.	Brutto investeringer i fast realkapital i privat sektor som andel av BNP, 2004.....	149
7.	Utslipp av klimagasser i 2004 (1990=100) og utslippsmål i Kyotoavtalen.....	154
8.	Energiintensitet i økonomien, antall kilo oljeekvivalenter relativt til BNP, 2004.....	156
9.	Fraktvolum (innenlands) i forhold til BNP, måt i tonn-kilometer relativt til BNP (i faste euro) (1995=100), 2004.....	156
10.	Sysselsatte personer i alderen 15-64 år som andel av den totale befolkningen, 2005. EUs mål er 70 prosent innen 2010.....	162
10b.	Sysselsatte kvinner (rød) og menn (rød/orange) i alderen 15-64 som andel av den totale befolkningen av samme kjønn og alder, 2005.....	162
11.	Sysselsatte i alderen 55-64 som andel av den totale befolkningen i samme aldersgruppe, 2005.....	163
12.	Prosentandel av befolkningen med disponibel inntekt etter sosiale overføringer under 60 prosent av den nasjonale medianinntekten, 2004.....	163
13.	Nasjonal spredning av regional arbeidsledighet/ledighet, 2004.....	168
14.	Andel ledige som har vært ledige mer enn 12 måneder som andel av den totale arbeidsstyrken i alderen 15-64 år, 2005.....	168

Tables

Table 1.1	Labor Force Participation Rates (percent).....	15
Table 1.2	Labour productivity.....	17
Table B1	GDP per capita relative to GDP per capita in Western Europe.....	137
Table B2	Science and technology graduates per 1000 of all in age between 20 and 29, 2004.....	148
Table B3	Services as share of the economy.....	151
Table B4	Actual emissions and Kyoto targets (1990-level=100).....	155
Table B5	Energy use and transport.....	157
Table B6	Environmental technology in the Nordic countries.....	159
Table B7	Reasons for not being in the work force, men and women age 25-59.....	166
Table B8	Expenditure on labour market measures (2004).....	171

The Structural Indicators

1.	Percentage change in macroeconomic indicators.....	140
2.	Change in structural indicators, 1999-2004.....	152
3.	Percentage change in environmental indicators, 1999-2004.....	160
4.	Percentage points change in employment indicators, 1999-2005.....	167
5.	Percentage points change in social indicators.....	173

Figures

Figure 1	Labour-intensive production.....	28
Figure 2	Gross production value by sector, OECD.....	28
Figure 3	OECD-area – employment.....	28
Figure 2.1	Retail prices for electricity and air passenger travel, as well as the overall retail price index.....	121
Figure B1	R&D intensity adjusted for industrial structure.....	144
Figure B2	Human resources within R&D. The business sector.....	145

The Structural Indicators

1.	GDP per capita in purchasing power standards (EU25=100), 2005.....	135
2.	GDP per person employed in purchasing power standards (EU25=100), 2005.....	135
3.	Gross domestic expenditure on R&D as a percentage of GDP, 2004.....	141
4.	Percentage for the population aged 20 to 24 having completed at least upper secondary education, 2005.....	141
5.	Comparative price levels of final consumption by private households including indirect taxes (EU25=100), 2004.....	149
6.	Gross fixed capital formation by the private sector, as a percentage of GDP, 2004.....	149
7.	Greenhouse gas emissions 2004 (1990=100) and target in Kyoto treaty.....	154
8.	Energy intensity of the economy, calculated as gross inland consumption of energy, measured in kilograms of oil equivalents divided by GDP, 2004.....	156
9.	Volume of domestic freight transport measured in tonne-km relative to GDP (in constant euro), 2004.....	156
10.	Employed persons aged 15-64 as share of the total population in the same age group. EU goal for 2010 is 70 percent.....	162
10b.	Employed women (red) and men (red/orange) aged 15-64 as a share of total population of same age and sex, 2005.....	162
11.	Employed persons aged 55-64 as a share of total population in the same age group, 2005.....	163
12.	Share of persons with a disposable income after social transfers below 60 percent of the national median disposable income, 2004.....	163
13.	Variation in unemployment across regions within countries, 2004.....	168
14.	Long-term unemployed (over 12 months) as a percentage of the total active population aged 15-64, 2005.....	168

Lisboa-strategien og dens bakgrunn

The Lisbon Strategy and its background

Det økonomiske samarbeidet har spilt en sentral rolle i utviklingen av EU helt fra opprettelsen av Kull- og stålunionen i april 1951. I løpet av de siste 20 årene har EU vært igjennom to store økonomiske reformprosjekter. Det første var det indre marked som ble iverksatt fra 1992. Det indre marked innebar et prinsipp om de fire friheter – fritt varebytte, fri bevegelighet for personer, tjenester og kapital samt integrasjon av konkurransereglene.

Den andre store økonomiske reformen var den europeiske monetære union. Euro ble innført 1. januar 1999 og satt i sirkulasjon 1. januar 2002. Fra 1. januar 2007 bruker 13 av de 27 medlemslandene i EU euro som betalingsmiddel. Gjennom EØS er Norge en del av det indre marked. Norge har ingen tilknytning til den monetære union.

Til tross for disse store økonomiske reformene har den økonomiske veksten i Europa ikke tilfredsstillt de forventningene som var skapt. Riktignok har det mellom de europeiske land vært klare tegn på økonomisk konvergens – de fattigere landene tar igjen de rikere. Den sterke veksten i Spania og Irland er eksempler på dette. Også mange av de nye medlemslandene har opplevd sterk vekst de siste årene. Totalt sett synes imidlertid EU å ha stagnert sammenliknet med andre regioner, da spesielt i forhold til utviklingen i USA. Særlig gjelder dette når vi ser på veksten i arbeidsproduktivitet etter 1995. Også med hensyn til arbeidsmarkedet synes EU å ha et problem. Den samlede arbeidsledighetsraten synes å ha satt seg fast på et høyere nivå i EU enn i USA.

Det er i dette perspektivet vi må se Lisboa-strategien. Lisboa-strategien, nå omtalt som EUs strategi for sysselsetting og vekst, er et initiativ for å få fortgang i den økonomiske reformprosessen i medlemslandene, med det formål å øke vekst og sysselsetting i Europa. Strategien følges opp av EU-kommisjonen. I arbeidet med strategien legger EU vekt på at det skal være en forsterkende sammenheng mellom vekst og sysselsetting på den ene siden og arbeidet for et bedre miljø og bedre sosial integrasjon på den andre siden.

Economic cooperation has played a key role in the development of the EU ever since the establishment of the European Coal and Steel Community in April 1951. Over the last 20 years, the EU has launched two major economic reform projects. The first one was the internal market, which was implemented from 1992. The internal market was based on the principle of four freedoms – the free movement of goods, persons, services and capital – as well as the integration of the competition rules.

The second major economic reform was the European Economic and Monetary Union. The Euro was introduced on 1 January 1999, and entered into circulation on 1 January 2002. From January 1, 2007, 13 of the 27 member states of the EU are using the Euro as their standard means of payment. Norway forms part of the internal market through the EEA. However, Norway is not involved in the Economic and Monetary Union.

Despite these major economic reforms, economic growth in Europe has not matched the expectations that were created. It is true that there have been clear indications of economic convergence between the European countries – with the poorer countries catching up with the richer ones. This is exemplified by the strong growth in Spain and Ireland. Many of the new member states have also experienced strong growth over the last few years. However, when taken as a whole the EU would appear to have stagnated in comparison with other regions, particularly relative to developments in the US. This is especially the case if we focus on growth in labour productivity after 1995. It would also seem that the EU has a problem as far as the labour market is concerned. The total unemployment rate would appear to have become entrenched at a higher level in the EU than in the US.

The Lisbon Strategy needs to be understood in this perspective. The Lisbon Strategy, now referred to as the European Union's Growth and Jobs Strategy, is an initiative aimed at accelerating the economic reform processes of the member states, for the purpose of expanding growth and employment in Europe. The strategy is followed up by the EU Commission. In pursuing the strategy, the EU emphasises that there should be a mutually reinforcing relationship between, on the one hand, growth and employment and, on the other hand, efforts to promote a better environment and better social integration.

Lisboa-strategien ble igangsatt i 2000 med et mål om at Europa skulle være verdens mest konkurransedyktige økonomi i 2010. En evaluering som ble foretatt høsten 2004, konkluderte med at man ikke hadde nådd sine mål. Evalueringen ga konkrete forslag til endringer i strategien. Disse ble vedtatt iverksatt våren 2005.

De langsiktige effektene av samarbeidet er fremdeles usikre. Det har ennå ikke gått lang nok tid til at vi fullt ut kan evaluere strategien. Lisboa-strategien har åpnet for nye læringsprosesser på mange områder i det europeiske samarbeidet. Den har også bidratt til økt fokus på noen områder innenfor næringspolitikken, slik som økt satsing på forskning. Men det er nasjonalstatene som har ansvaret for helheten i sin politikk. Effektene av Lisboa-strategien for makrobildet for EU synes derfor så langt å være mer begrenset.

1.1 Europa vs. USA: hvorfor ligger Europa etter i produktivitsvekst og sysselsetting?

På midten av 1990-tallet opplevde USA en plutselig og uventet endring i veksten i arbeidsproduktivitet, eller produksjon per time arbeidet. USA hadde opplevd at produktivitsveksten falt i perioden etter 2. verdenskrig, fra rundt 4 pst. årlig vekst på 1950-tallet, før det stabiliserte seg på et nivå rundt 1,5 pst. på begynnelsen av 1970-tallet. På slutten av 1980-tallet ventet mange økonomer at økt bruk av data og IKT skulle gi seg utslag i høyere produktivitsvekst. Dette slo imidlertid ikke til. Fra midten av 1990-tallet doblet imidlertid produktivitsveksten seg, til et nivå mellom 2,5 og 3 pst. årlig vekst.

Overraskelsen over produktivitsveksten i USA var desto større fordi det ikke var tegn til noen tilsvarende utvikling i andre vestlige land med den samme tilgangen på data og IKT. Europa, som etter 2. verdenskrig hadde betydelig høyere produktivitsvekst enn USA, men som også hadde en fallende trend i veksten, opplevde at produktivitsveksten stabiliserte seg på omtrent samme nivå som i USA på 1980-tallet.

Nærmere analyse av endringen i produktivitsvekst har vist at den først og fremst har kommet i IKT-intensive næringer i tjenestesektoren. Det synes som om den viktigste drivkraften bak endringen var et markert fall i prisene på prosesseringsverktøy på begynnelsen av 1990-tallet som førte til at tjeneste-

The Lisbon Strategy was launched in 2000, and aimed for Europe to become the world's most competitive economy by 2010. In an evaluation conducted in the autumn of 2004, it was concluded that one had not met the objectives thus far. This evaluation resulted in specific proposals for amendments to the strategy. The implementation of these was adopted in the spring of 2005.

The long-term effects of this cooperation effort remain uncertain. Sufficient time has not yet elapsed to allow us to fully evaluate the strategy. The Lisbon Strategy has opened up new learning processes within many areas of European cooperation. It has also contributed to enhancing the focus on certain areas of industrial policy, like expanding the research effort. However, the individual states are responsible for the totality of their policies. The effects of the Lisbon Strategy on the EU in a macro perspective therefore appear to be more limited thus far.

1.1 Europe vs. the US: why is Europe lagging behind in terms of productivity growth and employment

In the mid-1990s, the US experienced a sudden and unexpected change in labour productivity growth, or production per hour worked. The US had seen productivity growth decline during the period since World War II, from about 4 percent annual growth in the 1950s, until it stabilised at about 1.5 percent in the early 1970s. In the late 1980s, many economists expected that increased use of computers and ICT would result in higher productivity growth. Nevertheless, this did not happen. However, productivity growth was doubled as from the mid-1990s, to reach a level of between 2.5 and 3 percent annual growth.

The surprise generated by the productivity growth in the US was all the greater because there was no sign of corresponding developments in other Western countries with the same access to computers and ICT. Europe, which after World War II underwent significantly higher productivity growth than the US, but also experienced a downward trend in terms of such growth, saw productivity growth stabilising at about the same level as that of the US in the 1980s.

More detailed analysis of the change in productivity growth has shown that it has primarily taken place in ICT-intensive industries within the service sector. It would appear that the most important driver behind the change was a significant decline in the prices of processing tools in the early 1990s, which resulted in

næringene markert økte sine investeringer i slikt verktøy.¹

1.1.1. Utviklingen i arbeidsdeltagelse

Ser vi på utviklingen i perioden fra 1995 til 2005 har EU-landene opplevd en kraftig økning i sysselsettingen som andel av den totale befolkningen. Som vi ser av tabellen, nærmer nå EU-landene seg nivået i USA og Japan.

Særlig har EU det siste tiåret opplevd en kraftig vekst i sysselsettingen blant kvinner, som har økt med 8 prosentpoeng på 10 år. Dette reflekterer særlig at voksne kvinner nå ønsker å forbli i arbeidsstyrken også i land i den sørlige delen av Europa.

Likevel er den totale sysselsettingen lavere i Europa og Japan enn i USA. Som vi ser av tabellen, kan dette forklares med sysselsettingen i to grupper – de under 25, og de over 55. For disse gruppene er det betydelige forskjeller mellom de tre. Både USA og Japan har vist større evne til å holde folk i arbeid etter de har fylt 55 enn hva vi har sett i EU. De nordiske landene kjennetegnes ved at de likner mer på USA og Japan enn på EU15. Faktisk er andelen arbeidstagere i alderen 55-64 høyere i Norge og Sverige enn i Japan og USA.

a considerable expansion of investment in such tools on the part of the service industries.¹

1.1.1. Labour force participation developments

If we look at developments over the period from 1995 to 2005, the EU countries have experienced a sharp increase in employment when measured as a percentage of their overall population. As can be seen from the Table, the EU countries are now approaching the same level as the US and Japan.

In particular, the EU has over the last decade undergone strong growth in employment amongst women, which has increased by 8 percentage points in 10 years. This reflects, most of all, that adult women now wish to remain in the labour force in countries in the southern part of Europe as well.

Nevertheless, total employment is lower in Europe and Japan than in the US. As may be seen from the Table, this can be explained by employment within two groups – those under the age of 25, and those above the age of 55. There are significant differences between the said three economic entities as far as these groups are concerned. Both the US and Japan have demonstrated greater success in retaining people at work after the age of 55 than has the EU. The Nordic countries are characterised by being more reminiscent of the US and Japan than EU15 in this respect. In fact, the share of employees within the 55-64 year age bracket is higher in Norway and Sweden than in Japan and the US.

Tabell. 1.1 Sysselsettingsfrekvens for ulike grupper (i prosent)
Table 1.1 Labor Force Participation Rates (percent)

		USA		EU-15		Japan	
		1995	2005	1995	2005	1995	2005
Total		76,7	75,4	67,5	71,3	71,4	72,6
Ages	15-24	66,4	60,8	49,2	47,6	47,6	44,6
Ages	25-54	83,4	82,8	80,5	84,3	81,4	82,5
Ages	55-64	56,8	62,9	39,4	46,7	66,1	66,6
Men		84,3	81,8	78,4	79,1	84,4	84,4
Women		69,4	69,2	56,5	63,5	58,3	60,8

Kilde/Source: OECD (2006) Employment Outlook—2006 Edition: Boosting Jobs and Incomes

1 R. Anderson og K. Kliesen (2006): The acceleration in labor productivity: causes and measurements, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, May/June, ss. 181-202

1 R. Anderson and K. Kliesen (2006): The acceleration in labor productivity: causes and measurements, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, May/June, pp. 181-202

1.1.2 Hvorfor har ikke Europa opplevd tilsvarende vekst i arbeidsproduktiviteten som USA?

Det har vært lansert en rekke forklaringer på hvorfor Europa så langt ikke har sett den samme produktivitetstilveksten i tjenestesektoren som USA. Noen av forklaringene som har blitt fremmet er:

- at europeisk infrastruktur ikke er så egnet til å utnytte effektivitets-innsparingene ved IKT;²
- at arbeidsmarkedet generelt og tjenestemarkedene mer spesielt er sterkere regulert i Europa enn i USA;³
- at europeiske bedrifter mangler incentiver til å gjennomføre forbedringer, for eksempel fordi det er for liten konkurranse og mangel på kompetanse.⁴

Det har imidlertid så langt ikke blitt presentert noen helhetlig analyse som på en god måte kommer til kjernen av problemet. Problemet med å finne forklaringsmodeller understrekes ikke minst av at den lave produktivitetstilveksten synes å være gjennomgående i nesten alle europeiske land, til tross for at disse landene på mange områder fører ulik politikk.

1.1.3 De nordiske erfaringene – en nordisk modell?

De nordiske landene skiller seg fra resten av Europa ved at de gjennomgående har hatt høyere produktivitetstilvekst de siste årene enn snittet for EU-landene. Norge og Finland har arbeidsproduktivitetstilvekst på linje med USA.⁵ Sverige har opplevd en kraftig oppgang i arbeidsproduktivitetstilveksten de siste årene. Danmark har en produktivitetstilvekst nærmere "europeisk nivå", men har i snitt ligget høyere enn USA i perioden 1995-2005.

2 Robert J. Gordon (2004): Why was Europe Left on the Station When America's Productivity Locomotive Departed?, <http://faculty-web.at.northwestern.edu/economics/gordon/P368-CEPR.pdf>

3 Oliver Blanchard (2004): The Economic Future of Europe, *Journal of Economic Perspectives*, v. 18/4, ss. 3-26

4 Phillipe Aghion og Peter Howitt (2005): Appropriate Growth Policy: A Unifying Framework, http://post.economics.harvard.edu/faculty/aghion/papers/Appropriate_Growth_Policy.pdf

5 Trendveksten var litt i underkant av 3 pst. i disse landene i 2002. I Sverige var veksten i underkant av 2 pst., i Danmark like over 1 pst. per år (beregninger basert på tall fra Groningen Growth and Development Centre).

1.1.2 Why has Europe not experienced labour productivity growth on a par with that of the US?

A number of explanations have been suggested as to why Europe has thus far failed to undergo the same productivity development within the service sector as has the US. Some of the explanations launched are:

- that European infrastructure is less suitable for exploiting the efficiency gains offered by ICT;²
- that the labour market in general, and the service markets in particular, are subject to stronger regulation in Europe than in the US;³
- that European businesses lack the incentives to implement improvements, for example because of insufficient competition and inadequate competency.⁴

However, no comprehensive analysis that identifies, in a helpful manner, the core problem has thus far been presented. The problems associated with the identification of explanatory models are emphasised, not least, by the fact that the low productivity growth appears to characterise almost all European countries, despite the fact that these countries are pursuing differing policies within many areas.

1.1.3 The Nordic experience – a Nordic model?

The Nordic countries differ from the rest of Europe inasmuch as they have in recent years, generally speaking, experienced productivity growth in excess of the average for the EU countries. Labour productivity growth in Norway and Finland is on a par with that in the US.⁵ Sweden has experienced a strong increase in labour productivity growth over the last few years. Productivity growth in Denmark is closer to a "European level", but has on average been higher than that of the US over the period 1995-2005.

2 Robert J. Gordon (2004): Why was Europe Left on the Station When America's Productivity Locomotive Departed?, <http://faculty-web.at.northwestern.edu/economics/gordon/P368-CEPR.pdf>

3 Oliver Blanchard (2004): The Economic Future of Europe, *Journal of Economic Perspectives*, v. 18/4, ss. 3-26

4 Phillipe Aghion og Peter Howitt (2005): Appropriate Growth Policy: A Unifying Framework, http://post.economics.harvard.edu/faculty/aghion/papers/Appropriate_Growth_Policy.pdf

5 For 2002, trend growth was just under 3 pct. in these countries. In Sweden, growth was somewhat below 2 pct., and in Denmark it was just over 1 pct., per year (calculations based on data from the Groningen Growth and Development Centre).

Tabell 1.2: Arbeidsproduktivitetsveksten. Gjennomsnittlig årlig vekst. Pst.

	1989-2006
Norge	2,4
Sverige	2,2
Danmark	1,8
Finland	2,3
Euro-området	1,2
OECD	1,6

Kilde: OECD

Kildene for produktivitetsveksten er forskjellige mellom de nordiske landene. I Sverige og Finland kommer produktivitetsveksten primært fra industri-sektoren, ikke fra tjenestesektoren. I Norge er veksten i petroleumsutvinningen en viktig faktor bak den høye produktivitetsveksten. Norge er imidlertid det eneste landet i Norden som også kan vise til markert produktivitetsvekst i tjenestesektoren, da særlig innenfor handelsrelaterede næringer.

Norden skiller seg også ut ved svært høy arbeidsdeltagelse. I likhet med USA har Norden høy arbeidsdeltagelse både for eldre og for kvinner.

Det som gjør Norden spesielt, er at vi på mange områder har de samme positive økonomiske resultatene som kjennetegner USA, men at landene har oppnådd disse resultatene med en svært ulik sosial og politisk modell. Norden har oppnådd måletningene i Lisboa-strategien og samtidig klart å opprettholde en omfattende velferdsmodell og en stor offentlig sektor. Dette har gjort Norden til et interessant tema for mange analyser av vilkår for økonomisk utvikling og vekst.

BOKS 1.1 Hvordan påvirker regulering av konkurranse produktivitetsvekst?⁶

Vekst i nye næringer er nært knyttet sammen med evnen til å ta i bruk ny teknologi raskt. Økonomisk teori sier at evne til å ta i bruk ny teknologi er nært knyttet sammen med hvor sterkt et marked er regulert. Jo mer regulert markedet er, jo saktere går innfasingen av nye prosesser. Empiriske undersøkelser utført av OECD viser at ved store teknologiske endringer kan forskjellen i endringen i produktivitet være

6 Conway, Paul, Donato de Rosa, Giuseppe Nicoletti og Faye Steiner (2006): Regulation, competition and productivity convergence, OECD Economic Department Working Papers No. 509

Table 1.2: Labour productivity. Average annual growth. Pct.

	1989-2006
Norway	2.4
Sweden	2.2
Denmark	1.8
Finland	2.3
Euro zone	1.2
OECD	1.6

Source: OECD

The sources of productivity growth differ between the Nordic countries. In Sweden and Finland, productivity growth originates primarily from the manufacturing industry sector, and not from the service sector. In Norway, the growth in petroleum extraction is an important factor behind the high productivity growth. However, Norway is the only country within the Nordic region that also experiences significant productivity growth within the service sector, and within retail-related industries in particular.

The Nordic region is also distinguished by very high labour force participation. Like the US, the Nordic region registers high labour force participation both for older people and for women.

What makes the Nordic region special is that we have in many areas achieved the same positive economic results as characterise the US, although with a very different social and political model. The Nordic region has realised the objectives of the Lisbon Strategy, whilst at the same time succeeding in maintaining a comprehensive welfare model and a large public sector. This has made the Nordic region an interesting topic for numerous analyses of conditions that promote economic development and growth.

BOX 1.1 How is productivity growth influenced by anti-competition regulation?⁶

Growth within new industries is closely associated with the ability to swiftly adopt new technology. Economic theory suggests that the ability to adopt new technology is closely associated with how strictly a market is regulated. The more regulated the market, the slower is the phase-in of new processes. Empirical studies carried out by the OECD show that the difference in terms of productivity improvement may in case of major technolog-

6 Conway, Paul, Donato de Rosa, Giuseppe Nicoletti and Faye Steiner (2006): Regulation, competition and productivity convergence, OECD Economic Department Working Papers No. 509

opp til 40 pst. når man sammenlikner landene med mest reguleringer med dem som har minst regulering.

Konkurranshindrende regulering har en tendens til å være sterkest i næringer som bruker mye IKT. Dette er samtidig de næringene som har gitt det største bidraget til produktivitsveksten i de landene som de siste årene har hatt høyest produktivitsvekst. Konkurranshindrende regulering er dermed en vesentlig faktor for å forklare hvorfor det er store forskjeller i produktivitsutviklingen mellom land. Land med sterke reguleringer i IKT-intensive næringer har lavere investeringer i IKT og henger etter i implementeringen av nye og mer effektive prosesser. IKT-investeringer utgjør i snitt 15 pst. av investeringene i OECD området. Færre reguleringer beregnes å kunne øke investeringsnivået med 2,5 prosentpoeng i de landene som har de sterkeste reguleringene i dag.

Nedbygging av konkurranshindrende reguleringer kan ventes å ha store effekter på produktivitsveksten i de landene som i dag har omfattende reguleringer. Dersom Hellas endrer sine reguleringer i retning av den mest liberale praksis finner man at ventet produktivitsvekst i Hellas kan øke med så mye som 1,8 prosentpoeng per år. Men også for Norge er gevinsten stor: et mer liberalt regelverk forventes å kunne øke *årlig* norsk produktivitsvekst med 0,75 prosentpoeng – hvilket er betydelig gitt at gjennomsnittlig årlig produktivitsvekst i perioden 1996-2002 var i underkant av 2 pst.

Conoway m.fl. finner at Norge kjennetegnes av relativt omfattende reguleringer, særlig av IKT-intensive næringer.⁷ Her mener de at Norge skiller seg fra de tre andre nordiske landene, som alle er blant de mest liberale i OECD-området. Særlig Sverige har vært ledende i å bygge ned sitt konkurranshindrende regelverk.

Det må påpekes at Norge tross konkurranshindrende regelverk har hatt relativt høy produktivitsvekst det siste tiåret, også i IKT-intensive næringer. Men i motsetning til land med mer liberale reguleringer synes veksten i Norge å ha stagnert når man sammenlikner perioden 1990-1995 med 1996-2002.

7 Merk at IKT-intensive næringer er næringer som har en høy andel investeringer i IKT utstyr, slik som finansnæringen, handelsnæringen og en del industrisektorer. Telekommunikasjon er definert som en IKT-produserende næring.

ical changes be up to 40 percent, when comparing the countries with the most regulation with those subject to the least regulation.

Anti-competitive regulation tends to be most pronounced in industries that make extensive use of ICT. This also happens to be the industries that have made the greatest contribution towards productivity growth in those countries which have enjoyed the highest productivity growth in recent years. Consequently, anti-competitive regulation is an important factor in explaining the large inter-country differences in terms of productivity development. Countries with strict regulation of ICT-intensive industries have lower investments in ICT, and are lagging behind in the implementation of new and more effective processes. On average, ICT investments represent 15 percent of investments within the OECD area. It is estimated that less regulation could increase the investment level by 2.5 percentage points in those countries that currently have the strictest regulation.

The dismantling of anti-competitive regulation can be expected to have a major effect on productivity growth in those countries that are currently characterised by extensive regulation. If Greece changes its regulatory regime in the direction of the most liberal practise, it is estimated that expected productivity growth in Greece could increase by as much as 1.8 percentage points per year. But there are also large gains to be reaped by Norway: it is estimated that a more liberal regulatory framework could increase *annual* Norwegian productivity growth by 0.75 percentage points – which is a considerable change, given that average annual productivity growth over the period 1996-2002 was less than 2 percent.

Conway et al. find that Norway is characterised by relatively extensive regulation, especially within ICT-intensive industries.⁷ In this respect the claim Norway differs from the three other Nordic countries, which are all amongst the most liberal within the OECD area. Sweden, in particular, has been at the forefront in dismantling its anti-competitive regulatory framework.

It must be pointed out that Norway has, despite its anti-competitive regulatory framework, enjoyed relatively high productivity growth over the last

7 ICT-intensive sectors are sectors that have a high concentration of ICT equipment. This includes financial intermediation, wholesale and retail trade and some industries. Telecommunications is defined as a ICT-producing sector.

Norge har relativt sterke krav til registrering og innrapportering av informasjon. Det kan tenkes at Norge framstår som regulert fordi det stilles store krav på dette området. Det er imidlertid ikke sikkert at slik registrering av data innebærer andre pålegg enn selve kostnaden ved datainnhenting. Det er på denne bakgrunn usikkert hvor vridende norske reguleringer virker på bedriftenes tilpasninger.

decade, also within ICT-intensive industries. However, unlike countries with more liberal regulation, growth in Norway appears to have stagnated when comparing the periods 1990-1995 and 1996-2002.

Norway has relatively extensive requirements for maintaining records and reporting to the authorities. It might be that Norway is found to have extensive regulation because of such requirements. However, it is not certain that such registration of data involves other burdens than the actual cost of data gathering. Against this background, it remains uncertain to what extent Norwegian regulation has a distorting effect on the choices made by businesses.

BOKS 1.2 Innfasing av høyt utdannet arbeidskraft – erfaringer fra Norge

Siden begynnelsen av 1980-tallet har landene i OECD-området gjennomgått et markert skift i retning av å bruke mer og mer utdannet arbeidskraft. Det viser seg at den primære drivkraften for innfasingen av høyere utdannet arbeidskraft ikke er gjennom oppdatering av gamle arbeidsoppgaver, men gjennom å skape nye arbeidsplasser. Særlig viktig er prosessen hvor man overfører kapital fra eksisterende bedrifter som bruker gammel produksjonsteknologi til nye bedrifter som bruker mer moderne produksjonsteknologi.⁸

Dette er en positiv nyskapingseffekt hvor det samlet skapes flere arbeidsplasser enn de som legges ned. Men det er ikke en prosess uten kostnader. Overføring av ressurser fra gammel til ny teknologi vil nødvendigvis innebære kostnader for dem som har sin yrkeserfaring fra å betjene gammel teknologi. Men selv om jobben forsvinner betyr det ikke at jobbmuligheten forsvinner. Studier av hvordan det går med arbeidere som blir oppsagt fordi bedriften legges ned, viser at oppsigelse øker sannsynligheten for at man faller ut av arbeidsstyrken med omtrent 5 pst. Inntektsbortfallet for de som mister jobben, men kommer tilbake i arbeid er imidlertid lite. Den eneste gruppen som opplever et markert fall i inntekt, er den gruppen som går fra jobb i privat sektor til ny jobb i offentlig sektor.

BOX 1.2 Phase-in of highly educated manpower – the Norwegian experience

Since the early 1980s, the countries making up the OECD area have undergone a significant shift towards using more and more educated manpower. It has turned out that the primary driver behind the phase-in of more highly educated manpower is not the updating of existing job content, but the creation of new jobs. Of particular importance is the process whereby capital is transferred from existing businesses that make use of old production technology to new businesses that are using more modern production technology.⁸

This is a positive restructuring effect, which in total generates more new jobs than are lost. However, it is not a process without costs. The transfer of resources from old to new technology will necessarily entail costs for those whose occupational experience relates to the operation of old technology. Nevertheless, the fact that jobs are lost does not mean that job opportunities are lost. Studies of what happens to workers who are made redundant because of business closures show that redundancy increases the probability of exclusion from the labour force by about 5 percent. However, the income loss for those who are made redundant, but succeed in finding new work, is limited. The only group to experience a significant decline in income are those who leave a job in the private sector for a new job in the public sector. The

8 Salvanes, Kjell G. og Svein Erik Førre (2001): Employment effects of trade and technical change: Evidence from Norway, *Economica*, vol. 70, ss. 293-329

8 Salvanes, Kjell G. and Svein Erik Førre (2001): Employment effects of trade and technical change: Evidence from Norway, *Economica*, vol. 70, pp. 293-329

Inntektsbortfallet for denne gruppen er på linje med den generelle forskjellen i inntekt mellom privat og offentlig sektor.⁹

1.2 Lisboa-strategien som svar på utfordringene

Lisboa-strategien har som målsetting å øke sysselsetting og vekst gjennom økt produktivitetsvekst og evne til omstilling. Det kan være grunner til å tro at det er en fordel dersom flere land koordinerer sitt reformarbeid:

- Vekst virker gjensidig stimulerende.
- Ulike land kan lære av hverandres erfaringer.
- Å sammenlikninger egne prosesser med prosesser i andre land kan gjøre det enklere å evaluere framdrift og resultater.
- Oppfølging gjennom overstatlige institusjoner kan øke nasjonal reformvilje.
- Koordinerte tiltak kan redusere strategiske tilpasninger over landegrensene.

Det er også problemer knyttet til denne typen koordinering:

- Forskjellige land har ulike utfordringer. Ethvert forsøk på å lage et europeisk perspektiv kan kritiseres som en lite relevant forenkling.
- Dersom oppfølging skal virke stimulerende, må de som følger opp ha noen faktiske virkemidler til rådighet. Dersom Europakommisjonen evaluerer reformarbeid, men ikke har mulighet til å følge opp gjennom konkrete tiltak, er effekten av slik evaluering usikre.

EU har, som overordnet koordinerende organ for sine medlemsstater, en interesse i å bidra til at man realiserer de positive mulighetene ved felles reformarbeid. Den største utfordringene ligger i at ny politikk på disse områdene innebærer at man må utarbeide tiltak som dekker et bredt spekter av politikkområder, hvor de fleste tradisjonelt har vært underlagt nasjonalstatlig kompetanse. Arbeidet for økonomiske reformer har derfor krevd at EU har utviklet et helt nytt apparat for mellomstatlig samarbeid.

9 Huttunen, Kristina og Kjell. G. Salvanes (2006): How destructive is creative destruction? The costs of worker displacement, mimeo, Norwegian school of Economics and Business Administration

income loss for this group is on a par with the general income differential between the private and the public sector.⁹

1.2 The Lisbon Strategy as a response to these challenges

The Lisbon Strategy aims to increase employment and growth through expanded productivity growth and capacity for change. There may be reasons to believe that it would be an advantage for several countries to coordinate their reform efforts:

- Growth is mutually stimulating.
- Different countries may learn from each other's experience.
- Comparisons with other countries may make it easier to evaluate progress in one's own country.
- Follow-up through supranational institutions may increase willingness to reform at the national level.
- Coordinated measures may reduce strategic cross-border adaptations.

There are also problems associated with this type of coordination:

- Different countries are facing different challenges. Any attempt at creating a European perspective may be criticised as a simplification of little relevance.
- If follow-up is to have a stimulating effect, those who follow up need to have some specific policy measures at their disposal. If the European Commission evaluates the reform effort, but is unable to follow up by way of specific measures, the effects of this evaluation are uncertain.

The EU has, as the general coordinating body for its member states, an interest in contributing to the realisation of the positive opportunities available through joint reform efforts. The main challenges have to do with the fact that new policies within these areas imply the development of measures covering a broad range of policy areas, most of which have traditionally been subject to national sovereignty. The economic reform effort has therefore made it necessary for the EU to develop entirely new arrangements for inter-governmental cooperation.

9 Huttunen, Kristina and Kjell. G. Salvanes (2006): How destructive is creative destruction? The costs of worker displacement, mimeo, Norwegian School of Economics and Business Administration

1.2.1 Lisboa-strategien i praksis

Som nevnt ovenfor kjennetegnes Lisboa-strategien ved at den i hovedsak berører felter som ligger under nasjonal kompetanse. Den faller derfor utenfor det mer tradisjonelle EU-samarbeidet som behandler saker av overnasjonal karakter eller områder med sterke mellomstatlige relasjoner. Det vanlige rammeverket i EU-institusjonene er derfor lite egnet. I Lisboa-strategien har man løst dette ved å ta i bruk en ny styringsmetode – den åpne koordinerende metode. Den innebærer at landene deltar i fora hvor de sammenliknes med hverandre gjennom statistiske analyser og referansetesting. Målsettingen er å lære gjennom beste praksis.

Den åpne koordinerende metode har fått stort gjennomslag på noen områder, særlig utdanningspolitikken. Dette er et område hvor nasjonalstaten har full kompetanse, og hvor det i liten grad er overnasjonal styring. Gjennom arbeidet relatert til Lisboa-strategien har man utviklet et omfattende nettverk av indikatorer som brukes til å evaluere effekten av politikken. Gjennom internasjonale sammenlikninger har man bidratt til å påvirke den nasjonale debatten om utdanningssystemet.

Ved siden av den koordinerende metoden inneholder Lisboa-strategien en rekke retningslinjer for områder som oppfattes som viktige for å bidra til vekst og arbeid. Disse retningslinjene kan oppfattes som et eget styringssystem. De 24 retningslinjene som nå utgjør kjernen av Lisboa-strategien, er vedtatt av Rådet, og medlemsstatene har forpliktet seg til å rapportere om sin oppfølging av disse. Det er viktig å understreke at retningslinjene er av overordnet karakter, og at medlemsstatene ikke har forpliktet seg til spesifikke politiske grep. Oppfølgingen tar form av rapporter som medlemslandene utarbeider, og som gjennomgår hvordan det enkelte land vil håndtere de problemstillingene retningslinjene tar opp.

I 2005 ble dette arbeidet konkretisert i form av at alle medlemslandene utarbeidet nasjonale reformprogrammer som gjennomgikk de 24 retningslinjene. I første omgang inneholder programmene tiltak for perioden 2005-2008. Kommisjonene ga en evaluering av disse programmene i februar 2006. I oktober 2006 presenterte landene sine første rapporter om oppfølgingen av de nasjonale reformprogrammene.

1.2.1 The Lisbon Strategy in practise

As mentioned above, the Lisbon Strategy is characterised by mainly affecting areas that fall under national sovereignty. Consequently, it falls outside the scope of more traditional EU cooperation, which focuses on matters of a supranational nature or areas of close inter-governmental relations. The ordinary EU institutional framework is therefore not particularly suitable. This has under the Lisbon Strategy been resolved by adopting a new steering mechanism – the open method of coordination. It involves countries participating in fora where they are compared to each other through statistical analyses and benchmark testing. The objective is to learn through best practise.

The open method of coordination has achieved widespread use in certain areas, in particular within education policy. This is an area where the nation state retains complete sovereignty, and where there is a limited degree of supranational intervention. There has been developed, through efforts relating to the Lisbon Strategy, a comprehensive set of indicators that are used to evaluate the effect of policies within this area. International comparisons have thus influenced national debates concerning the education system.

Alongside the open method of coordination, the Lisbon Strategy involves a number of guidelines for areas that are considered important contributors towards the generation of growth and jobs. These guidelines may be said to constitute a separate steering mechanism. The 24 guidelines that now form the core of the Lisbon Strategy have been adopted by the Council, and member states have undertaken to report on their follow-up of these. It is important to emphasise that the guidelines are of a general nature, and that member states have not committed to undertake specific political interventions. Follow-up activities take the form of reports which are prepared by the member states, presenting the way by which each country intend to tackle the issues addressed by the guidelines.

In 2005, this effort assumed the specific form of national Reform Programmes prepared by each member state, addressing the 24 guidelines. This first set of programmes contain measures for the period 2005-2008. The Commission rendered its evaluation of these programmes in February 2006. In October 2006, member states presented their first reports on the follow-up of the national Reform Programmes.

BOKS 1.3 De 24 integrerte retningslinjene

Sentralt i Lisboa-strategien står de integrerte retningslinjene. I alt har EU valgt ut 24 temaer, knyttet til de tre områdene makroøkonomi, strukturtiltak og sysselsetting. Under hver retningslinje er det foreslått ett eller flere tiltak; 90 i alt.

De integrerte retningslinjene dekker et bredt spekter av områder i den økonomiske politikken. Retningslinjene og de foreslåtte tiltakene er i seg selv imidlertid av generell karakter. I praksis vil alle landene i EU ha politikk på disse områdene. Det som er avgjørende for hvorvidt dette gir vekst og sysselsetting er hvordan politikken på området utformes konkret. I Lisboa-strategien, som på andre områder, ligger muligheten i detaljutformingen av politikken. Dette er det opp til de enkelte medlemsland å konkretisere i sine reformprogrammer.

Makroøkonomiske retningslinjer

1. Sikre økonomisk stabilitet som et grunnlag for bærekraftig vekst.
2. Sikre bærekraftige offentlige balanser som et grunnlag for økt sysselsetting.
3. Fremme en vekst- og sysselsettingsorientert og effektiv bruk av samfunnets ressurser.
4. Sikre at lønnsdannelsen bidrar til makroøkonomisk stabilitet og vekst.
5. Sikre bedre samsvar mellom makroøkonomisk politikk, strukturpolitikk og sysselsettingspolitikk.
6. Bidra til at den monetære union realiserer sitt potensial.

Mikroøkonomiske retningslinjer (strukturtiltak):

7. Øke og forbedre investeringene i FoU, særlig fra private foretak.
8. Legge til rette for innovasjon.
9. Fremme bruk av IKT og byggingen av et informasjonssamfunn.
10. Bidra til å styrke næringslivets konkurransevne.
11. Fremme bærekraftig bruk av ressurser og styrke synergien mellom miljøvern og økonomisk vekst.
12. Utvide og fordype det indre marked.
13. Sikre åpne og frie markeder i og utenfor Europa og høste fordelene ved globalisering.
14. Skape et mer attraktivt miljø for verdiskaping og styrke privat initiativ gjennom bedre lovverk.
15. Fremme en entreprenørskapskultur og skape et godt miljø for små og mellomstore bedrifter.
16. Utbygge og forbedre europeisk infrastruktur og ferdigstille prioriterte grensekryssende prosjekter.

BOX 1.3 The 24 integrated guidelines

The integrated guidelines are at the core of the Lisbon Strategy. The EU has identified a total of 24 themes, relating to the three areas of macroeconomics, structural measures and employment. One or more measures are proposed under each guideline, with a total of 90 measures.

The integrated guidelines cover a broad range of economic policy areas. However, in themselves the guidelines and the proposed measures are of a general nature. In practise, all EU countries will have a policy within these areas. The decisive factor in whether this generates growth and employment is the specific formulation of policy within the area. Under the Lisbon Strategy, as in other areas, the opportunities are to be found in the detailed formulation of policies. It is up to each member state to specify these in its Reform Programme.

Macroeconomic guidelines:

1. To secure economic stability.
2. To safeguard economic and fiscal sustainability.
3. To promote a growth- and employment-oriented and efficient allocation of resources.
4. To ensure that wage developments contribute to macroeconomic stability and growth.
5. To secure economic stability for sustainable growth.
6. To contribute to a dynamic and well-functioning EMU.

Microeconomic guidelines (structural measures):

7. To increase and improve investment in R & D, in particular by private business.
8. To facilitate all forms of innovation.
9. To facilitate the spread and effective use of ICT and build a fully inclusive information society.
10. To strengthen the competitive advantages of its industrial base.
11. To encourage the sustainable use of resources and strengthen the synergies between environmental protection and growth.
12. To extend and deepen the internal market.
13. To ensure open and competitive markets inside and outside Europe and to reap the benefits of globalisation.
14. To create a more competitive business environment and encourage private initiative through better regulation.
15. To promote a more entrepreneurial culture and create a supportive environment for SMEs.
16. To expand, improve and link up European infrastructure and complete priority cross-border projects.

Retningslinjer for sysselsettingspolitikken:

17. Implementere sysselsettingspolitikk for å oppnå full sysselsetting, bedre kvalitet og produktivitet på arbeidsplassene og styrket sosial og territorial samhörighet
18. Fremme en livsløpsinnstilling til arbeid
19. Sikre et inkluderende arbeidsmarked for arbeidssøkere og vanskeligstilte
20. Bedre samsvaret mellom arbeidssøkere og arbeidsmarkedets behov
21. Fremme fleksibilitet i kombinasjon med arbeidssikkerhet og redusert arbeidsmarkeds-segmentering
22. Sikre en sysselsettingsvennlig utvikling i lønns- og arbeidsrelaterede kostnader
23. Fremme og forbedre investeringene i human-kapital
24. Innføre utdannings- og opplærings-systemer til nye kompetansebehov

1.2.2 Norge og Lisboa

Norge deltar aktivt i mange av de programmene som er igangsatt i forbindelse med, eller knyttet opp til arbeidet med Lisboa-strategien. Eksempler er det 7. rammeprogrammet for forskning og det åpne koordinerende arbeidet på utdanningsområdet. Mange av disse programmene har vært av stor verdi for det norske politikkarbeidet.

Fordi reformprogrammet er knyttet til evaluering som gjennomføres av Europakommisjonen, har ikke Norge noe tilsvarende program. Deler av teksten i den rapporten som her foreligger vil imidlertid kunne brukes til å jamføre norsk politikk med de tiltakene EU-landene har innenfor Lisboa-strategien.

Guidelines for employment policy:

17. Implement employment policies aiming at achieving full employment, improving quality and productivity at work, and strengthening social and territorial cohesion.
18. Promote a life-cycle approach to work.
19. Ensure inclusive labour markets, enhance work attractiveness, and make work pay for jobseekers, including disadvantaged people, and the inactive.
20. Improve matching of labour market needs.
21. Promote flexibility combined with employment security and reduce labour market segmentation, having due regard to the role of the social partners.
22. Ensure employment-friendly labour cost developments and wage-setting mechanisms.
23. Expand and improve investment in human capital.
24. Adapt education and training systems in response to new competence requirements.

1.2.2 Norway and Lisbon

Norway participates actively in many of the programmes that have been initiated in connection with, or in the context of, the Lisbon Strategy effort. Some examples are the Seventh Framework Programme for Research and Technological Development and the efforts based on the open method of coordination within the area of education. Many of these programmes have been of great value to Norwegian policy efforts.

Because the Reform Programme links into evaluations undertaken by the European Commission, Norway has no corresponding programme. However, parts of the text of the present report may be used to compare Norwegian policy with the measures adopted by the EU countries under the Lisbon Strategy.

Effekten av utviklingen i Kina og India for norsk og internasjonal økonomi¹

The effect of the developments in China and India on the Norwegian and international economy¹

Utviklingen i Kina og India

Kina og India er i dag to av verdens raskest voksende økonomier, med en gjennomsnittlig årlig vekst per innbygger på 1980 og 1990-tallet på henholdsvis åtte og fire pst. Med fattigdom målt som inntekt under \$1 per dag, er fire hundre millioner mennesker løftet ut av fattigdom i Kina siden reformene startet rundt 1980. I dag lever 17 pst. av den kinesiske befolkningen på under \$1 per dag, mens tilsvarende tall for India er 35 pst.

De to landene har i løpet av de siste 25 årene åpnet opp sine markeder for internasjonal handel og utenlandske investeringer. Før reformene, som for Kinas del fant sted fra slutten av 1970-tallet og for Indias del drøye ti år senere, hadde begge land en uttalt målsetning om nasjonal, og delvis også regional, selvforsyning. I dag framstår Kina som en av de mest åpne utviklingsøkonomiene i verden. Også India har gjennomført betydelige reduksjoner av tollbarrierer og liberalisert lovgivningen for utenlandske direkteinvesteringer.²

Kina og India er verdens mest folkerike land. Med henholdsvis 1,3 og 1,1 milliarder mennesker utgjør disse to landene 38 pst. av jordens 6,3 milliarder mennesker (i 2003). Åpningen av disse to landene innebærer en betydelig økning av arbeidstilbud i verdensøkonomien. Kinesisk og indisk økonomi inkluderes i verdensøkonomien ved overflytting av arbeidstakere fra mindre til

Developments in China and India

At present, China and India are two of the economies with the highest economic growth in the world, with an average annual growth per capita in the 1980s and 1990s of eight and four percent, respectively. If poverty is defined as earning an income of less than \$1 per day, four hundred million people have been lifted out of poverty in China since the reforms were initiated around 1980. Currently, 17 percent of the Chinese population is subsiding on less than \$1 per day, whilst the corresponding figure for India is 35 percent.

Over the last 25 years, these two countries have opened their markets to international trade and foreign direct investment. Prior to the reforms, which in the case of China took place in the late 1970s, and in the case of India just over a decade later, both countries were pursuing an explicit objective of national, and partly also regional, self-sufficiency. At present, China is perceived as one of the most open developing economies in the world. India has also implemented considerable reductions in customs barriers, and has liberalised its legislation governing foreign direct investment.²

China and India are the two most populous countries in the world. With populations of 1.3 and 1.1 billion, respectively, these two countries account for 38 percent of the global population of 6.3 billion (in 2003). The opening up of these two countries implies a considerable increase in the labour supply available to the world economy. The Chinese and Indian economies are brought into the world economy by transfeign labour from low-productivity to high-

1 Framstillingen er bygget på kap. 1, 2 og 3 i rapporten "De gode hjelperne: virkningene av utviklingen i Kina og India for norsk økonomi", utarbeidet av CASE/SNF (ved Kjetil Bjorvatn, Victor D. Norman, Linda Orvedal og Stig Tenold) på oppdrag fra Nærings- og handelsdepartementet høsten 2006.

2 I Kina er tollen på industriprodukter i gjennomsnitt 8,9 pst. og i India, 32,4 pst. (Bransetter & Lardy, 2006:30)

1 This discussion is extracted from Chapters 1, 2 and 3 of the report "De gode hjelperne: virkningene av utviklingen i Kina og India for norsk økonomi" ("Lending a Helping Hand: The Effects of Developments in China and India on the Norwegian Economy"), prepared by CASE/SNF (by Kjetil Bjorvatn, Victor D. Norman, Linda Orvedal and Stig Tenold) at the behest of the Ministry of Trade and Industry, autumn 2006.

2 In China, customs duties on manufactured products are 8.9 pct. on average, whilst the average in India is 32.4 pct. (Bransetter & Lardy, 2006:30)

mer lønnsomme næringer, noe som typisk betyr overflytting fra jordbruk til industri og fra bygd til by. Denne omstillingen skjer ikke automatisk. Migrasjonsbegrensninger, både formelle og uformelle, politisk bestemte og sosiale, kan redusere omstillingen. Videre kan det være formelle og uformelle barrierer for næringsvirksomhet i byene, både i arbeids- og kapitalmarkedet. Også dette vil dempe evnen til å absorbere arbeidskraft fra landsbygden.

Kina

Kina framstår i dag som en "dualøkonomi" med en dynamisk og relativt rik kyst og et mindre utviklet og fattigere innland. Dualiteten er delvis geografisk bestemt, blant annet knyttet til naturlige fortrinn i kystområdene. Samtidig er det todelt mønsteret også i noen grad et resultat av politiske avveininger. Tilstrømningen til byene fra landsbygda har vært strengt regulert gjennom det såkalte "hukou-systemet".

Reformer i jordbruket gav kraftig vekst tidlig i reformprosessen. Senere har åpning for handel og direkte investeringer fra utlandet (FDI) vært avgjørende for oppbyggingen av en internasjonalt konkurransedyktig industrisektor. Dette er politiske tiltak som i særlig grad har gitt vekst langs kysten. Gradvis lettelse av migrasjonsbegrensninger sørger for stabil tilgang til billig arbeidskraft fra landsbygden. Lønningene holdes lave for industrien, noe som bidrar til at lønnsomheten holdes oppe. Den høye lønnsomheten danner grunnlag for høye investeringer (inkludert FDI), som så sikrer fortsatt vekst i etterspørselen etter arbeidskraft fra landsbygda. Dette er en klassisk industrialiseringsprosess.

India

Også India framstår som en "dualøkonomi", med dynamiske vekstsentra konsentrert omkring Delhi i nordvest og langs vestkysten. I større grad enn i Kina er veksten knyttet til spesielle områder med mye høyt utdannet arbeidskraft, mens innlandet i stor grad er preget av regioner som henger etter. Geografiske fortrinn er på sett og vis en mindre betydningsfull faktor for Indias vekst, siden de mest dynamiske sektorene er ulike former for tjenester. Dualiteten er dessuten i mindre grad et resultat av bevisst økonomisk politikk. Bakgrunnen er dype sosiale skiller mellom folkegrupper (kastesystemet) og stor grad av etnisk, språklig, og religiøs heterogenitet. Disse faktorene reduserer mobilitet, både

productivity industries, which typically means transfer from agriculture to manufacturing industry, and from rural to urban areas. This transition does not take place automatically. Migration restrictions, both formal and informal, of both political and social natures, may slow down transition. Furthermore, there may be formal and informal barriers to commercial activity in towns and cities, in both labour and capital markets. This will also reduce the ability to absorb manpower from rural areas.

China

China may currently be described as a "dual economy", with a dynamic, and relatively rich, coastline and a less developed, and poorer, hinterland. This duality is partly dictated by geographical circumstances, such as the natural advantages enjoyed by coastal areas. At the same time, the dual pattern is also to some extent the result of political deliberations. The migration of people from rural to urban areas has been strictly regulated through the so-called "hukou system".

Agricultural reforms resulted in strong growth at an early stage of the reform process. Subsequently, the liberalisation of trade and foreign direct investment (FDI) have been decisive in developing an internationally competitive manufacturing industry sector. In particular, these political measures have resulted in growth along the coastline. The gradual easing of migration restrictions ensures stable access to cheap manpower from rural areas. Manufacturing industry wages are kept at low levels, maintaining profitability at a high level. The high profitability forms the basis for high investments (including FDI), which again ensures continued growth in the demand for manpower from rural areas. This is a classic industrialisation process.

India

India may also be described as a "dual economy", with dynamic growth centres clustered around Delhi in the northwest, and along the west coast. To a greater extent than in China, growth is concentrated in specific areas with a high concentrations of well-educated manpower, whilst the hinterland is largely characterised by regions that are lagging behind. Geographical advantages can be said to play a less important role in India's growth, since the most dynamic sectors are various types of service sectors. Moreover, the duality is less influenced by deliberate economic policy. It has its background in fundamental social distinctions between population groups (the caste system), and a high degree of ethnic, linguistic

sosialt, yrkesmessig og geografisk. Et annet, men relatert problem, er at de fattige i India er svært fattige, og ofte analfabeter. Dette virker i seg selv mobilitetshemmende. Problemet er delvis et resultat av en feilslått politikk, som blant annet vektlegger høyere utdanning framfor grunnleggende utdanning. Fordelen med slike politisk skapte barrierer for sosial og geografisk mobilitet, relativt til sosiale og kulturelle hindringer, er at de over tid vil være lettere å gjøre noe med.

En annen utfordring i India er relativt rigide regler i arbeidsmarkedet, knyttet til både sysselsettingslovgivning og sterke fagforeninger. Dette gjør det vanskelig for bedrifter å ansette og avskjedige personell. Infrastrukturen er også relativt dårlig utviklet i India. Dette gjør blant annet at elektrisitetsforsyningen er nokså ustabil. Slike problemer gjør det vanskeligere for industrien å bygge opp tilstrekkelig konkurransekraft.

Effekten på OECD-landene av vekst i Kina og India

Hvilke virkninger vil fortsatt modernisering og industrialisering i Kina og India kunne ha for verdensøkonomien generelt? Rapporten fra CASE/SNF legger til grunn en utvikling der markeds- og industrienklavene i Kina gradvis blir større, dels ved tilflytting og fortsatt vekst i de enklavene som allerede er utviklet, dels ved at flere provinser får del i den økonomiske utviklingen. Videre legger den til grunn en gradvis avregulering av økonomien i India, slik at stadig flere indere med midlere til høyere utdanning vil arbeide i den del av indisk økonomi som er integrert i verdensøkonomien. Utgangspunktet for analysen er altså at verden vil oppleve fortsatt rask vekst i produksjon og eksport både fra India og Kina, men med forskjellig utgangspunkt: I Kina vil veksten ha sin basis i store mengder relativt lavt utdannet arbeidskraft; i India vil grunnlaget være den del av yrkesbefolkningen som har relativt høy utdanning.

Rapporten fra CASE/SNF fokuserer på de langsiktige virkningene av denne utviklingen. De hovedspørsmålene rapporten tar opp, er (1) hvordan dette vil påvirke inntektsnivå og økonomisk vekst i Kina og India på den ene side, og i resten av verden på den annen side, (2) hvilke virkninger utviklingen vil ha for lønnsnivå og lønnsnivå i ulike deler av verden, og (3) hva konsekvensene vil bli for produksjonsmønster, nærings- og bedriftsstruktur.

and religious heterogeneity. These factors reduce mobility – socially, occupationally as well as geographically. Another, but related problem, is that the poor in India are very poor, and often illiterate. This limits, in itself, mobility. The problem is the result of a misguided policy, which attaches more weight to higher education than to basic education. The positive thing about such politically created barriers to social and geographical mobility, when compared to social and cultural barriers, is that it is easier to do something about over time.

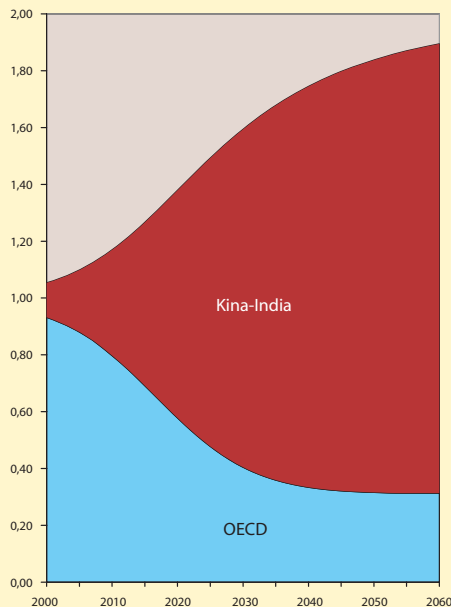
Another challenge in India is posed by the relatively rigid rules governing the labour market, in the form of both employment legislation and strong trade unions. This makes hiring and firing difficult for businesses. Moreover, infrastructure is also relatively underdeveloped in India. Among other things, the electricity supply is highly unstable. Such problems make it more difficult for manufacturing industry to develop sufficient competitive strength.

The effect of growth in China and India on the OECD countries

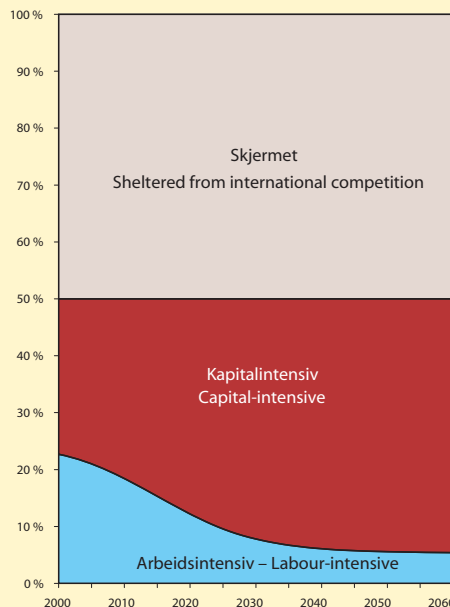
What may be the consequences for the world economy in general from continued modernisation and industrialisation in China and India? The CASE/SNF report assumes a development trajectory whereby the market and manufacturing enclaves in China are gradually expanded, partly through migration to and continued growth of those enclaves that have already been developed, partly by more provinces partaking in economic developments. It furthermore assumes a gradual deregulation of the Indian economy, with an ever-increasing number of Indians with medium or higher education working within the part of the Indian economy that is integrated in the world economy. Consequently, the analysis is premised on the assumption that the world will experience continued strong growth in production and exports from both India and China, although with differing characteristics: In China growth will be based on large amounts of manpower with relatively low education, whilst in India it will be based on the relatively highly educated part of the working population.

The CASE/SNF report focuses on the long-term effects of these developments. The main questions addressed in the report are: (1) how will this impact on income levels and economic growth in, on the one hand, China and India and, on the other hand, the rest of the world; (2) what will be the consequences of these developments in terms of wage formation and wage levels in various parts of the world; and (3) what will be the consequences as far as production

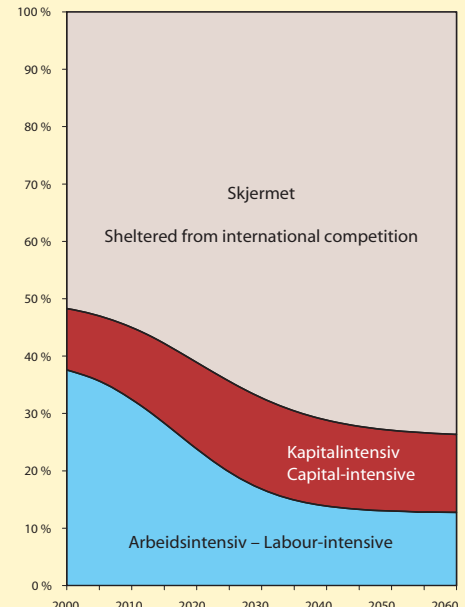
Figur 1. Arbeidsintensiv produksjon
Figure 1. Labour-intensive production

Figur 2. Bruttoprodukt etter sektor, OECD
Figure 2. Gross production value by sector, OECD

Figur 3. OECD-området – sysselsetting
Figure 3. OECD-area – employment

Det er en antakelse i modellen at skjernet sektor skal utgjøre 50 pst. av BNP.
It is an exogenous assumption that the sheltered sector is 50 percent of GDP.

Økonomisk teori gir et grunnlag for å vurdere disse spørsmålene. Med dette som bakgrunn kan man skissere et stilisert bilde av de store utviklingstrekkene. En slik teoretisk og prinsipiell tilnærming vil fortelle oss at en stadig større del av verdensproduksjonen av arbeidsintensive komponenter og sluttprodukter vil finne sted i Kina; på tilsvarende måte vil en større del av den produksjonen som krever relativt mye velutdannet arbeidskraft, og som kan finne sted fjernt fra kundene, finne sted i India. Resten av verden vil, i større grad enn i dag, konsentrere seg om andre varer og tjenester – råvarer, kapitalintensiv produksjon, kunnskapsintensiv produksjon som krever markedsnærhet, osv. Gjennom utnyttelse av komparative fortrinn vil alle berørte land høste en gevinst, så realinntektsnivået vil stige både i Kina og India på den ene side, og i resten av verden på den annen side. Siden en del av de økte inntektene vil bli brukt til sparing og investering, vil konsekvensen også bli raskere økonomisk vekst, i hvert fall i en periode. Endelig vil skarpere arbeidsdeling føre til mindre knapphet på arbeidskraft i de rike land i verden og større knapphet i Kina og India, så forskjellene i lønn – både for høyt og lavt utdannet arbeidskraft – mellom OECD-landene på den ene side, og Kina og India på den annen side, vil tendere til å bli mindre.

pattern, industrial structure and business structure are concerned.

Economic theory provides a framework for considering these issues. On this background, one can offer a stylised outline of major developments. Such a theoretical approach, premised on economic principles, tells us that an ever-increasing share of the global production of labour-intensive components and retail products will take place in China, and similarly, an increasing share of production that requires relatively high input of well-educated manpower, and which can be carried out far from customers, will take place in India. The rest of the world will, to a greater extent than at present, concentrate on other goods and services – raw materials, capital-intensive production, knowledge-intensive production that requires proximity to markets, etc. The exploitation of comparative advantage will enable all affected countries to reap a benefit, so real income levels will increase in both, on the one hand, China and India and, on the other hand, the rest of the world. Since part of the increased income will be allocated to savings and investments, this will also result in stronger economic growth, at least for a certain period of time. Finally, a sharper division of labour will result in less labour shortages in the world's rich countries and more labour shortages in China and India, thus implying that wage differences – for manpower with both high and low education – between the OECD countries, on the one hand, and China and India, on the other hand, will tend to diminish.

I rapporten fra CASE/SNF presenteres en numerisk simulering for å belyse hvordan slike endringer vil slå ut i praksis. Den umiddelbare virkningen av veksten i markedsenklavene i Kina og India er at de overtar en stadig større del av arbeidsintensiv produksjon i verden. Denne virkningen er vist i figur 1. Det er tre slående trekk ved resultatene. Det første er størrelsen på den mulige framtidige produksjon i Kina og India; i 2060 kan samlet arbeidsintensiv produksjon der bli betydelig større enn den samlede arbeidsintensive produksjonen i OECD-området i dag. Det andre er at det verden har opplevd hittil, egentlig bare er en forsmak – den virkelig sterke veksten vil i dette innfasings-scenariet først komme fra 2010 og utover. Det tredje, og kanskje mest overraskende, er at dette allikevel ikke vil bety slutten på arbeidsintensiv produksjon i OECD-området. På det meste vil konkurranse fra Kina og India fortrenge rundt 70 pst. av dagens arbeidsintensive produksjon i OECD-landene.

Ved tolkningen av denne utviklingen er det viktig å ha klart for seg at det som kan se ut som en ensartet arbeidsintensiv sektor i virkeligheten er sammensatt av en rekke varer og produksjons-elementer som er ulike når det gjelder kvalifikasjonskrav til arbeidsstyrken og graden av arbeidsintensitet. Det er for eksempel stor forskjell på produksjon av klær og skotøy, med høy arbeidsintensitet og lave krav til formelle kvalifikasjoner og bilindustri og IT-tjenester, som krever relativt mye arbeidskraft i forhold til kapitalutstyr (om enn mindre enn klær og skotøy), men som også krever at arbeidskraften er godt kvalifisert. Den naturlige tolkningen av resultatene i figur 1 er at Kina og India gradvis vil erobre større deler av hele spekteret av arbeidsintensiv produksjon, fra klær og skotøy via sveising av stålkonstruksjoner og bygging av skip, til bilindustri og IT. Det er også naturlig å anta at Kina og India kommer inn i ulike deler av spekteret på forskjellig tidspunkt: Kina, med store mengder arbeidskraft med lave, men gode kvalifikasjoner, vil naturlig bevege seg nedover og oppover på skalaen. India, med en enklave bestående av folk med relativt høy utdannelse, starter høyere på skalaen og vil naturlig vokse mer "i bredden" enn "i høyden".

Virkningene av Kina-India-innfasingen for nærings- og sysselsettingsstrukturen i OECD-området er vist i figur 2 og figur 3. Alle tall er definert relativt til samlet produksjon og sysselsetting i 1990.

The CASE/SNF report presents a numerical simulation to shed light on the practical implications of such changes. The immediate effect of the growth in the market enclaves in China and India is that these are taking over an ever-increasing share of the world's labour-intensive production. This effect is illustrated in Figure 1. There are three striking aspects of these findings. Firstly, there is the scale of the potential future production in China and India; by 2060, total labour-intensive production in these two countries may be significantly higher than the total present labour-intensive production within the OECD area. Secondly, what we have experienced thus far is really only a modest beginning – the truly strong growth will not be realised until 2010 and beyond in this phase-in scenario. Thirdly, and maybe most surprisingly, this will nevertheless not mean the end of labour-intensive production within the OECD area. At the most, competition from China and India will crowd out about 70 pct. of current labour-intensive production within the OECD countries.

In interpreting these developments, it is important to bear in mind that what may look like a uniform labour-intensive sector does in actual fact comprise a number of goods and production elements that are heterogeneous in terms of their labour competency requirements and their degree of labour intensity. There is for instance a significant difference between the manufacturing of clothes and shoes, with very high labour intensity and low requirements as far as formal qualifications are concerned, and the automotive industry and IT services, which require a lot of manpower relative to capital equipment (although less than for clothes and shoes), but which also require the manpower to be well-qualified. The reasonable interpretation of the findings from Figure 1 is that China and India will gradually take over larger shares of the entire range of labour-intensive production, from clothes and shoes, via the welding of steel structures and shipbuilding, to the automotive industry and IT. It is also reasonable to expect China and India to enter different parts of the range at different times: China, with large amounts of manpower with limited, but solid, qualifications, can be expected to move from the bottom towards the top of the scale. India, with an enclave comprising people with relatively high education, starts out higher up the scale, and can be expected to grow more "side-ways" than "upwards".

The effects of the China-India-phase-in, in terms of the industrial and employment structure within the OECD area, are illustrated in Figure 2 and Figure 3. All figures are defined relative to total production and employment in 1990.

Modellen viser at arbeidsintensiv sysselsetting går ned til rundt tredjeparten av hva den var i utgangspunktet, og arbeidsintensiv produksjon som andel av verdiskapingen vil synke til rundt 5 pst. av BNP, fra 25 pst. i utgangspunktet. Det meste av produksjonsveksten i OECD-området vil komme i kapitalintensiv, konkurranseutsatt produksjon; men det meste av den arbeidskraften som blir frigjort fra arbeidsintensiv virksomhet, vil bli sysselsatt i skjermet sektor.

Virkingen for Norge av utviklingen i Kina og India

Norge har hittil stort sett bare tjent på utviklingen i Kina og India. Vi har fått billigere importvarer fra Kina – spesielt klær – og importen har ikke skapt store tilpasningsproblemer for næringslivet, i og med at det først og fremst har vært tale om import av varer som vi stort sett hadde sluttet å produsere selv allerede før importen fra Kina kom. Norsk næringsliv har samtidig fått mulighet til å sette ut arbeidsintensive deler av produksjonen, og det har gitt nye muligheter til norske bedrifter – skipsbygging og IT er eksempler – som i utgangspunktet hadde problemer med å konkurrere fordi norske lønninger er høyere enn lønningene i andre OECD-land. Videre har norske eksportnæringer – oljesektoren, skipsfarten og metallindustrien – oppnådd markant høyere priser internasjonalt fordi veksten i Kina har ført til økt etterspørsel etter energi, råvarer og internasjonale transporttjenester.

Det er grunn til å tro at den gode utviklingen for Norge i bytteforholdet mot utlandet, dvs. forholdet mellom prisen på norske eksportvarer og norske importvarer, til utlandet vil fortsette. Innfasing av Kina og India i verdensøkonomien vil føre til et fall i prisene på arbeidsintensive varer og en tilsvarende økning i prisene på kapitalintensive varer (inklusive varer og tjenester som er intensive i bruken av kunnskapskapital). Det fører også til økt etterspørsel etter energi, naturressursbaserte produkter og internasjonale transporttjenester og med det til høyere priser på disse produktene. Noe av denne effekten vil over tid bli nøytralisert som følge av økt sparing og investering i verden, noe som gir økt tilgang på realkapital pr. sysselsatt. For energi og råvarer kan det derimot være tale om en varig økning, i den grad økt produksjon bare kan

The model shows that labour-intensive employment is reduced to about one-third of what it was at the outset, and that labour-intensive production as a percentage of wealth creation will be reduced to about 5 percent of GDP, from 25 percent at the outset. Most of the production growth in the OECD area will take place within capital-intensive production that is exposed to international competition, but most of the manpower that is released from labour-intensive production will become employed in the sector sheltered from international competition.

The effect of developments in China and India on Norway

Thus far, Norway has for all intents and purposes only benefited from the developments in China and India. We have enjoyed cheaper imported goods from China – particularly clothes – and these imports have not resulted in major adaptation problems on the part of the business sector, since it has primarily been a matter of importing goods that we had already, to a large extent, ceased to manufacture ourselves before imports from China began. At the same time, the Norwegian business sector has been able to outsource labour-intensive aspects of its production, which has opened up new opportunities for Norwegian businesses – for example shipbuilding and IT – which at the outset found it difficult to be competitive because Norwegian wages are higher than wages in other OECD countries. Finally, Norwegian export industries – the petroleum sector, shipping and the metals industry – have achieved significantly higher prices internationally because the growth in China has resulted in increased demand for energy, raw materials and international transport services.

There is reason to believe that the favourable terms of trade developments experienced by Norway will continue. The phase-in of China and India into the world economy will result in a significant decline in the prices of labour-intensive goods, and a corresponding increase in the prices of capital-intensive goods (including goods and services that are intensive in their use of knowledge capital). This also results in increased demand for energy, natural resource-based products and international transport services, and thereby higher prices for these products. Some of this effect will over time be neutralised as the result of increased global savings and investment, which increases the supply of capital assets per person employed. However, as far as energy and raw materials are concerned the increase may be permanent, to the extent that increased production can only be

skje ved at man tar i bruk naturressurser med høyere utvinningskostnader enn dem man har for marginale ressurser i dag.

Norge er netto eksportør av olje og gass, av kapital- og energiintensive varer som metaller og kjemiske råvarer, og av internasjonale sjøtransporttjenester. Vi er samtidig netto importør av en rekke arbeidsintensive varer, som klær og skotøy. Vi har allerede opplevd en forbedring av bytteforholdet, og modellberegningene det ble vist til i forrige avsnitt, tyder på at vi vil kunne oppleve en ytterligere forbedring i de nærmeste 10-20 årene. Går vi lengre fram, vil noe av dette kunne bli reversert, men den del av bytteforholdsforbedringen som knytter seg til energi og råvarer, skulle etter CASE/SNFs resonnerement fortsette. Samlet tilsier dette et scenario der Norges bytteforhold overfor utlandet først fortsetter å bli bedre, for så å flate ut på et for Norge gunstig nivå.

Til tross for dette har mange uttrykt bekymring for virkningene av globalisering. Bekymringene kan deles inn i tre slag. Ett sett knytter seg til styringsmuligheter i en åpen, integrert, global økonomi. Et annet sett er frykten for avindustrialisering og filialisering av norsk næringsliv. Et tredje er virkningene for inntektsfordelingen i Norge.

Rapporten fra CASE/SNF konkluderer med at det er to store utfordringer:

- Den ene er å forebygge uheldige konsekvenser for bosettingsmønstret. Konkurransen fra India og Kina vil forsterke tendensen til avindustrialisering og føre til ytterligere, kraftig vekst i offentlig og personlig tjenesteytelse. Siden det meste av norsk industri er lokalisert utenfor de store byene, og siden offentlig og personlig tjenesteytelse følger innbyggerne om og når de flytter, vil det isolert sett bidra til sentralisering av bosetting og virksomhet.
- Den andre utfordringen er inntektsfordelingen. Økt handel med India og Kina vil føre til at den totale verdiskapingen stiger, men skal vi unngå arbeidsledighet er det grunn til å anta at lønnsveksten må stige mindre enn den totale inntektsveksten. Det innebærer at kapitalinntektene vil vokse raskere enn inntektene til vanlige lønnstakere. Hvis vi ikke er villige til å akseptere en slik utvikling, er utfordringen å finne en måte å tilpasse lønningene etter skatt slik at vi får den ønskede fordelingseffekten.

achieved by making use of natural resources with higher extraction costs than those currently incurred in relation to marginal resources.

Norway is a net exporter of oil and gas, of capital- and energy-intensive goods like metals and chemical raw materials, and of international ocean transport services. At the same time, we are net importers of a number of labour-intensive goods, like clothes and shoes. We have already experienced a considerable improvement in our terms of trade, and the model simulations referred to in the previous section suggest that we may experience further improvements over the coming 10-20 years. As we move further into the future, some of this may be reversed, but such part of the improvement in the terms of trade as is associated with energy and raw materials should, based on CASE/SNF's reasoning, hold good. On the whole, this suggests a scenario in which the Norwegian terms of trade will, to begin with, continue to improve, and thereafter level off at a level that is favourable to Norway.

Nevertheless, many people have expressed concern about the effects of globalisation. Such concern may be classified into three groups. One group relates to the scope for managing an open, integrated, global economy. A second group has to do with fear of de-industrialisation and subsidiarisation of the Norwegian business sector. A third group focuses on income distribution effects in Norway.

The CASE/SNF report concludes that we are facing two major challenges:

- One is to prevent unwanted consequences in terms of de-population of rural areas. The competition from India and China will reinforce the de-industrialisation tendency, and result in further, strong growth in public and personal service provision. Since most of Norwegian manufacturing industry is located outside the main cities, and since public and personal service provision follows the inhabitants if and when these relocate, this will, when taken in isolation, contribute to the centralisation of the population and businesses.
- The second challenge concerns income distribution. Increased trade with China and India will increase economic growth in Norway. However shall we avoid increased unemployment there are reasons to believe that wages must increase less than total income. This implies that capital income will grow faster than labour income. If we are not willing to accept such a development, the challenge will be to adjust wages after tax so that we achieve a better level of distribution.

I korthet kan dette sammenfattes i spørsmålet om den norske (og mer generelt den skandinaviske) samfunnsmodellen – med et vekstkraftig konkurranseutsatt næringsliv som ryggrad, med likhet som ideal, og med en sterk velferdsstat som overbygning – kan overleve globaliseringen.

Svaret på dette spørsmålet kommer an på om vi greier å omstille oss slik at vi kan nyte godt av den positive utviklingen, uten å gi slipp på viktige verdier i vårt samfunn. Veksten i Kina og India vil forsterke omstillingspresset i norsk næringsliv, men de omstillingene som kreves, synes ikke å være mer dramatiske – verken i omfang eller tempo – enn de strukturomstillingene vi har vært gjennom de siste 30-40 årene. Klarer vi å videreføre den tilpasnings- og omstillingsevnen vi har dokumentert historisk, vil integrasjonen av Kina og India i verdensøkonomien bare gi oss enda bedre muligheter til å sikre folk i Norge høy levestandard og trygge arbeidsplasser.

These concerns may be synthesized through the question of whether the Norwegian (and, more generally, the Scandinavian) social model – with a robust, competitive business sector as its backbone, with equality as its ideal, and with a strong welfare state as its superstructure – can survive globalisation.

The answer to this question depends on whether we are able to adapt in such a manner as to allow us to benefit from the positive developments, without abolishing values that are important to our society. The growth in China and India will reinforce the pressure for change within the Norwegian business sector, but the required restructuring does not seem more dramatic – whether in terms of scale or speed – than the structural transitions we have undergone over the last 30-40 years. If we are able to continue to draw on the capacity for adaptation and change which we have documented historically, the integration of China and India into the world economy will only provide us with even greater scope for safeguarding a high standard of living and secure employment for people in Norway.

Norsk politikk

Norwegian politics

2.1. Makro- og skattepolitikken

Lisboa-regningslinjene 1-6

2.1.1 Retningslinjer for budsjettpolitikken

Retningslinjene for budsjettpolitikken (handlingsregelen) innebærer at petroleumsinntektene fases gradvis inn i økonomien, om lag i takt med utviklingen i forventet realavkastning av Statens pensjonsfond – Utland, anslått til 4 pst. Budsjettpolitikken er dermed gitt en mellomlang-siktig forankring. Samtidig understreker retningslinjene at hensynet til en stabil økonomisk utvikling skal tillegges betydelig vekt i den løpende utforming av budsjettpolitikken.

Retningslinjene legger til rette for en bærekraftig forvaltning av petroleumsformuen slik at den også kommer framtidige generasjoner til gode. Dagens høye innbetalinger fra petroleumsvirksomheten kan ikke betraktes som inntekter i vanlig forstand. Olje og gass er ikke-fornybare ressurser, og innbetalingene til staten har langt på vei et motstykke i en reduksjon i statens petroleumsformue. Retningslinjene innebærer at statens inntekter fra petroleumsvirksomheten overføres til Statens pensjonsfond – Utland, mens det er forventet realavkastning av fondet som skal brukes. På den måten vil ikke fondskapitalen reduseres over tid.

Bruken av petroleumsinntekter har de siste årene vært klart høyere enn forventet realavkastning av utenlandsdelen av Statens pensjonsfond. Dette må ses i sammenheng med at både internasjonal og norsk økonomi gikk inn i en lavkonjunktur etter tusenårsskiftet. I denne situasjonen var det behov for etterspørselsimpulser fra budsjettpolitikken. Siden 2003 har aktiviteten i norsk økonomi tatt seg opp, og merbruken av petroleumsinntekter er redusert.

Budsjettpolitikken må ses i et langsiktig perspektiv. Handlingsregelen legger opp til betydelig sparing på statens hånd. Denne sparingen er nødvendig – men ikke tilstrekkelig – for å kunne møte den framtidige veksten i pensjonsutgifter og andre aldersrelaterte utgifter knyttet til helse og omsorg. Med fortsatt god vekst i fondskapitalen vil det i en situasjon med høy aktivitet i norsk økonomi være i tråd med handlingsregelen om bruken av petroleumsinntekter i

2.1. Macroeconomic and tax policy

Lisbon guidelines 1-6

2.1.1 Fiscal policy guidelines

The fiscal policy guidelines (the fiscal rule) imply that petroleum revenues are being phased gradually into the economy, more or less in line with developments in the expected real returns from the Government Pension Fund – Global, estimated at 4 percent. This defines a medium term fiscal policy anchor. At the same time, the guidelines emphasise that considerable weight shall be attached to ensuring stable economic development in the ongoing design of fiscal policy.

The guidelines are facilitating the sustainable management of petroleum wealth, in order that future generations may also benefit therefrom. The high current proceeds from petroleum activities cannot be classified as revenues in the ordinary sense of that word. Oil and gas are non-renewable resources, and the proceeds received by the State are to a large extent mirrored by a reduction in the petroleum wealth of the State. The guidelines imply that the State's revenues from petroleum activities are being transferred to the Government Pension Fund – Global, whilst spending is limited to the expected real return of the Fund. This means that the capital of the Fund will not be reduced over time.

Spending of petroleum revenues has over the last few years been clearly higher than the expected real return of the Government Pension Fund – Global. This has to be seen in the context of the recession experienced by both the international and the Norwegian economies after the turn of the Millennium. In this situation there was a need for demand impulses from fiscal policy. Since 2003, the Norwegian economy has recuperated, and the excess spending of petroleum revenues has been scaled back.

Fiscal policy needs to be analysed in a long-term perspective. The fiscal rule envisages significant savings being accumulated on the part of the State. Such savings are necessary – but not sufficient – to meet future growth in pension expenditure and other age-related expenditure relating to health and care. Assuming continued good growth in the capital of the

noen år øker langsommere enn den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond – Utland. Dette vil også redusere behovet for vanskelige omdisponeringer når veksten i aldersrelaterte utgifter senere setter inn.

BOKS 2.1 Rolledelingen i den makroøkonomiske politikken

Regjeringen vil føre en økonomisk politikk som legger til rette for høy sysselsetting, stabil økonomisk vekst og bærekraftige offentlige velferdsordninger. De ulike delene av den økonomiske politikken må virke sammen for å nå disse målene.

Handlingsregelen legges til grunn for *budsjettpolitikken*. Retningslinjene for budsjettpolitikken innebærer at petroleumsinntektene fases gradvis inn i økonomien, om lag i takt med utviklingen i forventet realavkastning av Statens pensjonsfond – Utland, anslått til 4 pst. Budsjettpolitikken er dermed gitt en mellomlangsigtig forankring. Samtidig understreker retningslinjene at hensynet til en stabil økonomisk utvikling skal tillegges betydelig vekt i den løpende utformingen av budsjettpolitikken.

Pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens verdi, nasjonalt og i forhold til våre handelspartnere. Den operative gjennomføringen av pengepolitikken skal rettes inn mot lav og stabil inflasjon, definert som en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 pst. Av forskriften følger det at pengepolitikken skal bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting og til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Budsjett- og pengepolitikken må virke sammen for å bidra til en balansert utvikling i norsk økonomi.

Det er veksten i fastlandsøkonomien som betyr mest for velstandsutviklingen i Norge. Skal vi videreføre en god utvikling, må vi som andre land gjennomføre reformer for å sikre at arbeids- og næringslivet fungerer godt. *Pensjonsreformen* er nødvendig for å sikre et bærekraftig pensjonssystem. En viktig forutsetning er at det legges til rette for en størst mulig arbeidsstyrke. Regjeringen legger stor vekt på arbeidet med å *fornye offentlig sektor*, for å bedre kvalitet og brukervennlighet, øke produktiviteten og tilføre ressurser til de områdene der behovene er størst. Regjeringens *skatte- og avgiftspolitik* skal sikre inntekter til fellesskapet, bidra til rettferdig fordeling og et bedre

Fund, it will, in a situation characterised by high activity in the Norwegian economy, be in conformity with the fiscal rule for the spending of petroleum revenues to increase more slowly for some years than the expected real return of the Government Pension Fund – Global. This will also reduce the need for difficult future re-allocations upon the advent of the growth in age-related expenditure.

BOX 2.1 The distribution of macroeconomic policy responsibilities

The Government will conduct an economic policy that facilitates high employment, stable economic growth and sustainable government welfare schemes. The various aspects of economic policy have to work together to realise these objectives.

Fiscal policy is premised on the fiscal rule guides. The fiscal policy guidelines imply that petroleum revenues are being phased gradually into the economy, more or less in line with developments in the expected real returns from the Government Pension Fund – Global, estimated at 4 percent. This defines a medium term fiscal policy anchor. At the same time, the guidelines emphasise that considerable weight shall be attached to ensuring stable economic development in the ongoing design of fiscal policy.

Monetary policy shall focus on stability in the value of the Norwegian krone (NOK), nationally and relative to our trading partners. The operative implementation of monetary policy shall concentrate on low and stable inflation, defined as an annual increase in retail prices that is close to 2.5 percent over time. It follows from the regulations that monetary policy shall contribute to stabilising production and employment developments, as well as to stable expectations as far as exchange rate developments are concerned. Fiscal and monetary policies need to work together to contribute to balanced development in the Norwegian economy.

Growth in the Mainland economy is the most important determinant of welfare developments in Norway. In order to maintain a favourable course of development, we have, like other countries, to carry out reforms to ensure a well-functioning labour market and business sector. The *Pension Reform* is necessary to ensure a sustainable pension system. An important prerequisite in this context is to facilitate the largest possible labour force. The Government is attaching considerable weight to the effort to *renew the public sector*, to improve quality and user friendliness, increase

miljø, og dessuten understøtte god ressursbruk og sysselsetting i hele landet.

Et godt fungerende arbeidsmarked er sentralt for en effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser. *Sysselsettingspolitikken* må derfor innrettes slik at den bidrar til at arbeidskraften settes inn der det er størst behov for den, og slik at flest mulig deltar i arbeidslivet. En økt og godt utnyttet arbeidsstyrke vil også gi et vesentlig bidrag til å møte de langsiktige budsjettutfordringene knyttet til en aldrende befolkning.

Et hovedmål med det *inntektspolitiske* samarbeidet er å bidra til at kostnadsveksten i Norge ikke kommer ut av kurs i forhold til utviklingen hos våre handelspartnere. Gjennomføringen av inntektsoppgjørene er partenes ansvar.

2.1.2 De langsiktige utfordringene i budsjettpolitikken

Aldringen av befolkningen vil etter hvert stille finanspolitikken overfor store utfordringer. Fram mot 2060 vil det bli nesten dobbelt så mange alderspensjonister pr. person i yrkesaktiv alder som i dag. I tillegg vil framtidige pensjonister i gjennomsnitt ha opptjent større tilleggspensjoner enn dagens. Aldringen av befolkningen vil også påvirke andre offentlige utgiftsposter, først og fremst utgiftene til helse og omsorg. Samtidig vil en eldre arbeidsstyrke isolert sett trekke i retning av en fortsatt økning i antall uførepensjonister.

I Nasjonalbudsjettet 2007 er det presentert makroøkonomiske framskrivinger som viser et langsiktig inndeckningsbehov i offentlige finanser tilsvarende 4½ pst. av fastlands-BNP i 2050 og 7¼ pst. i 2060. Inndeckningsbehovet gir uttrykk for hvor mye inntektene må økes eller utgiftene reduseres for å sikre balanse i offentlige budsjetter. I framskrivingene er det lagt til grunn at bruken av oljeinntekter følger handlingsregelen for budsjettpolitikken. Videre er beregningene bl.a. basert på en videreføring av dagens folketrygd og øvrige velferdsordninger, samt uendret arbeidsmarkedstilknytning for ulike grupper i befolkningen. En kraftig økning i pensjonsutgiftene bidrar i vesentlig grad til det økende langsiktige inndeckningsbehovet i offentlige finanser. I tillegg vil realavkastningen av Statens pensjonsfond – Utland etter hvert avta målt som

productivity and allocate resources to those areas with the highest needs. The Government's *policy on direct and indirect taxes* shall secure revenue for communal purposes, contribute to fair resource distribution and a better environment, as well as support good resource utilisation and employment throughout the country.

A well-functioning labour market is of key importance to the effective utilisation of society's resources. Consequently, *employment policy* needs to be structured such as to contribute to manpower being deployed where it is most needed, and such as to ensure that as many people as possible participate in working life. An expanded and well-utilised labour force will also make a significant contribution towards meeting the long-term fiscal challenges associated with an aging population.

A main objective of *incomes policy* cooperation is to contribute to cost increases in Norway not overshooting developments amongst our trading partners. The implementation of income settlements is the responsibility of the two sides of industry.

2.1.2 The long-term fiscal policy challenges

The aging of the population will eventually pose major fiscal policy challenges. When approaching 2060 there will be almost twice as many retirement pensioners per person of working age as at present. In addition, future pensioners will on average have accrued more supplementary pensions than the current ones. The aging of the population will also influence other government expenditure items, primarily health and care expenditure. At the same time, an aging of the labour force will, when taken in isolation, suggest a continued increase in the number of recipients of disability pension.

The National Budget 2007 presents macroeconomic projections showing a long-term adjustment need in government finances corresponding to 4½ percent of Mainland GDP in 2050 and 7¼ percent in 2060. The adjustment need expresses how much revenues have to be increased or expenditure has to be reduced in order to ensure the balancing of government budgets. The projections are based on the spending of petroleum revenues conforming to the fiscal rule. Moreover, the calculations are based on the continuation of the current National Insurance Scheme and other welfare schemes, as well as unchanged labour market involvement on the part of various population groups. A steep increase in pension expenditure makes a considerable contribution to the mounting long-term adjustment need in government finances. In addition, the real return on the Government

andel av fastlands-BNP. Fondsavkastningen vil dermed finansiere en gradvis mindre andel av de offentlige utgiftene.

Disse økende utfordringene gjør det nødvendig med en pensjonsreform for å sikre et bærekraftig pensjonssystem. I 2001 ble det nedsatt en pensjonskommisjon. Kommisjonen la fram sluttrapporten sin i januar 2004. På grunnlag av en stortingsmelding fra regjeringen Bondevik II, vedtok Stortinget i mai 2005 hovedprinsippene for en pensjonsreform. Et sentralt prinsipp i reformen, og det viktigste tiltaket for å gjøre folketrygden bærekraftig på lang sikt hvis levealderen fortsetter å øke, er innføring av *levealdersjustering*. Det innebærer at opparbeidede pensjonsrettigheter må fordeles over flere gjenværende leveår etter hvert som levealderen i befolkningen ventelig kommer til å øke i tiårene framover. Den enkelte vil kunne motvirke virkningen på årlig pensjon ved å utsette nedtrappingen av arbeidsinnsats og uttak av pensjon. Pensjonsforliket innebar videre at løpende pensjoner skal reguleres med gjennomsnittet av lønns- og prisveksten og innføring av en *alleårsregel*, som innebærer at alle år med arbeidsinntekt skal telle med i pensjonsopptjeningen.

Som oppfølging av pensjonsforliket la regjeringen 20. oktober 2006 fram en stortingsmelding om opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden, herunder forslag om fleksibelt uttak fra 62 år. Forslaget til ny opptjeningsmodell gir en bedre sammenheng mellom arbeidsinntekt og pensjon enn i dagens system. Det legges opp til proporsjonal opptjening fra første krone opp til et tak, noe som vil styrke insentivene til arbeid både i tiden som yrkesaktiv og ved valg av pensjoneringstidspunkt. Samtidig vil pensjonssystemet ha en god fordelingsprofil. Forslaget om fleksibelt uttak av alderspensjon er utformet slik at den samlede verdien av pensjonsutbetalingene er uavhengig av pensjoneringstidspunkt. Arbeidsinsentivene forsterkes også for personer fra 62 år ved at en fritt kan kombinere arbeid og pensjon uten at inntekten avkortes, samtidig som videre opptjening vil gjøre det lønnsomt å stå videre i arbeid.

Regjeringens forslag innebærer at utgiftene til alderspensjon som andel av BNP for Fastlands-Norge reduseres fra 15 pst. til 12 pst. i 2050, eller om lag 20 pst. sammenliknet med å videreføre dagens folketrygd.

Pension Fund – Global will over time decline, when measured as a percentage of Mainland GDP. Consequently, return on the Fund will be funding a gradually diminishing share of government expenditure.

These mounting challenges are necessitating a Pension Reform to ensure a sustainable pension system. In 2001, there was appointed a Pension Commission. The Commission presented its final report in January 2004. Based on a White Paper from the Bondevik II Government, the Storting in May 2005 resolved the main principles underpinning a Pension Reform. A key principle of the Reform, and the most important measure to ensure the long-term sustainability of the National Insurance Scheme if life expectancy continues to increase, is the introduction of a *life expectancy adjustment*. This implies that accrued pension entitlements need to be apportioned over a larger number of remaining years of life expectancy in line with expected increases in the life expectancy of the population in coming decades. Each individual may counteract the effect on annual pensions by postponing his or her exit from working life and the drawing of a pension. Moreover, the pension compromise implied that ongoing pensions shall be adjusted by the average of wage and price growth, as well as the introduction of *lifelong accrual*, which implies that all years of labour income shall qualify for pension accrual.

On 20 October 2006, the Government presented, in following up the pension compromise, a White Paper on the accrual and drawing of retirement pension under the National Insurance Scheme, hereunder a proposal for flexible drawing of retirement pension from the age of 62 years. The proposal for a new accrual model provides for a closer correlation between labour income and pensions than does the present system. The proposal envisages proportional accrual from the first krone of income, up and until a maximum limit, which will reinforce work incentives both during working life and in deciding when to retire. At the same time, the pension system will have a favourable distributional profile. The proposal for flexible drawing of retirement pension is designed in such a way that the overall value of pension payments remains the same, irrespective of the age at which retirement is taken. Work incentives are also reinforced for people aged 62 years and above, inasmuch as these will be at liberty to combine work and pensions without any set-off in income, whilst continued accrual makes it profitable to continue working.

The Government's proposal implies that retirement pension expenditure as a percentage of Mainland Norway GDP is reduced from 15 percent to 12 percent in 2050, or by about 20 percent, when compared to a continuation of the current National Insurance Scheme.

2.1.3 Gjennomføringen og oppfølgingen av skattereformen

Skattereformen 2006 hadde som hovedmål å gjøre skattesystemet mer effektivt og rettferdig ved bl.a. å øke den skattemessige likebehandlingen av inntekter uavhengig av hvordan de opptjenes. Reformen skulle også sikre samsvar mellom den norske skattleggingen av aksjeinntekter og EØS-avtalen.

Den store forskjellen i skattesatsene på arbeidsinntekt og kapitalinntekt før skattereformen gjorde det svært lønnsomt å drive skattetilpasning med sikte på å få arbeidsinntekter skattlagt som aksjeinntekter med kun 28 pst. skatt. Dette resulterte i en forskjellsbehandling av skattytere, som svekket omfordeling gjennom skattesystemet og skattesystemets legitimitet. Delingsmodellen, som ble innført med skattereformen i 1992, skulle begrense mulighetene til å foreta slik skattetilpasning. Den klarte imidlertid ikke å håndtere den store satsforskjellen, som i 2004 var inntil 36,7 prosentpoeng inklusiv arbeidsgiveravgift. Det skyldes blant annet at det etter 1992 ble vedtatt lempninger i delingsmodellen og økte skattesatser på arbeidsinntekter.

Delingsmodellen ble derfor erstattet med skjermingsmetoden fra 2006. Innføringen av skjermingsmetoden innebærer at forskjellige virksomhetsformer (aksjeselskaper, deltakerliknede selskaper og enkeltpersonforetak) likebehandles i stor grad ved at de skattlegges etter samme hovedprinsipp. Utdelt overskudd etter selskapsskatt som overstiger risikofri avkastning (skjermingsfradraget), blir nå skattlagt med 28 pst. hos den personlige aksjonæren eller deltakeren. Dermed økte den samlede skattesatsen på slike utdelinger fra 28 pst. (selskapsskatt) før reformen til 48,2 pst. (selskapsskatt og utbytte-skatt) etter reformen. Enkeltpersonforetak skattlegges fortsatt løpende, og uskjermet avkastning skattlegges som personinntekt, det vil si med trygdeavgift og eventuell toppskatt.

Samtidig ble den høyeste skattesatsen på arbeidsinntekter redusert fra 2004 til 2006 med 10,4 prosentpoeng til 54,3 pst. inklusiv arbeidsgiveravgift. Skattesatsene som er vedtatt gjennom skattereformen 2006, har vesentlig redusert lønnsomheten av skattetilpasning ved å ta ut arbeidsinntekt som utbytte.

Skjermingsmetoden gjelder ikke for utdeling mellom selskaper fordi aksjeinntekter da ville blitt skattlagt flere ganger i eierkjeder med flere norske selskaper. For å unngå slik kjedebeskatning er selskaper fritatt fra skatt på aksjeinntekter (fritaksmetoden). Aksjeinntekter skattlegges ikke utover ordinær selskapsskatt så lenge de holdes innenfor

2.1.3 Implementation and follow-up of the Tax Reform

The main objective of the Tax Reform 2006 was to make the tax system more effective and fair by, among other things, expanding the equal tax treatment of income irrespective of how it has accrued. The Reform was also intended to ensure that the Norwegian taxation of income from sharers is in compliance with the EEA Agreement.

The large discrepancy between the tax rates on labour income and capital income prior to the Tax Reform made it highly profitable to engage in tax planning with a view to have labour income taxed as income from shares, which was subject to only 28 percent tax. This resulted in differential treatment of taxpayers, which undermined redistribution through the tax system, as well as the legitimacy of the tax system. The split model, which was introduced through the Tax Reform 1992, was intended to curtail the scope for such tax planning. However, it was unable to handle the large discrepancy in tax rates, which in 2004 was up to 36.7 percentage points, inclusive of employer's social security contribution. This was because modifications to the split model and higher tax rates on labour income were introduced after 1992.

The split model was therefore replaced by the rate of return method as from 2006. The introduction of the rate of return method implies that various business forms (limited companies, partnerships and sole proprietorships) are to a large extent subjected to equal treatment, inasmuch as these are taxed on the basis of the same main principle. Any profits distributed, net of company tax, which exceed the risk-free rate of return (the rate of return allowance), are now being taxed at the rate of 28 percent on the part of each individual shareholder or partner. Consequently, the total tax rate on such distributions has been increased from 28 percent (company tax) before the Reform, to 48.2 percent (company tax and dividend tax) after the Reform. Sole proprietorships will continue to be taxed on an ongoing basis, and any profits which exceed the risk-free rate of return will be taxed as personal income, i.e. subjected to employee's social security contribution and surtax, if applicable.

At the same time, the maximum tax rate on labour income was reduced between 2004 and 2006 by 10.4 percentage points, to 54.3 percent (including employer's social security contribution). The tax rates adopted through the Tax Reform 2006 have resulted in a considerable reduction in the profitability of tax planning aimed at reclassifying labour income as dividends.

selskapssektoren, men skattlegges på personens hånd i henhold til skjermingsmetoden når de deles ut til personlige eiere. Fritaksmetoden kombinert med skjermingsmetoden gjør at utbytte- og gevinstbeskatningen i Norge er i overensstemmelse med EØS-avtalens krav.

Regjeringen har lagt vekt på å oppnå en best mulig sosial profil ved gjennomføringen av skattereformen. Derfor er det ikke gitt store lettelser i formuesskatten, slik Bondevik II-regjeringen la opp til. Tvert imot har Regjeringen valgt å øke formuesskatten, særlig for dem med høye inntekter, både i 2006 og i 2007. Regjeringens skatteopplegg ivaretar samtidig reformens systemendringer. Det sikrer stabilitet og forutsigbarhet i skattesystemet. Det er viktig for at det skal være attraktivt å investere og drive næringsvirksomhet i Norge. Regjeringen vil følge skattereformen nøye for å vinne kunnskap om de økonomiske, fordelingsmessige og administrative konsekvensene.

The rate of return method does not apply to distributions between companies, because income from shares would in such case have been taxed several times in ownership chains involving several Norwegian companies. In order to prevent such chain taxation, companies are exempted from tax on income from shares (the exemption method). Income from shares is not subjected to any tax, other than regular company tax, for as long as it is retained within the corporate sector, but will be taxed on the part of individuals, pursuant to the rate of return method, when distributed to owners who are individuals. The exemption method, in combination with the rate of return method, implies that the Norwegian taxation of dividends and capital gains is in conformity with the requirements laid down under the EEA Agreement.

The Government has attached weight to achieving the best possible social profile in its implementation of the Tax Reform. It has therefore refrained from large wealth tax reductions, as proposed by the Bondevik II Government. On the contrary, the Government has chosen to increase the wealth tax, particularly for those on high incomes, both in 2006 and in 2007. At the same time, the Government's tax proposal preserves the system changes that formed the backbone of the Reform. These ensure the stability and predictability of the tax system. This is important to make it attractive to invest and engage in business activities in Norway. The Government will be paying close attention to the Tax Reform in order to gain knowledge of the economic, distributional and administrative consequences thereof.

2.2 Arbeidsmarked

Lisboa-retningslinjene 17-21

2.2.1 Målsetting om full sysselsetting

Full sysselsetting er et sentralt mål for den økonomiske politikken. Norge har en sysselsettingsgrad godt over målene for 2010 i Lisboa-strategien (70 pst.). Ifølge tall fra Eurostat for 2005 var sysselsettingsraten i Norge 74,8 pst. for alle i yrkesaktiv alder (16-64 år), 71,7 pst. for kvinner og 65,5 pst. for gruppen 55-64 år¹. Andelen helt ledige arbeidssøkere var 4,6 pst. Etter 2005 har ledigheten gått ned i Norge – 3. kvartal 2006 utgjorde de arbeidsledige 3,4 pst. av arbeidsstyrken.

Selv om en har relativt høy sysselsettingsfrekvens har denne falt hvert år siden 2000. Sysselsettingsraten samlet falt med 2,7 prosentpoeng fra 2000 til 2005. Også for kvinner har sysselsettingsraten falt med 1,9 prosentpoeng i samme periode. For eldre har den falt med 1,4 prosentpoeng fra 2003, bl.a. knyttet til økt førtidspensjonering og at mange blir uføretrygdet. Utviklingen i sysselsettingsfrekvensene er også påvirket av at arbeidsstyrken i gjennomsnitt er blitt eldre. Konjunkturoppgangen har bidratt til at sysselsettingsfrekvens har økt i 2006.

St.meld. nr. 9 (2006–2007) *Arbeid, velferd og inkludering* ble lagt fram 3. november 2006, Meldingen beskriver regjeringens politikk for å styrke sysselsettingen og inkluderingen av personer som har falt ut eller er i ferd med å falle ut av arbeidsmarkedet.

2.2.1.1 Målsettingen om å sikre de eldre en plass i arbeidslivet

Alderssammensetningen av befolkningen vil endres i årene framover, slik at det blir stadig færre yrkesaktive som skal finansiere pensjon og trygd til stadig flere.

¹ Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) utføres av SSB og dekker alle personer i alderen 16-74 år registrert bosatt i Norge. Fra januar 2006 dekker AKU alle personer i alderen 15-74 år. Denne endringen ble foretatt for å få bedre samsvar med statistikk som publiseres av EU (Eurostat) og OECD der statistikken omfatter aldersgruppen 15-64 år som yrkesaktiv alder.

2.2 Labour market

Lisbon guidelines 17-21

2.2.1 The goal of full employment

Full employment is a key economic policy goal. Norway has an employment ratio well above the goals for 2010 under the Lisbon Strategy (70 percent). According to figures for 2005 from Eurostat, the employment ratio in Norway was 74.8 percent for the entire population of working age (16 - 64 years), 71.7 percent for women and 65.5 percent for the group 55 - 64 years¹. The portion of jobseekers with no employment at all was 4.6 percent. Unemployment has declined in Norway since 2005; in the 3rd quarter of 2006, the unemployed accounted for 3.4 percent of the labour force.

Although the employment frequency is relatively high, it has been declining every year since 2000. Overall, the employment ratio fell by 2.7 percentage points from 2000 to 2005. The employment ratio for women has also declined over the same period, by 1.9 percentage points. For seniors it has fallen by 1.4 percentage points since 2003, because of, among other things, more seniors taking early retirement or receiving disability benefits. Employment frequency developments are also influenced by the fact that the labour force has, on average, grown older. The cyclical upturn has contributed to increasing the employment frequency in 2006.

White Paper 9 (2006-2007), *Work, Welfare and Inclusion*, was submitted on 3 November 2006. This White Paper outlines the Government's policy for strengthening employment and the inclusion of people who have been excluded, or are in the process of being excluded, from the labour market.

2.2.1.1 The goal of securing a role for seniors in the workplace

The age composition of the population will be changed in coming years, with the result that an ever-diminishing working population will be called upon to fund the retirement and other pensions of an ever-increasing number of pensioners.

¹ The Labour Force Survey (LFS) is carried out by Statistics Norway, and encompasses all persons aged 16-74 years who are registered as resident in Norway. As from January 2006, the LFS encompasses all persons aged 15-74 years. This change was made in order to achieve improved compatibility with statistics published by the EU (Eurostat) and the OECD, which statistics define persons aged 15-64 years as being of working age.

En stor utfordring på sikt er å demme opp for en utvikling med stadig tidligere avgang fra arbeidsstyrken. I perioden 2001 til 2005 har myndighetene finansiert et "nasjonalt krafttak for seniorpolitikk" i Senter for seniorpolitikk (SSP) med mål om å bevisstgjøre arbeidsgivere, arbeidstakere og samfunnet generelt om den arbeidskraftressursen eldre representerer. Det femårige prosjektet ble formelt avsluttet 31. desember 2005, men arbeidet til Senter for seniorpolitikk med å skape gode holdninger og spre informasjon om senioren i arbeidslivet skal videreføres gjennom årlige bevilgninger, herunder samarbeid med Arbeidslivssentrene for å understøtte seniorarbeidet i Arbeids- og velferdsetaten. Det må sees i sammenheng med aldringen i arbeidsstyrken og forventninger om knapphet på arbeidskraft i årene som kommer. Krafttaket for seniorpolitikk i arbeidslivet skal evalueres i løpet av siste kvartal 2006. Hovedfokuset for evalueringen er arbeidet som er gjort i løpet av krafttaksperioden, og i hvilken grad dette arbeidet har ført til måloppnåelse.

I forbindelse med fornyelse av intensjonsavtalen om et inkluderende arbeidsliv har myndighetene og partene i arbeidslivet drøftet nye mål og tiltak.² Den seniorpolitiske delen av avtalen inneholder mål om å øke forventet pensjoneringsalder for personer over 50 år med minimum 6 måneder for perioden 2001 – 2009. I de siste årene har arbeidsgiveravgiften for arbeidstakere som er 62 år og eldre vært 4 prosentpoeng lavere enn vanlig arbeidsgiveravgift. Partene i arbeidslivet og myndighetene er enige om at denne reduksjonen faller bort fra 1. januar 2007. Det innføres bl.a. en ordning for kjøp av helse- og rehabiliteringstjenester for å bringe personer som mottar sykepenger raskere tilbake til arbeidslivet og dermed også redusere sykefraværet.

St.meld. nr. 6 (2006-2007) *Om seniorpolitikk. Seniorane – ein ressurs i norsk arbeidsliv*, omhandler seniorenens vilkår på arbeidsmarkedet, forhold som bidrar til tidlig avgang fra arbeidslivet og forhold som kan motivere seniorer til å stå lenger i arbeidslivet. Meldingen inneholder en gjennomgang av ulike forhold som påvirker avgangstidspunktet, basert på tilgjengelig forskning. Gode pensjonsordninger og ønske om mer fritid ser ut til å være

² Se 1.2..2 for nærmere omtale av IA-avtalen.

A major challenge in the longer run is to counteract an increasing tendency for people to exit the labour force at a lower age. Over the period from 2001 to 2005, the Centre for Senior Policy (CSP) has undertaken a government-funded "National Senior Policy Effort" for purposes of raising awareness amongst employers, employees and society in general respecting the manpower resource represented by seniors. In formal terms, this five-year project came to an end on 31 December 2005, but the effort of the Centre for Senior Policy to create favourable attitudes and disseminate information relating to seniors in the workplace shall be continued through annual appropriations, hereunder the cooperation with the Workplace Centres for purposes of supporting the work relating to seniors within the Norwegian Labour and Welfare Organisation. This needs to be seen in the context of the aging of the labour force and expectations of a manpower shortage in coming years. The national effort relating to senior policy in the workplace shall be evaluated in the last quarter of 2006. The main focus of the evaluation is the work performed over the duration of this effort, and the extent to which such work has resulted in the attainment of goals.

In connection with the renewal of the Tripartite Agreement on a More Inclusive Workplace, government bodies and the two sides of industry have discussed new goals and measures.² The senior policy aspect of the agreement aims to increase the expected retirement age of persons above the age of 50 years by a minimum of 6 months for the period 2001 – 2009. In recent years, the employer's social security contribution for employees who are 62 years or older has been 4 percentage points less than the standard employer's social security contribution. The two sides of industry have agreed with the authorities that this reduction shall be abolished as from 1 January 2007. There will be introduced a scheme for the procurement of health and rehabilitation services for bringing people on sickness benefits more swiftly back into the workplace, and thereby to reduce sickness absence.

White Paper No. 6 (2006-2007), *On Senior Policy – Seniors as a Resource in the Norwegian Workplace*, addresses the situation of seniors in the labour market, factors which contribute to an early exit from working life, and factors which may motivate seniors to go on working for longer. This White Paper includes a review of various factors which influence people's timing of their retirement, based on the available research. Favourable pension schemes and a

² See 1.2..2 for a more detailed discussion of the Inclusive Workplace Agreement.

viktige drivkrefter. Faktorer som dårlig helse, arbeidsmiljø, diskriminering, nedbemanning, omstilling og arbeidsløshet spiller også en rolle for tidlig avgang for enkelte grupper seniorer, men i hvilken grad sistnevnte faktorer er årsak til at gjennomsnittlig reell pensjoneringsalder har falt over tid er usikkert. Meldingen inneholder en gjennomgang av eksisterende seniorpolitiske tiltak. I statlig sektor har seniorer som er fylt 62 år, fått to fridager med lønn gjennom den nye tariffavtalen og fem dager for personer over 65 år. Fornyings- og administrasjonsdepartementet arbeider med forsøk med 6-timers arbeidsdag. Kunnskapsdepartementet har forsterket programmet for basiskompetanse i arbeidslivet, noe mange seniorer vil ha nytte av. Det vil bli igangsatt en utredning om den såkalte 70-årsgrensa i arbeidsmiljøloven, som vil bli vurdert hevet for eksempel til 72 år. Arbeidsløse seniorer skal møtes med den samme service og de samme krav som andre arbeidsløse av arbeids- og velferdskontorene.

Gjennom Stortingets vedtak om pensjonsreform av 26. mai 2005 ble hovedprinsippene for et nytt pensjonssystem vedtatt. De viktigste prinsippene i Stortingets vedtak er innføring av:

- Levealdersjustering som innebærer at en må arbeide lenger når forventet levealder øker, for å oppnå samme årlige pensjonsutbetaling.
- Endret regulering av løpende pensjoner slik at disse skal reguleres med gjennomsnittet av lønns- og prisveksten.
- Alleårsregel som innebærer at alle år med arbeidsinntekt skal telle med i pensjonsopptjeningen.

Regjeringens forslag til ny modell for opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden er presentert i st.meld. nr. 5 (2006-2007) *Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden*, som ble lagt fram 20. oktober. Et nytt pensjonssystem som stimulerer til arbeid, er en sentral del av regjeringens politikk for å få og beholde flere mennesker lengre i arbeid, enten på full tid eller på deltid. Både bedre generell helse og lengre levetid gir grunnlag for høyere gjennomsnittlig pensjoneringsalder. Samtidig er regjeringen opptatt av at alle skal sikres reell fleksibilitet i forbindelse med pensjeringstidspunktet. Regjeringen legger avgjørende vekt på å trygge framtidens pensjoner slik at den enkelte skal føle sikkerhet for sin framtidige pensjon. Det er også

desire for more leisure time would appear to be important drivers. Factors like poor health, the working environment, discrimination, downsizing, restructuring and unemployment are also playing a role in relation to early exits for certain groups of seniors, but it is uncertain to what extent the latter factors are the reasons why the average actual retirement age has declined over time. The White Paper includes a review of the existing senior policy measures. In the central government sector, seniors aged 62 years and above have been granted two days of paid holiday through the new collective agreement, and persons aged 65 years and above have been granted five days. The Ministry of Government Administration and Reform is in the process of testing out a 6-hour working day. The Ministry of Education and Research has strengthened the Programme for Basic Competency in Working Life, which will benefit many seniors. A process to review the so-called 70-year limit under the Working Environment Act will be initiated, with a view to possibly increasing this to, for example, 72 years. Unemployed seniors shall be met with the same service and the same requirements in the Labour and Welfare Offices as are other unemployed persons.

Through the Storting's resolution on pension reform of 26 May 2005, the main principles underpinning a new pension system were established. The most important principles laid down in the resolution of the Storting are the introduction of:

- A life expectancy adjustment, which means that one will have to work for longer when life expectancy increases, in order to receive the same annual pension payment.
- A change in the adjustment of ongoing pension payments, whereby these will be adjusted by the mean of wage and price growth.
- A gross year rule, implying that all years with labour income shall be taken into consideration when calculating the accrual of pension entitlement.

The Government's proposal for a new model for the accrual and payment of retirement pension under the National Insurance Scheme is outlined in White Paper No. 5 (2006-2007), *Accrual and Payment of Retirement Pension under the National Insurance Scheme*, which was submitted on 20 October. A new pension system that stimulates people to work forms a key part of the Government's policy for getting more people to continue working for longer, either full time or part time. Both improved general health and higher life expectancy pave the way for a higher average retirement age. At the same time, the Government is concerned that everyone shall be ensured real flexibility when it comes to his or her age of retirement. The Government attaches decisive weight to the safe-

viktig for Regjeringen at pensjonssystemet skal gi et rimelig inntektsnivå i forhold til tidligere inntekt og tilvendt standard. Samtidig skal personer som ikke har hatt inntekt få en god grunnsikring i alderdommen. Regjeringen legger også vekt på at alle som har hatt inntekt skal få noe igjen i tillegg til grunnsikringen.

Regjeringens forslag til nytt pensjonssystem bygger på følgende hovedretningslinjer:

- Klarere sammenheng mellom arbeid og pensjon
  - Alle år teller
  - Alle får mer igjen for å arbeide
- Alle med opptjening får inntektpensjon
  - færre minstepensjonister
- Valgfritt uttak av pensjon fra 62 år
  - tilpasset AFP videreføres
- Valgfritt hvor mye en kan arbeide ved siden av pensjon
  - uten å miste pensjon (både folketrygden og AFP)

Utformingen av den framtidige AFP-ordningen er en viktig del av det nye pensjonssystemet. Her vil regjeringen invitere partene i arbeidslivet til en bred prosess. I den sammenhengen vil regjeringen legge vekt på at:

1. AFP skal bidra til et godt tidligpensjonssystem fra 62 år
2. AFP videreføres som årlig påslag til alderspensjon. Det blir adgang til å jobbe så mye man vil uten reduksjon i pensjonen
3. Staten viderefører sitt økonomiske bidrag til AFP
4. Forslag til ny AFP i forkant av hovedoppgjøret i 2008

2.2.1.2 Målsettingen om å sikre de unge en plass i arbeidslivet

AKU-ledigheten er særlig høy blant unge. Ifølge AKU-tall har aldersgruppen 16-24 år en ledighet som er om lag tre ganger høyere enn aldersgruppen 25-54 år, målt i pst. av arbeidsstyrken.³ Unge arbeidssøkere har mindre arbeidserfaring enn eldre,

3 Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) publiseres av Statistisk sentralbyrå.

guarding of future pensions, in order that individuals may feel that their future pensions are secure. It is also important for the Government to ensure that the pension system provides a reasonable level of income, relative to previous income and accustomed standards. At the same time, people who have not earned an income shall be provided with a good basic security platform for old age. The Government is also concerned that everyone who has earned an income shall receive something on top of the basic security platform.

The Government's proposal for a new pension system is based on the following main guidelines:

- A clearer correlation between work and pension
  - All years will count
  - Work will be more rewarding for everyone
- Everyone with accrued pension rights will receive income-related pension
  - fewer people will receive the minimum pension only
- Optional drawing of pension from the age of 62 years
  - a modified contractual early-retirement scheme (AFP) will be continued
- Optional how much to work when drawing a pension
  - without pension cutback (both the National Insurance Scheme and AFP)

The design of the future AFP scheme is an important aspect of the new pension system. The Government will invite the two sides of industry to participate in a comprehensive process addressing this issue. In this context, the Government will emphasise that:

1. AFP shall contribute to a favourable early-retirement scheme from the age of 62 years.
2. AFP shall be continued as an annual top-up of the retirement pension. One may work as much as one would like, without any cutback in pension
3. The State upholds its financial contribution to AFP
4. Proposal for a new AFP scheme in advance of the 2008 main settlement

2.2.1.2 The goal of securing a role for youth in the workplace

Unemployment is particularly high amongst youth. According to LFS figures, unemployment for the age group 16-24 years is about three times as high as for the age group 25-54 years, measured as a percentage of the labour force.³ Young jobseekers have less work

3 The Labour Force Survey (LFS) is published by Statistics Norway.

og ungdom går mer inn og ut av arbeid og utdanning enn andre aldersgrupper. De unge har ofte ekstrajobber og engasjementer, som gir en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet. Norge har en lang tradisjon for aktive tiltak med tanke på å øke mulighetene i arbeidsmarkedet og redusere arbeidsledigheten blant unge arbeidssøkere. Unge har en rett til videregående opplæring som må tas ut innen de fyller 24 år. En fylkeskommunal oppfølgingstjeneste følger opp unge under 20 år som ikke går i videregående skole. Disse faller også inn under Ungdomsgarantien (16-19 år) og skal få et tilbud om jobb eller arbeidsmarkedstiltak. I forslag til budsjettet for 2007 har regjeringen foreslått en oppfølgingsgaranti for unge i alderen 20-24 år som har vært ledig i tre måneder eller mer. Hovedfokuset vil her ligge på aktiv jobbsøking, egenaktivitet og motivasjon.

BOKS 2.2 Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Lønnsstatistikken viser at vi fortsatt har et betydelig lønnsgap mellom kvinner og menn i arbeidslivet. Til tross for sterk utjevning når det gjelder utdanning og yrkeserfaring har vi fortsatt et lønnsgap som ligger på om lag 15 pst. I 2002 ble Likestillingsloven endret og bestemmelsen om lik lønn for kvinner og menn for arbeid av lik verdi ble innskjerpet. Det heter nå at retten til lik lønn for samme arbeid eller arbeid av lik verdi gjelder uavhengig av om arbeidene tilhører ulike fag eller om lønnen reguleres i ulike tariffavtaler, begrenset til samme virksomhet.

Forskning og analyser viser imidlertid at den største delen av lønnsgapet har direkte sammenheng med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Kvinnedominerte yrker og arbeidsplasser har i gjennomsnitt lavere lønnsnivå enn tilsvarende mannsdominerte områder. I tillegg befinner kvinner seg oftere i stillinger med lavere lønn enn menn.

Statistikken viser at dette "strukturelle" lønnsgapet særlig kan forklares med forskjellen mellom offentlig og privat sektor. Mange kvinner med høy utdanning arbeider i offentlig sektor, som har lavere lønnsnivå for høyt kvalifiserte arbeidstakere enn privat sektor. Dette er en situasjon som hindrer fleksibilitet i arbeidsmarkedet bl.a. ved at det er vanskelig å rekruttere menn til omsorgs- og utdanningssektoren. Dette er sektorer som både trenger arbeidskraft og som har behov for en variert arbeidsstyrke.

experience than older ones, and youth are more prone to switch back and forth between work and education than are other age groups. Young people often hold temporary or fixed-term jobs, which offer a more tenuous foothold in the labour market. Norway has a long tradition for using active measures aimed at expanding opportunities in the labour market and reducing unemployment amongst young jobseekers. Young people are entitled to upper secondary education, which entitlement needs to be used before they reach the age of 24 years. A regional government follow-up service is responsible for young people under 20 years who are not in upper secondary education. This group is also covered by the Youth Guarantee (16-19 years), and shall be offered jobs or labour market measures. In the context of the proposed Budget for 2007, the Government has proposed a follow-up guarantee for young people aged 20-24 years who have been unemployed for three months or longer. The main focus will here be on active job searching, individual effort and motivation.

BOX 2.2 Wage differentials between women and men

Wage statistics show that there is still a large wage gap between women and men in the workplace. Despite a high degree of equalisation in terms of education and work experience, we still have a wage gap that remains at about 15 percent. In 2002, the Gender Equality Act was amended, and the provision concerning equal wages for women and men for work of equal value was made stricter. It now states that the right to equal wages for equal work or work of the same value applies irrespective of whether the work falls under different professions, and of whether such wages are regulated under different collective agreements, within the same enterprise.

However, research and analyses show that the main part of the wage gap is directly related to the gender-differentiated labour market. Professions and jobs dominated by women have, on average, a lower wage level than those dominated by men. In addition, women often occupy positions paying lower wages than those occupied by men.

Statistics show that this "structural" wage gap may, in particular, be explained by the difference between the public and private sectors. Many women with higher education work in the public sector, where the wage level for highly qualified employees is lower than in the private sector. This situation serves as an obstacle to flexibility within the labour market, because it makes it difficult to recruit men for the welfare and education sectors. These sectors need both manpower and a differentiated labour force.

Lønnsgapet har også forbindelse med at forhandlingsmakten kan variere mellom yrker og sektorer. Blant annet bygger den norske forhandlingsmodellen på at lønnsveksten må tilpasses konkurranseutsatt sektor.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har blitt redusert i de fleste sektorer de senere årene. For perioden 1998 til 2005 har det vært en tilnærming i kvinner og menns lønninger for industriarbeidere i NHO-bedrifter, HSH-bedrifter i varehandel, ansatte i finanstjenester, arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter, skoleverket, staten og ansatte i kommunene i følge tall fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. For industrifunksjonærer i NHO-bedrifter og helseforetakene har lønnsforskjellene økt noe i denne tidsperioden. For heltidsansatte varierer kvinners årslønn som andel av menns lønn fra 75,2 pst. i finanstjenester til 97,0 pst. i skoleverket. Utviklingen påvirkes dels av resultater av lønnsforhandlingene mellom arbeidslivets parter, men påvirkes også av andelen med høyere utdanning blant kvinner, omfanget av kvinner i ledende stillinger mv.

I 2006 nedsatte Regjeringen en Likelønnskommisjon som består av uavhengige eksperter. Kommisjonen skal gi en samlet beskrivelse av lønnsforskjellene, peke på områder der kunnskapsgrunnlaget er mangelfullt og drøfte ulike årsaker. Kommisjonens vurderinger skal munne ut i konkrete forslag til tiltak til utjevning av kjønnsbaserte lønnsforskjeller og hvordan berørte parter i arbeidslivet kan ta i bruk virkemidler og sette i verk tiltak innen sine ansvarsområder. Kommisjonen skal levere sin rapport innen 1. mars 2008.

The wage gap is also associated with the fact that bargaining power may vary between occupations and sectors. The Norwegian bargaining model is based, among other things, on wage growth having to accommodate the sector exposed to competition.

Wage differences between women and men have been reduced in most sectors in recent years. During the period from 1998 until 2005, the gap between women's and men's wages has narrowed for blue-collar workers in manufacturing industry businesses that are members of the Confederation of Norwegian Enterprise (NHO), employees in retailing businesses that are members of the Federation of Norwegian Commercial and Service Enterprises (HSH), employees within financial services, workers in hotel and restaurant businesses that are members of NHO, as well as employees within the school system, within central government and within local government, according to figures from the Technical Calculating Committee on Wage Settlements. For white-collar workers in manufacturing industry businesses that are members NHO, as well as for employees of health authorities and health trusts, wage differences have increased somewhat over this period. As far as full-time employees are concerned, women's annual wages as a percentage of men's annual wages range from 75.2 percent within financial services to 97.0 percent within the school system. These developments are partly affected by the outcome of wage bargaining between the two sides of industry, but are also affected by the percentage of women with higher education, the percentage of women in management positions, etc.

In 2006, the Government appointed a Wage Equality Commission, comprising independent experts. The Commission shall prepare a comprehensive description of wage differences, point to areas where the knowledge base is incomplete, and discuss various causes. The assessments of the Commission shall lead on to specific proposals on measures to promote the removal of gender-based wage differences, and on how affected parties in working life can make use of available measures and initiate measures within their areas of responsibility. The Commission shall submit its report by 1 March 2008.

2.2.1.3 Målsetting om å redusere kjønnsforskjellene i sysselsetting, arbeidsløshet og lønn

Kvinnens deltakelse i arbeidslivet er avgjørende både for full likestilling mellom kvinner og menn og for økonomisk vekst og verdiskaping. Fra midten av 70-tallet og fram til i dag har kvinnens sysselsetting økt sterkt. Kvinner utgjør nå 47 pst. av sysselsatte i Norge. I 2005 var 69 pst. av kvinner og 76 pst. av menn i alderen 16-74 år i arbeidsstyrken. I likhet med de andre nordiske landene har Norge relativt høye fødselstall kombinert med høy yrkesdeltakelse. Fertilitetsraten ligger på 1,8 i 2005, godt over tallet i flere store EU land.⁴

Til tross for likheten i kvinnens og menns sysselsetting er det fremdeles store forskjeller når det gjelder arbeidstid, lønn, sektorer og årlig pensjonsutbetaling. Det er fortsatt langt flere kvinner enn menn som jobber deltid.

De fleste kvinner og menn er tradisjonelle når de velger yrke og det norske arbeidsmarkedet er svært kjønnsdelt. I noen få yrker er det så å si kjønnsbalanse, for eksempel blant postbud og markedsførings- og reklamekonsulenter. I den grad det skjer endringer, er tendensen oftere at kvinner går inn i mannsdominerte yrker enn omvendt. Norsk arbeidsmiljølovgivning stiller strenge krav til arbeidsmiljøet og gir gode rettigheter til kvinnelige og mannlige arbeidstakere i forbindelse med graviditet, fødsel og omsorg. Foreldre har gode muligheter til fri med lønn ved barns sykdom m.v.

Det er en målsetting å redusere undersysselsetting blant deltidsansatte. Uønsket deltid omfatter arbeidstakere som er i arbeid, men som ønsker mer avtalt arbeidstid. For de fleste er en slik situasjon relativt kortvarig. Disse gruppene er dels knyttet til varehandel, men problemet gjelder i større grad kvinner i helse- og sosialsektoren samt oppvekstsektoren og teknisk etat i kommunesektoren. Som et virkemiddel for å redusere undersysselsettingen har deltidsansatte fått en lovfestet fortrinnsrett til utvidet stilling framfor at arbeidsgiver foretar nyansettelse i virksomheten. Arbeids- og velferdsetaten som ivaretar den offentlige arbeidsformidlingen er pålagt å følge opp de delvis arbeidsledige på lik linje med fulltidsledige.

⁴ Land som Tyskland og Italia har fødselsrater under 1,5 barn per kvinne.

2.2.1.3 The goal of reducing gender differences relating to employment, unemployment and wages

Women's participation in working life is of decisive importance, both to achieve fully equal opportunities for women and men, and to foster economic growth and wealth creation. Female employment has increased sharply from the mid-1970s until today. Women now represent 47 percent of the Norwegian labour force. In 2005, 69 percent of women, and 76 percent of men, aged 16-74 years were part of the labour force. Like the other Nordic countries, Norway has relatively high birth rates, combined with high labour force participation. As per 2005, the fertility rate was 1.8, which is well above that of several large EU countries.⁴

Despite the equality in terms of female and male employment, there are still large disparities in terms of working hours, wages, sectors and annual pension payment. There are still a lot more women than men who work part-time.

Most women and men make traditional choices when it comes to choosing their occupation, and there is a high degree of gender differentiation in the Norwegian labour market. A limited number of occupations have a fair degree of gender balance, for example postal workers and marketing and advertising consultants. To the extent that changes are taking place, it is most often than not by way of women entering male-dominated occupations. Norwegian legislation relating to the working environment imposes strict working environment requirements, and provides female and male employees with ample rights in connection with pregnancy, birth and childcare. Parents are offered good scope for paid leave when children are ill, etc.

It is an aim to reduce underemployment amongst part-time employees. Involuntary part-time employment includes that of employees who are working, but who would like to have more clearly defined working hours. For most employees, such a situation lasts for a relatively brief period of time. These groups are partly found within retailing, but the problem affects, to a larger extent, women in the health and social welfare sector, as well as the childcare and education sector and within technical services in the local government sector. In order to reduce underemployment, part-time employees have been given a statutory preferential right to increased working hours if the employer is contemplating the

⁴ Countries like Germany and Italy have birth rates of less than 1.5 child per woman.

Arbeidsmarkedspolitikken omfatter ulike typer bistand og tiltak som kan bidra til at den enkelte kommer i jobb, øker sin deltidsandel eller får hevet sin kompetanse. Andelen kvinner i arbeidsmarkeds-tiltak er om lag som andelen kvinner blant alle registrerte ledige. Kvinner deltar imidlertid noe oftere i kvalifiseringstiltak enn menn. Av yrkesaktive kvinner arbeider 42 pst. deltid, mens tallet for menn er 12 pst.

BOKS 2.3 Kjønnsbalanse i styrene

Som et ledd i arbeidet for å sikre bredde og mer variert kompetanse i næringslivet vedtok Stortinget i desember 2003 at det blant styremedlemmene i allmennaksjeselskaper med private eiere skal være en minimumsandel av hvert kjønn, tilnærmet 40 pst. Reglene trådte i kraft 1. januar 2006 og selskapene har en frist på to år for å gjennomføre kravet om jevn kjønnsrepresentasjon. Nye selskaper må oppfylle kravene for å bli registrert.

Loven omfatter også de statsseide selskapene, som nå har over 40 pst. kvinner i sine styrever. I 2005 utgjorde kvinneandelen av de aksjonærvalgte styre-representantene i de heleide statsselskapene 47,2 pst. Den viktigste begrunnelsen for innføring av loven er behovet og nytten av å ta i bruk hele befolkningens kompetanse, utdanning og erfaring for å sikre verdiskaping og utvikling i økonomien.

SSB har nylig utarbeidet ny statistikk på området eierskap og roller i næringslivet, med kjønn som variabel. Tall fra SSB viser at pr 1. juni 2006 var 19 pst. av styre-representantene i allmennaksjeselskaper kvinner (inkludert vararepresentanter). Statistikken viser at det er de største selskapene, dvs de med over 100 ansatte, som har den høyeste kvinneandelen.

For å lette rekrutteringen av kvinner er det opprettet flere databaser over kompetente kvinner og det gjennomføres opplæring for å skolere

hiring of additional personnel. The Norwegian Labour and Welfare Organisation, which is responsible for the public recruitment service, shall follow up those who are partly unemployed in the same manner as those who are fully unemployed.

Labour market policy encompasses different types of assistance and measures which can help people find jobs, increase their working hours if in part-time jobs, or enhance their competency. The portion of women engaged in labour market measures is about the same as the portion of women amongst all registered unemployed persons. However, women participate somewhat more often in qualification schemes than men do. 42 percent of working women are in part-time work, whilst the figure for men is 12 percent.

BOX 2.3 Gender balance on the Boards of Directors

In December 2003, the Storting resolved, as part of the effort to ensure broad-based and more varied competency within the business sector, that there shall amongst the Directors of public limited companies with private owners be a minimum representation from each gender, of approximately 40 percent. These rules entered into force on 1 January 2006, and companies have to meet the requirement for equal gender representation within a period of two years from that date. New companies need to meet these requirements in order to become registered.

This legislation also governs the companies owned by the State, which now have more than 40 percent women on their Boards. In 2005, 47.2 percent of the shareholder-appointed Directors of companies wholly owned by the State were women. The most important reason for the introduction of this legislation is the need for, and benefit from, making use of the competency, education and experience of the entire population, to ensure wealth creation and economic growth.

Statistics Norway has recently prepared new statistics on the issues of ownership and roles within the business sector, using gender as the variable. Figures from Statistics Norway show 19 percent of the Directors (including Alternate Directors) of public limited companies were women as per 1 June 2006. The statistics show that the largest companies, i.e. those with more than 100 employees, have the highest percentage of women.

In order to facilitate the recruitment of women, there have been created several databases covering competent women, and training is being carried

styre kandidater. I august 2006 hadde Kvinnebasen 4200 registrerte kvinner som ønsker styreverv. I basen har 63 pst. styreverv erfaring og 80 pst. ledererfaring. Nærings- og handelsdepartementet har i samarbeid med NHO arbeidet for å synliggjøre og rekruttere kvinner til styreverv gjennom prosjektet Female Future. Innovasjon Norge gjennomfører i samarbeid med Handelshøyskolen BI programmet Styrekandidater for kompetanseheving og synliggjøring av både mannlige og kvinnelige kandidater.

Nordisk råd har vedtatt et nytt samarbeidsprogram for likestilling mellom kvinner og menn for perioden 2006 – 2010. Programmet trådte i kraft samtidig som Norge overtok formannskapet. Programmet prioriterer to tema, det ene er kjønn og makt, hvor også økonomisk innflytelse er et viktig område. Programmet skal ta initiativ til samarbeid mellom ansvarlige myndigheter, dvs Nordens ministre for næring, arbeidsmarked og arbeidsmiljø, for samarbeid omkring økonomisk eierskap, sysselsetting og ledelse i næringslivet.

2.2.1.4 Tilrettelegge for barnepass

Regjeringen legger stor vekt på tiltak som gjør det mulig for foreldre å kombinere yrkesaktivitet med omsorgsansvar for barn.

Et viktig virkemiddel for høy yrkesdeltakelse blant kvinner og likestilling mellom kvinner og menn er full barnehagedekning. De siste 25 årene har det pågått en betydelig utbygging av barnehagesektoren. I 2005 hadde 76 pst. av barna plass i barnehage. For aldersgruppen 3-5 år var dekningsgraden 91 pst. Det er grunn til å tro at de fleste foreldre som ønsker det får plass til barn over tre år. For barn under 3 år har 54 pst. plass. For denne gruppen er det fremdeles ventelister i store deler av landet.

Regjeringens mål er full barnehagedekning, høy kvalitet og lav pris. I statsbudsjettet for 2007 er derfor utbygging av barnehager en hovedprioritet. I forslaget er det lagt til rette for å etablere 19 300 heltidsplasser i 2007 – den sterkeste veksten i barnehageplasser noen gang. Regjeringen tar sikte på å

out to prepare candidates for directorships. In August 2006, the Professional and Executive Candidate Database for Women had registered 4,200 women who were interested in directorships. 63 percent of those included in the Database had directorship experience, and 80 percent had management experience. The Ministry of Trade and Industry is cooperating closely with NHO's effort to promote and recruit women for directorships, through the Female Future project. Innovation Norway is operating, in cooperation with BI Norwegian School of Management, the Directorship Candidate Programme to enhance competency and promote both male and female candidates.

The Nordic Council has adopted a new cooperation programme to promote equal opportunities for women and men, for the period 2006 – 2010. The programme entered into force on the date when Norway took over the presidency. The programme prioritises two themes, one of which is gender and power, where economic influence is also an important area. The programme shall initiate cooperation between the relevant authorities, i.e. the Nordic ministers for trade and industry, labour market and working environment, to promote cooperation concerning economic ownership, employment and management within the business sector.

2.2.1.4 Facilitate childcare

The Government attaches considerable weight to measures that enable parents to combine employment with responsibility for children.

An important way to promote high employment amongst women, and equality between women and men, is full nursery school coverage. The nursery school sector has been developed considerably over the last 25 years. In 2005, 76 percent of children had places in nursery schools. For the age group 3-5 years, coverage was 91 percent. One has reason to believe that most parents who would like places for their children above the age of three years, get places. As far as children under the age of 3 years are concerned, 54 percent have places. For this group there are still waiting lists in large parts of the country.

The Government aims for full nursery school coverage, high quality and low prices. The development of nursery schools is therefore a main priority in the fiscal budget for 2007. The proposal paves the way for the establishment of 19,300 full-time places in 2007 – the strongest ever growth in nursery school

lovfeste retten til barnehageplass fra 1. januar 2009. Barnehagene finansieres av staten, kommunene og foreldrene.

I tillegg til barnehager bidrar fødselspermisjoner til å gjøre det lettere å være småbarnsforeldre samtidig som man har en yrkeskarriere. Fødselspermisjonen for far er utvidet med en uke fra 1. juli 2006 (fra 5 til 6 uker). Norge har nå 54 ukers lønnet fødselspermisjon for foreldre. Videre gis det økonomisk stønad til foreldre med barn under 3 år som ikke går i barnehage.

I tillegg til ordninger med fleksibel eller redusert arbeidstid, er mulighet til å være hjemme med lønn når barnet er sykt, av vesentlig betydning for yrkesaktive småbarnsforeldre. Arbeidsmiljøloven gir både mor og far etter nærmere regler rett til redusert arbeidstid og til å bli fritatt fra å utføre arbeid ut over avtalt arbeidstid. I ny arbeidsmiljølov er det dessuten innført en generell rett til fleksibel arbeidstid.

2.2.2 Sikre et inkluderende arbeidsmarked for arbeidssøkere og vanskeligstilte

Grunnlaget for høy verdiskaping er høy arbeidsinnsats. Høy yrkesdeltakelse, lav ledighet og redusert fattigdom fremmes gjennom en aktiv arbeidsmarkedspolitik som både legger til rette for at arbeidssøkere kommer i arbeid og motvirker utstøting fra arbeidslivet.

BOKS 2.4 Stortingsmelding om arbeid, velferd og inkludering og opprettelsen av ny arbeids- og velferdsforvaltning (NAV)

Forslagene i stortingsmeldingen om arbeid, velferd og inkludering utgjør sammen med endringen i organiseringen av arbeids- og velferdsforvaltningen en stor reform.

Etableringen av en ny arbeids- og velferdsforvaltning (NAV) er et ledd i regjeringens arbeid med å utvikle en helhetlig arbeids- og velferdspolitik. Organisasjonsreformen har tre hovedmål:

- flere i arbeid og aktivitet – færre på stønad
- enklere for brukerne og tilpasset brukernes behov
- en helhetlig og effektiv arbeids- og velferdsforvaltning

Reformen skal særlig sikre at brukere med sammensatte behov får en bedre og mer effektiv bistand inn i arbeidsrettede prosesser med sikte på mer varig deltakelse i arbeidslivet.

places. The Government aims to introduce a statutory right to nursery school places as from 1 January 2009. The nursery schools are funded by central government, local government and parents. The parental leave scheme contributes, alongside nursery schools, to making it easier to combine being the parent of small children with a professional career. The parental leave for fathers has been increased by one week from 1 July 2006 (from 5 to 6 weeks). Norway now has 54 weeks' paid parental leave. In addition, financial support is provided for parents with children under the age of 3 years who do not attend nursery school.

Furthermore, schemes offering flexible or reduced working hours and the opportunity to stay at home, with pay, when the child is ill, are of major importance to employed parents of small children. The Working Environment Act grants both mothers and fathers the right, on certain conditions, to reduced working hours, and to be exempted from having to perform any work outside the agreed working hours. Moreover, the Working Environment Act has introduced a general right to flexible working hours.

2.2.2 Ensure an inclusive labour market for jobseekers and disadvantaged people

The foundation for high wealth creation is a high work effort. High labour force participation, low unemployment and poverty reduction are promoted through an active labour market policy that both facilitates the inclusion of jobseekers and prevents exclusion from working life.

BOX 2.4 White Paper on Work, Welfare and Inclusion and the establishment of the new Norwegian Labour and Welfare Organisation (NAV)

The proposals in the White Paper on Work, Welfare and Inclusion amount, together with the reorganisation of the public administration relating to labour and welfare, to a major reform.

The establishment of the new Norwegian Labour and Welfare Organisation (NAV) forms part of the Government's effort to develop a comprehensive labour and welfare policy. This organisational reform has three main objectives:

- more people in employment and activity – fewer on benefits;
- simpler for users, and adapted to users' needs; and
- a comprehensive and effective public administration relating to labour and welfare

NAV-reformen består av to organisatoriske hovedgrep:

- Etablering av en ny statlig arbeids- og velferdsetat med ansvar og oppgaver som ble ivaretatt av tidligere Aetat og trygdeetaten. Arbeids- og velferdsetaten ble formelt etablert 1. juli 2006.
- Etablering av nye arbeids- og velferdskontor i hver kommune basert på et tett samarbeid mellom stat og kommune. Kontoretableringen skal skje over tid og skal etter planen være gjennomført innen utgangen av 2009. De første kontorene ble etablert i løpet av oktober 2006 som piloter med sikte på å kunne høste erfaringer som kan nyttiggjøres når hovedtyngden av etableringene kommer fra 2007 og utover.

I st.meld. nr. 9 (2006-2007) *Arbeid, velferd og inkludering* foretar regjeringen en samlet gjennomgang av virkemidler rettet mot personer i yrkesaktiv alder som har problemer med å få innpass i arbeidslivet, eller er i ferd med å falle ut. Dette omfatter først og fremst Arbeids- og velferdsetatens virkemidler. Virkemidlene til arbeids- og velferdsforvaltningen skal samordnes og forenkles, og brukes mer fleksibelt. Gjennom forslagene i meldingen vil regjeringen etablere et virkemiddelsystem som i større grad enn i dag bidrar til å nå målene om:

- at de som er i ferd med å falle ut eller har falt ut av arbeidsmarkedet kan få et bedre fotfeste innenfor
- at fokus flyttes fra vektlegging av passiv inntektssikring til aktive tiltak og tjenester basert på individuelle behov for alle som har midlertidig inntektssikring fra det offentlige
- at de som ikke har eller har mangelfull arbeids erfaring fra tidligere får en strukturert og systematisk oppfølging både av tiltak og tjenester og i forhold til inntektssikring
- at virksomhetene i større grad følger opp sitt ansvar for forebygging og tilrettelegging på arbeidsplassene.

In particular, the reform shall ensure that users with complex needs receive better and more effective assistance in channelling them into work-oriented processes, with a view to more permanent participation in the workplace.

The NAV reform involves two main organisational changes:

- The establishment of a new central government Norwegian Labour and Welfare Organisation, with the responsibilities and duties previously attended to by Aetat and the National Insurance Service. In formal terms, the Norwegian Labour and Welfare Organisation was established on 1 July 2006
- The establishment of a new Labour and Welfare Office in every municipality, based on close cooperation between central government and the municipal administration. The establishment of these Offices shall take place over time, and the plan calls for this process to be completed by the end of 2009. The first Offices were set up in October 2006, as pilot offices aimed at gathering experience to be utilised when the majority of Offices are to be set up from 2007 onwards.

In White Paper No. 9 (2006-2007), *Work, Welfare and Inclusion*, the Government undertakes a comprehensive review of policy measures aimed at people of working age who are having problems with obtaining a foothold in the workplace, or are in danger of being excluded therefrom. These are primarily the policy measures administered by the Norwegian Labour and Welfare Organisation. The policy measures of the Norwegian Labour and Welfare Organisation shall be coordinated and simplified, and shall be applied more flexibly. Through the proposals set out in the White Paper, the Government aims to create a policy measure system that, to a greater extent than is currently the case, contributes to reaching the goals of:

- creating a better foothold in the labour market for those who are in the process of being excluded from, or have been excluded from, the labour market;
- changing the focus from emphasising passive income security to active measures and services based on individual needs for everyone subject to temporary income security from the public sector;
- structured and systematic follow-up, both in relation to measures and services and in relation to income security, of those who have no or inadequate prior work experience;
- better follow-up on the part of businesses, when it comes to their responsibility for preventative and facilitating measures in the workplace.

Hovedgrepene i meldingen er:

- Tiltak og tjenester som er bedre tilpasset den enkelte arbeidssøkers behov.
- Nye virkemidler for å få flere arbeidssøkere i jobb.
- Særlige tiltak for å øke yrkesdeltakelsen blant personer med nedsatt funksjonsevne og personer med innvandrerbakgrunn.
- Mer effektiv tilrettelegging og oppfølging av sykmeldte for å heve terskelen ut av arbeidslivet.
- Et enklere og mer arbeidsrettet inntektssikringssystem.
- Nytt kvalifiseringsprogram særlig rettet mot personer som i dag mottar sosialhjelp over lengre tid.

2.2.2.1 Arbeidsmarkedstiltak og en aktiv arbeidsmarkedspolitik

Deltakelse i arbeidslivet er den viktigste sikringen mot sosial ekskludering og fattigdom. Arbeids- og sosialpolitikken skal sikre økonomisk og sosial trygghet for den enkelte, og skape nye muligheter for mennesker som har falt utenfor. Regjeringens mål er et arbeidsliv med plass til alle. Høy yrkesdeltakelse og et inkluderende arbeidsliv, med tilrettelagt aktivitet og deltakelse, er viktig for å kunne øke verdiskapingen og opprettholde og videreutvikle velferdssamfunnet.

Den aktive arbeidsmarkedspolitikken skal bidra til å øke arbeidstilbudet og redusere arbeidsledigheten. Norsk arbeidsmarkedspolitik legger vekt på veiledning og formidling før en går inn med andre og mer ressurskrevende tiltak. Arbeidssøkere har fra 1. juli 2005 fått en rett til å få sitt behov vurdert når de melder seg hos Arbeids- og velferdsetaten. Målsettingen er at alle arbeidssøkere skal bli fulgt opp hver tredje måned. Arbeids- og velferdsetaten disponerer et spekter av aktive arbeidsmarkedstiltak som dekker ulike individuelle behov.

Innretningen og sammensetningen av de ordinære arbeidsmarkedstiltakene må ses i sammenheng med konjunktursituasjonen og de strukturelle utfordringene på arbeidsmarkedet. Arbeidsmarkedstiltakene har til hensikt å bedre arbeidssøkernes mulighet til å komme i arbeid gjennom blant annet oppfølging, kvalifisering, arbeidserfaring og bedring av arbeidsevnen. Brukerne omfatter personer med ulike hindringer

The main initiatives proposed in the White Paper are:

- Measures and services that are more adapted to the needs of individual jobseekers.
- New policy measures to get more jobseekers into work.
- Special measures to increase employment amongst persons with reduced working capacity and persons from immigrant backgrounds.
- More effective facilitation and follow-up of persons on sick leave, to curb preventable exits from the workplace.
- A simpler and more work-oriented system for safeguarding income.
- A new qualification programme with a special focus on persons who are currently receiving social security benefits for extended periods of time.

2.2.2.1 Labour market measures and an active labour market policy

Participation in working life offers the most important security against social exclusion and poverty. Labour and social policy shall ensure financial and social security for everyone, and create new opportunities for people who have been excluded. The Government aims for a workplace where there is room for everyone. High labour force participation and a more inclusive workplace, where activities and participation are adapted, are important for purposes of increasing wealth creation as well as maintaining and evolving the welfare state.

The active labour market policy shall contribute to increasing the labour supply and reducing unemployment. Norwegian labour market policy emphasises guidance and recruitment services before using other, and more resource-intensive, measures. As from 1 July 2005, jobseekers have been given the right to have their needs assessed when registering with the Norwegian Labour and Welfare Organisation. The target is for all jobseekers to be followed up every third month. The Norwegian Labour and Welfare Organisation has a range of active labour market measures at its disposal, covering different individual needs.

The orientation and composition of the ordinary labour market measures need to be seen in the context of the position in the business cycle and the structural challenges characterising the labour market. The labour market measures are intended to improve the ability of jobseekers to obtain employment through follow-up, qualifications, work experience and improvement of their capacity for work. Users include persons with different obstacles and

og bistandsbehov for å kunne delta i arbeidslivet. Dette gjør at tiltakene må være fleksible for å kunne tilpasses ulike behov.

Det gis mer omfattende veiledning og arbeidstrening til arbeidssøkere med redusert arbeidsevne eller med svak tilknytning i arbeidslivet, som yrkeshemmede, innvandrere, ungdom og langtidsmottakere av sosialhjelp. Tjenestene skal være tilpasset den enkeltes situasjon. Yrkeshemmede skal tilbys et tilpasset attføringsopplegg. Det legges vekt på avklaring og utprøving av arbeidsevne, for å utforme et individuelt og målrettet tjenestetilbud som skal hjelpe dem tilbake til ordinært arbeidsliv.

I stortingsmeldingen om arbeid, velferd og inkludering legges det opp til at det skal foretas en systematisk arbeidsevnevurdering for å vurdere behovet for bistand og oppfølging. Arbeidssøkere med behov for bistand skal ha lik tilgang til tiltak og tjenester. Slik er det ikke i dag. Nye virkemidler skal få flere arbeidssøkere inn i ordinært arbeidsliv.

Lovendringene innenfor de helserelaterede trygdeytelsene de siste årene har vært utformet med sikte på å fremme aktivitet framfor passivitet, hvor aktivitetskravet har vært et klart førende prinsipp.

For at flere uførepensjonister skal komme tilbake i arbeid, har regjeringen iverksatt en ordning hvor uførepensjonen i en treårs periode kan nyttes som tilskudd til arbeidsgivere som ansetter uførepensjonister. Personer med behov for spesiell tilrettelegging av arbeidet som har, eller som i nær framtid ventes å få innvilget uførepensjon, kan få tilbud om varig tilrettelagt arbeid. I arbeidet med å redusere tilgangen til uførepensjon foreslår regjeringen i stortingsmeldingen om arbeid, velferd og inkludering bl.a. å prøve ut et varig lønnstilskudd som alternativ til uførepensjonering. Forsøket med lønnstilskudd er i statsbudsjettet for 2007 foreslått igangsatt så snart som mulig i 2007.

2.2.2.2 Et inkluderende arbeidsliv – arbeid for redusert sykefravær

Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) er videreført for en ny 4-årsperiode (2006-2009). Ny avtale ble inngått mellom regjeringen og partene i arbeidslivet 14. desember 2005.

needs for assistance as far as enabling them to participate in working life is concerned. This implies that the measures need to be flexible in order to be adaptable to different needs.

More extensive guidance and work training are provided to jobseekers with a reduced capacity for work or with a tenuous foothold in the workplace, such as the occupationally disabled, immigrants, youth and long-term recipients of social security benefits. The services shall be adapted to the situation of the relevant individual. The occupationally disabled shall be offered a tailor-made occupational rehabilitation arrangement. Weight shall be attached to clarifying and testing their capacity for work, and to designing an individual and targeted service package to assist them back into regular working life.

The White Paper on Work, Welfare and Inclusion proposes that a systematic work-capacity assessment be carried out, to evaluate the need for assistance and follow-up. Jobseekers who need assistance shall have equal access to measures and services. That is not the case at present. New policy measures shall get more jobseekers into ordinary work.

The legislative amendments within the sphere of health-related pension benefits in recent years have been drafted with a view to promoting activity rather than passivity, with the activity requirement being very much of a lead principle.

In order to bring more recipients of disability pension back into work, the Government has initiated a scheme whereby the disability pension may for a period of three years be used as a grant for employers that employ recipients of disability pension. People with a need for special adaptation of their work who have been granted, or who in the near future are expected to be granted, a disability pension, may be offered permanently adapted work. In the White Paper on Work, Welfare and Inclusion, the Government proposes, as part of its effort to scale back access to disability pension, to try out a permanent wage subsidy as an alternative to disability pension. In the Fiscal Budget for 2007, it is proposed that wage subsidy trials be initiated as early as possible in 2007.

2.2.2.2 A more inclusive workplace – effort to reduce sickness absence

The Tripartite Agreement on a More Inclusive Workplace (the “Inclusive Workplace Agreement”) has been renewed for a new 4-year term (2006-2009). The new agreement was entered into between the Government and the two sides of industry on 14 December 2005.

IA-avtalen skal bidra til et mer inkluderende arbeidsliv til beste for den enkelte arbeidstaker, arbeidsplassen og for samfunnet. Målet er å senke sykefraværet, redusere bruken av uføretrygd og ivareta eldre arbeidstakeres ressurser og arbeidskraft.

IA-samarbeidet er et virkemiddel for å nå overordnede mål i sysselsettings-, arbeidsmiljø- og inkluderingspolitikken. Samarbeidet skal utfylle og forsterke andre generelle virkemidler av juridisk og/eller økonomisk karakter. Gjennom samarbeidet skal de ulike partene aktivt bidra til et forpliktende løft for å nå de oppsatte målene.

Et inkluderende arbeidsliv stiller krav ikke bare til inkludering av personer med redusert funksjons- evne, men også til inkludering av andre grupper som har problemer med å få innpass i arbeidslivet. Partene er enige om at IA-avtalen kan være et virke- middel for å motvirke diskriminering i arbeidslivet generelt. Dette er et felles nasjonalt ansvar som krever en forsterket innsats i hele arbeidslivet, også utover IA-avtalens virkeområde.

I tillegg til IA-avtalen av 6. juni 2006 er målformule- ringene for IA-arbeidet konkretisert på nasjonalt nivå og på virksomhetsnivå.

11. september ble et partssammensatt utvalg – Sykefraværsutvalget – nedsatt på initiativ fra regjeringen. Utvalgets mandat var å gjennomgå regjeringens forslag til endringer i arbeidsgivers medfinansiering av utgiftene til sykepengen, og å foreslå alternative løsninger.

6. november 2006 la Sykefraværsutvalget fram nye tiltak for å redusere sykefraværet.

Utvalget slutter seg til en modell for endret syk- mel- dingspraksis som inneholder en kombinasjon av

- mer aktivitetsorienterte tiltak tidligere i syk- mel- dingsperioden
- tiltak som bidrar til bedre og mer forpliktende oppfølging og tydeliggjøring av ansvar
- tiltak som bedrer mulighetene for kontroll og sanksjoner innen dagens regelverk

Målet med tiltakene er å få arbeidstakeren/den sykmeldte raskest mulig tilbake i ordinært arbeid.

The Inclusive Workplace Agreement shall contribute to a more inclusive workplace, for the benefit of individual employees, the workplace and society. The objectives are to reduce sickness absence, scale back the use of disability pensions, and utilise the resources and manpower of older employees.

The inclusive workplace cooperation effort is a policy measure aimed at realising general objectives within employment, working environment and inclusion policy. This cooperation effort shall supplement and reinforce other general policy measures of a legal and/or financial nature. The various parties shall, through such cooperation, contribute actively to a decisive effort to realise the stipulated objectives.

A more inclusive workplace requires not only the inclusion of people with a reduced capacity for work, but also the inclusion of other groups of people who find it difficult to establish a foothold in the work- place. The parties agree that the Inclusive Workplace Agreement shall be a policy measure aimed at coun- teracting all forms of discrimination in working life. This is a joint national responsibility that requires a reinforced effort throughout working life, also beyond the scope of the Inclusive Workplace Agreement.

In addition to the Inclusive Workplace Agreement of 6 June 2006, the goals of the inclusive workplace effort have been specified at the national level and at the enterprise level.

On 11 September, a committee comprising represen- tatives from the interested parties – the Sickness Absence Committee – was appointed at the behest of the Government. The terms of reference of the Committee called on it to review the Government's proposal for amendments to employers' co-funding of sickness benefit expenditure, and to propose alterna- tive solutions.

On 6 November 2006, the Sickness Absence Committee presented new measures to reduce sick- ness absence.

The Committee supports a model for amended sick leave practise comprising a combination of:

- more activity-oriented measures at an earlier stage of the sick leave period;
- measures contributing to better and more binding follow-up and highlighting of responsibility; and
- measures that improve the scope for control and sanctions within the present regulatory framework.

The purpose of these measures is to get employees on sick leave back into ordinary work as swiftly as

Arbeidet med å forebygge sykefravær skal i hovedsak skje på den enkeltes arbeidsplass. Samtidig er det viktig at de som har behov for bistand får dette så tidlig som mulig i sykemeldingsforløpet. Endringene skal bidra til bedre oppfølging og tidligere aktivisering i sykemeldingsperioden. Dette innebærer at tilrettelegging på arbeidsplassen skal forbedres og starte tidligere, samt at legenes funksjonsvurdering skal forbedres.

Sykefraværsutvalget foreslår følgende tiltak:

- **Økt arbeidsgiveransvar og tettere oppfølging**
Arbeidsgiver får et forsterket ansvar for sammen med arbeidstakeren å utarbeide oppfølgingsplaner for den enkelte sykmeldte senest etter seks uker. Hovedregelen om aktivitetsplikt senest etter åtte uker opprettholdes. Det etableres også en ny møtearena i form av obligatoriske dialogmøter mellom arbeidsgiver, arbeidstaker og bedriftshelsetjenesten senest etter 12 ukers sykefravær, hvor oppfølgingsplanen eventuelt revideres. Dersom både arbeidstaker og arbeidsgiver, eller arbeidstaker alene, ønsker det, skal legen/sykmelder delta i dialogmøte. Arbeidsgiver skal dokumentere hvilke tiltak som er iverksatt for tilrettelegging i virksomheten, bl.a. omplassering. Arbeids- og velferdsetaten innkaller til et nytt dialogmøte etter seks måneder. Behov for annen bistand som yrkesrettet attføring og rehabilitering vurderes på dette møtet.
- **Storsatsing på helsetiltak for å få sykmeldte tilbake på jobb**
Det innføres en ordning for kjøp av helse- og rehabiliteringstjenester for å bringe personer som mottar sykepenger raskere tilbake til arbeidslivet.
- **Økt tilretteleggingstilskudd**
Tilskuddet for praktisk tilrettelegging på arbeidsplassen økes. Dette tilskuddet forvaltes av Arbeids- og velferdsetaten og omfatter kun IA-bedrifter.
- **Sterkere kontroll- og sanksjonsmekanismer ved manglende oppfølging**
De eksisterende kontroll og sanksjonsmulighetene overfor arbeidstaker, arbeidsgiver og lege skal følges opp bedre. Derfor styrkes Arbeidstilsynet og Arbeids- og velferdsetaten. I tillegg dobles dagens tvangsmulkt overfor arbeidsgiverne.

possible. The effort to prevent sickness absence shall, in the main, take place in each individual workplace. At the same time, it is important to ensure that those who require assistance receive this as early as possible during the sick leave period. The amendments shall contribute to better follow-up and earlier activation during the sick leave period. This implies that facilitation in the workplace shall be improved and commence earlier, and that the ability assessments performed by physicians shall be improved.

The Sickness Absence Committee proposes the following measures:

- **More responsibility for employers and closer follow-up**
Employers are endowed with more responsibility for preparing, together with the employee, follow-up plans for each individual person on sick leave, within no more than six weeks. The main rule imposing an activity obligation after no more than eight weeks will be retained. There will also be established a new meeting arena in the form of mandatory dialogue meetings between the employer, the employee and the occupational health service after no more than 12 weeks' sickness absence, in which the follow-up plan may be revised. If desired by both the employee and the employer, or by only the employee, the physician/person granting the sick leave shall participate in the dialogue meeting. The employer shall document which facilitation measures have been implemented within the enterprise, hereunder replacement. The Norwegian Labour and Welfare Organisation shall convene a new dialogue meeting after six months. The need for other assistance, like occupational rehabilitation, shall be assessed in such meeting.
- **Major focus of health measures to get persons on sick leave back into work**
There will be introduced a scheme for the procurement of health and rehabilitation services to bring persons who receive sickness benefits more swiftly back into the workplace.
- **Increased facilitation grant**
The grant for practical facilitation in the workplace will be increased. This grant is administered by the Norwegian Labour and Welfare Organisation, and applies to inclusive workplace enterprises only.
- **Stricter control and sanction mechanisms in case of insufficient follow-up**
The existing scope for control and sanctions in relation to employers, employees and physicians shall be followed up more systematically. This entails a strengthening of the Norwegian Labour Inspection Authority and the Norwegian Labour and Welfare

Videre er følgende tiltak foreslått styrket/innført fra 1. januar eller så tidlig som mulig i 2007 som en målrettet satsing innen IA.

- Utdanningsvikariater/utdanningspermisjoner
- Styrking av tjenester fra arbeidslivssentrene
- Tilretteleggingsgaranti
- Tiltak for å synliggjøre seniorer som ressurs
- Dialogmøter (kompensasjon for legens merarbeid)
- Tiltak for få personer med redusert funksjonsevne tilbake i arbeid

2.2.2.3 Tiltak for økt integrasjon og bekjempelse av fattigdom

I forbindelse med statsbudsjettet for 2007 la regjeringen fram en handlingsplan mot fattigdom. Handlingsplanen omfatter en helhetlig og tverrsektoriell innsats mot fattigdom. Handlingsplanen inneholder tiltak innenfor flere sektordepartementers ansvarsområder; Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Barne- og likestillingsdepartementet og Justis- og politidepartementet. Regjeringen foreslår å styrke innsatsen mot fattigdom med 710 mill. kroner i statsbudsjettet for 2007. Det foreslås tiltak for at alle skal gis muligheter til å komme i arbeid, for at alle barn og unge skal kunne delta og utvikle seg og tiltak for å bedre levekårene for de vanskeligst stilte.

De målrettede tiltakene mot fattigdom som er iverksatt med utgangspunkt i st.meld. nr. 6 (2002-2003) *Tiltaksplan mot fattigdom* videreføres. Det er iverksatt en satsing på målrettede arbeidsmarkedstiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp, ungdom 20-24 år, enslige forsørgere og innvandrere. Arbeids- og velferdsetaten og sosialtjenesten i kommunene samarbeider om tiltakene. En del kommuner har fått tildelt midler for tettere individuell oppfølging av personer som trenger særlig bistand for å kunne nyttiggjøre seg de arbeidsrettede tiltakene innenfor satsingen. Det er også iverksatt forsøk med ulike modeller for aktivisering og arbeidstrening i regi av frivillige organisasjoner. Med regjeringens forslag til tiltak i statsbudsjettet for 2007 er de årlige bevilgningene til tiltak mot fattigdom økt med over 2,8 mrd. kroner siden 2001.

Organisation. In addition, the amount of the current enforcement penalty against employers will be doubled.

Moreover, the reinforcement/introduction of the following measures has been proposed as from 1 January, or as early as possible in 2007, by way of a targeted inclusive workplace effort:

- Education temps/educational leaves
- Strengthening of services from the Workplace Centres
- Facilitation guarantee
- Measures to promote seniors as a resource
- Dialogue meetings (compensation for extra work on the part of physicians)
- Measures to get persons with a reduced capacity for work back into the workplace

2.2.2.3 Measures to increase integration and combat poverty

In connection with the fiscal budget for 2007, the Government presented an Anti-Poverty Action Plan. The Action Plan outlines a comprehensive and cross-sectorial effort to combat poverty. The Action Plan includes measures within the areas of responsibility of several sectorial Ministries; the Ministry of Labour and Social Inclusion, the Ministry of Education and Research, the Ministry of Local Government and Regional Development, the Ministry of Health and Care Services, the Ministry of Children and Equality and the Ministry of Justice and the Police. In the fiscal budget for 2007, the Government proposes that the effort to combat poverty be strengthened by 710 million NOK. It proposes measures intended to give everyone the opportunity to get a job, measures to enable all children and young people to participate and develop, and measures to improve the living conditions of those who are worst off.

The targeted anti-poverty measures initiated on the basis of White Paper No. 6 (2002-2003), *Plan of Measures to Combat Poverty*, will be continued. There has been initiated a targeted labour market measure effort for long-term recipients of social security benefits, youth aged 20-24 years, single parents and immigrants. The Norwegian Labour and Welfare Organisation and the municipal social service entities are cooperating in respect of these measures. Some municipal administrations have been allocated funds for closer individual follow-up of persons who need special assistance to be able to utilise the work-oriented measures available through this effort. Trials have also been initiated using various models for activating people and providing work training under the auspices of voluntary organisations. The Government's proposed measures under the fiscal

Parallelt med handlingsplanen mot fattigdom framla regjeringen Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen. Handlingsplanen markerer regjeringens satsing på integrering og inkludering for den kommende budsjettperioden. Handlingsplanen tar tak i fire områder som er helt avgjørende for å lykkes i inkluderingsarbeidet: Arbeid, oppvekst, utdanning og språk, likestilling og deltakelse. Handlingsplanen omfatter både nye satsinger og videreføring og styrking av tidligere tiltak. Med 28 tiltak for til sammen 400 millioner kroner skal det legges til rette for at innvandrere raskest mulig skal kunne bidra med sine ressurser i samfunnet.

2.2.2.4 Sosiale støtteordninger

Stortingsmeldingen om arbeid, velferd og inkludering omfatter en bred gjennomgang av dagens stønadsordninger og tiltak. Et hovedmål med meldingen er å utforme en helhetlig arbeids- og velferdspolitik som skal bidra til å fremme målet om arbeid for alle, og kombinere dette med sosial trygghet og rettferdig fordeling. Det er et mål å innrette stønadsordningene slik at de gir insentiver til arbeid, samtidig som de som av ulike grunner ikke kan arbeide, sikres en rimelig levestandard.

Inntektssikringssystemet skal forenkles for å frigjøre tid som nå brukes på administrative rutiner. Frigjorte ressurser kan brukes til bedre individuell oppfølging for å få flere i arbeid. Rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrenset uførestønad samles i en ny tidsbegrenset inntektssikring for personer som har redusert inntektsevne på grunn av helseproblemer.

Det tas sikte på at endringene som gjelder folketrygden legges fram for Stortinget våren 2008, med mulighet for iverksetting fra 1. januar 2009. Med denne tidsplanen vil endringene i den samlede virkemiddelbruken implementeres når to tredeler av de nye kontorene til arbeids- og velferdsforvaltningen er etablert lokalt. Det gjør også at fra 2010, når alle kontorene skal være etablert, er de nye systemene vel etablert både lokalt og sentralt.

I statsbudsjettet for 2007 har regjeringen foreslått å bevilge midler til oppstart av et kvalifiseringsprogram med tilhørende kvalifiseringsstønad for

budget for 2007 implies that the annual anti-poverty appropriations have been increased by more than 2.8 billion NOK since 2001.

In parallel with the Anti-Poverty Action Plan, the Government presented an Action Plan for Integration and Inclusion of the Immigrant Population. This Action Plan outlines the Government's focus on integration and inclusion for the coming budget period. The Action Plan addresses four areas that are of decisive importance to success in the inclusion effort: Work, upbringing, education and language, equal opportunities and participation. The Action Plan encompasses both new initiatives and the continuation and reinforcement of previous measures. 28 measures at a total cost of 400 million NOK shall enable immigrants to contribute to society with their resources as swiftly as possible.

2.2.2.4 Social aid schemes

The White Paper on Work, Welfare and Inclusion offers a general review of current grant schemes and measures. A main objective of the White Paper is to prepare a comprehensive labour and welfare policy, which is intended to promote the goal of work for all, and combine this with a social safety net and a fair distribution of wealth. One goal is to organise the grant schemes in such a manner as to offer incentives for work, whilst at the same time ensuring a reasonable standard of living for those who, for various reasons, cannot work.

The income safeguarding system shall be simplified to release time that is currently spent on administrative routines. The resources thus freed up may be used for improved individual follow-up, to get more people into work. Rehabilitation grants, rehabilitation benefits and fixed-term disability benefits will be combined into a new fixed-term income safeguarding scheme for persons with a reduced ability to generate income as a result of health problems.

One aims to submit the changes relating to the National Insurance Scheme to the Storting in the spring of 2008, which may enable implementation as from 1 January 2009. This time schedule means that the changes to the overall policy measure package will be implemented when two thirds of the new offices of the Norwegian Labour and Welfare Organisation have been set up locally. This implies that the new systems are well established both locally and centrally from 2010, when all the offices are scheduled to have been set up.

In the fiscal budget for 2007, the Government has proposed the appropriation of funds to start a qualification programme, with appurtenant qualification

personer som ikke har rettigheter etter folke-trygden. Kvalifiseringsprogrammet skal baseres på samme opplegg som introduksjonsprogrammet for innvandrere. Dette innebærer rettigheter og plikter for deltakerne, noe som igjen skal gi bedre oppfølgingen av personer som i dagens system blir avhengig av økonomisk sosialhjelp over lengre tid. Forslaget er en viktig del av regjeringens innsats for å bekjempe fattigdom.

Regjeringen tar sikte på at det legges fram et lovforslag om dette for Stortinget våren 2007, med sikte på iverksetting fra 1. oktober 2007.

Regjeringens forslag vil på mange områder kreve omfattende endringer i gjeldende lovverk. Forslag til endringer på tiltaks- og tjenestområdet vil bli sendt på høring i 2007, med sikte på iverksetting fra 1.1.2008.

Det er nedsatt et utredningsutvalg som gjennomgår uførepensjonsordningen. Utredningen skal ferdigstilles våren 2007.

2.2.3 Skape samsvaret mellom arbeids-søkere og arbeidsmarkedets behov

2.2.3.1 Tiltak for å få samsvar mellom tilbud og etterspørsel i arbeidsmarkedet

Arbeids- og velferdsetaten gjennomfører hver vår en spørreundersøkelse som kartlegger virksomhetenes vurdering av etterspørselen etter arbeidskraft og grad av rekrutteringsproblemer ett år fram i tid i ulike yrker og næringer. Arbeidskraftbehovet generelt har vært økende de siste par årene. Det siste tiåret er det kun i 1998 at sysselsettingsforventningene har vært høyere enn i år.

Rekrutteringsproblemene berører nå en større andel bedrifter sammenlignet med perioden 2003-2005. Ifølge årets undersøkelse er andel bedrifter med rekrutteringsproblemer fortsatt mindre enn den var i perioden 1998-2002.

Bygg- og anleggsvirker synes å være yrkene med størst knapphet. Det er betydelige rekrutteringsproblemer knyttet til ingeniøryrker, salgsrelaterte yrker og industriarbeidere. Virksomheter innenfor helse, pleie og omsorg melder også om en viss mangel på arbeidskraft. Tilgang på arbeidskraft fra utlandet har bidratt til å fylle opp deler av behovet for arbeidskraft, særlig i byggesektoren. Informasjonen fra undersøkelsen brukes blant annet i Arbeids- og velferdsetatens yrkesveiledningsvirksomhet.

grants, for persons without rights under the National Insurance Scheme. The qualification programme shall be based on the same set-up as the introductory programme for immigrants. This entails rights and duties for the participants, which is intended to improve the follow-up of people who under the current system become dependent on social security payments for a long period of time. This proposal forms an important part of the Government's effort to combat poverty.

The Government aims to submit a bill relating thereto to the Storting in the spring of 2007, with a view to have the new legislation enter into effect as from 1 October 2007.

Within many areas, the Government's proposals will require extensive amendments to the existing legislative framework. Proposals for amendments within the area of measures and services will be circulated for comments in 2007, with a view to implementation as from 1 January 2008.

An evaluation committee has been appointed to review the disability pension scheme. The evaluation shall be completed in the spring of 2007.

2.2.3 Harmonise the needs of jobseekers and the labour market

2.2.3.1 Measures to harmonise supply and demand in the labour market

Every spring, the Norwegian Labour and Welfare Organisation carries out a survey of businesses' assessments of labour demand and the degree of recruitment problems one year ahead, for various occupations and industries. In general, labour demand has been on the increase over the last couple of years. Looking at the last decade, only 1998 featured higher expected labour demand than this year. The recruitment problems are now affecting a higher proportion of businesses than during the period 2003-2005. According to this year's survey, the proportion of businesses facing recruitment problems still remains lower than it was during the period 1998-2002.

Occupations within the building and construction industry would appear to be the ones characterised by the most pronounced shortages. There are significant recruitment problems in relation to engineering occupations, sales-related occupations and manufacturing industry workers. Businesses within health, nursing and care are also reporting a certain lack of manpower. Access to manpower from abroad has contributed to meeting part of the need for

2.2.3.2 Arbeidsinnvandring

Norge har et fleksibelt regelverk for arbeidsinnvandring og med enkle og raske administrative beslutningssystemer. Det er fri tilgang på arbeidskraft fra EØS for 17 av EU-landene. For åtte av de nye EU-landene er det overgangsordninger hvor det er krav om norske lønns- og arbeidsbetingelser og ordinært krav om fulltidsarbeid. Erfaringer fra migrasjonsstrømmene viser at det har vært en betydelig økning i arbeidsmigrasjonen fra disse landene (40 pst. i 2005). For tjenesteytere er det ingen krav om arbeidstillatelser. For å motvirke sosial dumping er det utarbeidet en handlingsplan mot sosial dumping. Tariffnemnda har fastsatt forskrifter som allmenngjør tariffavtaler for byggeplasser i hele landet og for enkelte petroleumsanlegg på land.

Gjennom en årlig fastsatt kvote på 5000 arbeidstillatelser uten krav om arbeidsmarkedsmessig vurdering av behovet, kan arbeidsgivere rekruttere fra land utenfor EØS på en enkel og forutsigbar måte. Kvoten har dekket behovet.

I forbindelse med statsbudsjettet for 2007 forslår regjeringen å bevilge midler til tiltak som legger til rette for å øke omfanget av rekruttering fra utlandet. For å øke omfanget av rekrutteringer fra EØS-området, legges det opp til en styrking av Arbeids- og velferdsetatens arbeid knyttet til EURES-tjenesten (EUROpean Employment Services) i 2007. Det foreslås også å styrke saksbehandlingsskapasiteten i Utlendingsdirektoratet, for å redusere saksbehandlingstiden for søknader fra faglært arbeidskraft utenfor EØS.

BOKS 2.5 Redusere bruken av svart arbeid

Etter utvidelsen av EU i 2004 har det vært en kraftig økning i arbeidsinnvandringen til Norge. I enkelte deler av de bransjer som har tatt imot denne arbeidskraften er forholdene for de nye arbeidsinnvandrerne ikke tilfredsstillende. Regjeringen har derfor satt i gang et arbeid mot sosial dumping og useriøsitet i næringslivet. Regjeringen mener at innsatsen mot sosial dumping også må ses i sammenheng med innsatsen mot svart arbeid, skatteunndragelser og

manpower, especially within the construction sector. The information provided by the survey is used in the vocational guidance activities of the Norwegian Labour and Welfare Organisation.

2.2.3.2 Labour immigration

Norway has a flexible regulatory framework for labour immigration, with simple and swift administrative decision systems. There is free access to manpower from the EEA as far as 17 of the EU countries are concerned. There are transitional schemes for ten of the new EU countries, in respect of which Norwegian wages and working conditions, as well as, ordinarily, full-time work, are required. The migration data show that there has been a considerable increase in labour migration from these countries (40 percent in 2005). There is no work permit requirement for service providers. An Action Plan on Social Dumping has been prepared to combat social dumping. The Tariff Board has issued regulations for the general application of collective wage agreements to construction sites throughout the country and certain onshore petroleum installations.

Through an annual fixed quota of 5,000 work permits, with no requirement for a labour market-based assessment of needs, employers are able to recruit from countries outside the EEA in a simple and predictable manner. This quota has met the need.

In connection with the fiscal budget for 2007, the Government proposes that funds be appropriated for measures to facilitate an increase in recruitment from abroad. A strengthening of the Norwegian Labour and Welfare Organisation's work in relation to the EURES service (EUROpean Employment Services) is planned for 2007, in order to increase recruitment from the EEA. A strengthening of the administrative processing capacity of the Norwegian Directorate of Immigration is also proposed, in order to reduce processing times for applications from skilled workers from outside the EEA.

BOX 2.5 Reduce the incidence of undeclared work

Following the expansion of the EU in 2004, there has been strong growth in labour immigration to Norway. In certain parts of those industries that have made use of such manpower, conditions for the new labour immigrants are unsatisfactory. The Government has therefore initiated an effort to combat social dumping and a lack of professionalism within the business sector. The Government believes that the effort to counteract social dumping also needs to be examined in the context

økonomisk kriminalitet. Flere av tiltakene mot sosial dumping har derfor også som mål å rydde opp i ulovlige forhold og sikre at arbeidsgiverne følger de regler som gjelder på norske arbeidsplasser. Det arbeides for eksempel med en ordning med ID-kort i bygg- og anleggssektoren som blant annet vil knyttes til at lovpålagte registreringsplikter er oppfylt. Dette vil kunne bidra til at omfattende svart arbeid blir vanskeligere å gjennomføre. Også Arbeidstilsynets fokus på forsøk på å omgå allmenngjøringsforskrifter og arbeidsmiljøloven ved at arbeidstakere registres som selvstendig næringsdrivende når de reelt sett ikke er det, vil kunne styrke arbeidet mot svart arbeid.

2.2.3.3 Tiltak for å lette mobiliteten i Europa.

Ansvar for informasjon, veiledning og opplærings- og sysselsettingsmuligheter er delt mellom utdannings- og arbeidsmarkedsmyndighetene. Utdanningsmyndighetene har ansvaret for veiledningen av skoleelever, mens arbeidsmarkedsmyndighetene har ansvaret for yrkesveiledningen av de som søker arbeid gjennom Arbeids- og velferdsetaten. Det er utviklet en rekke databaserte verktøy som gjør det mulig med lett tilgang til informasjon om utdanningstilbud og arbeidsmuligheter.

Norge deltar i EUs arbeidsformidlingssystem EURES og i EU-nettverket Euroguidance for utdanningsveiledning som begge har som formål å lette mobiliteten i Europa. EURES tilbyr arbeidssøkere og arbeidsgivere informasjon og veiledning om jobb- og rekrutteringsmuligheter, samt bistår med praktisk rekrutteringsarbeid for arbeidsgivere.

2.2.4 Tiltak for å fremme fleksibilitet

2.2.4.1 Endringer i arbeidslivslovgivningen

Regelverket for arbeidslivet befinner seg i spenningsfeltet mellom ulike hensyn. På den ene siden er det behov for regler om rettigheter som ivaretar hensynet til arbeidstakernes helse, miljø og sikkerhet, og skaper trygghet for arbeid og inntekt. På den annen side er det behov for regler som ivaretar samfunnets behov for verdiskaping og omstillinger i næringslivet.

of efforts to reduce undeclared work, tax evasion and white-collar crime. Several of the measures to combat social dumping are therefore also intended to sort out unlawful arrangements, and ensure that employers abide by the rules applicable to Norwegian workplaces. There is, for example, an effort underway to introduce an ID card scheme for the building and construction sector that will be linked to compliance with statutory registration requirements. This may contribute to making it more difficult to organise extensive undeclared work. In addition, the Norwegian Labour Inspection Authority's focus on attempts to sidestep resolutions for the general application of collective wage agreements and the Working Environment Act by way of employees being registered as self-employed when in actual fact they are not, is likely to strengthen the effort to reduce undeclared work.

2.2.3.3 Measures to ease mobility within Europe.

Responsibility for information, guidance, training and employment opportunities is shared between the education and labour market authorities. The education authorities are responsible for the guidance of students, whilst labour market authorities are responsible for vocational guidance of those applying for work through the Norwegian Labour and Welfare Organisation. There have been developed a number of computer-based tools which enable easy access to information on educational opportunities and work opportunities.

Norway participates in the EU's recruitment system, EURES, and in the EU's Euroguidance network for educational guidance, both of which aims to ease mobility within Europe. EURES offers jobseekers and employers information and guidance on job and recruitment opportunities, and also assists employers with practical recruitment work.

2.2.4 Measures to promote flexibility

2.2.4.1 Amendments to the workplace legislation

The regulatory framework pertaining to the workplace needs to accommodate different considerations. On the one hand, there is a need for rules setting out rights attending to concerns for the health, environment and safety of employees, and offering employment and income security. On the other hand, there is a need for rules catering for society's need for wealth creation and restructuring within the business sector.

Det norske arbeidsmarkedet anses som relativt fleksibelt, og det er god mobilitet i arbeidsmarkedet. Analyser på norske data over norske arbeidstakernes bevegelser viser økende mobilitet.⁵ I første halvdel av 1990-tallet skiftet nær 400 000 av arbeidstakerne jobb hvert år, tilsvarende om lag hver femte sysselsatt. Utover på 1990-tallet observeres en økende tendens til mobilitet. I årene etter 2000 har mellom 500 000 - 600 000 arbeidstakere skiftet jobb hvert år, tilsvarende om lag hver fjerde sysselsatt. Mye av mobiliteten er frivillig men noe er også påtvunget, for eksempel ved bedriftsnedlegging.

Trygge arbeidsplasser og fast arbeid er en viktig del av et inkluderende arbeidsliv. Fast ansettelse gir trygghet, det gir forutsigbarhet og gjør det blant annet enklere å få kreditt.

Det er om lag 200 000 midlertidig ansatte i Norge, dvs. i underkant av 10 pst. av arbeidsstyrken. Arbeidsmiljøloven, herunder reglene for tidsbegrensende og permanente kontrakter (stillingsvernreglene) har vært gjenstand for en omfattende evaluering i løpet av de siste fem årene. Dagens regler i arbeidsmiljøloven anses i tilstrekkelig grad å ivareta virksomhetenes behov for midlertidig ansettelser. Samtidig legges det vekt på at trygge tidsubestemte ansettelser gir vilje til omstilling og vilje til å utvikle kompetanse.

2.2.4.2 Tiltak for å fremme mobilitet

Arbeidsmarkedspolitikken legger vekt på yrkesmessig og geografisk mobilitet hvis dette er nødvendig for at arbeidsledige skal komme i jobb. Tiltak for å bidra til slik mobilitet er opplæring (AMO), økonomisk stønad – reise- eller flyttehjelp – for å kunne ta arbeid utenfor hjemstedet, samt at personer som mottar dagpenger må være disponible for jobber over hele landet, og må være villige til å delta i arbeidsmarkedstiltak for å kunne bli i stand til å ta ledige jobber.

Arbeidssøkere og yrkeshemmede kan motta dagpenger eller attføringspenger under planlegging og etablering av egen virksomhet, samlet i inntil 9 måneder.

5 Dale-Olsen, H. (2005): "Etablering og nedlegging av bedrifter, bedrifters størrelse og levetid". I H.Torp (red.), *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*.

The Norwegian labour market is perceived to be relatively flexible, and there is good mobility within the labour market. Analyses of Norwegian data on Norwegian employee movements show growing mobility.⁵ In the first half of the 1990s, close to 400,000 employees changed jobs each year, i.e. about every fifth employee. In the late 1990s, there was observed a growing tendency towards mobility. In the years since 2000, between 500,000 and 600,000 employees have changed jobs each year, i.e. about every fourth employee. Much of this mobility is voluntary, but some of it is also involuntary, for example in case of business closures.

Secure jobs and permanent employment form an important part of a more inclusive workplace. Permanent employment offers security; it means predictability, and makes it easier to, among other things, obtain credit.

There are about 200,000 people in temporary employment in Norway, i.e. close to 10 percent of the labour force. The Working Environment Act, hereunder the rules governing fixed-term and permanent employment contracts (the employment protection rules), have undergone a comprehensive evaluation over the last five years. The current provisions of the Working Environment Act are deemed to be sufficient to cater to the needs of businesses for temporary recruitment. At the same time, it is emphasised that secure permanent employment results in a willingness to restructure and a willingness to develop competency.

2.2.4.2 Measures to promote mobility

The labour market policy emphasises occupational and geographical mobility if necessary for the unemployed to get work. Measures to contribute to such mobility include labour market training (AMO), financial support – travel or relocation grants – to enable people to take jobs outside their home area, as well as requiring people who receive unemployment benefits to be available for jobs throughout the country, and to be willing to participate in labour market measures to enable them to take vacant jobs.

Jobseekers and the occupationally disabled may receive unemployment benefits or occupational rehabilitation benefits during the planning and setting up of their own business, for a total of up to 9 months.

5 Dale-Olsen, H. (2005): "Etablering og nedlegging av bedrifter, bedrifters størrelse og levetid" ("The establishment and closure of businesses, business sizes and lifespans"). In H.Torp (ed.), *"Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning"* ("A new workplace. Participation, inclusion and remuneration").

2.2.4.3 Fremme bruken av innovative former for arbeidsorganisering

Behovet for større endringsevne i virksomhetene har økt som følge av utviklingen i blant annet konkurranseforhold og teknologi. Samtidig er mange arbeidstakere opptatt av å kunne tilpasse arbeidstiden etter sin livssituasjon. Mange arbeidstakere ønsker å kunne variere arbeidsoppgaver og videreutvikle sin kompetanse gjennom nye oppgaver, arbeidsmetoder og opplæring. Større endringsevne i virksomhetene, og større valgfrihet for den enkelte arbeidstaker er i mange tilfeller mulig å kombinere. I tillegg er det viktig også for arbeidstakerne at virksomheten de er ansatt i er konkurransedyktig, og kan opprettholdes med så trygge arbeidsplasser som mulig. Trygge arbeidsplasser forutsetter konkurransedyktige virksomheter.

Endrings- og omstillingsprosesser kan ha positive og negative effekter for virksomheter og arbeidstakere, både med hensyn til produktivitet, fleksibilitet, helse og trivsel. Stadige endringer i arbeidslivet og virksomhetene stiller økte krav til effektivitet, realkompetanse, innflytelse og ansvar. Mange opplever omstillings- og omorganiseringsprosesser på arbeidsplassen sin som en positiv utfordring. Andre har vansker med å holde seg inne på arbeidsmarkedet. En arbeidstakers evne og mulighet til endring er avhengig av en rekke faktorer som livssituasjon, utdanningsnivå, mulighet til kompetanseutvikling, følelse av jobbtrygghet og medvirkning. Faktorer som påvirker den enkelte arbeidstakers evne til å mestre og bearbeide omstillingsprosesser kan være graden av informasjon, kommunikasjon, medvirkning og medbestemmelse i omstillingsprosessen og kompetansetrygghet.

Systematisk HMS-arbeid i den enkelte virksomhet er av betydning for om omstilling oppleves å føre til muligheter eller belastninger blant arbeidstakerne. Arbeidsmiljøloven åpner for at arbeidsgiver og arbeidstakerne og deres tillitsvalgte sammen kan avtale egne tilpassede arbeidstidsordninger. Arbeidsmiljøloven setter videre krav til at arbeidstakerne og deres tillitsvalgte skal delta og medvirke i endringer og omstillinger.

2.2.5 Sikre en sysselsettingsvennlig utvikling i lønns- og arbeidsrelaterte kostnader

2.2.5.1 Lønnsforhandlinger

I Norge fastsettes lønningene av partene i arbeidslivet, ved forhandlinger på ulike nivåer, eller av ledelsen i den enkelte virksomhet. Ansvar for at gjennomføringen av lønnsoppgjørene skjer innenfor

2.2.4.3 Promote the use of innovative forms of work organisation

There is an increasing need for businesses to be able to undertake change, as the result of developments in terms of competition and technology. At the same time, many employees wish to adapt their working hours to their personal circumstances. Many employees would like to have varied work responsibilities, and to have their competency developed through new duties, working methods and training. In many cases, it is possible to combine a greater ability to change on the part of businesses with more freedom of choice for individual employees. In addition, it is also of importance to employees that the business where they are employed remains competitive, and can continue to provide as secure jobs as possible. Competitive businesses are prerequisites for secure jobs.

Change and restructuring processes may have positive and negative effects for businesses and employees, in terms of productivity, flexibility, health and well-being. Continual changes within the working life and individual enterprises require more by way of efficiency, actual competency, influence and responsibility. Many people experience restructuring and reorganisation processes in the workplace as a positive challenge. Others find it difficult to retain a foothold in the labour market. An employee's ability and opportunity to change depend on a number of factors, such as his or her personal circumstances, level of education, opportunities for competency development, feeling of job security and participation. Factors influencing the ability of individual employees to handle and adapt to restructuring processes may be the degree of information, communication, participation and co-determination in such restructuring processes, as well as competency security.

Systematic HES work within each business has an impact on whether restructuring is perceived by employees as resulting in opportunities or burdens. The Working Environment Act allows for employers and employees, and their union officials, to agree tailor-made working hour arrangements. Moreover, the Working Environment Act stipulates that employees and their union officials shall participate in, and contribute to, changes and restructurings.

2.2.5 Ensure employment-friendly developments in wages and labour-related costs

2.2.5.1 Wage negotiations

In Norway, wages are determined by the two sides of industry, through negotiations at various levels, or by the management at each business. The responsibility for ensuring that wage settlements are completed

forsvarlige rammer ligger hos arbeidslivets parter. Det er imidlertid etablert inntektspolitiske organer hvor myndighetene og partene drøfter den økonomiske situasjonen for å komme fram til en felles forståelse om viktige deler av den økonomiske politikken og det økonomiske grunnlagsmaterialet for inntektsoppgjørene. Det inntektspolitiske samarbeidet og den utstrakte koordineringen i lønnsfastsettelsen har medført at virkningene av høy lønnsvekst på ledighet og sysselsetting i stor grad har blitt tatt hensyn til i lønnsdannelsen. Dette har bidratt til at arbeidsledigheten i Norge gjennomgående har vært, og er betydelig lavere enn i mange andre europeiske land. Norge har gjennomgående nasjonale tariffavtaler. Det innebærer små regionale lønnsforskjeller i de fleste bransjer.

Målet om å opprettholde konkurranseevnen har vært en sentral del av den norske lønnsforhandlingsmodellen siden 1960-tallet og har hatt oppslutning både fra partene i arbeidslivet og myndighetene. For å sikre at den samlede lønnsutviklingen i økonomien blir tilpasset hensynet til konkurranseutsatt sektor, er det et sentralt element i den norske lønnsforhandlingsmodellen at konkurranseutsatt sektor slutter lønnsavtaler først og at lønnsveksten i de skjermede delene av økonomien tilpasses dette. Ved at lønnsforhandlingssystemet i betydelig deler av konkurranseutsatte virksomheter innebærer både sentrale og lokale forhandlinger, gis det muligheter for lokale tilpasninger for lønnsutviklingen. Videre har enkelte regioner med lav etterspørsel etter arbeidskraft redusert arbeidsgiveravgift.

Lønnsveksten i Norge har avtatt de seneste årene. Ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene var lønnsveksten i Norge 3,3 pst. i 2005 mot 3,5 pst. i 2004. Hos våre viktigste handelspartnere var lønnsveksten i 2005 om lag 3 pst. I 2006 er lønnsveksten i Norge anslått til 3¼ pst. Lønnsnivået i Norge er høyere enn hos våre handelspartnere.

Timelønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere lå i 2005 om lag 36 pst. høyere enn hos våre handelspartnere mot 29 pst. i 2004. Dersom funksjonærene tas med i sammenlikningen, var lønnskostnadene i Norge om lag 22 pst. høyere enn hos handelspartnerne i 2005.

Kombinasjonen av høy velstand og relativ lav innsats av arbeidskraft målt i antall timer innebærer at produktivetsnivået i Norge er høyt.

within responsible limits lies with the two sides of industry. However, there have been established income policy bodies where government authorities and the parties discuss the economic situation, for purposes of reaching a joint understanding as far as important aspects of economic policy and the economic foundations for wage settlements are concerned. Such income policy cooperation, and the extensive coordination of wage determination, has resulted in the consequences of high wage growth in terms of unemployment and employment having, to a large extent, been taken into consideration in the determination of wages. This has contributed to unemployment in Norway typically having been, and remaining, significantly lower than in many other European countries. Norway has, generally speaking, national collective agreements. This results in small regional wage differences within most industries.

The goal of retaining competitiveness has formed a key part of the Norwegian wage negotiation model since the 1960s, and has had the support both of the two sides of industry and of the government authorities. In order to ensure that overall wage growth in the economy is adapted to the needs of the sector exposed to competition, it is a key element of the Norwegian wage negotiation model that the sector exposed to competition shall conclude its wage agreements first, and that wage growth within the sectors sheltered from competition shall be adapted thereto. Since the wage negotiation system for a major portion of the businesses exposed to competition involves both centralised and local negotiations, there is scope for local wage growth adaptations. In addition, certain regions with low labour demand are subject to a reduced employer's social security contribution.

Wage growth in Norway has declined in recent years. According to the Technical Calculating Committee on Wage Settlements, wage growth in Norway was 3.3 percent in 2005, as compared to 3.5 percent in 2004. Wage growth amongst our most important trading partners in 2005 was about 3 percent. Wage growth in Norway for 2006 is estimated at 3¼ percent. The wage level in Norway remains higher than that of our trading partners.

In 2005, hourly wage costs for Norwegian blue-collar workers in manufacturing industry were about 36 percent higher than those of our trading partners, as compared to 29 percent higher in 2004. If white-collar workers are included in the comparison, wage costs in Norway were about 22 percent higher than those of our trading partners in 2005.

The combination of a high level of affluence and relatively low manpower input, as measured by the number of hours worked, implies that Norway has a high productivity level.

Produktivitetsveksten i den norske fastlandsøkonomien var ifølge nasjonalregnskapstall i gjennomsnitt sterkere enn hos handelspartnerne i perioden 1990-2004. Produktivitetsveksten i markedsrettet virksomhet var også sterkere i Norge enn hos handelspartnerne i den samme perioden.

2.2.5.2 Andre kostnader knyttet til ansettelser

Obligatorisk tjenestepensjon i næringslivet ble innført i 2006 for de som tidligere ikke er omfattet av slike ordninger. Dette øker bedriftenes pensjonsavgifter fra og med 2006. Ifølge SSB kan dette isolert sett øke lønnskostnadene i 2006 med vel 0,5 pst. i næringslivet samlet sett. Imidlertid vil slike arbeidsgiveravgifter over tid normalt veltes over på lønnstakerne gjennom lavere lønnstillegg, slik at bedriftenes lønnskostnader over tid ikke øker tilsvarende.

BOKS 2.6 Tiltak i offentlig sektor

Det sentrale målet for statens lønssystem er å gjøre det mulig for staten å rekruttere, utvikle og beholde kvalifiserte og motiverte medarbeidere. Samtidig er det en utfordring og et mål at lønnskostnadsveksten over tid ikke skal ligge høyere i Norge enn hos våre handelspartnere. Moderate inntektsoppgjør i staten er derfor nødvendig for å sikre en fortsatt sterk konkurranseutsatt sektor og lav arbeidsledighet. Dette er forhandlingspartenes ansvar og del av det norske inntektspolitiske samarbeidet.

Et hovedprinsipp i regjeringens arbeid med fornyelse av offentlig sektor er større lokal frihet og ansvar. Statlige tjenesteytere skal gis større selvstendighet. Lønn og belønning skal i større grad baseres på resultater. Statlig lønns- og personalpolitikk skal blant annet bidra aktivt til effektivisering og omstilling. Det krever bl.a:

- En inkluderende og stimulerende personalpolitikk og arbeidsplasser som er spennende, utfordrende og utviklende
- Økt vekt på lokal handlefrihet i lønns- og personalpolitikken, hvor kriterier for lokal lønnsdannelse inngår

According to figures from the national accounts, average productivity growth in the Norwegian mainland economy was higher than that of our trading partners over the period 1990-2004. Productivity growth within market-oriented businesses was also stronger in Norway than on the part of our trading partners over the same period.

2.2.5.2 Other employment-related costs

In 2006, mandatory occupational pensions were introduced in the business sector, for those employees not previously covered by such schemes. This increases the pensions premiums payable by businesses from 2006 onwards. According to Statistics Norway, this may, when taken in isolation, increase wage costs in 2006 by about 0.5 percent in the business sector as a whole. However, such expenditure on the part of employers will normally be passed on to employees over time in the form of lower wage increases, thus implying that the wage costs of businesses will not increase correspondingly over time.

BOX 2.6 Measures within the public sector

The key objective of the central government wage system is to enable central government to recruit, develop and retain qualified and motivated personnel. At the same time, it is a challenge and a goal to prevent the growth in wage costs from being higher over time in Norway than on the part of our trading partners. Consequently, moderate wage settlements as far as central government is concerned are necessary to ensure that the sector exposed to competition will remain strong, and that unemployment will remain low. This is the responsibility of the parties involved in the negotiations, and forms part of Norwegian income policy cooperation.

One of the main principles underpinning the Government's effort to renew the public sector is more local freedom and responsibility. Central government service providers shall be granted more independence. Wages and rewards shall to a greater extent be based on outputs. Central government wage and personnel policy shall contribute actively to efficiency enhancement and restructuring. This requires:

- An inclusive and stimulating personnel policy, and jobs that are exciting, challenging and stimulating
- More of an emphasis on local freedom of action as far as wage and personnel policy is concerned, including criteria for local wage formation

Regjeringen arbeider samtidig med å fremme forslag til endringer i folketrygden. Tidligere har et eget utvalg avgitt rapport om hovedmål og prinsipper for et samlet pensjonssystem i Norge (NOU 2004:1). Rapporten ble fulgt opp med St.meld. nr. 12 (2004-2005). Stortinget vedtok hovedprinsippene for en pensjonsreform på bakgrunn av stortingsmeldingen 26. mai 2005. Stortinget vedtok at obligatorisk tjenestepensjon skulle innføres fra 01. juli 2006. 20. oktober la regjeringen fram st.meld. nr. 5 (2006-2007) *Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden* hvor hovedtrekkene i det nye pensjonssystemet ble presentert.

På bakgrunn av endringene i folketrygden vurderes også endringer i offentlig tjenestepensjon. Reformen er planlagt å tre i kraft 2010. En hovedmålsetting ved reformen er å gi sterkere stimulans til å arbeide og redusere pensjonskostnadene. Det innføres levealderjustering som innebærer at pensjonsrettigheter fastsettes ut fra forventet gjestående levealder på pensjoneringstidspunktet. Dersom forventet levealder øker, blir pensjonen lavere. I pensjonsreformen er det også vedtatt at løpende pensjoner skal indekseres med et gjennomsnitt av pris- og lønnsvekst.

Individuell karriereplanlegging er et personalpolitisk virkemiddel for å skape økt fleksibilitet og bedre bruk av den enkeltes kompetanse og talenter gjennom hele yrkeslivet. Individuell karriereplanlegging forankres i virksomhetens personal- og kompetansepolitikk og er en prosess og metodikk som bidrar til at virksomhetens mål og behov møter den enkeltes motivasjon og ønsker.

Fornyings- og administrasjonsdepartementet har fått utviklet et e-læringsprogram for individuell karriereplanlegging for å styrke personalpolitikken i staten. Programmet er interaktivt, og kan kalles "en karriererådgiver på nett".

At the same time, the Government is pursuing the preparation of a proposal for changes to the National Insurance Scheme. A designated committee has previously submitted a Green Paper on the main objectives and principles underpinning a comprehensive pension system in Norway (NOU 2004:1). The Green Paper was followed up in the form of White Paper No. 12 (2004-2005) to the Storting. Based on the White Paper, the Storting resolved the main principles underpinning a pension reform on 26 May 2005. The Storting resolved that mandatory occupational pensions should be introduced as from 1 July 2006. On 20 October, the Government submitted White Paper No. 5 (2006-2007), *Accrual and Payment of Retirement Pension under the National Insurance Scheme*, which presented the main characteristics of the new pension system.

Against the background of the changes to the National Insurance Scheme, changes to public sector occupational pensions are also being considered. The plan is for the reform to enter into force in 2010. A main objective of the reform is to provide stronger incentives to work, and to reduce pension costs. There will be introduced a life expectancy adjustment, which implies that pension entitlements will be determined on the basis of life expectancy as per the retirement date. If life expectancy increases, the pension will become lower. It has also been resolved that the pension reform will result in ongoing pension payments being indexed by an average of price and wage growth.

Individual career planning is a personnel policy tool for creating more flexibility and better use of individual competency and talents throughout working life. Individual career planning is anchored in the personnel and competency policy of the enterprise, and is a process and methodology that contributes to interaction between the goals and needs of the enterprise and individual motivation and desires.

The Ministry of Government Administration and Reform has overseen the development of an e-learning programme for individual career planning to strengthen central government personnel policy. The programme is interactive, and may be labelled "a web-based career advisor".

2.3 Utdanning og kompetanse

Lisboa-retningslinjene 22-24

2.3.1 Tiltak for å fremme og forbedre investeringene i humankapital

2.3.1.1 Et inkluderende utdanningssystem og reduksjon av frafall

Tilgjengeligheten til både grunnopplæring og høyere utdanning er god i Norge. Alle har lovfestet rett til offentlig finansiert grunnopplæring på til sammen tretten år (10 års grunnskole + 3 års videregående skole).⁶ Denne retten skal i utgangspunktet tas ut innen utgangen av året man fyller 24. Videre har voksne som trenger det, lovfestet rett til grunnskoleopplæring, og personer født før 1978 med gjennomført grunnskole, men uten fullført videregående opplæring, har rett til videregående opplæring. Nesten 50 pst. av hvert årskull går videre til høyere utdanning. De aller fleste studentene i høyere utdanning studerer ved offentlige utdanningsinstitusjoner der det ikke er anledning til å kreve studieavgifter. Alle disse trekkene kan karakteriseres som typiske for de nordiske utdanningssystemene.

Imidlertid har både Norge og de øvrige nordiske land en utfordring med for mange som faller fra i grunnopplæringen, og som dermed får vanskeligheter med å delta i læringsaktiviteter også senere i livet. Av de som gikk ut av grunnskolen våren 2004, begynte 96 pst. i den videregående skolen høsten 2004. Tall fra SSB viser imidlertid at bare 70 pst. av elevene som begynte på videregående skole i 1994, 1997 og 1998, hadde fullført videregående opplæring etter fem år. 25 pst. hadde avbrutt skolegangen, mens 5 pst. fremdeles var i videregående opplæring. Gjennomføringsgraden ved yrkesfaglige utdanningsprogram er lavere enn ved de allmennfaglige. Forskning indikerer at det er en sammenheng mellom frafall i videregående opplæring og svake resultater i grunnskolen. Regjeringen tar tak i disse utfordringene i st.meld. nr. 16 (2006-2007): *...og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring.*

⁶ Gjelder dem født 1991 og senere; retten gjelder tolv år (ni års grunnskole og tre års videregående opplæring) for dem født før 1991.

2.3. Education policy and Competence

Lisbon guidelines 22-24

2.3.1 Measures to promote and improve human capital investments

2.3.1.1 An education system for all, and a reduction in drop-out rates

The availability of primary, lower and upper secondary education and training and higher education is good in Norway. Everyone has a statutory right to government-funded primary, lower and upper secondary education and training for a total of thirteen years (10 years of primary and lower secondary education + 3 years of upper secondary education)⁶. Such entitlement shall, as a main rule, be made use of by the end of the year of one's 24th birthday. Furthermore, adults have a statutory right to primary and lower secondary education if they need it, and persons born before 1978 who have completed primary and lower secondary education, but who have not completed upper secondary education, are entitled to upper secondary education. Almost 50 percent of students move on to higher education. The vast majority of students in higher education are studying in public-sector educational institutions, where no tuition fees can be charged. All these characteristics can be said to typify the Nordic education systems.

However, both Norway and the other Nordic countries are facing a challenge in the form of too many people dropping out of primary, lower and upper secondary education and training, and thereby also encountering difficulties as far as participation in learning activities later in life is concerned. Of those who finished lower secondary education in the spring of 2004, 96 percent started upper secondary education in the autumn of 2004. However, figures from Statistics Norway show that only 70 percent of students who started upper secondary education in 1994, 1997 and 1998, had completed upper secondary education after five years. 25 percent had dropped out, whilst 5 percent still remained in upper secondary education. The completion rate for vocational education programmes is lower than for the studies education programmes. Research indicates that there is a connection between drop-out rate and weak results in primary, lower and upper secondary education and training. The Government has put

⁶ Applies to those born in 1991 and later; the entitlement is for twelve years (nine years of primary and lower secondary education and three years of upper secondary education) for those born before 1991.

Tilgangen på læreplasser er stabil, og antallet lærlinger med ungdomsrett har økt de siste årene. Men på grunn av bl.a. høye ungdomskull går prosentandelen som får læreplasser likevel noe ned. Dette representerer utfordring både for offentlige myndigheter og lærlingbedriftene.

Det har også vært et ganske stort frafall i høyere utdanning, men pga. studiestrukturen før ny gradsstruktur ble innført med Kvalitetsreformen i 2003, er det vanskelig å tallfeste dette eksakt.

Tiltak og initiativ

Gjennom reformen Kunnskapsløftet, som ble implementert høsten 2006, leges det vekt på kvalitetsutvikling i grunnopplæringen. Reformen innebærer nye læreplaner med klare læringsmål, større vektlegging av grunnleggende ferdigheter, ny struktur i videregående opplæring, kompetanseutvikling for det pedagogiske personalet, nasjonalt kvalitetsvurderingssystem og videreutvikling av nasjonale prøver. Videre skal tilbudsstrukturen i videregående opplæring forenkles, ungdom kan begynne å arbeide med fagområdet de er interessert i allerede første året i videregående opplæring og retten til videregående opplæring for ungdom er utvidet til å gjelde fram til utgangen av det året de fyller 24 år. Det er innført en mer fleksibel lærlingordning, der man kan tegne lærekontrakt fra dag én.

En arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet leverte høsten 2006 rapporten "Gjennomføring i videregående opplæring". Mandatet for deres arbeid var i hovedsak å kartlegge årsakene til og å foreslå tiltak mot frafall, ut fra et tverrsektorielt perspektiv, og med spesiell vekt på utsatte grupper. Som viktige forutsetninger for fremtidig gjennomføring, understreket arbeidsgruppen betydning av læring før skolealder og i grunnskolen, som grunnlag for senere læring og mestring.

Kunnskapsdepartementet følger læreplassituasjonen kontinuerlig sammen med partene i arbeidslivet. Utdanningsdirektoratet har utarbeidet en "Strategi for kvalitet i fag- og yrkesopplæringen" som vil

emphasize on these challenges in the White Paper no 16 (2006-2007) ...*nobody left behind*.

The availability of apprenticeships is stable, and the number of apprentices with a right to upper secondary vocational training has increased in recent years. Nevertheless, the percentage of youth being granted apprenticeships is decreasing somewhat, due to relatively high numbers of youth within the relevant age group. This represents a challenge for both the public authorities and the businesses offering apprenticeships.

There have also been fairly high drop-out rates in higher education, but it is difficult to put any exact figures on this because of the way in which studies were organised prior to the introduction of a new degree structure under the Quality Reform in 2003.

Measures and initiatives

Under the Knowledge Promotion Reform, which was implemented in the autumn of 2006, there is a focus on quality development in primary, lower and upper secondary education and training. The Reform involves new curricula with well-defined learning objectives, more weight being attached to basic skills, a new structure within upper secondary education, competence development for the pedagogical personnel, national quality assessment system and the further development of national tests. Furthermore, the structure of available programmes in upper secondary education and training shall be simplified, students may commence studies within the education programme that interests them already in the first year of upper secondary education, and the right to upper secondary education for youth has been extended until the end of the year of their 24th birthday. A more flexible apprentice scheme has been introduced, under which one may sign an apprenticeship contract from day one.

A working group appointed by the Ministry of Education and Research finalised in the autumn of 2006 a report on "Completion within Upper Secondary Education". Its mandate has primarily been to survey the reasons why students drop out, and to propose preventive measures, by adopting a cross-sectorial perspective, and with a special focus on vulnerable groups. As important prerequisites for future completion, the working group has strongly underlined the importance of the pre-school period for later learning and mastering.

The Ministry of Education and Research is monitoring the apprenticeship situation on a continuous basis together with social partners. The Norwegian Directorate for Education and Training has prepared

berøre læreplassproblematikken, og som har som formål å styrke gjennomføringsgraden.

For å forbedre gjennomstrømmingen i høyere utdanning ble studiestrukturen endret som ledd i Kvalitetsreformen. Det ble innført individuelle utdanningsplaner for å lette institusjonenes oppfølging av den enkelte student og en mer resultatbasert finansieringsmodell for universitetene og høyskolene som belønner de institusjonene som får studentene til å fullføre studiene. I tillegg ble finansieringsordningene gjennom Statens lånekasse for utdanning lagt om slik at de premierer studentene som tar studiene på normert tid.

Nyere forskning indikerer at det norske utdannings-systemet reproducerer ulikhet. Regjeringen besluttet derfor 23. januar 2006 å fremme en stortingsmelding som gir en helhetlig analyse av hvordan ulikhet oppstår, videreføres og til dels også forsterkes i de ulike delene av utdanningssamfunnet. For å kunne styrke utdanningen som redskap for sosial utjevning er det behov for en helhetlig analyse av hvordan reproduksjon av ulikhet oppstår og forsterkes i de ulike delene av utdanningssystemet. På bakgrunn av en slik analyse, vil det bli utviklet strategier og foreslått tiltak. St.meld. nr. 16 (2006-2007) ble lagt fram 15. desember 2006. Stortingsmeldingen legger vekt på tidlig innsats i form av språkstimulering til alle barn i førskolealder og bedre oppfølging av elevenes læring i grunnskolen.

2.3.1.2 Strategi for livslang læring

Dette er et satsingsområde innenfor kompetansepolitikken. I likhet med de øvrige nordiske landene investerer Norge store ressurser i barnehager, i grunnopplæringen, i høyere utdanning og forskning, og i andre deler av utdanningssektoren. For å sikre avkastning av denne innsatsen er det avgjørende at de ulike delene av utdanningssystemet virker sammen, og at utdanningssystemet virker sammen med arbeidsmarkedet. Bare slik kan målsetningen om livslang kompetanseutvikling for den enkelte sikres, og dermed også bidra til dekking av kompetansebehovet i arbeids- og samfunnsliv.

a "Strategy for Quality in Professional and Vocational Training", which will address the apprenticeship issue, and the purpose of which is to improve the completion rate.

The way in which studies are organised was changed as part of the Quality Reform, in order to improve higher education throughput. There were introduced individual education plans to facilitate institutions' follow-up of individual students, and a more result-oriented funding model for the universities and university colleges, which rewards those institutions that make students complete their studies. In addition, the funding schemes operated through the Norwegian State Educational Loan Fund were reorganised so as to reward those students who complete their studies within the prescribed time.

New research indicates that the Norwegian education system reproduces inequality. On 23 January 2006, the Government therefore decided to present a White Paper containing a comprehensive analysis of how inequality arises, is perpetuated and, in part, also reinforced, in the various aspects of an education-oriented society. In order to strengthen education as a tool for social equalisation, there is a need for a comprehensive analysis of how the reproduction of inequality arises and is reinforced in the various parts of the education system. Strategies will be developed and measures proposed on the basis of such analysis. The White Paper No. 16 (2006-2007) was published December 15 2006. The White Paper stresses the importance of early language stimulation for all children in pre school age and better follow up of the pupils' learning in the primary and lower secondary school.

2.3.1.2 Strategy for lifelong learning

This is a focal area within competence policy. Like the other Nordic countries, Norway invests considerable resources in nursery schools, in primary, lower and upper secondary education and training, in higher education and research, and in other parts of the education sector. In order to ensure a return on this investment, it is of decisive importance for the various parts of the education system to be coordinated, and for the education system to be coordinated with the labour market. This is the only way of realising the objective of lifelong competency development for everyone, thereby also contributing to meeting the

En særlig utfordring på dette feltet er den demografiske utviklingen som gjør at det i årene som kommer kan bli mangel på arbeidskraft på mange områder. Samtidig kan enkelte grupper risikere å falle ut av arbeidsmarkedet på grunn av manglende kompetanse, eller at de har kompetanse, som ikke etterspørres i arbeidsmarkedet. Det blir derfor særlig viktig å tilrettelegge for en styrking av kompetansen i den voksne befolkningen. Foreløpig er det en utfordring at for liten andel voksne deltar i læringsaktiviteter. Særlig voksne med lavt utdanningsnivå, som er i en utsatt posisjon ved svingninger i arbeidsmarkedet, er i for liten grad aktive i læringsaktiviteter.

Per 1. oktober 2006 var det ca. 11 000 voksne som deltok i ulike typer grunnskoleopplæring. For videregående opplæring er statistikkgrunnlaget noe mer usikkert, men antall deltakere har ligget på rundt 20 000 i senere år., jf. Grunnskolen informasjonssystem (GSI) og Utdanningsdirektoratets "Utdanningsspeilet" 2005.

Tiltak og initiativ

Kunnskapsdepartementet arbeider med en "Tilstandsrapport om livslang læring" som skal beskrive status, utfordringer og innsatsområder på feltet. Denne tilstandsrapporten skal følges opp gjennom departementets øvrige prosesser, som samlet og koordinert vil utgjøre Norges strategi for livslang læring. Områder som vil være sentrale i rapporten, er bl.a. basiskompetanse, åpne og fleksible læringsarenaer, dokumentasjons- og evalueringssystemer for kompetanse, karriereveiledning, samt etter- og videreutdanning og læring i arbeidslivet.

Kompetansereformen har lagt til rette for etter- og videreutdanning gjennom bl.a. lovfesting av rett til grunnopplæring for voksne, dokumentasjon og godkjenning av faktiske kvalifikasjoner, retten til utdanningspermisjon, skattefritak for etter- og videreutdanning og endringer i Lånekassens regelverk.

Prosjektet "Mønsterbryterne" ble etablert høsten 2004 for å utrede grunnlaget for en slik ny kompetansepolitikk. Prosjektet leverte sluttrapport i juni 2005 og peker på utfordringer for Norge som kompetansenasjon. Det legges særlig vekt på tre

competency needs of working life and society in general.

A particular challenge within this field is posed by the demographic developments which imply that there may in coming years be a shortage of manpower within many areas. At the same time, certain groups risk exclusion from the labour market because of insufficient competency, or because their competency is not in demand in the labour market. Consequently, it is of particular importance to facilitate a strengthening of competence on the part of the adult population. Thus far, it remains a challenge that an insufficient portion of adults participates in learning activities. In particular, adults with a low level of education, who are in a vulnerable position in case of labour market fluctuations, are characterised by insufficient participation in learning activities.

As of 1. October 2006 there were 11,000 adults taking part in various kinds of primary and or lower secondary education activities. Concerning upper secondary education and training the statistical basis is slightly more vague. However the the number of participants has been around 20,000 during the last years, cp the Information Systems (GSI) and the publication Utdanningsspeilet under the auspices the Directorate for Education and Training

Measures and initiatives

The Ministry of Education and Research is preparing a "Status Report on Lifelong Learning", which will describe the status, challenges and focal areas in that field. This Status Report shall be followed up through the other processes pursued by the Ministry, which will form, when united and coordinated, Norway's strategy for lifelong learning. Areas accorded key importance in the Report are basic competence, open and flexible learning arenas, documentation and evaluation schemes for competency, career guidance, as well as supplementary and further training and learning in working life.

The Competence Reform has facilitated supplementary and further training through: statutory entitlement to primary, lower and upper secondary education and training for adults, documentation and approval of actual qualifications, entitlement to educational leave, tax exemption for supplementary and further training, and amendments to the regulatory framework of the Norwegian State Educational Loan Fund.

The "Pattern Breakers" project was established in the autumn of 2004, to examine the foundations for such a new competence policy. The project submitted its final report in June 2005, pointing out the challenges facing Norway as a competence nation. Special

strategier: 1) å utvikle flere lærende virksomheter, 2) å styrke samarbeid og samspill mellom arbeidslivet og utdanningssystemet, 3) å skape et mer inkluderende kunnskapssamfunn.

Innenfor høyere utdanning er det gjennom implementeringen av Kvalitetsreformen etablert ny akademisk gradsstruktur med mer integrerte studieløp (bachelor, master og ph.d.), nye vurderings- og evalueringsordninger, system for kvalitetssikring, og det er oppnådd økt internasjonalisering.

1. januar 2004 ble det tidligere Norgesuniversitetet og Sentralorganet for fleksibel læring i høgre utdanning (SOFF) slått sammen til dagens organisasjon med navnet Norgesuniversitetet. Det er et nasjonalt organ under Kunnskapsdepartementet, hvor partene i arbeidslivet, private og offentlige høyere utdanningsinstitusjoner og studentorganisasjonene er representert. Norgesuniversitetet skal stimulere til utvikling av fleksibel og livslang læring i høyere utdanning og til styrking av kontakten mellom arbeidslivet og høyere utdanning.

Kompetanseutviklingsprogrammet har vært hovedsatsingen i arbeidet med å styrke voksnes læring. Til og med 2005 er det bevilget 330 mill. kroner til programmet. Over 600 utviklingsprosjekter og 60 spredningsprosjekter har fått støtte, og over 50 000 personer har gjennomgått opplæring i tilknytning til prosjektene. Evaluering av programmet tyder på at prosjektene reflekterer behov i arbeidslivet og at de har ført til mer skreddersydde opplæringstilbud og større tilgjengelighet for opplæring lokalt og på arbeidsplassen. Programmet har imidlertid ikke hatt tilstrekkelig gjennomslagskraft i forhold til de gruppene som i liten grad etterspør etter- og videreutdanning.

Som en oppfølging av Kompetansereformen har Kunnskapsdepartementet i samarbeid med partene i arbeidslivet iverksatt noen konkrete forsøksprosjekt med støtte til livsopphold for ansatte med lav kompetanse som tar utdanningspermisjon innenfor kompetanseutviklingsprogrammet.

Fra 2006 er det satt i gang et prosjekt for arbeidstakere med svak utdanningsbakgrunn og fare for å falle ut av arbeidslivet. Det er for inneværende år bevilget 24,5 mill. kroner til prosjektet "Basiskompetanse i arbeidslivet". Prosjektet administreres av Vox, og det skal utvides til også å omfatte personer som er utenfor arbeidslivet.

weight is attached to three strategies: 1) to develop more learning businesses, 2) to strengthen cooperation and interaction between working life and the education system, 3) to create a more inclusive knowledge society.

Through the implementation of the Quality Reform within higher education, there has been established a new academic degree structure with more integrated progression (Bachelor, Master and Ph.D.), new assessment and evaluation schemes, system for quality assurance, and increased internationalisation has been achieved.

On 1 January 2004, the former Norwegian University Network for Lifelong Learning and Norwegian Agency for Flexible Learning in Higher Education (SOFF) were merged, to form a new organisation under the name of Norway Opening Universities. This is a national body under the Ministry of Education and Research, managed by the social partners, private and public higher educational institutions and the student organisations. Norway Opening Universities shall stimulate the development of flexible and lifelong learning in higher education, and the reinforcement of contacts between working life and higher education.

The competence development programme has represented the backbone of the effort to strengthen adult learning. 330 million NOK have been appropriated for this programme up and until 2005. More than 600 development projects and 60 dissemination projects have received grants, and more than 50,000 persons have received training in connection with the projects. Evaluation of the programme indicates that the projects reflect needs in working life, and that they have resulted in more tailored training opportunities and improved availability of training locally and in the workplace. However, the programme has not had a sufficient impact on those groups with limited demand for supplementary and further training.

In following up the Competence Reform, the Ministry of Education and Research has initiated, in cooperation with the social partners, a few specific trial projects offering a subsistence allowance for employees with low competence who take educational leave within the competence development programme.

As from 2006, there has been initiated a project for employees who have a weak educational background and who are at risk of dropping out of working life. There has for this year been appropriated 24.5 million NOK for the project "Basic Competence in Working Life". The project is administered by the national institute for adult learning Vox, and shall be expanded to also encompass people outside working life.

BOKS 2.7 Norsk satsing på grunnleggende ferdigheter

Forskning viser at over 400 000 voksne i Norge skårer under det nivået i lesing og tallforståelse som anses som et minimum for å fungere tilfredsstillende i arbeids- og samfunnsliv. Dette innebærer en rekke utfordringer av både individuell og samfunnsmessig art, hvorav to åpenbare er arbeidsledighet (eller stor risiko for arbeidsledighet), og for lav deltakelse i læringsaktiviteter både i arbeidslivet og i samfunnslivet forøvrig.

Som respons på disse utfordringene har norske myndigheter innført en rekke tiltak, hvor to kan nevnes spesielt:

1) Reformen "Kunnskapsløftet" i grunnskolingen innebærer at skolen skal prioritere utvikling av grunnleggende ferdigheter i alle fag. Dette er viktige forutsetninger for videre læring. De grunnleggende ferdighetene er her definert som:

- Å kunne uttrykke seg muntlig
- Å kunne lese
- Å kunne regne
- Å kunne uttrykke seg skriftlig
- Å kunne bruke digitale verktøy

Disse ferdighetene er innarbeidet i læreplaner for alle fag. Alle lærere har derfor ansvar for at elever og lærlinger får utvikle sine grunnleggende ferdigheter gjennom arbeidet med de ulike fagene. Vektlegging av lese- og skriveopplæring fra første årstrinn i grunnskolen er en del av Kunnskapsløftet.

De nye planene har tydelige mål for hva elevene skal mestre på ulike trinn. Gjennom slike kompetansemål uttrykker læreplanene tydelige faglige ambisjoner for alle elever. Elevene vil i ulik grad kunne nå de fastsatte målene. Hver enkelt elev skal stimuleres til størst mulig måloppnåelse gjennom tilpasset opplæring. Dersom en elev ikke har eller ikke kan få tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen, har eleven rett til spesialundervisning.

2) Programmet Basiskompetanse i arbeidslivet (BKA), som administreres av Vox, prøver ut en offentlig finansieringsordning som gjør det enklere og økonomisk mer attraktivt for bedrifter og offentlige virksomheter å iverksette opplæring i grunnleggende ferdigheter.

BOX 2.7 Norwegian focus on basic skills

Research shows that 400,000 adults in Norway score below the reading and numerical literacy level deemed to be the minimum required to function in a satisfactory manner in working and social life. This implies a number of challenges of both an individual and social nature, with two of the more obvious ones of these being unemployment (or a high risk of unemployment) and insufficient participation in learning activities, in both working life and social life in general.

In response to these challenges, Norwegian authorities have introduced a number of measures, two of which merit special mention:

1) The "Knowledge Promotion Reform" in basic education implies that schools shall give priority to the development of basic skills within all subjects. These are important prerequisites for further learning. The basic skills are here defined as:

- To be able to express oneself orally
- To be able to read
- To be able to do mathematics
- To be able to express oneself in writing
- To be able to use digital tools

These skills are incorporated into the subject curricula. All teachers are therefore responsible for ensuring that students and apprentices have their basic skills developed through work within the various subjects. The emphasis on reading and writing training from the first year of primary education forms part of the Knowledge Promotion Reform.

The new plans define clear goals in terms of what students are expected to master at each level. Through these competence goals, the curricula express clear learning ambitions for all students. Students will differ in their ability to achieve the defined goals. Each student shall be stimulated to the maximum possible achievement of goals through adapted education. If a student does not or cannot draw satisfactory benefits from ordinary education, such a student shall be entitled to special education.

2) The programme Basic Competence in Working Life (BKA), which is administered by Vox, is testing a governmental funding scheme that makes it simpler and financially more attractive for businesses and public entities to initiate basic skills training.

BOKS 2.8 Ferdighetsstimulerende tiltak før skolestart

Begrepet livslang læring dekker ikke bare hva man gjør etter man har sluttet på skolen. Man må se på behovet for læring før man begynner på skolen – i barnehagealder. Nyere forskning tyder på tidlige utviklingsfaser er kritiske for dannelsen av individuelle ferdigheter og egenskaper. Hvordan man tilrettelegger opplæring av barn kan derfor ha store konsekvenser for framtidig inntekt. Det har også avgjørende betydning for hvilket behov man vil ha for spesialundervisning når barna begynner på skolen.

På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet har Senter for økonomisk forskning regnet ut den samfunnsøkonomiske gevinsten av tiltak rettet mot 4-åringer.⁷ De finner at nåverdien av 1 krone i økte ferdighetsstimulerende tiltak mot denne aldersgruppen er 2,7 kroner hvis man legger til grunn en relativt forsiktig forventning om økt inntekt og reduksjon i spesialundervisning og en kalkulasjonsrente på 4 pst. De finner at investeringer i denne aldersgruppen har en forventet avkastning på mellom 40 og 350 pst. Dette er omtrent i den samme størrelsesorden som man finner i beregninger av den samfunnsøkonomiske avkastningen av forskning.

2.3.2 Innføre utdannings- og opplærings-systemer til nye kompetansebehov

2.3.2.1 Utrede framtidige kompetansebehov

For å utvikle gode utdannings- og opplærings-systemer er vi helt avhengige av kunnskap om hvilke former for kompetanse som vil være viktige i framtidens samfunns- og arbeidsliv.

Nyere utdanningsforskning viser viktigheten av at *alle* tilegner seg grunnleggende ferdigheter. Å mangle slike ferdigheter vil være en mye større ulempe i framtiden enn det har vært hittil. Som en del av Kunnskapsløftet i grunnopplæringen blir det derfor lagt stor vekt på utviklingen av følgende grunnleggende ferdigheter: å kunne uttrykke seg muntlig, å kunne uttrykke seg skriftlig, å kunne

⁷ Bremnes, Ragnhild, Torberg Falch og Bjarne Strøm (2006) Samfunnsøkonomiske konsekvenser av ferdighetsstimulerende førskoletiltak, SØF-rapport nr. 03/06

BOX 2.8 Pre-school measures to stimulate the development of skills

The concept of lifelong learning is not restricted to what one does after one has finished school. One must also address the need for learning prior to the start of primary school – at pre-school age. Recent research suggests that early development phases are of critical importance to the evolution of individual skills and characteristics. Consequently, how one approaches the training of children may have a significant impact on future income. It is also of decisive importance in determining the need for special education when the children start primary school.

At the behest of the Ministry of Education and Research, the Center for Economic Research (SØF) has calculated the economic gain from measures targeted at 4-year olds.⁷ They find that the net present value of 1 NOK spent on measures to stimulate the development of skills that are targeted at the said age group is 2.7 NOK, when adopting a relatively modest assumption with regard to growth in income and to reductions in spending on special education, and setting the discount rate at 4 percent. They find that investments in the said age group have an expected return of between 40 and 350 percent. This is, more or less, the same order of magnitude that one finds in calculations of the economic return on research.

2.3.2 Introduce education and training systems to new competence needs

2.3.2.1 Explore future competence needs

In order to develop good education and training systems, it is of decisive importance that we possess knowledge concerning what forms of competence will be important in future social and working life.

Recent research on education demonstrates the importance of basic skills being acquired by *everyone*. Lacking such skills will be a much greater disadvantage in future than it has been thus far. As part of the Knowledge Promotion Reform in primary, lower and upper secondary education and training, considerable weight is therefore being attached to the development of the following basic skills: to be able to express

⁷ Bremnes, Ragnhild, Torberg Falch and Bjarne Strøm (2006), "Samfunnsøkonomiske konsekvenser av ferdighetsstimulerende førskoletiltak" ("Economic Consequences of Pre-School Measures to stimulate the development of skills"), SØF Report No. 03/06

lese, å kunne regne, å kunne bruke digitale verktøy.

I tillegg er følgende former for kompetanse pekt ut som svært viktige i et utvidet kunnskapsbegrep: læringsstrategier, sosial kompetanse og motivasjon. Dette er ferdigheter som vi trenger for å lære, både senere i utdanningsløpet og i et livslangt perspektiv. Elevenes og lærlingenes utvikling av grunnleggende ferdigheter skal prioriteres i alle fag og er integrert i kompetansemålene.

Sikring av eksisterende og utvikling av nye lønnsomme arbeidsplasser krever i tillegg evne til nyskaping. Det er få etableringer i Norge sammenlignet med de øvrige nordiske land, og det er derfor et mål å utvikle en mer samlet og offensiv innovasjonspolitik. Å legge til rette for at entreprenørskap på bred basis tas opp i utdanningen blir viktig i denne sammenhengen.

Tiltak og initiativ

Gjennom reformen Kunnskapsløftet er det utarbeidet kompetanseplattformer i alle lærefag og yrkesutdanninger i videregående opplæring som grunnlag for nye læreplaner og ny struktur.

Det ble lansert en strategi for entreprenørskap i utdanningen våren 2004: "Se mulighetene og gjør noe med dem!" Strategien omfatter tiltak for å styrke entreprenørskap i hele utdanningen, fra grunnskolen til høyere utdanning.

Det er etablert nye yrkesrettede utdanninger etter videregående opplæring forankret i Lov om fagskoleutdanninger som trådte i kraft våren 2003. Fagskoleloven legger til rette for fleksible utdanningstilbud, som lett kan tilpasses skiftende behov i næringslivet.

Det er opprettet flere ordninger for å fremme FoU-samarbeid mellom universiteter og høyskoler og næringsliv. De viktigste er MOBI, FORNY og SkatteFUNN, som alle er administrert av Norges forskningsråd. I tillegg er det opprettet flere relevante studier, hvorav noen i samarbeid med Innovasjon Norge eller andre partnere, som Gründerskolen og Akademikerbedrift.

oneself orally, to be able to express oneself in writing, to be able to read, to be able to do mathematics, to be able to use digital tools.

In addition, the following forms of competence are identified as highly important under an expanded knowledge concept: learning strategies, social competence, motivation. These are skills that we need in order to learn, both at later stages of education and in a lifelong perspective. Students' and apprentices' development of basic skills shall be accorded priority within all subjects, and is integrated into the competence goals.

In addition, the safeguarding of existing, and the development of new, profitable jobs require the ability to innovate. There are few start-ups in Norway compared to the other Nordic countries, and it is therefore a goal to develop a more coordinated and aggressive innovation policy. It will in this context be important to facilitate broad-based inclusion of entrepreneurship as an element of education.

Measures and initiatives

There have through the Knowledge Promotion Reform been prepared competence platforms within all upper secondary education and training vocational programmes, as the foundations for new curricula and a new structure.

There was launched a new strategy for entrepreneurship in education in the spring of 2004: "See the opportunities and make them work!" The strategy encompasses measures to strengthen entrepreneurship in all education, from primary and lower secondary education to higher education.

There have been launched new vocationally oriented education programmes subsequent to upper secondary education, anchored in the Act relating to Technical Colleges, which came into force in the spring of 2003. The Technical College Act facilitates flexible education programmes, which can easily be adapted to changing needs on the part of the business sector.

Several schemes have been created to promote R&D cooperation between universities and university colleges, on the one hand, and the business sector, on the other hand. The most important ones are MOBI, FORNY and SkatteFUNN, which are all administered by the Research Council of Norway. In addition, there have been created several relevant education programmes, some of which are operated in cooperation with Innovation Norway or other partners, like the Norwegian School of Entrepreneurship and the Academic Enterprise programme.

2.3.2.2 Utvikle rammeverk for dokumentasjon og vurdering av kompetanse

Det er etablert et system for dokumentasjon av realkompetanse innenfor videregående opplæring og foretatt endringer i Lov om universitet og høyskoler som gjør det mulig å bli tatt opp til høyere utdanning på grunnlag av realkompetanse. Når det gjelder kvalifikasjonsrammeverk, er Kunnskapsdepartementet positiv til et felles europeisk rammeverk for kvalifikasjoner og understreker at rammeverket må samsvare med Bolognarammeverket for høyere utdanning. På dette området er Norge helt på linje med de andre nordiske landene, bl.a. er både Sverige og Danmark i likhet med Norge i ferd med å utrede muligheten for å opprette og vurdere omfanget av et rammeverk for kvalifikasjoner.

Tiltak og initiativ

Det arbeides med å utvikle et kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning som ledd i den nasjonale oppfølgingen av Bolognaprosessen.

I tillegg utredes muligheten for å utarbeide et nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for hele utdanningsløpet som kommuniserer med det europeiske kvalifikasjonsrammeverket.

Det er gjort endringer i opplæringsloven som gir voksne født før 1978 uten fullført videregående opplæring rett til å bli realkompetansevurdert for inntak og eventuelt avkortet opplæringsløp i videregående opplæring.

Det er gjort endringer i universitets- og høyskoleloven som åpner for at søkere over 25 år uten tilstrekkelig kompetanse fra fullført videregående opplæring kan komme inn på universitet eller høyskole dersom deres realkompetanse for vedkommende studium blir godkjent. Den enkelte utdanningsinstitusjon foretar selv denne vurderingen.

Det er særskilt utviklet en metode, yrkesprøving, for å verdsette realkompetanse når formålet er å kartlegge hva en person kan i henhold til fagplanene for en bestemt yrkesutdanning. Det er særlig aktuelt for personer som har problemer med å dokumentere formell utdanning og/eller arbeidserfaring, for eksempel innvandrere. Yrkesprøving kan danne grunnlag for videre utdanning, men samtidig også bedre mulighetene til å søke arbeid direkte

2.3.2.2 Develop frameworks for the documentation and assessment of competence

A system has been established for the documentation of non-formal competence within upper secondary education and training, and amendments have been made to the Act relating to Universities and University Colleges which allow for admission to higher education on the basis of non-formal competence. As far as qualification frameworks are concerned, the Ministry of Education and Research has adopted a positive attitude to the vision of a joint European framework of qualifications, and emphasises that such framework must conform to the Bologna framework for higher education. Within this area, Norway is fully aligned with the other Nordic countries, and both Sweden and Denmark are for example in the process of examining the possibility of creating a framework for qualifications, and evaluating the scope thereof.

Measures and initiatives

Work is underway to develop a qualification framework for higher education as part of the national follow-up of the Bologna process.

In addition, one is examining the scope for preparing a national qualification framework for all stages of education, which will be compatible with the European qualification framework.

There have been made amendments to the Education Act giving adults born before 1978 who have not completed upper secondary education and training the right to have their non-formal competence assessed for admission to, and potentially a reduction in the time needed to complete, upper secondary education and training.

There have been made amendments to the University and University College Act enabling applicants above the age of 25 years who have not completed upper secondary education and training to be admitted to universities or university colleges if their non-formal competence is approved as qualifying for the relevant programme. Each individual educational institution makes such assessment.

There has been developed a special method, vocational testing, to evaluate non-formal competence for purposes of establishing what a person knows in relation to the curricula for a specific vocational education. This is of particular relevance to individuals who are encountering difficulties in terms of documenting formal education and/or work experience, for example immigrants. Vocational testing may lay the foundations for further education, but also offer

med utgangspunkt i kompetansebeviset, for de som ikke ønsker å fortsette i utdanning.

Det er utviklet forskjellige dokumentasjonsmaler for bruk i vurderingsprosessen i arbeidsliv og tredje sektor. Malene har fokus på å synliggjøre ferdigheter på en slik måte at de både er nyttige for individer, bedrifter og ved opptak til videre opplæring. Malene er tenkt å kommunisere med Europass.

2.3.2.3 Sikre kvalitet og attraktivitet i utdannings- og læringssystemene.

Bedret kvalitet har vært et hovedmål i de senere års reformer innen både grunnsopplæringen og høyere utdanning. I tillegg til å være et mål i seg selv, er det grunn til å vente at bedret kvalitet i utdanningssystemene vil slå positivt ut også for de utfordringene som er nevnt ovenfor, angående gjennomføring i grunnsopplæringen og deltakelse i livslang læring.

Tiltak og initiativ

Det nye nasjonale kvalitetsvurderingssystemet i grunnsopplæringen ble satt i verk i 2004 og skal gi informasjon om elevenes læringsutbytte. Systemet bygger på et bredt kvalitetsbegrep, hvor informasjon om både læringsmiljø, læringsresultater og ressurser skal danne grunnlag for oppfølging og forbedring.

Som et element i Kvalitetsreformen av høyere utdanning ble Nasjonalt organ for godkjenning av kvalitet i utdanningen (NOKUT) opprettet 1. januar 2003. Dette er et uavhengig, statlig organ som skal kontrollere og bidra til å utvikle kvaliteten på høyere utdanning og fagskoleutdanning i Norge. Dette arbeidet skjer gjennom evalueringer, revideringer og akkrediteringer. NOKUT gir også generell godkjenning av høyere utdanning tatt i utlandet og har nasjonalt ansvar for å følge opp Europarådets og UNESCOs konvensjon om godkjenning av kvalifikasjoner vedrørende høyere utdanning i Europaregionen (Lisboakonvensjonen).

improved scope for applying for work directly on the basis of the competency certificate, for those who do not wish to pursue additional education.

Different documentation templates have been developed for use in the evaluation process in working life and the third sector. The templates are focused on rendering skills visible in such a manner as to make them useful to individuals and businesses, as well as for admission to further training. The templates are intended to be compatible with Europass.

2.3.2.3 Assure quality and attractiveness within education and learning systems.

Improved quality has been a main objective of the reforms in recent years within both primary, lower and upper secondary education and training and higher education. In addition to constituting a goal in itself, there is reason to believe that improved quality in the education systems will also have a positive effect in terms of the challenges mentioned above, concerning completion of primary, lower and upper secondary education and training and participation in lifelong learning.

Measures and initiatives

The new national quality assessment system in primary, lower and upper secondary education and training was implemented in 2004, and shall provide information on what benefits students draw from their education. The system is founded on a comprehensive quality concept, under which information on the learning environment, learning results, as well as resources shall form the basis for follow-up and improvement.

On 1 January 2003, a Norwegian Agency for Quality Assurance in Education (NOKUT) was established, as an element in the Quality Reform of Higher Education. This is an independent, government body charged with controlling, and contributing to develop, the quality of higher education and technical college education in Norway. This work is performed by way of evaluations, revisions and accreditations. NOKUT also grants general approval of higher education from abroad, and holds national responsibility for following up the Council of Europe's and UNESCO's Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (the Lisbon Convention).

2.4 Forskning, innovasjon og entreprenørskap

Lisboa-retningslinjene 7, 8, 10 og 15

2.4.1 Forskning

Norge har etter framleggelsen av st.meld. nr. 20 (2004-2005) *Vilje til forskning* samme målsetting som EU når det gjelder samlet FoU-innsats. Regjeringens mål er å heve den samlede FoU-innsatsen i Norge til 3 pst. av BNP innen 2010, hvorav 1 pst. skal komme fra offentlige kilder og 2 pst. fra næringslivet og andre kilder. Med utgangspunkt i forskningsmeldingens ambisjoner vil regelmessige evalueringer av innsatsen mot 3 prosentmålet bli gjennomført og presentert i de årlige budsjettforslagene

Samlet forskning i Norge utgjorde drøyt 1,6 pst. av BNP i 2004, ned fra 1,7 pst. i 2003. Dette plasserer oss like under midten i rangeringer over OECD-landene og noe lavere enn gjennomsnittet i EU. Offentlig finansiert forskning utgjør knapt halvparten av dette. Sammen med andre kilder som frivillige organisasjoner og utenlandske foretak, utgjør næringslivets andel av FoU-investeringene om lag 57 pst. av total forskningsinnsats.

Nedgangen fra 2003 til 2004 skyldes i stor grad sterk vekst i BNP, og da særlig på grunn av den høye oljeprisen. Andelen har imidlertid heller ikke vokst særlig over det siste tiåret. Den lave forskningsintensiteten i Norge må likevel ses i sammenheng med de enorme, men forbigående inntektene fra petroleumssektoren. Den har også sammenheng med det store innslaget av små bedrifter i Norge, og at vår næringsstruktur domineres av næringer som i alle land er relativt lite FoU-intensive. Verdiskapingen i Fastlands-Norge (verdiskapingen når vi tar ut produksjonen på norsk sokkel) har over tid blitt mer kunnskaps- og forskningsintensivt.

Soria Moria-erklæringen bekrefter ambisjonene for norsk forskningsinnsats. Av behandlingen av Forskningsmeldingen framgår det at det er bred politisk enighet om at Norge, i likhet med EU, har en hovedutfordring i å øke både samlet og særlig næringslivets investeringer i forskning. I regjerings-erklæringen heter det således:

- Regjeringen vil øke forskningsinnsatsen til 3 pst. av BNP innen 2010.
- Vi vil føre en aktiv næringspolitikk med satsing på forskning og utvikling, som styrker det næringslivet vi har og stimulerer til at nye virksomheter vokser fram.

2.4 Research, innovation and entrepreneurship

Lisbon guidelines 7, 8, 10 and 15

2.4.1 Research

Following the presentation of White paper No. 20 (2004-2005), *Commitment to Research*, Norway pursues the same objective as does the EU as far as its overall R&D effort is concerned. This shall be increased to 3 percent of GDP by 2010. Two thirds of the investments shall come from the business sector and other sources. Based on the ambitions of the White Paper on Research, the efforts to reach the target of 3 percent will be evaluated and presented in the budget proposals every year.

Overall research in Norway represented just over 1.6 percent of GDP in 2004, down from 1.7 percent in 2003. This ranks us just below the mean amongst the OECD countries, somewhat below the EU average. Government funded research accounts for just under half of this. Together with other sources like voluntary organisations and foreign enterprises, the business sector's share of R&D investments account for about 57 percent of the overall research effort.

The decline from 2003 to 2004 was in large part caused by strong GDP growth, reflecting, in large part, the high oil price. However, this share has not grown appreciably over the last decade either. Nevertheless, the low research intensity in Norway needs to be seen in the context of the enormous, but transient, revenue from the petroleum sector. It is also related to the high portion of small businesses in Norway, and to the fact that our industrial structure is dominated by industries which have a relatively low R&D intensity in all countries. When we address wealth creation in the Mainland Norway business sector alone, this has become, and continues to become, more knowledge and research intensive.

The Soria Moria Declaration confirms the ambitions respecting the Norwegian research effort. It follows from the deliberation of the White Paper on Research that there is broad political agreement that Norway, like the EU, is facing a major challenge to increase both overall investments in research and, in particular, those of the business sector. Consequently, it is stated in the Government's Declaration that:

- The Government will increase the research effort to 3 percent of GDP by 2010.
- We will pursue an active industrial policy with a focus on research and development, which strengthens our existing business sector and stimulates the emergence of new businesses.

- Regjeringen vil satse bevisst på forskning innen næringer der Norge har fortrinn og stort verdiskapingspotensial.
- Regjeringen vil satse på bedriftsrettet forskning og sikre god formidling og nyttiggjøring av forskningsresultater.

BOKS 2.9 EUs tilnærming til forskningspolitikken

EU legger til grunn at forskning og utvikling (FoU) påvirker vekst gjennom flere kanaler. FoU kan: i) bidra til at det skapes nye markeder eller produksjonsprosesser, ii) føre til gradvise forbedringer i allerede eksisterende produkter og produksjonsprosesser og iii) øke et lands kapasitet til å absorbere ny teknologi. EU har et felles, overordnet mål om å øke investeringene i forskning til 3 pst. av EUs BNP i 2010. To tredjedeler av investeringene skal komme fra næringslivet. Målet ligger fast etter revisjonen av Lisboa-strategien.⁸ FoU-investeringene i EU er per i dag 2 pst. av BNP og næringslivets andel utgjør 55 pst. av dette.

EU understreker at hovedansvaret for økte investeringer ligger hos den enkelte medlemsstat. Europakommisjonen vil imidlertid, i tråd med den todelte tilnærmingen i den reviderte Lisboa-strategien, iverksette komplementære tiltak både når det gjelder EU-reguleringer og EU-finansiering. Eksempler er hhv. en varslet revisjon av regler for statsstøtte til kunnskaps- og innovasjonsformål og industrielt rettede FoU-aktiviteter i det kommende 7. rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling (2007-2013).

Rammeprogrammene for forskning og teknologisk utvikling er et viktig virkemiddel for utviklingen av et felles europeisk forskningsområde (ERA). Gjennom å utvikle ERA, vil EU blant annet sikre bedre utnyttelse og koordinering av nasjonale forskningsmidler mellom landene.

I de nasjonale reformprogrammene skal medlemslandene rapportere om sine mål for FoU-investeringer i hhv. 2008 og 2010 og tiltak for å nå disse

8 Det er p.t. noe uklart om EU opprettholder 2/3-målsettingen. I flere dokumenter snakkes det nå om en "adequate split" mellom offentlige og private investeringer.

- The Government will make a deliberate commitment to research within industries where Norway enjoys advantages and a large potential for value creation.
- The Government will focus on business-oriented research, and ensure good dissemination and utilisation of research findings.

BOX 2.9 The EU's research policy approach

The EU has concluded that research and development (R&D) influence growth through several channels. R&D may: i) contribute to the creation of new markets or production processes, ii) result in incremental improvement to already existing products and production processes, and iii) increase the capacity of a country to absorb new technology. It is a joint, overall objective of the EU to increase investments in research to 3 percent of EU GDP by 2010. Two thirds of such investments are to originate from the business sector. This objective remains in place following the revision of the Lisbon Strategy.⁸ R&D investments in the EU represent 2 percent of GDP at present, and the business sector's share thereof is 55 percent.

The EU wants improved progress towards the realisation of these objectives, and emphasises that the main responsibility for increasing investments lies with each individual member state. However, the European Commission will, in line with the two-pronged approach of the revised Lisbon Strategy, implement supplementary measures in terms of both EU regulations and EU funding. Examples are an announced revision of the rules on state aid for knowledge and innovation purposes, and industrially oriented R&D activities in the upcoming 7th Framework Programme for Research and Technological Development (2007-2013), respectively.

The Framework Programmes for Research and Technological Development are important policy measures in promoting the development of a joint European Research Area (ERA). Through the development of the ERA, the EU will ensure improved utilisation and coordination of national research funds between countries.

In their national reform programmes, member states shall report on their R&D investment goals in 2008 and 2010, respectively, as well as on meas-

8 At present, it is somewhat unclear whether the EU remains committed to the 2/3 split. Several documents are now referring to an "adequate split" between public and private investments.

målene. EU framholder at hovedutfordringen er å øke næringslivets investeringer i FoU. Medlemslandene oppfordres til å videreutvikle en portefølje av virkemidler rettet mot å fremme FoU, og særlig FoU i næringslivet, med vekt på å: (1) forbedre rammebetingelser og sikre tilstrekkelig konkurranse for å utløse private FoU-investeringer, (2) øke offentlige investeringer i FoU og styrke den utløsende og stimulerende effekten av disse (på private FoU-investeringer), (3) utvikle og styrke framragende forskningsentre og sikre økt samarbeid og teknologi-overføring mellom offentlige forskningsinstitusjoner og bedrifter, (4) utvikle og gjøre bedre bruk av støtteordninger som skal utløse privat FoU, herunder skatteincentiver, (5) modernisere ledelsen av forskningsinstitutter og universiteter, (6) sikre et tilstrekkelig tilfang av kvalifiserte forskere ved å gjøre det mer attraktivt for studenter å velge naturvitenskapelige, tekniske og ingeniørfaglige disipliner, herunder styrke muligheter for karriereutvikling og mobilitet.

2.4.1.1 Norske tiltak og initiativer på området

Den vedtatte forskningsambisjonen for norsk økonomi er ambisiøs, men ikke mer ambisiøs enn at den deles med svært mange andre land. På samme måte som medlemslandene i EU, fremmet Norge også en opptrappingsplan i den forrige regjeringens budsjettframlegg for 2006 fram mot 2010. Planen skulle bl.a. vise hvordan målene i st.meld. nr. 20 (2004-2005) *Vilje til forskning* (Forskningsmeldingen) skulle følges opp, herunder næringslivets forskningsinnsats. Forskningsmeldingen la til grunn at en betydelig del av den offentlige innsatsen skal rettes inn mot å utløse og stimulere økt privat FoU-innsats. Det er også lagt opp til en årlig måling av utviklingen.

Ved behandlingen av Forskningsmeldingen stilte Stortinget seg bak ambisjonen om at Norges "skal bli en nasjon som ligger i teten internasjonalt når det gjelder ny teknologi, kompetanse og kunnskap". Meldingen peker mot en rekke tiltak som skal gjennomføres for å fremme FoU, og med forskningsbasert forskning og nyskaping i næringslivet som en viktig prioritet. Av Forskningsmeldingen framgår det at Norge vil gjennomføre tiltak som langt på vei er sammenfallende med de innsatser EU nå prioriterer i sin reviderte Lisboa-strategi. FoU-tiltakene dekker de seks innsatsområdene i "EUs tilnærming", men går også ut over disse.

ures for reaching these goals. The EU emphasises that the main challenge is to increase the business sector's investments in R&D. The member states are encouraged to elaborate a portfolio of policy measures aimed at promoting R&D, and especially R&D in the business sector, with an emphasis on: (1) improving framework conditions and ensuring sufficient competition to trigger private R&D investments, (2) increasing public R&D investments, and strengthening the trigger and stimulation effect thereof (on private R&D investments), (3) developing and strengthening research centres of excellence, and ensuring increased cooperation and technology transfers between public research institutions and businesses, (4) developing and making better use of aid schemes to trigger private R&D, hereunder tax incentives, (5) modernising the management of research institutes and universities, (6) ensuring a sufficient supply of qualified researchers by making it more attractive for students to elect scientific, technical and engineering subjects, hereunder strengthening the opportunities for career development and mobility.

2.4.1.1 Norwegian efforts and initiatives within this area

The research ambition adopted for the Norwegian economy is ambitious, but no more ambitious than to be shared by a large number of other countries. Like the member states of the EU, Norway also launched an acceleration plan through the previous Government's budget proposal for the period from 2006 to 2010. The plan was intended to show how the goals stipulated in White Paper No. 20 (2004-2005), *Commitment to Research* (the "White Paper on Research") would be followed up, hereunder the research effort of the business sector. The White Paper on Research was based on the premise that a considerable part of the public sector effort should be focused on triggering and stimulating an increased private R&D effort. It also calls for annual measurements of developments.

In its deliberation of the White Paper on Research, the Storting backed the ambition for Norway "to become a nation at the international forefront when it comes to new technology, competency and knowledge". The White Paper identifies a number of measures to be implemented for purposes of promoting R&D, and emphasises research-based research and innovation on the part of the business sector as an important priority. It follows from the White Paper on Research that Norway will be implementing measures which are, in large part, concurrent with the efforts now prioritised by the EU in its revised Lisbon Strategy. The R&D measures cover the six focal areas

Det brede settet med innsatsområder for politikktutforming i Norge inkluderer følgende:

- 1) sikre velfungerende samfunnsinstitusjoner og generelle offentlige rammebetingelser som bidrar positivt til FoU-innsats og innovasjon med sikte på omstilling og styrket konkurransevne,
- 2) øke de offentlige investeringene i FoU til 1 pst. av BNP i 2010 og rette en betydelig del av den offentlige innsatsen mot å utløse og stimulere til økt privat innsats gjennom en målrettet portefølje av virkemidler,
- 3) utvide ordningen med Sentre for framragende forskning (SFF), etablere en ordning med Sentre for forskningsdrevet innovasjon (SFI) og styrke samspillet mellom bedrifter og forskningsinstitusjoner, bl.a. gjennom en ordning med nærings-Ph.d.,
- 4) styrke brukerstyrt forskning, der bedriftene og deres FoU-behov er et viktig fokus; Norge har allerede innført et kraftig skatteincentiv for FoU - Skattefunn, og det arbeides med å supplere denne ordningen med en egen tilskuddsordning for ulønnet arbeidsinnsats i FoU-prosjekter,
- 5) styrke ressursene til grunnforskning og fremme kvalitet i forskningen, bl.a. gjennom å styrke den strategiske planleggingen og faglige ledelsen ved universiteter og høyskoler,
- 6) styrke grunnleggende forskning innenfor matematisk-naturvitenskapelige og teknologiske fag og styrke ressursgrunnlaget for norsk forskning generelt, bl.a. med sikte på å bedre mulighetene for karriereutvikling ved universiteter og høyskoler og forskermobilitet.

Den nye "brukerstyrt innovasjonsarenaen" (BIA) i Norges forskningsråd støtter forskningsbaserte innovasjonsprosjekter i bredden av norsk næringsliv. Virkemiddelet er rettet mot bedrifter på tvers av bransjer, men krever høye FoU-ambisjoner og stort potensial for innovasjon og verdiskaping. For å stimulere til forskning og utvikling i små og mellomstore bedrifter har Skattefunn vist seg å være et effektivt virkemiddel. Ordningen retter seg mot bredden av norsk næringsliv og supplerer de mer spissede virkemidlene i Norges forskningsråd. Ordningen er for tiden under evaluering, og regelverket vil gjennomgås når evalueringen er avsluttet.

of the "EU approach", but they also reach beyond these.

The broad range of focal areas for policy design in Norway includes the following:

- 1) ensuring well-functioning social institutions and general public incentive structures which make a positive contribution towards R&D efforts and innovation, thus promoting restructuring and enhanced competitiveness,
- 2) increasing public R&D investments to 1 percent of GDP by 2010, and aim a considerable part of the public sector effort towards triggering and stimulating increased private efforts through a targeted portfolio of policy measures,
- 3) developing a scheme for Centres of Excellence in research (CoE), establishing a scheme for Centres of Research-driven Innovation (CRI), and strengthening the interaction between businesses and research institutions through an industrial PhD,
- 4) strengthening user-driven research, where businesses and their R&D needs constitute an important focus; Norway has already introduced a powerful tax incentive for R&D – Skattefunn, and will be expanding this scheme by establishing a designated support scheme for unpaid work on R&D projects,
- 5) strengthening resources for basic research and promoting quality in research, by strengthening the strategic planning and professional management of universities and university colleges,
- 6) strengthening fundamental research within science and technology subjects, and strengthening the resource base of Norwegian research in general by aiming to improve the scope for career development in universities and university colleges and the mobility of researchers.

The new "User-driven Innovation Arena" (UIA) of the Research Council of Norway support research-based innovation projects across the Norwegian business sector. This policy measure is aimed at businesses across industries, but demands high R&D ambitions and a large potential for innovation and wealth creation. For purposes of stimulating research and development in small and medium-sized businesses, Skattefunn has turned out to be an effective policy measure. The scheme is aimed at the Norwegian business sector in general, and supplements the more targeted policy measures of the Research Council of Norway. The scheme is currently undergoing evaluation, and the regulatory framework will be reviewed when such evaluation has been completed.

Det arbeides for å få full effekt av forskningsinnsatsen:

- Forskningsrådets nye programsatsing Virkemidler for regionale innovasjonssystem (VRI) har som mål å skape en helhetlig og styrket forsknings- og innovasjonspolitik overfor regionale miljøer og skape et tettere samarbeid mellom regionale forskningsinstitutter, statlige høyskoler og næringslivet. Programmet skal styrke samspillet med fylkeskommuner og andre virkemiddelaktører. Aktivitetene skjer i tett samarbeid med Innovasjon Norge og programmene Arena og NCE (Norwegian Centers of Expertise) og relaterte virkemidler innenfor SIVA.
- De teknisk-industrielle instituttene har i vesentlig grad bidratt til å gjøre norske natur- og råvarebaserte bedrifter teknologisk verdensledende på sine områder. Dette gjelder for eksempel innenfor olje- og gassvirksomheten og maritim sektor. De teknisk-industrielle instituttene har derfor en sentral rolle som kunnskapsleverandører innenfor anvendt forskning og utvikling i eksisterende næringsliv på områder der Norge har fortrinn og stort verdiskapingspotensial.
- Forskningsrådet har tatt initiativ til å etablere en rekke sentra for forskningsdrevet innovasjon, som har fått bred oppslutning politisk, i næringslivet og i forskningsmiljøene. SFI-ordningen skal styrke innovasjon gjennom satsing på langsiktig forskning i et nært samarbeid mellom forskningsintensive bedrifter og framstående forskningsmiljøer. SFI skal utvikle kompetanse på høyt internasjonalt nivå på områder som er viktig for innovasjon og verdiskaping.
- En arbeidsstyrke med spisskompetanse og breddekunnskaper (bygd på tiltak i Kunnskapsløftet og Kvalitetsreformen) er en forutsetning for å utnytte og øke forskningsinnsatsen.

Sammen med andre tiltak vil satsing på teknologiske og tematiske områder styrke allerede etablert næringsliv og legge det nødvendige teknologiske grunnlaget for morgendagens næringsliv. Grunnleggende næringsrettet forskning og tiltak for økt kommersialisering av forskningsresultater fra universiteter og høyskoler gir slike resultater. På teknologiområder av særlig betydning for norsk næringsliv og utvikling av nye næringsområder er det opprettet såkalte store programmer i Norges forskningsråd. Slike samfinansierte programmer finnes innenfor IKT, bioteknologi og materialer.

Efforts are required to enable enterprises to fully utilise their own funds and the direct public measures.

- The new Research Council of Norway programme, Policy Measures for Regional Innovation Systems (PMRIS), aims to create a comprehensive and strengthened research and innovation policy towards regional centres, and to establish closer cooperation between regional research institutes, central government-operated university colleges, and the business sector. The programme shall strengthen interaction with regional government and other policy players. Activities are taking place in close cooperation with Innovation Norway and with the programmes Arena and NCE (Norwegian Centres of Expertise), as well as related policy measures within the Industrial Development Corporation of Norway (SIVA).
- The technical industrial institutes have made a material contribution towards making Norwegian natural resource- and commodity-based businesses technological world leaders within their areas. This is the case within, for example, oil and gas operations and the maritime sector. The technical industrial institutes are therefore playing a key role as knowledge providers within applied research and development relating to the existing business sector in areas where Norway has an advantage and a large potential for wealth creation.
- The Research Council of Norway has promoted the establishment of a number of Centres of Research-driven Innovation, which have met with broad-based support politically, from the business sector and from research centres. The CRI scheme shall strengthen innovation through a focus on long-term research in close cooperation between research-intensive businesses and prominent research centres. CRIs shall develop competency at a high international level in areas of importance to innovation and wealth creation.
- A labour force with expert skills and broad knowledge (based on measures under the Knowledge Promotion Reform and the Quality Reform) is a prerequisite for utilising and increasing the research effort.

Together with other measures, the focus on technological and thematic areas will strengthen the existing business sector, and lay down the necessary technological foundation for tomorrow's business sector. Fundamental industry-oriented research, and measures to expand the commercialisation of research findings from universities and university colleges, yield such outcomes. For technology areas of particular importance to the Norwegian business sector, and the development of new industrial areas, so-called large programmes have been created by the Research Council of Norway. These co-funded programmes

Disse teknologiske områdene samsvarer med prioriteringene i forskningsmeldingen og i Soria Moria-erklæringen og har til hensikt å koble grunnleggende forskning, anvendt forskning og innovasjonstiltak på områder av stor nasjonal betydning.

2.4.1.2 Internasjonalt forskningssamarbeid

Mer enn 99 pst. av den forskningen som utføres i verden foregår utenfor Norges grenser, og en like stor eller større andel av nye produkter og prosesser har et internasjonalt opphav. For å kunne utnytte denne kunnskapen både tidlig og fullt ut må norske miljøer møte og utfordres av de beste i resten av verden. Internasjonaliseringen av norsk næringsliv og forskning innebærer at mulighetene for å utnytte denne forskningen øker. Gjennom Forskningsrådet er det et stadig pågående arbeid for å øke grenseflaten mot andre land i norsk forskning.

Begrunnelsen for internasjonalt forskningssamarbeid er ikke lenger bare vitenskapelige, men også i større grad knyttet til verdiskapning og økonomisk vekst. Norge har som målsetting å bli ett av verdens mest konkurransedyktige land, og har derfor like ambisiøse mål som de land det er naturlig å sammenligne oss med.

Forskningssamarbeidet med EU har vært og vil i økende grad være en drivkraft bak disse endringene. Norge deltar på lik linje med EUs medlemsland i EUs rammeprogram for forskning og støtter fullt opp om utviklingen av et europeisk forskningsområde. EU og medlemslandenes høye ambisjoner på det forskningspolitiske området er derfor viktige også for Norge.

2.4.2 Innovasjon

Globaliseringen innebærer at større deler av næringslivet blir utsatt for internasjonal konkurranse og at konkurransen i vare- og tjenestemarkedene er sterkere enn før. Endringstakten øker, og med den kravene til omstillingsevnen. For fortsatt å kunne finansiere et høyt velferdsnivå, må etablerte industriland utvikle et omstillingsdyktig, innovativt og kunnskapsintensivt næringsliv. Innovasjonspolitikken skal legge til rette for økt evne til fornyelse og omstilling i norsk næringsliv.

Bedrifter som innoverer utvikler eller skaffer seg gjerne nødvendig kompetanse fra kunder og leve-

exist within ICT, biotechnology and materials. Said technology areas are in conformity with the priorities identified in the White Paper on Research and in the Soria Moria Declaration, and the intention is to link fundamental research, applied research and innovation measures in areas of major national importance.

2.4.1.2 International research cooperation

More than 99 percent of global research is carried out outside the borders of Norway, and an equally large, or larger, share of new products and processes are of international origin. In order to utilise this knowledge both early and fully, Norwegian researchers need to meet, and be challenged by, the best ones from the rest of the world. The internationalisation of the Norwegian business sector and of Norwegian research offers expanded opportunities for utilising such research. There is, through the Research Council of Norway, a continuously ongoing effort to increase the interface between Norwegian research and that of other countries.

The rationale behind international research cooperation is no longer only scientific, but is also to an increasing extent related to wealth creation and economic growth. Norway aims to be one of the most competitive countries in the world, and therefore pursues goals that are as ambitious as those of the countries we tend to compare ourselves to.

Research cooperation with the EU has been, and will to an increasing extent become, a driving force behind these changes. Norway participates on an equal footing with the EU member states in the EU Framework Programme for Research, and fully supports the development of a European Research Area. The high ambitions of the EU and its member states in the area of research policy are therefore important to Norway as well.

2.4.2 Innovation

Globalisation implies that larger parts of the business sector are exposed to international competition, and that competition in the markets for goods and services is more intense than before. The pace of change is accelerating, and thereby the need to be able to restructure. To be able to continue funding a high level of welfare, established developed countries need to develop a business sector that has a capacity for restructuring, that is innovative and that is knowledge intensive. Innovation policy shall facilitate an improved capacity for renewal and restructuring on the part of the Norwegian business sector.

Innovative businesses tend to develop or acquire the necessary competency from customers and suppliers,

randører, ulike offentlige og private kunnskapsinstitusjoner, private konsulenter eller fra det offentlige virkemiddelapparatet. Ansvar og drivkraften i enhver innovasjonsprosess ligger hos enkeltpersonene og bedriftene. Offentlige myndigheter har imidlertid en rolle i å tilrettelegge for verdiskaping generelt og for innovasjon spesielt.

Det er en rekke ulike politikkområder som påvirker bedriftenes evne til å innovere. Regjeringen har derfor en bred tilnærming i innovasjonspolitikken og legger til rette for innovasjon på ulike måter. Noen sentrale satsingsområder med stor betydning for innovasjon, slik som arbeidet med forenkling og entreprenørskap er omtalt andre steder i rapporten. Regjeringen vil i 2008 legge fram en stortingsmelding om innovasjon.

2.4.2.1 Styrke kunnskapsgrunnlaget

For at regjeringen skal kunne utforme og innrette en god innovasjonspolitik er det behov for et godt kunnskapsgrunnlag. Dette utvikles i samarbeid med mange forskjellige typer institusjoner. Særlig er Norges forskningsråd, SSB og Innovasjon Norge sentrale i dette arbeidet.

Økt fokus på innovasjon i næringspolitikken har medført at vitenskaps- og teknologiindikatorer er blitt betydningsfulle i politikktutforming. Nærings- og handelsdepartementet har en tett dialog med de nasjonale og internasjonale miljøene som utvikler indikatorene. NHD deltar i flere av EUs studier og referansetesting på innovasjonsområdet, herunder TrendChart, European Innovation Scoreboard (EIS) og Community Innovation Survey (CIS). Kunnskapsoppbyggingen foregår også i stor grad gjennom deltakelse i flere komiteer og arbeidsgrupper i OECD.

2.4.2.2 Satsing på industrielle rettigheter (IR)

I regjeringserklæringen heter det at regjeringen vil forbedre norsk patentpolitikk slik at vi kan sikre patentrettigheter på høyde med våre konkurrentland. I tråd med dette er forslag om norsk tiltrådelse til Den europeiske patentkonvensjonen (EPC) sendt på høring i juli 2006, med sikte på tiltrådelse senest 1.1.2008. Dette er et viktig skritt, sett i lys av at Norge har ventet i mer enn 30 år med å tiltråde EPO etter at vi undertegnet avtalen i 1973.

Regjeringen godkjente ved kgl.res. av 30.6.2006 avtalen med Danmark og Island om opprettelsen av

various public and private knowledge institutions, private consultants or the public sector policy apparatus. Individuals and businesses are responsible for, and the driving forces behind, every innovation process. However, public authorities have a role to play in facilitating wealth creation in general, and innovation in particular.

The ability of businesses to innovate is influenced by a number of different policy areas. The Government has therefore adopted a broad-based innovation policy approach, and is using different methods to facilitate innovation. Some key policy areas of great importance to innovation, such as the streamlining and entrepreneurship efforts, are discussed elsewhere in this report.

2.4.2.1 Strengthening the knowledge base

In order to enable the Government to design and organise a good innovation policy there is a need for a good knowledge base. This is being developed in cooperation with many different types of institutions, and through studies of miscellaneous publications. The Research Council of Norway, Statistics Norway and Innovation Norway have assumed key roles in this context.

An increased focus on innovation in industrial policy has resulted in science and technology indicators having become of importance to policy design. The Ministry of Trade and Industry is in close dialogue with the national and international centres developing these indicators. The Ministry of Trade and Industry participates in several EU surveys and benchmark tests within the area of innovation, hereunder TrendChart, the European Innovation Scoreboard (EIS) and the Community Innovation Survey (CIS).

2.4.2.2 Focus on intellectual property rights (IPR)

The Government's Declaration states that the Government will improve Norwegian patent policy, to enable us to safeguard patent rights in the same manner as those countries with which we compete. In line with this, a proposal for Norwegian accession to the European Patent Convention (EPC) was circulated for comments in early July 2006, with a view to accede no later than on 1 January 2008. This is an important step, given that Norway has waited for more than 30 years before acceding to the EPC since we signed the agreement in 1973.

By Royal Decree of 30 June 2006, the Government approved the agreement with Denmark and Iceland

et Nordisk patentinstitutt (NPI). De tre landene vil samarbeide for å styrke nordisk kompetanse på feltet.

En viktig del av satsingen på industrielle rettigheter er å øke kunnskapsnivået hos den enkelte bedrift. Myndighetene, interesseorganisasjoner og partene i arbeidslivet samarbeider derfor for å framstille en rapport om hvordan dette kan gjøres. Rapporten skal foreligge tidlig i 2007.

Statens viktigste virkemiddel på IR-området er fage-taten Patentstyret, som behandler og registrerer patenter, varemerker og design i Norge. De har et utgiftsbudsjett på ca. 180 mill. kr pr. år, nesten 100 pst. selvfinansiert ved avgiftsinntekter fra søkerne og rettighetshaverne. De driver også utstrakt veiledning, kursvirksomhet og bevisstgjøringsarbeid på IR-området i hele landet.

Videre gir staten via FORNY-programmet vesentlig støtte til patenteringsutgiftene for oppfinnelser fra universitetsforskning som påløper i universitetenes teknologioverføringskontorer (TTOer). IR er av sentral betydning når FoU-resultater skal kommersialiseres.

2.4.2.3 Satsing på internasjonalt samarbeid

Norske departementer deltar i forskjellige fora på nordisk, europeisk og internasjonalt nivå. Blant annet deltar Norge gjennom sitt medlemskap i EØS i styringen og planleggingen av EUs rammeprogrammer for forskning og teknologisk utvikling.

I 2007 starter EUs nye rammeprogram for konkurransevne og innovasjon (CIP – Competitiveness and Innovation Framework Programme). CIP ble vedtatt i Ministerrådet 12. oktober 2006 og ble offentliggjort 9. november 2006. CIP vil samle og videreføre flere programmer Norge allerede deltar i, bl.a. EUs flerårige program for næringsliv og entreprenørskap (MAP) og eContentPlus (et program som skal fremme gunstige vilkår for næringsutvikling på grunnlag av offentlig digitalt innhold). CIP består av tre søyler; energiprogrammet, IKT-programmet og entreprenørskap- og innovasjonsprogrammet. Regjeringen har besluttet at Norge skal delta i programmet.

Norske bedrifter, forskningsinstitutter, universiteter og høyskoler samarbeider med tilsvarende aktører i en rekke land. Myndighetene søker å støtte opp om dette samarbeidet på ulike måter, og har også satt

for the creation of a Nordic Patent Institute (NPI) in cooperation between the three countries, for purposes of strengthening Nordic competency within this field.

An important part of the intellectual property right effort is to increase the level of knowledge on the part of individual businesses. Government authorities, special interest organisations and the two sides of industry are therefore cooperating in preparing a report on how to achieve this. The report is to be finalised in early 2007.

The most important government policy measure within the area of IPR is a professional body, the Norwegian Patent Office, which processes and registers patents, trademarks and designs in Norway. It operates with an annual expenditure budget of approximately NOK 180 million, almost 100 percent of which is self-financed through fee income from applicants and the holders of rights. It is also engaged in extensive guidance, training and awareness raising activities within the area of IPR, across the country.

Moreover, central government is providing, via the FORNY programme, considerable support towards meeting the patenting expenses incurred by the university Technology Transfer Offices (TTOs) in relation to inventions originating from university research. IPR is a key importance to the commercialisation of R&D findings.

2.4.2.3 International cooperation effort

Norwegian Ministries are participating in various bodies at the Nordic, European and international level. Hereunder, Norway is participating, through its EEA membership, in the management and planning of the EU Framework Programmes for Research and Technological Development.

In 2007, the new EU Competitiveness and Innovation Framework Programme (CIP) will start up. The CIP will bring together, and continue, several programmes in which Norway is already participating, hereunder the EU Multiannual Programme for Enterprise & Entrepreneurship (MAP) and eContentPlus (a programme to promote favourable conditions for industrial development on the basis of public digital content). The CIP comprises three pillars; the Energy Programme, the ICT Programme, and the Entrepreneurship and Innovation Programme. Norway has decided to participate in the program.

Norwegian businesses, research institutes, universities and university colleges cooperate with their counterparts in a number of other countries. Government authorities are seeking to support such

fokus på å forsterke samarbeidet med enkelte viktige forsknings- og teknologiledende land. I 2006 ble det blant annet inngått en ny avtale om forskningssamarbeid med Japan. Norge deltar også aktivt i flere fora og komiteer i regi av OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Her utveksler landene erfaringer om ulike innovasjonspolitiske tiltak.

2.4.2.4 Regionale initiativ

I Norge og i Europa blir forskning, utvikling og innovasjon i stadig sterkere grad framhevet som nøkkelfaktorer i arbeidet med å skape livskraftige regioner. Soria Moria-erklæringen, forskningsmeldingen og regionalmeldingen peker alle på behovet for å utløse vekst i regionene gjennom en opptrapping av FoU-innsatsen ved å utløse det regionale næringslivets FoU-engasjement.

Virkemiddelaktørene Innovasjon Norge, Norges forskningsråd og SIVA etablerte vinteren 2006 det nye nasjonale programmet Norwegian Centre for Expertise (NCE). Dette er et program som har til hensikt å forsterke innovasjonsaktiviteten i de mest vekstkraftige og internasjonalt orienterte næringsklyngene i Norge. Videre skal programmet forsøke å bidra til å målrette og forbedre pågående utviklingsprosesser i disse klyngene. Intensjonen er at bedriftene skal få et bedre grunnlag for å iverksette og gjennomføre krevende innovasjonsprosesser, basert på samarbeid med relevante bedriftspartnere og kunnskapsaktører. Det skal også gis bedre grunnlag for nye virksomheter, gjennom kommersialisering av nye forretningsideer og gjennom lokalisering av eksterne virksomheter i klyngen.

2.4.2.5 Styrke nettverk der kunnskap og ferdigheter utvikles og deles mellom bedriftene

NCE retter seg i første rekke mot klyngens bedrifter, men også mot andre aktører som direkte bidrar til å utvikle klyngen (FoU-institusjoner, utdanningsmiljøer, samarbeidsinstitusjoner, offentlig virkemiddel- og utviklingsaktører og finansielle aktører). Ambisjonen er å rekruttere 10 regionale sentre i løpet av den første treårs perioden. I april 2006 fikk 6 miljøer NCE-status.

Det pågår også andre regionale aktiviteter: Under Forskningsrådets virkemiddelgjennomgang (2004/2005) ble det avdekket at næringsrettede virkemidler hadde et for fragmentert og ukoordinert

cooperation in various ways, and have also focused on strengthening cooperation with certain important countries that are research and technology leaders. In 2006, there was formed a new agreement on research cooperation with Japan. Norway also participates actively in several bodies and committees under the auspices of the OECD (the Organisation for Economic Co-operation and Development). These offer an opportunity for countries to exchange experiences from various innovation policy measures.

2.4.2.4 Regional initiatives

In Norway and in Europe, research, development and innovation are to an increasing degree being emphasised as key factors in the effort to create strong regions. The Soria Moria Declaration, the White Paper on Research and the White Paper on Regional Policy all point to the need for triggering growth in the regions through increased R&D efforts, by initiating R&D involvement on the part of the regional business sector.

In the winter of 2006, the policy bodies Innovation Norway, Research Council of Norway and SIVA established the new national programme Norwegian Centre for Expertise (NCE). This programme aims to increase innovation activities in the most growth intensive and internationally oriented industrial clusters in Norway. Furthermore, the programme shall attempt to contribute to targeting and improving ongoing development processes in these clusters. The intention is for businesses to be provided with a better foundation for initiating and implementing challenging innovation processes, based on cooperation with relevant business partners and knowledge players. It shall also pave the way for new businesses, through the commercialisation of new business ideas and through the localisation of external businesses inside the cluster.

2.4.2.5 Strengthening networks where knowledge and skills are developed and shared between businesses

The NCE is primarily focused on the businesses of the cluster, but also addresses other players making a direct contribution towards the development of the cluster (R&D institution, education centres, cooperation institutions, public policy and development players and financial players). The ambition is to recruit 10 regional centres during the first three-year period. In April 2006, 6 centres were granted NCE status.

There are also other regional activities in progress: It was realised during the Research Council of Norway's review of policy measures (2004/2005) that industrially oriented policy measures were too frag-

preg. For å se nærmere på mulighetene for bedre samspill mellom de ulike regionale virkemidlene arbeides det nå med å opprette et nytt forskningsprogram VRI: Virkemidler for regional FoU og innovasjon.

Målet med VRI er å bidra til å utvikle kunnskapsdrevne regioner basert på regionalt samspill. For å nå dette målet skal FoU-miljøer, bedrifter, offentlige virksomheter, partene i arbeidslivet og andre organisasjoner forsøke å samarbeide om å identifisere og virkeliggjøre nye vekstmuligheter. VRI har også til hensikt å bidra til et økt FoU-engasjement i bedrifter og offentlige virksomheter i norske regioner, blant annet i dialog med NCE-prosjektene. Satsingen skal ha en langsiktig karakter (2006 - 2016).

2.4.2.6 Satse på tjenestenæringene

Tjenesteytingens økonomiske betydning har økt jevnt og forventes fortsatt å øke. I 2004 sto tjenester for 64 pst. av bidraget til bruttonasjonalproduktet. Tjenesteytende næringer vokser mer enn industrien og primærnæringene, og all netto tilvekst i Norges sysselsetting har kommet innen tjenester de siste årene. Innovasjon og verdiskaping i tjenester dukker stadig oftere opp som tema internasjonalt, både i OECD- og EU-sammenheng. Det er nokså stor enighet om behovet for mer kunnskap og ny politikk i tråd med veksten innen tjenester.

Det er satt i gang et arbeid for å se nærmere på hvordan tjenestebedrifter bruker de næringsrettede virkemidlene, og behovet for å utvikle nye.

2.4.2.7 Satse på IKT

Norge har som land et høyt kostnadsnivå, og er samtidig avhengig av et internasjonalt konkurranse-dyktig næringsliv. For å få til dette må næringslivet være i stand til å produsere, distribuere og selge smartere enn andre land. En bedrift må ha riktig kompetanse, de beste partnerne og de beste verktøy for å bli konkurransedyktig. Det er også viktig for en bedrift å delta i gode verdikjeder/allianser for å kunne posisjonere seg i markedet og oppnå tilstrekkelig lønnsomhet. Disse verdikjedene er ofte internasjonale.

IKT er et sentralt verktøy for å fremme verdiskapingen gjennom å effektivisere elektronisk foretningdrift i bedriften og mellom bedriftene i verdikjeden. Bedre informasjonslogistikk er etterspurt i

mented and uncoordinated. One is now pursuing the creation of a new research programme, Policy Measures for Regional R&D and Innovation (PRI), to take a closer look at the scope for improving the interaction between the various regional policy measures.

The objective of the PRI is to contribute to the development of knowledge-driven regions, based on regional interaction. In order to meet this objective, R&D centres, businesses, government bodies, the two sides of industry and other organisations will seek to cooperate in identifying and realising new growth opportunities. The PRI is also intended to contribute to increased R&D involvement on the part of businesses and government bodies in Norwegian regions, hereunder in dialogue with the NCE projects. This effort shall be of a long-term nature (2006 - 2016).

2.4.2.6 Focus on the service industries

The economic importance of the service industries has increased steadily, and is expected to continue to increase. In 2004, services accounted for 64 percent of the contribution towards Gross Domestic Product. Service industries are growing more than manufacturing industries and primary industries, and all net employment growth in Norway has taken place within services in recent years. Innovation and wealth creation within services is emerging ever more frequently as a theme internationally, in both OECD and EU contexts. There is considerable agreement as to the need for more knowledge and new policies to match the growth within services.

An effort has been initiated to examine in more detail how service businesses are making use of industry-oriented policy measures, and the need for developing new ones.

2.4.2.7 Focus on ICT

Norway is a high cost-country, whilst at the same time needing an internationally competitive business sector. In order to achieve this, the business sector has to be able to manufacture, distribute and sell in smarter ways than other countries. A business needs the right competency, the best partners and the best tools in order to be competitive. It is also important for a business to participate in good value chains/alliances in order to position itself in the market, and achieve sufficient profitability. These value chains are often international.

ICT is a key tool for promoting wealth creation through more efficient electronic operations within the business, and between the businesses making up the value chain. Improved informational logistics are

markedet og erfaringer viser at dette kan gi bedriftene konkurransefortrinn både på det norske og internasjonale markedet.⁹

Ifølge eBusinessWatch 2005 henger norske små- og mellomstore bedrifter og bedrifter i distriktene etter i utviklingen i EU når det gjelder elektronisk samhandling. Regjeringen arbeider for at alle bransjer og bedrifter som har nytte av kompetansetiltak for å utnytte innovasjonspotensialet i elektronisk forretningsdrift, skal få tilbud om dette. Denne kompetansehevingen skal særlig gi SMBene mulighet til å øke kompetansen og utnytte de mulighetene som ligger i bruk av IKT-verktøy/elektronisk forretningsdrift i innovasjonsmessig øyemed.

Innovasjon Norges BIT-program (BIT står for bransjerettet IT) har høstet positiv omtale internasjonalt og er i ferd med å revideres. Programmet skal evalueres høsten 2006 og planen er at det skal videreutvikles til et nytt program i 2007.

2.4.2.8 Legge til rette for mangfold og toleranse i næringslivet

Regjeringen arbeider for å fremme mangfold i norsk næringsliv, med bakgrunn i et ønske om best mulig utnyttelse av humankapitalen. På bakgrunn av dette er blant annet Integrerings- og mangfoldsdirektoratet opprettet. Et annet konkret tiltak som regjeringen har iverksatt, er opprettelsen av Norsk senter for flerkulturell verdiskaping. Senteret skal bidra til flere nyetableringer blant ikke-vestlige innvandrere, og dermed utnytte et ubrukt verdiskapingspotensial.

Likestillingsbarometeret for 2005 viser at kvinner er underrepresentert både i lederposisjoner og i styreverv. Som et ledd i arbeidet for å bedre dette har derfor reglene om kjønnsrepresentasjon i allmennaksjeselskapene (ASA) trådt i kraft fra 1. januar i år. Dette skal bidra til økt likestilling og demokrati og en styrking av ledelsen i næringslivet og bedriftenes konkurransekraft. I tillegg har regjeringen øremerket 10 mill. kroner av bevilgningen til Innovasjon Norge til en egen entreprenørskapssatsing på kvinner. Gjennom denne øremerkingen skal virkemiddelapparatet bli en aktiv partner i arbeidet for et mer mangfoldig næringsliv. Regjeringen har

in demand in the market, and experience shows that this may offer businesses competitive advantages in both the Norwegian and international markets.⁹

According to eBusinessWatch 2005, Norwegian small and medium-sized businesses and rural businesses are lagging behind EU developments as far as electronic commerce is concerned. The Government is working to offer competency measures to all industries and businesses that can benefit therefrom for purposes of exploiting the innovation potential offered by electronic business. In particular, this competency enhancement is intended to offer SMBs an opportunity to increase their competencies, and exploit the possibilities available through the deployment of ICT tools/electronic business for innovation purposes.

Innovation Norway's IIT programme (IIT is an acronym for Industry-oriented IT) has earned a favourable mention internationally, and is currently under revision. The programme shall be evaluated in the autumn of 2006, and one is planning to develop it into a new programme in 2007.

2.4.2.8 Facilitating diversity and tolerance within the business sector

The Government is working to promote diversity within the Norwegian business sector, based on a desire to utilise human capital in the best possible manner. Against this background, there has been established the Directorate of Integration and Diversity. Another specific measure initiated by the Government is the creation of the Norwegian Centre for Multicultural Wealth Creation in Drammen. The Centre shall contribute to increasing the number of start-ups amongst non-Western immigrants, thereby tapping into an under-exploited source of wealth creation.

The Equal Opportunity Barometer for 2005 shows that women are underrepresented in terms of both management positions and directorships. As part of the effort to improve on this, the rules on gender representation in public limited companies (ASA) entered into force on 1 January this year. These are intended to contribute to more equal opportunities and democracy, as well as to strengthen the management of the business sector and the competitiveness of businesses. In addition, the Government has earmarked 10 million NOK from the appropriation for Innovation Norway for an entrepreneurship effort designated for women. Such earmarking shall

⁹ Rambøll Management: *IT i Praksis 2006* (utarbeidet i samarbeid med Den norske dataforening)

⁹ Rambøll Management: *IT i Praksis 2006*

vedtatt å utarbeide en nasjonal handlingsplan for kvinnelige entreprenører.

2.4.3 Entreprenørskap

I likhet med innovasjonspolitikken, bygger entreprenørskapspolitikken på et bredt spekter av virkemidler. Mange av de tiltakene som er omtalt under utbygging av IKT, forenkling, innovasjon og forskning vil bidra til å redusere kostnadene ved entreprenørskapsvirksomhet. Omtale av støttemiddelapparatet knyttet til Innovasjon Norge og kapitalstøtteordninger er omtalt i de påfølgende avsnittene. Dette avsnittet fokuserer derfor i hovedsak på tiltak som ikke er omtalt andre steder i rapporten.

2.4.3.1 "Seed Forum Norway"

Private aktører står for størstedelen av tilbudet av risikokapital. Regjeringen ønsker å stimulere til at investorer i større grad organiserer seg i formaliserte investornettverk.¹⁰ Dette kan bidra til mer velutviklede markedsplasser for kapital og et mer oversiktlig kapitalmarked for entreprenører og investorer. Det vil også kunne styrke kvalitetssikringen av prosjekter og øke investorenes muligheter for å redusere og diversifisere risiko, og dette vil igjen kunne øke tilbudet av kapital. Et økt tilbud vil igjen kunne styrke incentivene til å framskaffe gode ideer og derigjennom kunne stimulere etterspørselen. European Charter for small business 2006 – good practise selection – omtaler Seed Forum Norway som et godt eksempel på en møte- og markedsplass hvor entreprenører og investorer kan møtes.

Økt offentlig tilbud av kapital alene er neppe tilstrekkelig for å få økt verdiskaping i form av flere gode prosjekter. Regjeringen jobber derfor for å bøte på at entreprenører og investorer har ulik informasjon gjennom å bidra til at entreprenører går videre med sine ideer og utarbeider bedre forretningsplaner. Dette vil også redusere transaksjonskostnadene. Virkemiddelapparatet tilbyr bl.a. entreprenører veiledning (coaching) på nettet, via telefon og gjennom møter med saksbehandlere. I tillegg kan og bør entreprenører trekke veksler på annen ekstern spisskompetanse.

¹⁰ Såkalte "Business Angles Networks" (BAN)

contribute to making the policy apparatus an active partner in the effort to promote more diversity within the business sector. The Government has resolved to prepare a national action plan for female entrepreneurs.

2.4.3 Entrepreneurship

Like the innovation policy, the entrepreneurship policy is based on a broad range of policy measures. Many of the measures discussed under ICT development, streamlining, innovation and research will contribute to bringing down the costs associated with entrepreneurship activities. The support schemes under the auspices of Innovation Norway and capital grant schemes are discussed in subsequent Sub-chapters. The present Sub-chapter therefore primarily focuses on measures which are not discussed elsewhere in the report.

2.4.3.1 Seed Forum Norway

Private players account for most of the risk capital on offer. The Government wishes to stimulate investors to organise themselves, to a greater extent, in formalised investor networks.¹⁰ This may contribute to more well-developed market places for capital, and capital markets that are more readily accessible for entrepreneurs and investors alike. It may also strengthen the quality assurance of projects and increase investors' scope for reducing and diversifying risk, which again may increase the supply of capital. Increased supply may in itself reinforce the incentives for generating good ideas, thereby stimulating demand. The European Charter for Small Enterprises 2006 refers – in its selection of good practises – to Seed Forum Norway as a good example of a meeting and market place where entrepreneurs and investors can meet.

It is unlikely that an increased supply of capital from the public sector will in itself be sufficient to increase wealth creation, by way of more good projects. The Government is therefore trying to bridge the gap resulting from asymmetric information between entrepreneurs and investors, by contributing towards entrepreneurs taking their ideas forward and preparing better business plans. This will also reduce transaction costs. The policy apparatus offers entrepreneurs coaching via the Internet, via telephone and via meetings with case officers. In addition, entrepreneurs both can and should draw on other external expert skills.

¹⁰ So-called Business Angles Networks (BAN)

2.4.3.2 Gi støtte til entreprenørskapsutdanning og opplæring

Det er en utfordring knyttet til det å styrke entreprenørskapsutdanningen og –opplæringen generelt og spesielt øke interaksjonen mellom utdanningsinstitusjoner og næringslivet.

Regjeringen jobber på flere måter for å styrke entreprenørskapsutdanningen og -opplæringen både i utdanningssystemet og i arbeidslivet. ”Strategiplan for entreprenørskap i utdanningen” er under vurdering. Man har tatt entreprenørskap inn i læreplanen, og åpnet for samarbeid med private aktører, bl.a. Ungt Entreprenørskap og næringslivet, om å styrke entreprenørskapsopplæringen bl.a. gjennom at elevene skal få delta i elev- og studentbedrifter. I tillegg tilbyr virkemiddelapparatet andre kurs, også på internett, i entreprenørskap.

Et stort antall norske høyskoler og universiteter tilbyr i dag entreprenørskap som egen grad eller som del av en egen grad. Det legges nå også opp til å styrke entreprenørskap i grunnopplæringen. I 2004 ble det utviklet en strategi for entreprenørskap i utdanningen for 2004 – 2008. Entreprenørskap i utdanningen omfatter utvikling av både personlige egenskaper og holdninger så vel som formelle kunnskaper og ferdigheter. Læreplanene på alle nivå i grunnopplæringen gir stor grad av frihet til den enkelte skoleeier, skoleledelse og lærere til selv å bestemme hvordan undervisningen skal legges opp. Læreplanene i Kunnskapsløftet legger til rette for at skoler og lærere i samarbeid med lokalt næringsliv kan ta initiativ til å drive entreprenørskapsopplæring, blant annet gjennom prosjektarbeid. Det er dokumentert at elever som har deltatt i entreprenørskapsarbeid i skolen og som blir fortrolig med gründertankegang- og virksomhet, lettere starter med egner bedrifter etter endt skolegang. Gjennom å få et enda sterkere fokus på entreprenørskap i utdanningen håper regjeringen å kunne bidra til å redusere arbeidsløsheten blant ungdom. Norge deltar aktivt i den europeiske læringsprosessen på dette området. Høsten 2006 arrangerte norske myndigheter i samarbeid med Europakommisjonen en konferanse i Oslo om entreprenørskap i utdanningen.

2.4.3.3 Satsing på kvinnelig entreprenørskap

Regjeringen legger vekt på betydningen av kvinner som aktører i arbeidet for å fremme innovasjon og omstilling. Kvinner er en viktig ressurs for nyetab-

2.4.3.2 Supporting entrepreneurship education and training

There are challenges associated with strengthening entrepreneurship education and training in general, and with expanding the interaction between educational institutions and the business sector in particular.

The Government is pursuing several avenues to strengthen entrepreneurship education and training, within both the education system and working life. The ”Strategy Plan for Entrepreneurship in Education” is currently under assessment. Entrepreneurship has been included in the curriculum, and there has been created scope for cooperation with private players, hereunder with Junior Achievement - Young Enterprise Norway, and with the business sector, for purposes of strengthening entrepreneurship training by way of students participating in student businesses. In addition, the policy apparatus and others offer entrepreneurship courses, hereunder on the Internet.

A large number of Norwegian university colleges and universities are now offering entrepreneurship as a separate degree or as part of a degree. One now intends to also strengthen entrepreneurship within basic education. In 2004, there was developed a strategy for entrepreneurship in education for the period 2004 – 2008. Entrepreneurship in education encompasses both the development of personal abilities and attitudes, as well as formal knowledge and skills. The curricula at all levels of basic education offer a high degree of freedom for all school owners, school managers and teachers to decide for themselves how to organise teaching. The curricula under the Knowledge Promotion Reform are facilitating initiatives in entrepreneurship training on the part of schools and teachers, in cooperation with the local business sector, through project work. It has been documented that students who have participated in entrepreneurship work at school, and who have become familiar with entrepreneurship thinking and activities, are more likely to start their own business after they have completed their education. By further increasing the focus on entrepreneurship in education, the Government hopes to contribute to reducing youth unemployment. Norway participates actively in the European learning process within this area. In the autumn of 2006, Norwegian authorities are holding, in cooperation with the European Commission, a conference on entrepreneurship in education in Oslo.

2.4.3.3 Focus on female entrepreneurship

The Government attaches weight to the importance of female players in the effort to promote innovation and restructuring. Women represent an important

ringer bl.a. fordi norske kvinner har et høyt utdanningsnivå og kompetanse, og utgjør et viktig bidrag til mangfold. Kvinnelig deltakelse i etablering av egne bedrifter kan brukes som målestokk på vår evne til verdiskaping. Regjeringen arbeider derfor med å utvikle en nasjonal handlingsplan for kvinnelige entreprenører og opprette finansieringsordninger som særlig stimulerer til innovasjon og entreprenørskap blant kvinner. Regjeringen vil i sin næringspolitikk sikre gründere og etablerer gode sosiale ordninger, blant annet ved å se på vilkårene for selvstendig næringsdrivende til å kombinere yrkeskarriere med barneomsorg.

Et stort flertall av alle nyetablerte foretak er enkeltmannsforetak, og kvinner står for hver tredje nyetablering og hver fjerde av bestående enkeltforetak. Kvinnelige etablerer finnes særlig i helse- og sosialtjenester, undervisning og andre sosiale og personlige tjenester. Innovasjon Norge har som mål at minst 25 pst. av selskapets samlede tilskudd finansiert av alle departementer, skal gå til kvinnerettede bedriftsetableringer eller prosjekter. I 2005 gikk 24 pst. av deres samlede bevilgning til kvinnerettede aktiviteter. Nærings- og handelsdepartementet har bedt Innovasjon Norge gå gjennom sine ordinære ordninger for å se om det er mulig å tilrettelegge disse slik at de på en bedre måte stimulerer til innovasjon og entreprenørskap blant kvinner.

2.4.4 Offentlige støttetiltak for innovasjon og entreprenørskap

Det offentlige, delvis i samarbeid med private aktører, har en rekke ordninger for å fremme næringsvirksomhet i Norge. Den største aktøren er Innovasjon Norge. Innovasjon Norges ordninger innen finansiering, rådgiving, kompetanse, nettverk, infrastruktur og profilering er de viktigste selektive tiltakene rettet mot nyetableringer og videreutvikling av norsk næringsliv. Selskapets formål er å fremme bedrifts- og samfunnsmessig lønnsom næringsutvikling i hele landet og utløse ulike regioners næringsmessige muligheter gjennom å bidra til innovasjon, internasjonalisering og profilering. Selskapets fokusområder er internasjonalisering og prosjekter i idé-, utviklings- og kommersialiseringsfasen. Målgruppen er entreprenører, unge bedrifter, SMB med vekstpotensial og vekstambisjoner og kvinner. Selskapet benyttet totalt 4 419 mill. kroner til diverse næringsutviklingsformål i 2005.

resource for start-ups, because Norwegian women have a high level of education and competency, and because they are making an important contribution towards achieving diversity. Female participation in start-ups may be used as an indicator of our capacity for wealth creation. The Government is therefore in the process of preparing a national action plan for female entrepreneurs, and creating funding schemes focused on stimulating innovation and entrepreneurship amongst women. In its industrial policy, the Government will safeguard entrepreneurs and establish favourable social schemes by addressing the scope of the self-employed for combining a professional career with child care.

A large majority of all business start-ups are sole proprietorships, and women account for every third start-up, and every fourth existing sole proprietorship. Female entrepreneurs are particularly prevalent within healthcare and social services, education and other personal services. Innovation Norway aims to ensure that at least 25 percent of its overall grants, funded by all Ministries, shall be spent on female-oriented business ventures or projects. In 2005, 24 percent of its overall appropriation was allocated to female-oriented activities. The Ministry of Trade and Industry has requested Innovation Norway to review its regular schemes to establish whether it would be possible to adapt these in such a way as to better stimulate innovation and entrepreneurship amongst women.

2.4.4 Governmental support measures for innovation and entrepreneurship

The public sector operates, partly in cooperation with private players, a number of schemes for promoting business activities in Norway. The largest player is Innovation Norway. Innovation Norway's schemes within funding, guidance, competency, networks, infrastructure and promotion are the most important selective measures aimed at start-ups and continued development of the Norwegian business sector. The purpose of the company is to promote commercially and economically profitable industrial development throughout the country, and to trigger the exploitation of the industrial opportunities available to the various regions, by contributing to innovation, internationalisation and promotion. The focal areas of the company are internationalisation and projects that are in their idea, development and commercialisation phases. Its target groups are entrepreneurs, young businesses, SMBs with growth potential and growth ambitions, as well as women. The company spent a total of 4,419 million NOK on miscellaneous industrial development initiatives in 2005.

2.4.4.1 Innovasjonssentre

Norwegian Centres of Expertise (NCE)-programmet skal utløse og forsterke samarbeidsrelaterte innovasjons- og internasjonaliseringprosesser i næringsklynger med klare ambisjoner og stort potensial for vekst. Samarbeid både med andre bedrifter, forsknings- og utdanningsinstitusjoner og offentlige aktører blir vektlagt i programmet. Gjennom mer samarbeid i klyngene er målet å oppnå større verdiskaping og betydelige ringvirkninger både lokalt og regionalt. NCE-programmet er fleksibelt innrettet og tilpasses klyngenes behov. Seks klynger deltar i programmet fra 2006, og noen flere vil inkluderes i de neste årene.

2.4.4.2 Finansieringsordninger, særlig med hensyn på risikokapital

Argentum

Argentum ble opprettet i 2001 med en kapitalbase på 2,45 mrd. kroner og er et offentlig eiet investerings-selskap som deltar med minoritetsandeler i spesialiserte investeringsfond for aktivt eierskap, såkalte private equity-fond. Selskapet er senere tilført ytterligere 200 mill. kroner.

Gjennom aktivt å utvikle forvaltermiljøer for slike fond og å tilføre kapital til det norske private equity markedet skal Argentum skape økt konkurransekraft for norsk næringsliv og oppnå høy avkastning på investert kapital. Tilstedeværelsen av slike forvaltermiljøer er en forutsetning for varig tilgang på risikokapital blant annet til det nyskapende forskningsbaserte næringslivet.

Selskapet skal også arbeide for å styrke det kompetente, langsiktige eierskapet i norsk næringsliv og bygge nettverk mellom eiere, forvaltere og FoU-miljøer.

Argentums investeringer skal være basert på kommersielle kriterier. Argentum skal ha en avkastning på investert kapital på høyde med de beste i Europa.

Såkorfond

Det er vedtatt å opprette ti såkorfond gjennom to ulike ordninger, en distriktsrettet og en landsdekkende. Fondene er basert på samarbeid mellom offentlig og privat kapital og vil være på 2 402 mill. kroner fullt oppkapitalisert. Begge ordningene gir insentiver til private investorer gjennom tak på statens avkastning og støtte til å dekke tap på enkelt-

2.4.4.1 Innovation centres

The Norwegian Centres of Expertise (NCE) programme aims to trigger and reinforce cooperation-related innovation and internationalisation processes in industrial clusters with clear ambitions and a large growth potential. Cooperation with other businesses, research and educational institutions, as well as public sector players is emphasised in the programme. The objective is to achieve, through more cooperation within the clusters, improved wealth creation and significant spin-off effects, both locally and regionally. The NCE programme has a flexible structure, and is adapted to the needs of each cluster. Six clusters are participating in the programme as from 2006, and some more will be included in the next few years.

2.4.4.2 Funding schemes, with a particular emphasis on risk capital

Argentum

Argentum was established in 2001, with a capital base of 2.45 billion NOK, and is a government-owned investment company that participates with minority stakes in specialised investment funds for active ownership, so-called private equity funds. A further 200 million NOK have subsequently been contributed to the company.

Argentum shall, through actively developing management resources for such funds and indirectly bringing businesses into the private equity phase, create enhanced competitiveness on the part of the Norwegian business sector, and achieve a high yield on the capital invested. The presence of such management resources is a prerequisite for lasting access to risk capital for, among other things, the innovative research-based business sector.

The company shall also promote the strengthening of competent, long-term ownership within the Norwegian business sector, and the creation of networks involving owners, fund managers and R&D centres.

The investments made by Argentum shall be based on commercial criteria. Argentum shall achieve a yield on the capital invested which is amongst the best in Europe.

Seed capital funds

It has been resolved that ten seed capital funds shall be created, through two different schemes; one rurally oriented scheme and one nationwide scheme. These funds are based on cooperation between governmental and private capital, and will amount to 2,402 million NOK when fully capitalised. Both schemes offer incentives for private investors, in the

investeringer. Incentivene er noe bedre for de private i den distriktsrettede ordningen. Fondene skal investere i innovative bedrifter i tidlig fase med vekstpotensial og vekstambisjoner.

Lavrisikolån

Den største finansieringsordningen i Innovasjon Norge er lavrisikolån som har en årlig ramme på 1 500 mill. kroner. Ordningen brukes til delfinansiering av investeringer i bygninger, driftsutstyr, fiskefartøyer og landbruket. Lånene er kommersielle og gis på vanlige markedsmessige betingelser. Rammen har vært holdt stabil eller redusert de siste årene som en følge av etterspørselen etter denne type lån.

2.4.4.3 Oppfordre til offentlige innkjøp av innovative produkter og tjenester

Forsknings- og utviklingskontrakter skal stimulere til innovasjon gjennom interaksjon mellom bedrifter. Det er to type slike kontrakter: industrielle forsknings- og utviklingskontrakter (nærmere omtalt under internasjonalisering) og offentlige forsknings- og utviklingskontrakter (OFU). Gjennom OFU-ordningen gis det støtte til samarbeidsprosjekter mellom private leverandørbedrifter og offentlige kunder. I tillegg til å styrke næringslivets konkurransevne hjemme og ute gjennom samarbeid med krevende offentlige kunder skal ordningen bidra til effektivitets- og kvalitetsforbedringer i offentlig sektor gjennom tilgang på ny teknologi og nye løsninger.

Nærings- og handelsdepartementet ønsker en økning av antallet prosjekter med offentlig kunde-partner. Helsesektoren er et spesielt satsingsområde i denne forbindelse.

Bevilgningene til forsknings- og utviklingskontrakter er øket over de siste årene fra 94 mill. kroner i 2004 til 259 mill. kroner i 2006.

2.4.4.4 Støttetjenester for innovasjon

Programmer i Innovasjon Norge

Innovasjon Norge tilbyr en rekke kompetansehevende programmer og nettverksaktiviteter. Hensikten er å utvikle møteplasser, tilby rådgiving og veiledning for etablerere og bedrifter med tilnærmet like utfordringer på tvers av bransjer så vel som innenfor en særskilt bransje. Økt teknologi-basert innovasjon gjennom kunnskapsoverføring og teknologiformidling skal være sentralt. I 2006 ble

form of maximum limits on the yield achieved by the State and subsidies to cover losses on individual investments. The incentives are somewhat better for private players under the rurally oriented scheme. The funds shall invest in innovative businesses in their early phases, and with growth potential and growth ambitions.

Low-risk loans

The largest funding scheme of Innovation Norway is low-risk loans, with an annual budget of 1,500 million NOK. The scheme is used for the partial funding of investments in buildings, operating equipment, fishing vessels and agriculture. The loans are commercial, and offered on regular market terms. The budget has been kept stable or reduced in recent years, as a consequence of the demand for this type of loan.

2.4.4.3 Encourage public procurement of innovative products and services

Research and development contracts shall stimulate innovation through interaction between businesses. There are two types of such contracts: Industrial Research and Development contracts (discussed in more detail under internationalisation) and Governmental Research and Development contracts (GRD). Through the GRD scheme, grants are offered for cooperation projects between private vendors and their public sector customers. In addition to strengthening the competitiveness of the business sector, domestically and abroad, through cooperation with demanding public sector customers, the scheme shall contribute to efficiency and quality improvements in the public sector, through access to new technology and new solutions.

The Ministry of Trade and Industry wants to see an increase in the number of projects involving public sector customers. The healthcare sector is an area of special commitment in this context.

The appropriations for research and development contracts have been increased in recent years, from 94 million NOK in 2004 to 259 million NOK in 2006.

2.4.4.4 Support services for innovation

Programmes under Innovation Norway

Innovation Norway offers a number of competency enhancing programmes and network activities. The intention is to develop meeting places, offering guidance and advice, for entrepreneurs and businesses facing broadly the same challenges, across industries or within a certain industry. Increased technology-based innovation through knowledge transfer and technology dissemination shall be a key feature. In

disse programmene styrket med 52,9 mill. kroner til 143 mill. kroner.

SIVA

Selskapet for industrivekst SIVA SF skal være en nasjonal pådriver for innovasjon, verdiskaping og nye arbeidsplasser. Selskapet arbeider for å utvikle sterke regionale og lokale verdiskapingsmiljøer i hele landet. Virksomheten er organisert i hovedområdene eiendom og innovasjon. SIVAs eiendomsaktiviteter skal være risiko- og kapitalavlastende for bedriftene som er leietakere, og er ofte knyttet opp mot forsknings-, kunnskaps- og næringsparker. Fra 2005 har Nærings- og handelsdepartementet begynt å bevilge midler til innovasjonsaktiviteter. I 2006 er bevilgningen på 40 mill. kroner til inkubator tjenester, nettverksaktiviteter, NCE og Innovasjonssenter i Nordvest-Russland. Midlene videreføres ikke direkte til enkeltbedrifter, men er infrastrukturtiltak.

2.4.5 Tiltak for internasjonalisering

Økende internasjonal økonomisk integrasjon fører til at norsk næringsliv møter stadig nye muligheter, men også hardere konkurranse både i hjemme- og utemarkedene

Nærings- og handelsdepartementet skal støtte norsk næringsliv i deres mål om å være konkurransedyktige globalt. Departementet arbeider med å sikre markedstilgang, nettverksbygging og gode rammevilkår for både eksportører og investorer.

Nærings- og handelsdepartementet jobber for å skape og opprettholde gode politiske kontakter, synlighet i markedene og lokal tilstedeværelse, som ofte er viktige forutsetninger for at norsk næringsliv skal lykkes internasjonalt. Politisk drahjelp har for mange bedrifter stor betydning. Profilerings av Norge og norsk næringsliv gjennom politiske besøk er derfor en sentral del av departementets arbeid med eksportfremme og internasjonalisering.

Viktige vekstmarkeder hvor norsk næringsliv har stort potensial er blant annet Kina, Russland og India. I disse markedene er næringslivet avhengig av myndighetskontakt og politisk drahjelp. Norske myndigheter spiller derfor en viktig rolle som døråpner og problemløser overfor myndighetene i disse landene. Disse markedene krever også regelmessig oppfølging på embetsnivå.

2006, these programmes received an additional 52.9 million NOK, to reach 143 million NOK.

SIVA

The Industrial Development Corporation of Norway, SIVA SF, shall be a national driving force for innovation, wealth creation and new jobs. The company is promoting the development of strong regional and local wealth creation centres throughout the country. Its activities are organised into the main areas real estate and innovation. The real estate activities of SIVA shall reduce the risks and capital needs of the tenant businesses, and often involve research, knowledge and business parks. As from 2005, the Ministry of Trade and Industry has started to appropriate funds for innovation activities. In 2006, such appropriation is 40 million NOK, for incubator services, network activities, NCE and an Innovation Centre in Northwestern Russia. These funds are not transferred on directly to individual businesses, but are allocated to infrastructure measures.

2.4.5 Measures for internationalisation

Increasing international economic integration results in the Norwegian business sector facing new opportunities all the time, but also more intense competition in both domestic and international markets.

The Ministry of Trade and Industry shall support the Norwegian business sector in pursuing the goal of global competitiveness. The Ministry is working to provide market access, network building and favourable framework conditions for both exporters and investors.

The Ministry of Trade and Industry is working to create and maintain good political contacts, visibility in the markets and local presence, which are often important prerequisites for international success on the part of the Norwegian business sector. Political backing is of great importance to many businesses. Promotion of Norway and the Norwegian business sector through political visits is therefore a key aspect of the export promotion and internationalisation effort of the Ministry.

Important growth markets offering a large potential for the Norwegian business sector are China, Russia and India. In these markets, the business sector is dependent on contact with the authorities and political backing. Norwegian authorities are therefore playing an important role as door openers and problem solvers in relation to the authorities in these countries. These markets also need regular follow-up at the senior civil servant level, irrespective of mutual visits.

Nærings- og handelsdepartementet deltar i multilaterale fora som har betydning for norske bedrifters markedstilgang og har også ansvaret for å følge opp bilaterale handelsavtaler og faste kommisjoner med utvalgte land. Flere av kommisjonsordningene innebærer regelmessige møter.

Et lands omdømme internasjonalt har betydning for politisk innflytelse og næringslivets muligheter. Nærings- og handelsdepartementet ønsker i samarbeid med utenriktjenestene, bedriftene og Innovasjon Norge for å finne fram til en modell for en helhetlig Norgesprofilering som samtidig ivaretar bransjenes behov for å nå ulike målgrupper.

2.4.5.1 Virkemiddelapparat og ordninger rettet mot internasjonalisering

Innovasjon Norge

Innovasjon Norge innhenter og formidler informasjon og kunnskap om internasjonale markedsmuligheter og konkurranseforhold til norske bedrifter. Videre bidrar Innovasjon Norge til å utnytte internasjonale markedsmuligheter for næringslivet gjennom tilrettelegging for og gjennomføring av internasjonale markedsaktiviteter.

Innovasjon Norge fokuserer på overføring av teknologi og kunnskap mellom utlandet og norsk næringsliv, kartlegging av markedsmuligheter for norskutviklet teknologi, norske produkter og tjenester og bidrar til etablering av nettverk mellom norske og internasjonale bedrifter og FoU-miljøer.

Innovasjon Norge jobber for å bidra til å sikre norsk næringsliv godt omdømme internasjonalt, og for å markedsføre Norge som attraktivt investeringsland og turistmål.

Andre ordninger

Innovasjon Norge forvalter blant annet følgende ordninger:

- INT-programmet (Internasjonalisering for nyetablerte teknologibedrifter):
  - INT-programmet skal bidra til at nyetablerte teknologi- og kunnskapsbedrifter lykkes i sin internasjonaliseringsprosess og at bedriftenes produkter blir kommersialisert.
- Garantiinstituttet for Eksportkreditt (GIEK):
  - GIEK gir statlige garantier for eksportkreditter

The Ministry of Trade and Industry participates in multilateral fora of importance to the market access of Norwegian businesses, and is also responsible for following up bilateral trade agreements and permanent commissions with selected countries. Several of the commission arrangements involve regular meetings.

The international reputation of a country is of importance to its political influence and the opportunities available to its business sector. In cooperation with the diplomatic service, businesses and Innovation Norway, the Ministry of Trade and Industry wishes to develop a model for the comprehensive promotion of Norway, which also serves the needs of various industries for reaching different target groups.

2.4.5.1 Policy apparatus and schemes focusing on internationalisation

Innovation Norway

Innovation Norway gathers and disseminates information and knowledge concerning international market opportunities and competition issues to Norwegian businesses. Furthermore, Innovation Norway contributes to the exploitation of international market opportunities for the business sector through facilitating and implementing international market activities.

Innovation Norway focuses on the transfer of technology and knowledge between foreign countries and the Norwegian business sector, the surveying of market opportunities for Norwegian-developed technology, as well as Norwegian products and services, and contributes to the establishment of networks between Norwegian and international businesses and R&D centres.

Innovation Norway is seeking to contribute to ensuring the Norwegian business sector a favourable reputation internationally, and to market Norway as an attractive investment country and tourist destination.

Other schemes

Innovation Norway manages the following schemes:

- The INT programme (Internationalisation for Newly-established Technology businesses):
  - The INT programme shall contribute to newly-established technology and knowledge businesses succeeding with their internationalisation processes, and to the commercialisation of the products of such businesses.
- The Norwegian Guarantee Institute for Export Credits (GIEK):

gitt av finansinstitusjon til utenlandske kjøpere av norske varer og tjenester.

- 108-ordningen:
  - Gjennom 108-ordningen tilbys utenlandske kjøpere langsiktige fastrentelån ved kjøp av norske varer og tjenester. Ordningen forvaltes av Eksportfinans.
- Den europeiske bank for gjenoppbygging og utvikling (EBRD):
  - Norge har en eierandel på 1,25 pst. i EBRD. Oppfølgingen av det norske eierskapet skjer i NHD. Norske bedrifter benytter seg i svært liten grad av bankens tjenester.

– GIEK furnishes state guarantees in respect of export credits provided by financial institutions to foreign purchasers of Norwegian goods and services.

- The 108 scheme:
  - Through the 108 scheme, foreign purchasers are offered long-term fixed-rate loans for the purchase of Norwegian goods and services. This scheme is managed by Eksportfinans (the Norwegian Export Credit Agency).
- The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD):
  - Norway holds a 1.25 percent ownership stake in the EBRD. Follow-up of the Norwegian ownership interests falls under the auspices of the Ministry of Trade and Industry. Norwegian businesses are making very limited use of the services of the Bank.

2.5 IKT

Lisboa-retningslinje 9

2.5.1 Fremme bruk av IKT og byggingen av et informasjonssamfunn

Norsk politikk er i tråd med EUs målsetninger i den nye IT-politiske strategien i2010, som er utformet for å støtte opp om målene i Lisboa-strategien.

Norsk politikk for informasjonssamfunnet er dels strategiske og dels kjennetegnet av konkrete målsetninger. Norsk politikk for informasjonssamfunnet er basert på den norske handlingsplanen e-Norge 2009. De tre målområdene er

- Enkeltmennesket i det digitale Norge
- Innovasjon og vekst i næringslivet
- En samordnet og brukertilpasset offentlig sektor.

De ulike samfunnssektorene er fulgt opp med sektorspesifikke planer på sine områder. Fornyings- og administrasjonsministeren la fram en stortingsmelding om norsk politikk for Informasjonssamfunnet i desember 2006.

2.5.2 Fremme utbygging av bredbånd

Regjeringens ambisjon, slik den er uttrykt i den såkalte Soria Moria-erklæringen, er knyttet til den digitale allemannsrett: *"For Regjeringen er det et mål at alle husstander og private og offentlige virksomheter skal ha tilgang til et fremtidsrettet høyhastighetsnett til lik pris i hele landet."*

Tilgang til bredbånd over hele landet er en viktig forutsetning for å overvinne avstandsuremer og å opprettholde en spredt bosetting, en desentral næringsstruktur og et likeverdig offentlig tilbud.

Tilgang til bredbånd over hele landet er avgjørende for et konkurransedyktig næringsliv, en effektiv og tilgjengelig offentlig forvaltning, og like muligheter for tilgang og deltakelse for innbyggerne uavhengig av bosted. Bredbånd kan legge grunnlaget for nye og mer effektive arbeidsmåter i offentlig sektor samt gi bedre offentlig tjenester for å tilfredsstille lokale behov. Norsk geografi og bosetting representerer utfordringer når det gjelder utbygging av moderne infrastruktur.

For å stimulere til en raskere utbyggingstakt, må det offentlige bidra økonomisk. Offentlig sektor skal være ledende når det gjelder å etterspørre nye

2.5 ICT

Lisbon guideline 9

2.5.1 Promote the use of ICT and the development of an information society

Norwegian policy is aligned with the EU's objectives under the new IT policy strategy i2010, which has been designed to support the realisation of the objectives of the Lisbon Strategy. Norwegian information society policy is partly of a strategic nature, and partly characterised by specific objectives. Norwegian information society policy is based on the Norwegian action plan "e-Norway 2009". The three targeted areas are:

- The individual in a digital Norway
- Innovation and growth in the business sector
- A coordinated and user-adapted public sector.

Various sectors of society have followed up with sector-specific plans within their areas. The Minister of Government Administration and Reform will be presented a White Paper on Norwegian Information Society Policy in December.

2.5.2 Promote the expansion of broadband

The Government's ambition, as expressed in the so-called Soria Moria Declaration, concerns the public right of digital access: *"It is an objective of the Government that all households, as well as all private and public undertakings, shall have access to a future-oriented high-speed network at a uniform price throughout the country."*

Access to broadband throughout the country is an important prerequisite for surmounting disadvantages caused by distance and preserving a diffused settlement pattern, a decentralised industrial structure and uniform public services.

Access to broadband throughout the country is of decisive importance to ensuring a competitive business sector, an efficient and easily accessible public administration, and equal opportunities for access and participation on the part of the population, irrespective of where one lives. Broadband can pave the way for new and more efficient working methods within the public sector, and give rise to better public services tailored to meeting local needs. Norwegian geography and settlement patterns represent challenges as far the development of modern infrastructure is concerned.

In order to stimulate more rapid expansion, the public sector needs to contribute financially. The public sector shall be at the forefront when it comes to

teknologiske løsninger. Regjeringen vil:

- at hele landet skal ha tilbud om tilknytning til høyhastighetsnett innen utgangen av 2007.
- at det ikke skal være urimelige geografiske prisforskjeller ved tilknytning til bredbåndsnett.
- at det skal brukes offentlige midler for å bidra til å realisere utbygging i områder hvor det kommersielt ikke lar seg gjøre.

HØYKOM-programmet er regjeringens verktøy for å styrke både utbredelsen og anvendelsen av bredbånd i distriktene. Et forsterket resultat- og gevinstfokus innenfor HØYKOM skal ha overføringsverdi til regjeringens øvrige IT-baserte tiltak for å effektivisere og forenkle offentlig sektor.

Brukerperspektivet skal stå sentralt i programmets virksomhet. Programmet skal bidra til kunnskapsdannelse og -spredning. Fylkeskommuner og kommuner er viktige samarbeidspartnere.

2.5.3 Oppmuntre til utvikling av IKT og innholdsleverandørnæringen

Regjeringen vil at Norge skal være en nasjon som ligger i front internasjonalt når det gjelder ny teknologi, kompetanse og kunnskap. Regjeringen vil stimulere bedrifter til samarbeid og utvikling av forskning. Norges forskningsråd arbeider med etablering av Sentre for Forskningsdrevet Innovasjon (SFI), som er et eksempel på initiativ i regi av det offentlige for å bedre samspeilet mellom forskningsinstitusjoner og næringslivet. Regionale innovasjonssentra er etablert. Hensikten med disse er å styrke og videreutvikle regionale bedrifts- og kunnskapsmiljøer med internasjonalt fokus og potensial. Sentrene skal stimulere nettverk og kompetanse i forpliktende samarbeid mellom regionale forskningsinstitusjoner, næringsliv og myndigheter med utgangspunkt i regionenes forutsetninger og behov. Ordningen gjelder for alle næringer og teknologier, også IKT og IKT-intensiv virksomhet.

Med VERDIKT-programmet settes fokus på det trådløse samfunn. Forskning innen følgende hovedområder skal prioriteres:

- Brukergrensesnitt, informasjonsforvaltning og programvareteknologi
- Kommunikasjonsteknologi og infrastruktur
- Sikkerhet, personvern og sårbarhet
- Samfunnsmessige, økonomiske og kulturelle utfordringer

demand for new technological solutions. The Government wants:

- the entire country to be offered access to a high-speed network by the end of 2007.
- there to be no unreasonable geographical price differences as far as access to broadband networks are concerned.
- government funds to be spent on contributing to the realisation of expansion in areas where this is not commercially viable.

The HØYKOM programme is the Government's tool for strengthening both the diffusion and the use of broadband in rural areas. A sharper focus on results and gains within HØYKOM shall have spillover effects in terms of the Government's other IT-based measures aimed at simplifying the public sector, and increasing its efficiency. The user perspective shall play a key role in the activities of the programme. The programme shall contribute to the accumulation and dissemination of knowledge. Regional and local government are important cooperation partners.

2.5.3 Encourage the development of the ICT and content provider industries

The Government wants Norway to be a nation at the forefront internationally in terms of new technology, competency and knowledge. The Government will be stimulating businesses into cooperation and development of research. The Research Council of Norway is in the process of setting up Centres of Research-based Innovation (CRIs), which is an example of an initiative under the auspices of the public sector for purposes of improving the interaction between research institutions and the business sector. Regional innovation centres have been established. The intention behind these is to strengthen and evolve regional business and knowledge centres characterised by international focus and potential. The centres shall stimulate networks and competency through committed cooperation between regional research institutions, the business sector and government authorities, based on regional assets and needs. The scheme applies to all industries and technologies, hereunder to ICT and ICT-intensive activities.

The VERDICT programme focuses on the wireless society. Research within the following main areas shall be accorded priority:

- User interface, information management and software technology
- Communication technology and infrastructure
- Security, data protection and vulnerability
- Social, economic and cultural challenges

2.5.4 Øke bruken av IKT i offentlige tjenester, små og mellomstore bedrifter og i husholdningene

Det offentlige kan være en viktig drivkraft i samfunnsutviklingen, både som markedsaktør og for å etablere ny praksis. Derfor er det viktig at det offentlige går foran når det gjelder å ta i bruk IKT til å skape mer effektive og bedre offentlige tjenester og å bidra til å bedre norsk næringslivs konkurransevne.

Viktige tiltak er:

- Innovasjon Norges BIT- program (Bransjerettet IT-satsning) er rettet inn mot å heve kompetansen om anvendelse av IKT i små- og mellomstore bedrifter. Etter evaluering høsten 2006, vil man vurdere igangsettelse fra 2007 av et nytt program "Innovative eBusiness".
- Næringslivets tjenesteportal Altinn skal i løpet av 2008 gjøre tilgjengelig for næringslivet alle relevante interaktive tjenester og informasjon om relevant regelverk. Altinn dekker i dag 18 statlige etater og tilbyr i overkant av 100 elektroniske skjema. Altinn er et viktig element i forenklingsarbeidet.
- Innbyggerportalen MinSide skal innen 2009 tilby innbyggerne elektronisk tilgang til offentlige tjenester, innsyn i informasjon om en selv i offentlige registre og en sikker elektronisk postkasse for meldinger fra forvaltningen.

Brukerundersøkelser skal gjennomføres for å måle fornøydheden med offentlige tjenester. Målet er at 80 pst. av brukerne av offentlige digitale tjenester skal være fornøyde i 2009. "Norge.no" har fått mandat til å gjennomføre slike undersøkelser, både for tjenester og prosjekter rettet mot innbyggere og næringsliv.

I løpet av 2009 skal 25 pst. av volumet for offentlige driftsinnkjøp skje gjennom elektroniske prosesser. I løpet av 2007 skal alle offentlig virksomheter ha målsetninger og planer for sine innkjøp som inkluderer elektroniske prosesser.

Regjeringen arbeider også for å gjennomføre implementering i norsk praksis av EU- direktiv 2003/98 om viderebruk av offentlig informasjon for kommersielle formål. Implementeringen er vedtatt gjennom den nye offentlighetsloven, som trer i kraft 1. juli 2007. Som et hovedprinsipp skal innsyn i offentlig informasjon være gratis, og alle aktører skal likebehandles med hensyn til vilkår og pris. I forskrifter vil

2.5.4 Increase the use of ICT in public services, in small and medium-sized businesses and within households

The public sector can be an important promoter of social development, both as a market player and by introducing new practises. It is therefore important for the public sector to take the lead in using ICT to create more efficient and better public services, and to contribute to improving the competitiveness of the Norwegian business sector.

Important measures are:

- Innovation Norway's IIT programme (Industry-oriented IT effort) – is aimed at enhancing competency concerning the use of ICT on the part of small and medium-sized businesses. Following evaluation in the autumn of 2006, one will consider embarking on a new programme from 2007; "Innovative eBusiness".
- The business sector's service portal Altinn shall, during course of 2008, make all relevant interactive services, and information on relevant regulatory frameworks, available to the business sector. Altinn currently covers 18 central government bodies, and provides access to just over 100 electronic forms. Altinn is an important element of the project aimed at simplifying Norway.
- The population portal MinSide ("MyPage") shall by 2009 offer the population electronic access to public services, access to information regarding oneself in government registers, and a secure electronic mailbox for messages from the public administration.

User surveys shall be carried out to measure satisfaction with public services. The objective is for 80 percent of users of government digital services to be satisfied by 2009. "Norge.no" has been authorised to carry out such surveys, in respect of services and projects aimed at both the population and at the business sector.

By the end of 2009, 25 percent of the volume of public operational procurement shall be effected through electronic processes. By the end of 2007, all government bodies shall have established goals and plans for their procurement which include electronic processes.

The Government is also working to effect the implementation into Norwegian practise of EU Directive 2003/98 on the Reuse of Public Sector Information for Commercial Purposes. Such implementation is underway in the form of the new Freedom of Information Act, which will enter into force on 1 July 2007. As a main principle, access to government information shall be provided free of charge, and all

det bli utarbeidet en helhetlig prisingspolitikk som fremmer målet om økt verdiskapning og utvikling av nye tjenester gjennom effektiv viderebruk av offentlige data, med utgangspunkt i gratisprinsippet.

2.5.5 Sikre et åpent konkurransebasert marked for elektronisk kommunikasjon

2.5.5.1 Konkurranselovgivningen

Endringer i teknologi, rettslige rammebetingelser (liberalisering) og økt etterspørsel etter digitale tjenester har ført til at tradisjonelle grenser mellom IT-sektoren, mediesektoren og telesektoren er visket ut og erstattet av én integrert informasjons- og kommunikasjonssektor. Dette omtales ofte som konvergens. Ulike reguleringsregimer møtes, og det oppstår konkurransemessige og andre utfordringer, blant annet fordi aktørene kan være vertikalt integrerte i et sammensmeltet marked. Dette markedet reguleres gjennom lov om elektronisk kommunikasjon. Loven er et viktig virkemiddel for å sikre brukerne i hele landet gode, rimelige og framtidsrettede elektroniske kommunikasjonstjenester. Loven inneholder blant annet en sektorspesifikk konkurranseregulering som skal bidra til å legge forholdene til rette for bærekraftig konkurranse på markedet. Denne reguleringen er felleseuropeisk. Loven tar utgangspunkt i 18 forhåndsdefinerte markeder som vurderes med sikte på å fastslå om en eller flere av tilbyderne har sterk markedsstilling. Tilbydere med sterk markedsstilling pålegges deretter virkemidler som skal fremme konkurranseutviklingen.

Konkurranseloven gjelder generelt, men innenfor elektronisk kommunikasjon anvendes den i første rekke på forhold som ikke reguleres av den sektorspesifikke lovgivningen. Lov om elektronisk kommunikasjon åpner imidlertid for en gradvis overgang til alminnelig konkurranselovgivning.

2.5.5.2 Andre tiltak for økt konkurranse

Norsk næringsliv skal oppleve forvaltningen som ryddig og byråkratisk. Standardisering og teknisk interoperabilitet, spesielt innenfor kommunikasjon og datautveksling, er viktige virkemidler for å få økt elektronisk samhandling. Å fremme bruk av åpne standarder og felles offentlige infrastrukturkomponenter er et grunnleggende element en politikk for åpne

players shall be treated equally as far as conditions and prices are concerned. There will be prepared, in the form of regulations, a comprehensive pricing policy which promotes the objectives of increased wealth creation and development of new services through the effective reuse of public sector information, based on the principle of access without payment.

2.5.5 Ensure an open, competitive market for electronic communication

2.5.5.1 Competition within the telecommunications sector

Changes in terms of technology, the legal framework (liberalisation) and increased demand for digital services has resulted in the dismantling of traditional barriers between the IT sector, the media sector and the telecommunications sector, and their replacement by one integrated information and communications sector. This is often referred to as convergence. Various regulatory regimes confront each other, and there arise challenges in relation to competition and other issues, because the players may turn out to be vertically integrated within the combined market. This market is governed by the Act relating to Electronic Communications. The Act is an important tool for ensuring users throughout the country good, inexpensive and future-oriented electronic communication services. The Act includes sector-specific competition provisions designed to facilitate sustainable competition in the market. These provisions are jointly European ones. The Act refers to 18 pre-defined markets that are examined with a view to determining whether one or more providers hold a strong market position. Providers with a strong market position are thereafter made subject to measures intended to promote the development of competition. The Competition Act is general in scope, but within electronic communications it is primarily applied to circumstances that are not governed by the sector-specific legislation. However, the Act relating to Electronic Communications allows for a gradual transition to the general competition legislation.

2.5.5.2 Other measures for increased competition

The Norwegian business sector shall experience the public administration as well-organised and non-bureaucratic, which will represent a competitive advantage internationally. Standardisation and technical interoperability, especially within communications and data exchange, are important measures when it comes to expanding electronic commerce. The promotion of open standards and joint public

konkurransebaserte markeder for elektronisk kommunikasjon.

En stadig større del av informasjonsbehandlingen, kommunikasjonen og tjenestetilbudet i samfunnet skjer elektronisk, og da både som menneske/maskin og maskin/maskin kommunikasjon. Det blir stadig viktigere på en effektiv måte å dele data og kommunisere internt i offentlig sektor, gjerne mellom flere etater og virksomheter og på tvers av forvaltningsnivåene. Det samme ser vi mellom den offentlige og privat sektoren (innbyggere og næringsliv).

For å tilrettelegge for denne stadig mer komplekse elektroniske samhandlingen mellom individ, applikasjoner og IT-system vil man i løpet av 2007 arbeide med å etablere forvaltningsstandarder for offentlig sektor som er baserte på åpne standarder. Over tid er det ventet at systematisk bruk av åpne standarder skal føre til en bedre og mer effektiv data- og informasjonsutveksling i og med offentlig sektor, gi mer lik tilgang til offentlige tjenester uavhengig av hva slags teknologiplattform hver enkelt har, reduksjon av leverandørbindinger og bedre konkurranse, økt valgfrihet ved IT-kjøp, tilrettelegging for åpne systemarkitekturer og økt bruk av åpen kildekode.

Det er etablert et standardiseringsråd for IT i det offentlige. Forvaltningsstandardene vil bli publiserte i en særskilt referanse katalog.

Den økte elektroniske samhandlingen mellom innbyggere, næringslivet og offentlige virksomheter vil i åra framover kreve at det offentlige i større grad vurderer å etablere noen fellesløsninger slik at tjenestetilbudet virker samordnet overfor brukerne. Det vil bli tatt initiativ til at det blir vurdert å utvikle felles infrastrukturkomponenter som alternativ til at offentlige virksomheter utvikler hver sine løsninger. Eksempel på mulige felleskomponenter kan være felles trygghetsløsning (for elektronisk ID og signatur), skjematløsning og arkivløsning. Disse felleskomponentene skal ha hele eller deler av offentlig sektor som målgruppe. Komponentene må tilfredstille de behov og krav offentlige virksomheter har innenfor deres respektive virkeområde, og de bør i størst mulige grad bygge på åpne standarder.

infrastructure components is a basic element of a policy for open, competitive markets for electronic communications.

An ever-increasing share of information processing, communication and service provision in society takes place electronically, as both man-machine and machine-machine communication. It is becoming ever more important to share data and communicate internally within the public sector in an efficient manner, often between several government bodies and entities, and across administrative levels. We are observing the same trend in relation to the interaction between the public and the private sector (the population and the business sector).

In order to facilitate this ever more complex electronic interaction between individuals, applications and IT systems, the Ministry will during 2007 be working to establish management standards for the public sector that are based on open standards. Over time, it is expected that the systematic use of open standards will result in better and more efficient exchange of data and information both within the public sector and between the private and the public sector, more equal access to public services irrespective of what technology platform one is using, a reduction in supplier lock-ins, as well as improved competition, increased freedom of choice as far as IT procurement is concerned, facilitation for open systems architecture, and increased use of open source code.

The Ministry has established a Standardisation Council for Public Sector IT. The management standards will be published in a designated benchmark catalogue.

The expanding electronic interaction between the population, the business sector and government entities will in coming years make it necessary for the public sector to increasingly look into establishing certain joint solutions, thus making the services on offer appear more coordinated from the perspective of users. The Government will initiate an assessment of the scope for developing joint infrastructure components, as an alternative to various government entities each developing their own solutions. Examples of potential joint components may be joint security solutions (for electronic ID and signatures), electronic form solutions and archive solutions. These joint components shall have all or part of the public sector as their target group. The components shall meet the needs and requirements of government entities, within their respective spheres of action, and should to the maximum extent possible be based on open standards.

Post- og teletilsynet har utviklet en markedsbasert metode for administrasjon av frekvensressursene. Målet for frekvenstildelingene er å legge tilrette for innovasjon og utvikling av tjenester over hele landet. Post- og teletilsynet gjør dette ved å gi markedsaktørene frihet til å selv i stor grad kunne velge teknologi og omsette frekvensressursene i markedet.

2.5.6 Øke sikkerheten i nettverk og informasjon

Elektronisk ID og elektronisk signatur er nødvendige forutsetninger for økt bruk av elektroniske tjenester både internt i offentlig sektor og mellom bedrifter som ønsker å kommunisere sikkert på nett.

Høsten 2006 vil Fornyings- og administrasjonsdepartementet i samarbeid med sentrale etater og Kommunenes Sentralforbund legge fram et forslag til felles strategi for eID og eSignatur i offentlig sektor. Tiltak for å realisere strategien, inkludert ny felles sikkerhetsløsning som trolig vil bli eid og drevet av det offentlige, antas å være på plass i 2008.

Regjeringen har i Nasjonal strategi for informasjonssikkerhet (juni 2003) satt opp fire overordnede mål for informasjonssikkerhet i det norske samfunnet. Målene er:

1. Samfunnskritisk infrastruktur for elektronisk informasjonsutveksling skal være robust og sikker. Kritiske informasjonssystemer skal være sikret slik at skadevirkningene ved sikkerhetsbrudd ikke er større enn hva som kan defineres som akseptabel risiko.
2. Det skal bygges en sikkerhetskultur rundt bruk og utvikling av informasjonssystemer og elektronisk informasjonsutveksling i Norge. IT-sikkerhet skal være en sentral faktor ved forbrukernes og norske virksomheters bruk av IT.
3. Norge skal ha en allment tilgjengelig samfunnsinfrastruktur for elektronisk signatur, autentisering av kommunikasjonspartnere samt sikker overføring av sensitiv informasjon.
4. Regelverk som berører informasjonssikkerhet, skal håndheves og videreutvikles på en samordnet, og for brukere enkel og oversiktlig måte, slik at gjennomføringen av nødvendige

The Norwegian Post and Telecommunications Authority has developed a market-based method for the administration of the frequency resources. The objective of the frequency allocations is to facilitate innovation and the development of services throughout the country. The Norwegian Post and Telecommunications Authority achieves this by giving market players, to a large extent, the freedom to choose the technology for themselves, as well as to trade the frequency resources in the market.

2.5.6 Increase network and information security

Electronic ID and electronic signatures are prerequisites for the expanded use of electronic services, both internally within the public sector and between businesses wishing to communicate securely via the Internet.

In the autumn of 2006, the Ministry of Government Administration and Reform will, in cooperation with central government bodies and the Norwegian Association of Local and Regional Authorities, present a proposal for a joint strategy for eID and eSignature in the public sector. Measures to implement the strategy, incl. a new joint security solution, which is likely to be owned and operated by the public sector, are expected to be in place in 2008.

In its National Strategy for Information Security (June 2003), the Government has defined four general information security objectives for Norwegian society. These objectives are:

1. Infrastructure of critical importance to electronic information exchange in society shall be robust and secure. Information systems of critical importance shall be secured in such a way that any damage caused by security breaches will not exceed what may be defined as an acceptable risk.
2. A culture of security shall be created around the development and deployment of information systems and electronic information exchange in Norway. IT security shall be a key aspect of IT use on the part of Norwegian businesses and consumers.
3. Norway shall have a universally available social infrastructure for electronic signatures, the authentication of communication partners and the secure transmission of sensitive information.
4. Regulatory frameworks pertaining to information security shall be enforced and evolved in a coordinated manner, and made straightforward and easy for users to follow, in order that the implementation

tiltak skjer på en mest mulig effektiv og samtidig forsvarlig måte.

Nasjonalstrategi for informasjonssikkerhet vil gjelde ut 2006. Det er nedsatt en arbeidsgruppe som i løpet av våren 2007 vil legge fram forslag til en ny strategi.

of necessary measures may take place in the most effective and also sound manner possible.

The National Strategy for Information Security will remain in effect until the end of 2006. There has been appointed a working group that will be presenting a proposal for a new strategy in the spring of 2007.

2.6 Samferdsel

Lisboa-retningslinje 16

2.6.1 Satsingsområder for transport – transportkorridorer og TEN-T

Regjeringen ønsker å videreutvikle den nødvendige infrastruktur for transport, energi og IKT – med særlig vekt på tiltak som er inkludert i Transeuropeiske nettverk for transport (TEN-T), og med spesielle hensyn til bilaterale forbindelser og utvikling i perifere regioner. Den overordnede, lang-siktige transportplanleggingen i Norge skjer gjennom arbeidet med Nasjonal transportplan (NTP). Gjeldende plan dekker årene 2006-2015, med vekt på de første fire årene i planperioden. Det pågår arbeid med rullering av planen som skal dekke årene 2010-2019.

I NTP 2006-2015 er det lagt stor vekt på utbygging av transportkorridorer. Korridorene omfatter i hovedsak stamvegene og jernbanenettet. Det aller meste av disse forbindelsene inngår i TEN-T. I forslag til budsjettet for 2007 har regjeringen prioritert å bringe bevilgningene til samferdsel opp på et nivå som tilsvarer satsingen i NTP.

2.6.2 Landtransport

TEN-T omfatter i Norge i hovedsak europavegene og mesteparten av jernbanenettet og flyplassene. Det Nordiske triangel (hovedforbindelsene mellom de skandinaviske hovedstedene) står i en særstilling som det eneste prioriterte prosjektet i TEN-T som inkluderer Norge. I gjeldende NTP er det prioritert tiltak både på veg og bane som inngår i det Nordiske triangel. Av særlig interesse for Norge er forbindelsene fra Oslo til Stockholm og Göteborg, inklusive Oslofjordforbindelsen. Disse inngår i det Nordiske triangel.

Planrammer for tiårsperioden 2006-2015 (basert på transportetatens handlingsprogrammer etter Stortingets behandling av NTP-meldingen).

Mill. 2007 – kr inkludert privat finansiering):

- E6 Oslo – grensen 3263 mill. kr
- E18 Oslo – grensen 1004 mill. kr
- Jernbanen Oslo – Kornsjø 5855 mill. kr

2.6.3 Sjøtransport og korridorer

En betydelig del av EUs skipsfartspolitiske oppmerksomhet er rettet mot tiltak som skal realisere nærskipsfartens potensial. Norge er aktivt med

2.6 Transport and Communications

Lisbon guideline 16

2.6.1 Focal areas for transportation – transport corridors and TEN-T

The Government wishes to continue the development of the necessary infrastructure for transportation, energy and ICT – with a particular emphasis on measures included in the Trans-European Transport Networks (TEN-T), and with special weight attached to bilateral connections and the development of peripheral regions. General, long-term transportation planning in Norway is focused on the preparation of the National Transport Plan (NTP). The current Plan covers the years 2006-2015, with the emphasis being on the first four years of the planning period. Work is underway to extend the Plan on a revolving basis, to cover the years 2010-2019.

The NTP 2006-2015 attaches considerable weight to the development of transport corridors. The corridors mainly include the main roads and the railway network. The vast majority of these corridors are included in TEN-T. In its budget proposal for 2007, the Government has prioritised bringing the transportation appropriations up to a level corresponding to that outlined in the NTP.

2.6.2 Land transportation

In Norway, TEN-T primarily encompasses the European roads and most of the railway network and the airports. The Nordic Triangle (the main links between the Scandinavian capitals) assumes a special position as the only project prioritised under TEN-T that includes Norway. The current NTP gives priority to measures relating to both road and railway connections forming part of the Nordic Triangle. Of particular interest to Norway are the links from Oslo to Stockholm and Gothenburg, including the Oslofjord link. These form part of the Nordic Triangle.

Financial framework under the NTP for the ten-year period 2006-2015 (based on the action programmes of the transportation bodies following the Storting's deliberation of the NTP White Paper. Million 2007-NOK, including private funding):

- E6 Oslo – the border, 3,263 million NOK
- E18 Oslo – the border 1,004 million NOK
- The railway Oslo – Kornsjø 5,855 million NOK

2.6.3 Maritime transportation and corridors

A major part of the EU's shipping policy focus is placed on measures to realise the potential of Short Sea Shipping. Norway participates actively in this

i dette arbeidet. Fiskeri- og kystdepartementet deltar i faste møter med Europakommisjonen og myndigheter fra EU-land om spørsmål knyttet til nærsjøfart generelt og motorveier til sjøs spesielt. I tillegg støtter Fiskeri- og kystdepartementet Norsk senter for promotering av Nærsjøfart (Short Sea Shipping Promotion Centre Norway) som igjen er tilknyttet et Europeisk nettverk av slike sentra – ESN.

Nærskipsfarten ble i 2004 inkludert i TEN-T gjennom etablering av et konsept for «motorveier til sjøs» (MoS). TEN-T er innlemmet i EØS-avtalen, men avtalen omfatter ikke de finansielle sidene. EU har gjennom retningslinjer utpekt fire MoS, hvor to anses å være av særlig interesse fra et norsk synspunkt:

- Motorvei til sjøs i Østersjøen som strekker seg fra Østersjøen og ut i Nordsjøen
- Motorvei til sjøs - Vest Europa som strekker seg fra den Iberiske halvøy til Nordsjøen.

I forbindelse med de utpekte motorveiene til sjøs er det opprettet arbeidsgrupper hvor myndighetene fra de omkringliggende land er representert. Norge har deltatt i arbeidsgruppen for motorvei til sjøs i Østersjøen siden 2004, og denne gruppen har initiert flere prosjekter for å tilrettelegge for sjøtransport. En tilsvarende arbeidsgruppe for Nordsjøen ble også startet opp i oktober 2006.

I forbindelse med en utvidelse av EUs transportnettverk til naboland, er det foreslått at en motorvei til sjøs skal trekkes opp til Barentshavet. Dette støttes aktivt av norske myndigheter.

Norske myndigheter støtter også aktivt opp om etableringen av en transportkorridor øst-vest over Narvik (N.E.W). Konseptet er å skape en internasjonal, intermodal transportkorridor mellom Sentral-Asia og Nord-Amerika over Nordkalotten. Narvik havn og Ofot-banen spiller en viktig rolle i dette konseptet. En slik korridor har fortrinn både distansmessig og ved at den kan være et supplement til alternative transportveier med økende pressproblemer. N.E.W. kan også bidra til næringsutvikling i Narvik og nordområdene både som en direkte konsekvens av logistikkvirksomhet og indirekte gjennom billige og effektive transporttjenester.

effort. The Ministry of Fisheries and Coastal Affairs participates in regular meetings with the EU Commission and authorities from EU countries concerning issues relating to Short Sea Shipping in general, and Motorways of the Sea in particular. In addition, the Ministry of Fisheries and Coastal Affairs supports the Short Sea Shipping Promotion Centre Norway, which is again associated with a European network of such centres – ESN.

In 2004, Short Sea Shipping was included in TEN-T through the introduction of the concept of «Motorways of the Sea» (MoS). TEN-T is included in the EEA Agreement, but the Agreement does not include the financial aspects thereof. Through guidelines, the EU has identified four MoS, of which two are deemed to be of particular interest from a Norwegian perspective:

- Motorway of the Baltic Sea, stretching from the Baltic Sea to the North Sea
- Motorway of the Sea of Western Europe, stretching from the Iberian peninsula to the North Sea.

In connection with the identified Motorways of the Sea, there have been created working groups where the authorities from the adjacent countries are represented. Norway has participated in the working group for the Motorway of the Baltic Sea since 2004, and this group has initiated several projects to facilitate maritime transportation. A corresponding working group for the North Sea was established in October 2006.

In connection with an expansion of the EU's transportation network to neighbouring countries, it has been proposed that a Motorway of the Sea should be created up to the Barents Sea. This is being actively supported by the Norwegian authorities.

The Norwegian authorities also actively support the establishment of an east-west transport corridor via Narvik (N.E.W.). The concept is to create an international, inter-modal transport corridor between Central Asia and North America across the North Calotte. The Narvik harbour and the Ofotbanen railway are playing an important role in this concept. Such a corridor offers benefits both in terms of distance, and inasmuch as it can be a supplement to alternative transport corridors in case of capacity restrictions. N.E.W. can also contribute to industrial development in Narvik and the High North, both as a direct consequence of logistics activities and indirectly through inexpensive and efficient transportation services.

2.6.4 Offentlig-Privat Samarbeid (OPS)

Det er gjennom behandlingen av st.meld. nr. 46 (1999-2000) *Nasjonal transportplan 2002-2011* lagt opp til at det skal gjennomføres tre prøveprosjekt for OPS (Offentlig Privat Samarbeid). Regjeringen vil gjennomføre forsøkene og legger opp til at det på bakgrunn av prøveprosjektene skal foretas en evaluering av OPS.

OPS-modellen innebærer at et selskap får ansvaret for finansiering og utbygging, samt drift og vedlikehold av vegen i en avtalt og tidsavgrenset periode. I motsetning til ordinære bompengeprojekter er hovedbegrunnelsen for å velge OPS ikke alternativ finansiering, men muligheten for å hente ut gevinster i form av en mer effektiv utbygging og framtidig drift og vedlikehold av anlegget. I prosjektene er det lagt opp til at OPS-selskapet får en årlig godtgjøring fra det tidspunktet vegen er åpnet for trafikk.

Det er i st.meld. nr. 24 (2003-2004) *Nasjonal transportplan 2006-2015* en omtale av erfaringene med OPS så langt. Samferdselsdepartementet framholder i meldingen at de tre prøveprosjektene vil kunne gi et godt grunnlag for å trekke konklusjoner om videreføring av bruk av modellen også på andre prosjekt. Som vist til i st.meld. nr. 24 (2003-2004) kan fordeler ved bruk av OPS bl.a. være mer optimaliserte driftskostnader, stordriftsfordeler, tidligere gjennomføring av prosjektene og risikooverføring. Dette må veies opp mot bl.a. høyere finanskostnader, økte framtidige budsjettbindinger og mer kompliserte kontrakter.

Departementet arbeid en samlet evaluering av OPS-bruken i vegsektoren i Norge. Som påpekt er de to første prøveprosjektene kommet over i driftsfasen, og det er inngått kontrakt og anleggsarbeidene er startet på det siste prøveprosjektet.

I august 2005 utarbeidet en interdepartemental arbeidsgruppe en veileder i brukervalg og konkurranseutsetting. Et sentralt tema i veilederen er bruk av OPS i stat og kommune. Veilederen fokuserer særlig på fordeler og ulemper ved bruk av OPS, og forholdet mellom OPS og regelverket om offentlige anskaffelser. I tillegg presenteres erfaringer med OPS-prosjekter både nasjonalt og internasjonalt. Formålet med arbeidet er å bidra til å økt brukt av OPS der det er hensiktsmessig, og sørge for at prosjektene gjennomføres på en best mulig måte.

2.6.4 Public Private Partnership (PPP)

Through the deliberation of White Paper No. 46 (1999-2000), *National Transport Plan 2002-2011*, there was planned the implementation of three pilot projects for PPP (Public Private Partnership). The Government will complete these pilot projects, and intends to undertake an evaluation of PPP based on the pilot projects.

The PPP model entails a company being given the responsibility for the financing and construction, as well as the operation and maintenance, of the road for an agreed and fixed period of time. Unlike regular toll road projects, the main reason for choosing PPP is not alternative financing, but the opportunity to realise gains in the form of more efficient construction, as well as future operation and maintenance, of the road. The projects are based on the PPP companies receiving an annual consideration as from the date on which the road is opened to traffic.

The White Paper No. 24 (2003-2004), *National Transport Plan 2006-2015* (NTP), includes a discussion of the experience with PPP this far. In the report, the Ministry of Transport and Communications points out that the three pilot projects can provide a good basis for drawing conclusions concerning the continuation of the model for other projects as well. As pointed out in the NTP, advantages from using PPP can be better optimised operating costs, economies of scale, swifter completion of the projects, and the transfer of risk. This needs to be contrasted with higher financial costs, higher budget commitments and more complex contracts.

The Ministry will perform an overall evaluation of the use of PPP within the road sector in Norway. As pointed out, the first two projects have entered their operational phases, whilst a contract has been formed and construction work commenced in respect of the final pilot project.

In August 2005, an interministerial working group prepared a primer in user choice and exposure to competition. A key theme in the primer is the use of PPP at the levels of central and local government. In particular, the primer focuses on advantages and disadvantages associated with the use of PPP, and the relationship between PPP and the regulatory framework pertaining to public sector procurement. In addition, it presents experience from PPP projects, both nationally and internationally. The purpose of this effort is to contribute to increased use of PPP where appropriate, and to ensure that the projects are implemented in the best possible manner.

2.7 Forenkling og effektivisering i offentlig sektor

Lisboa-retningslinje 14

2.7.1 Forenkling

Arbeidet med forenkling og tilrettelegging for næringslivet er viktig både for å skape et mer attraktivt miljø for verdiskaping og for å styrke privat initiativ gjennom bedre lovverk. For å nå disse målsettingene må det legges opp til at den enkelte bedrift bruker mest mulig tid på entrepenørskap, innovasjon og produksjon, og minst mulig tid på administrasjon. Regjeringen ønsker derfor å legge til rette for et ukomplisert, lite kostnadskrevende regelverk, og for gode offentlige tjenester.

Både nasjonalt og internasjonalt er det økt fokus på forenkling og tilrettelegging av regelverk og offentlige tjenester som et middel til å øke næringslivets konkurransevne. For at næringslivet skal få enklere regler og bedre offentlige tjenester å forholde seg til er det behov for systematisk og kontinuerlig arbeid.

Regjeringen arbeider langs tre hovedlinjer for å forenkle og legge til rette for størst mulig verdiskaping i næringslivet:

- videreutvikle Altinn til å bli næringslivets viktigste verktøy for enkel og effektiv dialog med offentlig forvaltning
- videreutvikle kompetansesenteret Orakel slik at det i ennå større grad kan bidra til at beslutningsgrunnlag skal inneholde gode utredninger av konsekvensene for næringslivet.
- gjennomføre treffsikre forenklingstiltak på grunnlag av en kartlegging av de administrative kostnadene næringslivet har ved å etterleve regelverk.

Forenkling er ikke en enkel oppgave. Det er nødvendig med større forståelse og økt samarbeid mellom politikere, forvaltning, næringsorganisasjoner og bedrifter. Derfor er da også brukermedvirkning et av fokusområdene til regjeringen.

For å redusere bedriftenes administrative kostnader har regjeringen i august i år satt i gang et stort prosjekt for å kartlegge bedriftenes kostnader ved å etterleve det norske næringsregelverket.

2.7 Public sector reforms

Lisbon guideline 14

2.7.1 Streamlining

The effort to promote streamlining and facilitation for the business sector is important, both to establish an atmosphere that is more conducive to wealth creation and to strengthen private sector initiatives through improved legislation. In order to realise these objectives, it is necessary to enable each individual business to dedicate the maximum time possible to entrepreneurship, innovation and production, and the minimum time possible to administration. The Government therefore wishes to facilitate an uncomplicated, cost-effective regulatory framework, and good public services.

There is an increased focus, both nationally and internationally, on streamlining and facilitation of regulatory frameworks and public services as a means of improving the competitiveness of the business sector. A systematic and continuous effort is required to present the business sector with simpler rules and better public services.

The Government is pursuing three main approaches in its effort to promote streamlining and facilitate the maximum possible wealth creation on the part of the business sector:

- further development of Altinn, to make it the business sector's most important tool for a simple and efficient dialogue with the public administration
- further development of the Orakel competency centre, in order that it may make even more of a contribution towards ensuring that decisions are made on the basis of good assessments of their impact on the business sector.
- Implementation of well-targeted streamlining measures based on surveying the administrative costs incurred by the business sector in complying with regulatory frameworks.

Streamlining is not a simple task. There is a need for better understanding and increased cooperation between politicians, the public administration, industry associations and businesses. This is why user participation is one of the focal areas of the Government.

In order to reduce the administrative costs of businesses, the Government has in August this year initiated a large project to survey the costs to businesses of complying with the Norwegian regulatory framework pertaining to the business sector.

Fram til september 2007 vil to konsulentmiljøer ved bruk av den såkalte standardkostnadsmodellen intervju bedrifter og kartlegge bedriftenes tidsbruk og kostnader ved å oppfylle ulike informasjonskrav i regelverket. På den måten kan vi komme fram til hvilke prosesser i bedriftene som er særlig kostnadskreven, og hvor det er særlig potensial for forenklinger. Regjeringen vil følge opp kartleggingen ved å utvikle en tverrdepartemental forenklingsplan, med tiltak som hovedsakelig skal være iverksatt innen prosjektet avsluttes andre kvartal 2009. Målsettingen er at regjeringen skal få til betydelige reduksjoner i bedriftenes kostnader ved etterlevelse av regelverk.

For å forbedre eksisterende og nytt lovverk vil oppfølgingen av kartleggingsrapportene være sentral, i tillegg til det pågående arbeidet med videreutviklingen av etjenester/Altinn og fortsatt satsing på Kompetansesenteret Orakel.

Aktuelle tiltak for å forenkle informasjonskrav i regelverket kan være å fjerne, endre eller samordne informasjonskrav, å redusere hyppigheten av hvor ofte data skal produseres og innrapporteres, eller å ta bort unødvendig regulering. Videreutviklingen av Altinn¹¹ og bedre elektroniske tjenester vil være et viktig verktøy i dette arbeidet.

Kompetansesenteret Orakel vil fortsatt være sentralt i arbeidet med konsekvensvurderinger av nytt regelverk, men vil heretter i tillegg kunne bruke resultatene fra kartleggingen i sitt arbeid med beregning av næringsøkonomiske konsekvenser for norske bedrifter.

Regjeringen ser dessuten kartleggingsprosjektet som et middel til å øke brukernes medvirkning i arbeidet med tilrettelegging og forenkling overfor næringslivet. Sentralt ved bruken av standardkostnadsmodellen er nettopp at det er gjennom intervjuer med bedriftene at vi skal finne fram til hva de ulike administrative byrdene koster, og hvor bedriftene får mulighet til å komme med innspill til konkrete forenklingstiltak.

Et verktøy for å øke bedriftenes bevissthet og utvikling av sosialt ansvar er regjeringens arbeid med å utvikle tiltak ved bedriftsnedlegging. Regjeringen vil spesielt vurdere om virkemidlene rettet mot nedleggings situasjoner kan videreutvikles og forbedres, og ser på muligheten for nye tiltak. I nedleggings situasjoner vurderer regjeringen å etablere en møteplass

---

11 Se kap. 5.4 for mer informasjon om Altinn.

Until September 2007, two groups of consultants will, by using the so-called Standard Cost Model, be interviewing businesses and surveying the time spent and costs incurred by businesses in complying with various information requirements under the regulatory framework. We can thereby determine which processes on the part of businesses are particularly costly, and where there is a special potential for streamlining. The Government will be following up on this surveying effort by preparing an interministerial streamlining plan, with measures that shall, in the main, be initiated prior to the closure of the project in the second quarter of 2009. The objective is for the Government to achieve significant reductions in the costs incurred by businesses in complying with regulatory frameworks.

In order to improve existing and new legislation, follow-up of the survey reports will be of key importance, in addition to the ongoing effort to improve e-services/Altinn and a continued focus on the Orakel competency centre.

Relevant measures for purposes of simplifying informational requirements in the regulatory framework may be to remove, amend or coordinate informational requirements, to reduce the frequency with which data need to be generated and reported, or to abolish unnecessary regulation. Further development of Altinn¹¹ and improved electronic services will be important tools in this effort.

The Orakel competency centre will continue to be of key importance to the effort on impact assessments of new regulatory frameworks, but in addition it will hereafter be able to utilise the findings from the surveys in its effort to calculate the financial implications for Norwegian businesses.

Moreover, the Government views the survey project as a means of increasing user participation in the effort to promote facilitation and streamlining for the business sector. A key feature of the application of the Standard Cost Model is that costs of various administrative burdens are determined by interviews with the businesses themselves, and that businesses are given the opportunity to make suggestions for specific streamlining measures.

One way of enhancing business consciousness and developing social responsibility is reflected in the Government's effort to develop measures applicable to business closures. In particular, the Government will consider whether the policy measures aimed at closure situations may be developed further and improved, and look at the potential for new measures.

---

11 See chapter 5.4 for more information on Altinn.

der myndigheter, bedriftseiere og arbeidstakere skal kunne møtes og bidra til ”å snu alle steiner” for å få fram om det er mulig å fortsette driften eller legge grunnlag for ny virksomhet. Regjeringen tar sikte på å sende forslag om tiltak ved bedriftsnedlegging på høring i høst. Lovforslag kan fremmes for Stortinget våren 2007.

2.7.2 Fornyning av offentlig sektor

Regjeringen vil utvikle velferdssamfunnet videre innenfor forsvarlige økonomiske og miljømessige rammer. Fortsatt satsing på fellesskapsløsningene og bidrag til å redusere forskjellene i samfunnet, er viktige politikkområder. For å få dette til, er det avgjørende at offentlig sektor fungerer godt. En god offentlig sektor er en konkurransefordel for næringslivet, og gir trygghet og muligheter til alle uavhengig av bakgrunn. En velutviklet offentlig sektor er en forutsetning – ingen hindring – for et moderne velferdssamfunn.

Regjeringen mener at viktige samfunnsoppgaver bør håndteres i fellesskap av det offentlige. Det gir oss et særlig ansvar for at det offentlige tilbudet er tilpasset innbyggerne og næringslivets behov, og at det skapes gode resultater av de ressursene vi setter inn. Hvis ikke, vil vi ikke ha råd til å tilby den kvaliteten vi ønsker, eller skattebyrden vil bli for stor for det konkurranseutsatte næringslivet.

Kan vi løse oppgavene i offentlig forvaltning og tjenesteproduksjon én pst. mer effektivt hvert år uten å svekke kvaliteten, vil vi etter fire år ha om lag 15 milliarder kroner ekstra handlingsrom årlig til prioriterte formål. For å nå de ambisiøse målene våre innenfor rammene av handlingsregelen og hensynet til ”eldrebølgen”, må vi derfor blant annet gjennom omstilling finne effektive løsninger som gjør at vi kan opprettholde, videreutvikle og bedre tilbudene.

I fornyingsarbeidet vil regjeringen legge særlig vekt på:

- *Brukerretting*: organisere det offentlige tilbudet slik at det møter folks behov, og gjøre det enkelt for innbyggere og næringsliv å være i kontakt med det offentlige
- *Åpenhet*: arbeide aktivt for å gi folk flest bedre kunnskap om og innsikt i offentlige aktiviteter, ressursbruk, kvalitet og resultater

For closure situations, the Government is considering the creation of a forum where the authorities, business proprietors and employees can meet and contribute to ”leaving no stone unturned”, to establish whether there is any scope for continued operations or paving the way for a new business. The Government aims to circulate its proposal for business closure measures for consultation this autumn. A draft bill may be submitted to the Storting in the spring of 2007.

2.7.2 Renewal of the public sector

The Government will continue the development of the welfare state, with due regard for economic and environmental realities. A continued focus on communal solutions and contributions towards reducing differences in society, are important policy areas. In order to achieve this, it is of decisive importance to have a well-functioning public sector. A good public sector represents a competitive advantage on the part of the business sector, and offers security and opportunities for all, irrespective of their background. A well-functioning public sector is a prerequisite for – not an impediment to – a modern welfare state.

The Government believes that important social functions should be handled on a communal basis by the public sector. This makes it particularly important for us to ensure that public sector services are tailored to the needs of the population as well as those of the business sector, and that good outcomes are generated from the resources we deploy. If not, we will be unable to afford the quality we want, or the tax burden on businesses exposed to competition will be excessive.

If we are able to resolve the tasks facing public sector administration and service provision one percent more efficiently each year, without impairing quality, we will after four years have about NOK 15 billion extra available annually for prioritised causes. In order to realise our ambitious objectives within the limits implied by the fiscal rule, and in the context of an aging population, we must therefore find, through restructuring, efficient solutions which enable us to maintain, develop and improve services.

In its renewal effort, the Government will attach particular weight to:

- *User orientation*: organise public sector services such as to meet people’s needs, and make it simple for the population, as well as the business sector, to communicate with the public sector
- *Openness*: make an active effort to give people in general a better knowledge and understanding of public sector activities, resource use, quality and outcomes

- *Effektivisering*: løse fellesskapsoppgaver mer effektivt for å frigjøre ressurser til prioriterte oppgaver
- *Kvalitet*: sikre at det offentlige tilbudet har høy kvalitet, og at dette kan måles og følges opp systematisk
- *Medvirkning*: legge opp til bred og konstruktiv medvirkning fra brukerne, tilsette og deres organisasjoner

Regjeringen tar sikte på i 2007 å legge fram en offensiv og helhetlig plan for den videre fornyingen i det offentlige.

- *Efficiency enhancement*: serve communal functions more efficiently, in order to free up resources for prioritised tasks
- *Quality*: ensure that public sector services are of a high quality, and that this can be measured and followed up systematically
- *Participation*: pave the way for broad-based and constructive participation from users, employees and their organisations

In 2007, the Government aims to present a proactive and comprehensive plan for the further renewal of the public sector.

2.8 Fremme bærekraftig utvikling og miljø

Lisboa-retningslinje 11

2.8.1 Prioritere mer effektiv energibruk og utvikling av rene energikilder

Energiproduksjon og -forbruk i Norge er i stor grad basert på lite miljøbelastende energikilder.

Vannkraft står for ca. 99 pst. av totalt el-forbruk og for om lag halvparten av det samlede energiforbruket. For å møte forventet økt etterspørsel er det imidlertid behov for å utnytte eksisterende energikilder bedre og for å utvikle nye energikilder.

Regjeringen satser både på utvikling av effektiv og miljøvennlig energiteknologi, blant annet i form av forskning på nye fornybare energikilder og på miljøvennlig og effektiv bruk av energi.

Enova SF ble etablert i 2001 for å bidra til å styrke arbeidet med en miljøvennlig omlegging av energibruk og energiproduksjon i Norge. Enovas virksomhet finansieres gjennom et påslag på nettariifen og over statsbudsjettet. Regjeringen vedtok i juni i år et samlet mål på 30 TWh økt fornybar energiproduksjon og energieffektivisering fra 2001 til 2016. Det skal opprettes et Grunnfond for energieffektivisering og fornybar energi. Det vil bli et innskudd på 10 milliarder kr. i fondet fra 1. januar 2007, og ytterligere 10 milliarder kr fra 1. januar 2009.

Avkastningen fra dette Grunnfondet vil inngå i Energifondet som Enova i dag forvalter. Enova skal også arbeide for å gjøre det lettere å velge enkle, energieffektive og miljøriktige løsninger.

Enova skal fra og med 2008 forvalte en ny støtteordning for fornybar elektrisitet, en såkalt innmatningsordning med klare likhetstrekk til ordninger med feed-in tariffen som er i bruk i flere EU-land.

Kriteriene for ordningen er slik: Vindkraftprodusenter får 8 øre per kWh produsert elektrisitet. Umodne teknologier og elektrisitetsproduksjon basert på bioenergi vil få 10 øre per kWh. Vannkraft vil få 4 øre per kWh for produksjon som representerer de første 3 MW av den installerte effekten i anleggene. Støtten vil bli utbetalt i 15 år. Også opprustning av vannkraftverk vil få slik støtte.

Gassnova ble etablert 1. januar 2005 som statens senter for miljøvennlig gassteknologi. Senteret har

2.8. Promoting sustainable development and the environment

Lisbon guideline 11

2.8.1 Prioritise more effective energy use, and the development of clean energy sources

Energy production and use in Norway is largely based on energy sources with little negative environmental impact. Hydroelectric power accounts for approximately 99 percent of the overall electricity consumption, and about half of overall energy consumption. However, in order to meet expected demand increases, it is necessary to improve the utilisation of existing energy sources and to develop new energy sources.

The Government is focusing both on the development of efficient and environmentally friendly energy technology, in the form of research on new renewable energy sources, and on environmentally friendly and efficient energy use.

Enova SF was established in 2001 to contribute towards the effort to achieve an environmentally friendly changeover in energy use and energy production in Norway. The activities of Enova are funded through a levy on the electricity distribution tariff and through the fiscal budget. In June this year, the Government defined a 30 TWh increase in renewable energy production and energy efficiency enhancement from 2001 to 2016 as an overall goal. There will be created a Core Fund for energy efficiency enhancement and renewable energy. 10 billion NOK will be contributed to the Fund as from 1 January 2007, and a further 10 billion NOK as from 1 January 2009. The return on this Core Fund will be channelled to the Energy Fund currently managed by Enova. Enova shall also work to make it easier to choose simple, energy efficient and environmentally sound solutions.

Enova will, beginning in 2008, manage a new support scheme for renewable energy. The scheme is a system of feed-in-tariffs comparable to what is already implemented in several EU-countries. The criteria are as follows: wind-energy producers get 8 øre per kWh electricity. New technology and bio-energy based electricity production get 10 øre per kWh. Waterpower gets 4 øre per kWh for production less than 3 MW. Support will be paid for 15 years. Also technical upgrading of waterpower facilities will obtain support.

Gassnova was established on 1 January 2005 as the government centre for environmentally friendly gas

som formål å fremme utvikling av framtidsrettet, miljøvennlig og kostnadseffektiv gass teknologi. Gassnovas viktigste finansieringskilde vil være avkastningen fra gass teknologifondet som ble etablert i 2004. Samtidig med etableringen av Gassnova ble det etablert et nytt nasjonalt gass teknologiprogram, Climit. I tillegg til midlene fra Gassnova inngår også midler fra Norges forskningsråd her.

Norge deltar også aktivt i internasjonalt samarbeid, blant annet med EU, for å utvikle effektive teknologier for CO₂-håndtering.

2.8.2 Prioritere utvikling og bruk av miljøvennlig teknologi

Utvikling og innovasjon av miljøteknologi vil være svært viktig for å få til en frakobling mellom økonomisk vekst og miljøbelastning. Utvikling av mer miljøeffektiv teknologi vil gi gevinster for miljøet og kan føre til økonomisk vekst og sysselsetting i Norge. Regjeringen ønsker et løft på dette området: Gjennom en strategisk satsning vil Regjeringen gjøre norsk industri ledende innenfor miljøforbedringer. Det vil gi vårt næringsliv et forsprang og nye salgsprodukter når nye internasjonale krav til BAT (best tilgjengelige teknologi) økes og når markedet for miljøvennlig energi og produkter vokser. Norge skal være verdensledende på teknologi for olje- og gassvirksomheten, og i forhold til energifeltet generelt ønsker regjeringen at Norge skal bidra til større grad av samarbeid om utvikling av miljøvennlig teknologi. I tillegg skal Enova i samarbeid med Innovasjon Norge og Norges Forskningsråd utvikle en satsning på introduksjon av miljøvennlig teknologi med det formål å redusere utslippene av klimagasser.

På flere felt ligger Norge allerede langt fremme når det gjelder utvikling av ny, miljøvennlig teknologi. Eksempler på dette er utvikling av energieffektive bygg, miljøvennlig skipsteknologi, solenergi, avfalls- og returløsninger og mange nyvinninger innen olje- og gassvirksomheten.

Miljøvennlig teknologi blir fremmet gjennom de generelle miljøvernpolitiske virkemidlene og gjennom forskning og utvikling. I tillegg ble det i 2005 opprettet et eget miljøteknologiprojekt hos SFT som skal bidra til utvikling, økt bruk og eksport

technology. The purpose of the centre is to promote the development of future-oriented, environmentally friendly and cost-effective gas technology. Gassnova's most important source of funding will be the return on the Gas Technology Fund, which was created in 2004. Concurrently with the establishment of Gassnova, there was introduced a new national gas technology programme, Climit. In addition to the funds from Gassnova, funds from the Research Council of Norway are also allocated thereto.

Norway also participates actively in international cooperation, with the EU, on the development of efficient CO₂ handling technologies.

2.8.2 Giving priority to the development and use of environmentally friendly technology

The development and innovation of environmental technology is highly important to ensure sustainable economic growth. The development of more environmentally efficient technology will be beneficial to the environment, and may result in economic growth and increased employment in Norway. The Government would like to see a concerted effort within this area: The Government wants, through a strategic commitment, to make Norwegian manufacturing industry leading within environmental improvements. This will offer the Norwegian business sector a head start, and new products to sell when new international requirements for the best available technology are tightened, and when the market for environmentally friendly energy and products grows. Norway shall be a world leader within technology for the oil and gas industry, and the Government wants Norway to contribute to a higher degree of cooperation on the development of environmentally friendly technology within the field of energy in general. In addition, Enova shall develop, in cooperation with Innovation Norway and the Research Council of Norway, an initiative for the introduction of environmentally friendly technology for the purpose of reducing emissions of greenhouse gases.

Within several areas, Norway is already at the forefront when it comes to the development of new environmentally friendly technology. Relevant examples hereof are the development of energy-efficient buildings, environmentally friendly ship technology, solar energy, waste and recycling solutions, as well as numerous innovations within the oil and gas industry.

Environmentally friendly technology is being promoted through the general environmental policy measures and through research and development. Besides, in 2005 the Norwegian Pollution Control Authority (SFT) initiated a designated environmental

av miljøvennlig teknologi. Miljøteknologi er også et sentralt element i Regjeringens arbeid med NA 21.

Det er etablert et nettsted for miljøteknologi i Norge, www.miljoteknologi.no. Som statens kompetanseorgan for miljøteknologi har Statens forurensningstilsyn etablert samarbeid med aktører innen skipsfarts-, samferdsels- og byggsektorene med sikte på å fremme utvikling og bruk av miljøteknologi.

Oppfølging av EUs handlingsplan for miljøteknologi (ETAP) er en del av Regjeringens miljøteknologi-arbeid. Samarbeidet med EU vil bli videreført, og det legges opp til bred kontakt med samarbeidspartnere i EU og andre land. Dette er et langsiktig arbeid som også avhenger av nært samarbeid med og oppfølging fra aktører innenfor næringsliv og forskning.

Som en del av arbeidet under ETAP ble landene i fjor bedt om å utarbeide såkalte veikart for miljøteknologi. Disse omfatter både status for relevante tiltak nasjonalt og identifiserer videre satsingsområder. Norge har ikke vært forpliktet til å utarbeide et slikt veikart, men har likevel valgt å gjøre det. Norges veikart ble oversendt til EU i juni i år, og er lagt ut på ETAPs hjemmesider. Kommisjonen har lagt opp til at disse planene skal sees i sammenheng med rapporteringen knyttet til Lisboa-strategien.

2.8.3 Prioritere internalisering av eksterne kostnader ved forurensning

2.8.3.1 Forurenser betaler

”Forurenser betaler” er et viktig prinsipp i miljøvern-politikken. Prinsippet kan utformes på flere måter, både i form av økonomiske/markedsbaserte virkemidler og i form av lov- og regelverk som direkte pålegger aktører å innføre ulike typer utslippsreduerende tiltak. Ideen er at forurenser skal stilles overfor en kostnad som medfører at han selv har interesse av å innføre tiltak som fjerner eller reduserer forurensningen.

Miljøavgifter skal bidra til en riktigere prising av miljøskadelige aktiviteter og på den måten motivere enkeltpersoner og bedrifter til mer miljøvennlig atferd. En rekke utredninger i løpet av 1990-årene

technology project intended to contribute to the development, increased use and export of environmentally friendly technology. Moreover, environmental technology is a key element of the Government’s National Agenda 21 effort.

There has been established a website for environmental technology in Norway, www.miljoteknologi.no. As the government competency centre for environmental technology, the Norwegian Pollution Control Authority has forged cooperation with players in the sectors of shipping, transportation and construction, with a view to promoting the development and use of environmental technology.

Follow-up of the EU’s Environmental Technologies Action Plan (ETAP) forms part of the Government’s environmental technology effort. The cooperation with the EU will be continued, and one is planning extensive contact with cooperation partners in the EU and other countries. This is a long-term effort which also depends on close cooperation with, and follow-up from, players within trade, industry and research.

As part of the ETAP effort, countries were last year asked to prepare so-called environmental technology roadmaps. These both outline the national status for relevant measures and identify areas of future commitment. Norway has not been under any obligation to prepare such a roadmap, but has nevertheless chosen to do so. Norway’s roadmap was submitted to the EU in June this year, and is posted on ETAP’s website. The Commission has emphasised that these plans shall be studied in the context of reporting in relation to the Lisbon Strategy.

2.8.3 Prioritise the internalisation of external pollution costs

2.8.3.1 Polluter pays

”Polluter pays” is an important principle in environmental policy. This principle may be implemented in several ways, both in the form of economic/market-based policy measures and in the form of legislation and regulatory frameworks which directly order players to introduce various measures to reduce discharges. The idea is for the polluter to be facing the real cost associated with its activities, i.e. a cost that also reflects any damage to the environment. This implies that the polluter will itself benefit from introducing measures which eliminate or reduce the pollution.

Environmental taxes shall contribute to a more correct pricing of environmentally harmful activities. Individuals and businesses will thereby be induced to behave in a more environmentally friendly manner,

konkluderte med at økonomiske virkemidler slik som for eksempel miljøavgifter ofte kan være et effektivt virkemiddel for å løse miljøproblemer, ved at de vil stimulere til miljøforbedringer til lavest mulige kostnader for samfunnet.

Norge har på denne bakgrunn innført en rekke miljøavgifter for å begrense forurensningsproblemer. På forurensende utslipp til luft er det ilagt avgift både på svovel og på klimagassene CO₂, metan, HFK og PFK. Videre finnes det avgifter som bidrar til en miljøforsvarlig behandling av emballasje og annet avfall. De siste årene er det også innført avgifter på enkelte helse- og miljøfarlige kjemikalier. Avgiftene på drivstoff har dessuten som funksjon å prise vegtrafikkens samfunnsøkonomiske kostnader. For å motivere til kjøp av kjøretøy med lavere CO₂-utslipp, foreslo regjeringen i Nasjonalbudsjettet 2007 å erstatte slagvolum med CO₂-utslipp ved beregning av engangsavgiften på bil.

På flere områder har miljøavgiftene bidradd til miljøforbedringer. Tilleggsavgiften på blyholdig bensin har bidradd til at slik bensin ble borte fra markedet i løpet av få år. Tilleggsavgiften på diesel med høyt svovelinnhold, som ble innført i 2000, har medført at denne dieseltypen nesten er gått ut av bruk. Svovelavgiften på oljeprodukter er en av årsakene til at oljeprodukter gjennomgående har fått lavere svovelinnhold.

Miljørelaterte avgifter i Norge tilsvarte i 2002 ca. 3 pst. av BNP. Tilsvarende tall for OECD-landene samlet (vektet gjennomsnitt) var i underkant av 2 pst.¹²

Regjeringen vil videreføre arbeidet med grønne skatter og avgifter og kontinuerlig vurdere innføring av nye, spesielt overfor helse- og miljøfarlige kjemikalier.

2.8.3.2 Forskning og overvåking

Det er behov for å styrke kunnskapsgrunnet for miljøvernpolitikken og den allminnelige miljøbevissthet i samfunnet.

and one ensures a more economically correct use of resources. A number of studies during the course of the 1990s concluded that economic policy measures, such as for example environmental taxes, can often represent an effective means of solving environmental problems, inasmuch as these will stimulate environmental improvements at the lowest possible cost to society.

Against this background, Norway has introduced a number of environmental taxes to curb pollution problems. As far as polluting emissions to air are concerned, there have been levied taxes on sulphur as well as on the greenhouse gases CO₂, methane, HFC and PFC. Furthermore, there are taxes that contribute to the environmentally sound treatment of packaging and other waste. In recent years there has also been introduced taxes on certain chemicals with detrimental health and environmental effects. In addition, the taxes on fuels serve to reflect. To motivate the use of vehicles with less emissions of CO₂, the government has in the Budget for 2007 suggested to introduce CO₂-emissions as the basis for the registration tax on cars.

Environmental taxes have contributed to environmental improvements in several areas. The supplementary tax on leaded petrol contributed to such petrol disappearing from the market within a few years. The supplementary tax on diesel with a high sulphur content, which was introduced in 2000, has resulted in this type of diesel having almost disappeared from use. The sulphur tax on oil products is one of the reasons why there has been a general reduction in the sulphur content of oil products.

In 2002, environmentally related taxes in Norway corresponded to approximately 3 percent of GDP. The corresponding figure for the OECD countries as a whole (weighted average) was just under 2 percent.¹²

The Government will continue its work on direct and indirect green taxes, and continuously consider the introduction of new ones, in particular as far as chemicals with detrimental health and environmental effects are concerned.

2.8.3.2 Research and monitoring

There is a need for strengthening the knowledge base underpinning environmental policy and general environmental awareness in society.

12 Kilde: OECD/ EEA

12 Source: OECD/EEA

Regjeringen vil:

- Styrke innsatsen innenfor miljøovervåking og -forskning
- Bidra til oppbygging av verdensomspennende nettverk for global utnytting av data, blant annet for overvåking og varsling av miljøkatastrofer gjennom et globalt jordobservasjonsnett (GEOSS)

Kunnskapsgrunnlaget må styrkes på alle miljøpolitiske områder for å sikre en langsiktig, helhetlig og effektiv politikk. Dette gjelder bl.a. det biologiske mangfoldets sammensetning og funksjon, konsekvenser av menneskelig aktivitet og utvikling av metoder for overvåking det biologiske mangfoldet. Kunnskapen om kortsiktige og langsiktige effekter på havmiljøet av utslipp av olje og kjemikalier fra petroleumsindustrien er et annet eksempel der kunnskapen er mangelfull. De økonomiske, sosiale og miljømessige konsekvensene av klimaendringer vet vi også fortsatt for lite om.

For bedre å kunne forstå miljøproblemenes komplekse natur er det behov for både naturvitenskapelig, samfunnsvitenskapelig og kulturhistorisk forskning. Forskningen må derfor ha en flerfaglig og tverrfaglig fokusering og innretning.

Mange av dagens miljøutfordringer er tverrsektorielle både med hensyn til opprinnelse, utbredelse og mulige løsninger. Sektoransvaret er derfor grunnleggende også for miljøforskningen. Dette innebærer at sektorene har ansvar både for langsiktig kompetanseoppbygging og for mer forvaltningsrettede forskningsaktiviteter på eget område.

Miljøovervåking skal dekke behov for data gjennom regelmessig og stabil datainnhenting. Overvåking settes i verk for å dokumentere endringer i miljøets tilstand og utvikling, i forhold til trusselfaktorer og naturlig variasjon. Kunnskapen som ligger til grunn for nye problemstillinger og dermed for overvåking og for tolkning av resultater, kommer som regel fra forskningen. På den annen side er forskningen avhengig av det kunnskapstilfanget som kommer fram gjennom overvåking.

2.8.3.3 Miljøbevisste offentlige innkjøp

Offentlig sektors (unntatt offentlig forretningsdrift) samlede innkjøp av varer og tjenester utgjorde i 2004 nærmere 256 mrd. kroner. Regjeringen vil redusere miljøbelastningene fra forbruk av varer og tjenester ved å ta større miljøhensyn ved offentlige anskaffelser.

The Government will:

- Strengthen efforts within environmental monitoring and research
- Contribute to the creation of world-wide networks for the global exploitation of data for the monitoring and warning of environmental disasters through a Global Earth Observation System of Systems (GEOSS)

The knowledge base needs to be strengthened within all environmental policy areas to ensure a long-term, comprehensive and effective policy. This applies to the composition and function of biodiversity, the consequences of human activity, and the development of methods for monitoring biodiversity. Knowledge about short-term and long-term effects on the ocean environment of discharges of oil and chemicals from the petroleum industry is another example of an area characterised by insufficient knowledge. Moreover, we still know too little about the economic, social and environmental consequences of climate changes.

In order to better understand the complex nature of environmental problems, there is a need for research within the natural sciences, the social sciences, as well as within cultural history. Such research must therefore have a multidisciplinary and interdisciplinary focus and orientation.

Many of the present environmental challenges are cross-sectorial, as far as their origins, extent and potential solutions are concerned. Consequently, sectorial responsibility is also of fundamental importance to environmental research. This implies that the sectors are responsible for both long-term competency building and for more management-oriented research activities within their own areas.

Environmental monitoring shall meet data needs through regular and stable data gathering. Monitoring is initiated to document changes to the status and development of the environment, in relation to various threats and natural variations. The knowledge on which new issues, and thereby monitoring and the interpretation of findings, are premised, normally originates from research. On the other hand, research depends on the knowledge accumulated through monitoring.

2.8.3.3 Environmentally conscious public procurement

The public sector (government-owned business operations excepted) procured goods and services worth a total of almost 256 billion NOK in 2004. The Government will reduce the environmental impact of the consumption of goods and services, by attaching more weight to environmental considerations as far as public procurement is concerned.

Regjeringen har satt i gang flere tiltak som skal fremme miljøhensyn ved innkjøp i offentlig sektor. Det ble opprettet i 2005 et treårig Panel for miljøbevisste offentlige anskaffelser, som skal identifisere hindre, formidle innspill fra brukerne av regelverket, og få oversikt over behovet for ytterligere praktiske og tekniske råd. Panelet skal bidra til økt kompetanse om miljøbevisste innkjøp i Norge, samt være en møteplass for utveksling av erfaringer og informasjon mellom sentrale aktører.

Regjeringen har etablert et nytt program for miljøbevisste innkjøp ved GRIP – stiftelsen for bærekraftig produksjon og forbruk. Her er formålet å gjøre det enklere å stille konkrete miljøkrav i praksis.

Regjeringen skal utarbeide en treårig handlingsplan for miljø- og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser på lik linje med det Europakommisjonen har oppfordret sine medlemsland å gjøre. Planen skal inneholde en statusbeskrivelse, Regjeringens overordnede visjon og mål for de kommende tre år. Det tas sikte på å presentere hovedkonklusjonene i handlingsplanen som en del av stortingsmeldingen om Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand som legges fram våren 2007.

2.8.4 Arbeide for å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010

Regjeringen har som mål å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010.

Det biologiske mangfold er truet på mange måter. Fysiske inngrep og endret arealbruk framstår som den viktigste årsak til tap av arter og livsformer. Risikoen for uønsket introduksjon av fremmede arter og dermed skader på økosystemene vil sannsynligvis også øke, blant annet som følge av klimændringer og økt transport. Det akselererende tapet av biologisk mangfold er en potensiell trussel mot både helse, velferd og verdiskaping. Arbeidet for å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010 berører både myndigheter, næringer, forskningsinstitusjoner, fagmiljøer og frivillige organisasjoner.

Regjeringen vil:

- Videreutvikle lovverket med utgangspunkt i utredningen fra Biomangfoldlovutvalget.
- Styrke kartleggingen og overvåkingen av biologisk mangfold
- Styrke forskning knyttet til biologisk mangfold

The Government has initiated several measures to promote environmental concerns in the context of public procurement. In 2005, there was established a three-year Panel for Environmentally Conscious Public Procurement, which shall identify impediments, convey feedback from regulatory framework users, and get an overview of the need for additional practical and technical advice. The Panel shall contribute to competency enhancement with respect to environmentally conscious procurement in Norway, and shall also be a meeting place for the exchange of experience and information between key players.

The Government has created a new programme for environmentally conscious procurement at GRIP – the Norwegian Foundation for Sustainable Consumption and Production. Its purpose is to make it easier to impose specific environmental requirements in practise.

The Government shall prepare a three-year action plan for environmental and social responsibility in public procurement, in line with what the EU Commission has encouraged its member states to do. The plan shall contain a description of the current status, the Government's general vision, and objectives for the coming three years. One aims to present the main conclusions of the action plan as part of the white paper on the Government's environmental policy and the environmental state of the realm, to be published in the spring of 2007.

2.8.4 The effort to halt the loss of biodiversity by 2010

The Government aims to halt the loss of biodiversity by 2010.

Biodiversity is threatened in many ways. Physical encroachment and changed land use appear to be the most important reasons for the loss of species and life forms. It is likely that the unwanted introduction of non-native species, and thereby damage to ecosystems, will also increase, as the result of climate changes and increased transportation. The accelerating loss of biodiversity is a potential threat to health, welfare and wealth creation. The effort to halt the loss of biodiversity by 2010 affects government authorities, industries, research institutions, professional circles and voluntary organisations.

The Government will:

- Enhance the legislation on the basis of the report from the Biodiversity Legislation Committee.
- Strengthen the surveying and monitoring of biodiversity
- Strengthen research relating to biodiversity

- Utarbeide handlingsplaner i perioden 2005-2010 for utvalgte truede/prioriterte naturtyper, artsgrupper og arter.
- Utarbeide forvaltningsplaner for de mest brukte nasjonalparkene og andre større verneområder.
- Utarbeide og iverksette en nasjonal plan for beskyttede marine områder.
- Utarbeide forslag til nasjonal handlingsplan for forvaltning av genetisk materiale og bevaring av genetisk variasjon.
- Utarbeide en tverrsektoriell nasjonal strategi for fremmede arter innen 2006.

Regjeringen har som mål at den årlige omdispenseringen av de mest verdifulle jordressursene skal halveres. Spesielt verdifulle kulturlandskap skal være dokumenterte og ha fått en særskilt forvaltning innen 2010. Regjeringen vil blant annet:

- Utarbeide veiledningsmaterieell for kjerneområdekartlegging
- Satse på utvikling av visuelle virkemidler sentralt og regionalt til bruk i dialog og samhandling på regionalt og lokalt nivå

2.8.4.1 Fortsette kampen mot klimaendring, implementere Kyoto-protokollen

Regjeringen har tatt initiativ til en mer offensiv klimapolitikk. Denne politikken vil gi resultater både i forhold til utslippsforpliktelsen under Kyotoprotokollen og i forhold til langsiktig, bærekraftig utvikling.

Regjeringen har åpnet for å ta EUs kvotedirektiv inn i EØS-avtalen, og arbeider nå med å videreutvikle det norske kvotesystemet for perioden 2008-2012 i henhold til dette. Kvotesystemet blir en viktig del av den nasjonale klimapolitikken for den første forpliktelsesperioden.

Arbeidet med å følge opp regjeringens mål for CO₂-håndtering er godt i gang.

Et arbeid med sektorvise klimahandlingsplaner og sektorvise mål er igangsatt. Gjennom arbeidet skal fornuftige utslippskutt som ikke blir gjennomført med dagens virkemiddelbruk identifiseres og gjennomføres. Det er lagt et stramt tidsløp for arbeidet fram mot våren 2007. Da skal planene legges fram for Stortinget.

Regjeringen vil sette i gang et introduksjonsprogram for bruk av biodrivstoff i tråd med EUs direktiv. I Regjeringens reviderte statsbudsjett våren 2006 ble det varslet fritak for CO₂-avgift for andel bioetanol

- Prepare action plans during the period 2005-2010 for selected threatened/prioritised habitats, groups of species, and species.
- Prepare management plans for the most frequently used national parks and other large protected areas.
- Prepare and implement a national plan for protected marine areas
- Prepare a proposal for a national action plan for the management of genetic materials and the preservation of genetic variety.
- Prepare a cross-sectorial national strategy for non-native species by 2006.

The objective of the Government is to halve the annual reallocation of the most valuable land resources. Particularly valuable man-made landscapes shall be documented and be placed under special management by 2010. The Government will:

- Prepare instruction materials for core area mapping
- Focus on the development of visual measures centrally and regionally, for use in dialogue and interaction at the regional and local level

2.8.4.1 Continue the battle against climate change; implement the Kyoto Protocol.

The Government has initiated a more pro-active climate policy. This policy will achieve results, both in relation to the emission commitment under the Kyoto Protocol and in relation to long-term, sustainable development.

The Government has indicated a willingness to include the EU Quota Directive in the EEA Agreement, and is now working to refine the Norwegian quota system for the period 2008-2012 in line with this. The quota system will constitute an important part of national climate policy for the first commitment period.

The effort to follow up the Government's CO₂ handling objective is well underway.

Work has commenced on sectorial climate action plans and sectorial objectives. This effort shall result in the identification and implementation of desirable emission reductions that are not being implemented through current policy measures. This work is progressing on a tight time schedule until the spring of 2007, when the plans are to be submitted to the Storting.

The Government will embark on an introductory programme for the use of biological fuels, in line with the relevant EU directive. In the Government's revised fiscal budget in the spring of 2006, there was

som blandes med bensin fra 1. januar 2007. Regjeringen vil i nær framtid ta stilling til helheten i virkemiddelbruken når det gjelder bruk av biodrivstoff i Norge.

Regjeringen sa i tilleggsbudsjettet at utslippsforpliktelsen under Kyotoprotokollen skal oppfylles gjennom en kombinasjon av nasjonale tiltak og bruk av Kyoto-mekanismene slik protokollen legger opp til, der en betydelig del av utslippsreduksjonene skjer gjennom nasjonale tiltak.

Vi skal også ha med oss det langsiktige perspektivet for klimapolitikken. Regjeringen skal vedta en generasjonsmålsetting for reduksjon av norske klimagasutslipp i forbindelse med behandlingen av lavutslippsutvalgets innstilling.

BOKS 2.10 Miljørettet bistand

Norge, sammen med de øvrige nordiske landene, legger stor vekt på å integrere miljøpolitikken i utviklingssamarbeidet for å sikre bærekraftig vekst i utviklingslandene og forebygge energi- og ressurskriser. Regjeringen har nylig lansert en handlingsplan for miljørettet utviklingssamarbeid, og målet er at Norge skal bli ledende på dette området. Norge vil derfor støtte tiltak spesielt rettet inn mot miljø- og ressursforvaltning, og sikre at miljøhensyn er en integrert del av det generelle norske utviklingssamarbeidet. UD har ansvaret for å koordinere og sørge for at denne handlingsplanen blir gjennomført. Det blir viktig å se også handlingsplanen for miljørettet utviklingssamarbeid i sammenheng med Lisboa-strategiens målsettinger om teknologiutvikling som ledd i å nå miljøpolitiske målsettinger, som renere energiproduksjon og energieffektivitet.

announced a CO₂ tax exemption in respect of the portion of bioethanol mixed into petrol as from 1 January 2007. The Government will in the near future take a view on the overall policy measure use as far as the utilisation of biological fuels in Norway is concerned.

In the supplementary budget, the Government stated that the emission commitment under the Kyoto Protocol shall be met through a combination of national measures and adoption of the Kyoto mechanisms, as intended by the Protocol, with a significant part of the emission reductions being achieved through national measures.

We shall also retain a long-term perspective on climate policy. The Government shall adopt an inter-generational objective for the reduction of Norwegian greenhouse gas emissions in connection with the deliberation of the report from the Norwegian Commission on Low Emissions.

BOX 2.10 Environmentally oriented development cooperation

Norway emphasises, together with the other Nordic countries, the importance of integrating environmental policy into development cooperation, in order to ensure sustainable growth in developing countries and prevent energy and resource crises. The Government has recently launched an action plan for environmentally oriented development cooperation, and its objective is for Norway to become a leading player within this area. Consequently, Norway will be supporting efforts that are specifically geared towards environmental and resource management, and ensure that environmental concerns form an integral part of general Norwegian development cooperation. The Ministry of Foreign Affairs is responsible for coordinating and ensuring the implementation of this action plan. It will also be important to address the action plan for environmentally oriented development cooperation in the context of the Lisbon Strategy's objectives concerning technology development as part of the realisation of environmental policy objectives, like cleaner energy production and energy efficiency.

2.8.5 Arbeide for en bærekraftig forvaltning av kjemikalier og stanse utslipp av miljøgifter

Regjeringen ønsker å sikre at verdiskapingen i Norge skjer uten utslipp av helse- og miljøfarlige kjemikalier som kan utgjøre en risiko for helse og miljø. Bruk og utslipp av miljøgifter skal fases ut av bruk så langt som mulig innen 2020.

Det er viktig at produksjon og bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier er slik at den økonomiske gevinst ved økonomisk aktivitet ikke reduseres av samfunnsøkonomiske kostnader knyttet til bruk og utslipp av helse- og miljøfarlige kjemikalier.

Regjeringen vil styrke innsatsen overfor helse- og miljøfarlige kjemikalier, og vil presentere en egen stortingsmelding i løpet av høsten 2006. Et sentralt virkemiddel for å sikre en bærekraftig forvaltning av kjemikalier er forslaget til nytt europeisk kjemikalierregelverk REACH. Dette skal sikre grunnleggende kunnskap om kjemikalier som markedsføres i EU/EØS-området. Regjeringen vil at REACH skal sikre et høyt beskyttelsesnivå for helse og miljø og bidra til å stanse utslipp av miljøgifter så langt som mulig.

2.8.6 Langtransporterte luftforurensninger

NO_x-forpliktelsen i Gøteborgprotokollen er en av de store miljøutfordringene Norge står overfor de nærmeste årene. Pga. våre egne forureningsproblemer har Norge stått i første rekke i arbeidet med å utvikle forpliktende internasjonale avtaler om reduksjon av langtransportert luftforurensning. Da er det helt avgjørende at Norge selv overholder de forpliktelsene vi påtar oss og at vi gjør det i tide.

Med full effekt av Gøteborgprotokollen venter vi å få vesentlige reduksjoner i utslippene av svovel og NO_x i Europa. Forsureningsbelastningen i Norge vil dermed kunne reduseres betydelig. I tillegg får vi store helsegevinster, ved at partikkelforurensningene også reduseres.

Regjeringen vil nå ta nye grep i NO_x-politikken for at vi skal overholde forpliktelsen innen 2010. Det er nå vedtatt å innføre en avgift på utslipp av NO_x fra 1. januar 2007 på 15 kroner pr kilo. Hovedmålet med en avgift er at den skal bidra til å oppfylle NO_x-

2.8.5 Promote the sustainable management of chemicals and halt discharges of environmentally hazardous substances

The Government wishes to ensure that wealth creation in Norway takes place without discharges of toxic chemicals that may pose a risk to health and to the environment. The use and discharge of environmentally hazardous substances shall be phased out, to the extent possible, by 2020.

It is important for the production and use of chemicals with detrimental health and environmental effects to be structured in a manner ensuring that the financial gains therefrom reflect the economic costs associated with the use and discharge of such chemicals.

The Government will reinforce efforts relating to chemicals with detrimental health and environmental effects, and will be submitting a designated white paper to the Storting in the autumn of 2006. A key policy measure in ensuring the sustainable management of chemicals is represented by the proposal for a new European regulatory framework for the Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals (REACH). This is intended to ensure basic knowledge about chemicals that are marketed within the EU/EEA. The Government wants REACH to ensure a high level of protection for health and the environment, and to contribute to halting, to the maximum possible extent, the discharge of environmentally hazardous substances.

2.8.6 Long-range air pollution

The NO_x commitment under the Gothenburg Protocol is one of the major environmental challenges facing Norway over the next few years. Due to our own acidification problems, Norway has been at the forefront in the effort to develop binding international agreements on the reduction of long-range air pollution. It is therefore of decisive importance that we here in Norway meet the commitments we have made, and that we do so on time.

The full implementation of the Gothenburg Protocol is expected to result in material reductions in sulphur and NO_x emissions in Europe. This should entail a significant reduction in acidification loads in Norway. In addition, we will reap considerable health gains, due to the attendant reduction in particle pollution.

The Government will now be pursuing new NO_x policy approaches, in order to meet our commitment by 2010. Norway will introduce a tax on NO_x emissions as from 1 January 2007 of 15 Norwegian NOK per kilo. The main purpose of such tax is to

forpliktelsen i Gøteborgprotokollen. Vi venter særlig at avgiften skal gi reduserte utslipp fra skip og fiskefartøy, både gjennom rensiltak og ved overgang til gassdrift.

BOKS 2.11 Nordområdene

Nordområdepolitikken skal sikre politisk stabilitet og bærekraftig utvikling.

Den skal bidra til å realisere mulighetene som ligger i nordområdene. Mange av disse mulighetene er knyttet til ressursene i havet – både levende marine ressurser og petroleumsforekomster under havbunnen. Bærekraftig utnyttelse av ressursene i nord krever teknologisk utvikling. Utviklingen av petroleumsvirksomhet i de kalde og værharde havområdene i nord fordrer nye teknologiske løsninger, hvor norske selskaper er blant de fremste i utviklingen. Også på miljø- og fiskerisiden er norske selskaper langt fremme i den teknologiske utviklingen. Nordområdene har et potensial for bioteknologisk forskning og utvikling. Også klimaforskning og annen forskningsvirksomhet står sentralt i nord. Et betydningsfullt forskningsmiljø er etablert på Svalbard. Norge skal være i fremste rekke i kunnskapsproduksjon og har derfor lansert Barents 2020 som et virkemiddel for å skape nye allianser mellom våre og andre lands kunnskapsmiljøer.

Vi legger vekt på å utvikle sikre og effektive transportkorridorer i nord som kan bidra til å effektivisere handel og internasjonalt samarbeid.

Nordområdene skal være preget av internasjonalt samarbeid for å løse de mange oppgaver og muligheter regionens ressurser representerer, og for å løse de problemer regionen utsettes for utenfra. Barentshavet skal framstå som et samarbeidets hav.

contribute to meeting the NO_x commitment under the Gothenburg Protocol. In particular, we expect that the tax will reduce emissions from ships and fishing vessels, through both purification measures and conversion to gas.

BOX 2.11 The High North

Policy concerning the High North shall ensure political stability and sustainable development. It shall contribute to the opportunities available in the High North being made use of. Many of these opportunities are associated with resources in the ocean – both living marine resources and petroleum deposits beneath the seabed. Sustainable exploitation of the resources in the High North requires technological development. The development of petroleum activities in the cold and fierce ocean areas in the High North requires new technological solutions, and Norwegian companies are at the forefront in developing such solutions. Norwegian companies are also leading players as far as technological development within environmental issues and fisheries are concerned. The High North offers a potential for biotechnological research and development. Climate research and other research activities are also of key importance in the High North. There has been created a major research centre in Svalbard. Norway shall be at the forefront of knowledge production, and has therefore launched Barents 2020 as a policy measure to forge new alliances between our own knowledge centres and those of other countries.

We emphasise the need to develop safe and efficient transport corridors in the High North, which can contribute to making trade and international cooperation more effective. The High North shall be characterised by international cooperation to address the many challenges and opportunities offered by the region's resources, and to resolve the problems inflicted on the region from outside. The Barents Sea shall be perceived as a "sea of cooperation".

2.9 Konkurransopolitikken

Lisboa-retningslinje 13

Konkurransopolitikken skal bidra til god ressursutnyttelse ved å legge til rette for virksom konkurranse. Konkurransopolitikken favner bredt. Oppmerksomheten er rettet mot både konkurransebegrensende atferd hos aktører i næringslivet og ulike myndighetstiltak som kan virke konkurransebegrensende. De enkelte markedsaktørene har økonomiske motiver til å begrense konkurransen. Effektiv konkurransepolitikk er derfor det motsatte av å la markedskreftene operere fritt.

2.9.1 Konkurranseloven og Konkurransetilsynet

Konkurranseloven retter seg i første rekke mot konkurransebegrensende atferd hos offentlige og private selskaper som driver forretningsmessig virksomhet. Gjeldende konkurranselov trådte i kraft i mai 2004 og forbyr konkurransebegrensende samarbeid mellom foretak og utilbørlig utnyttelse av dominerende stilling. Loven styrket i tillegg konkurransemyndighetenes mulighet til å avdekke og sanksjonere mot konkurransebegrensende atferd.

Med den nye loven fikk Konkurransetilsynet bl.a. adgang til å ilegge overtredelsesgebyr ved brudd på lovens bestemmelser eller ved manglende etterlevelse av vedtak som tilsynet har fattet. Mange av sakene om mulig misbruk av dominerende stilling har endt med at Konkurransetilsynet ikke har grepet inn. I 2005 fattet imidlertid Konkurransetilsynet vedtak om overtredelsesgebyr mot SAS Braathens for ulovlig underprising på strekningen Oslo–Haugesund. SAS godtok ikke gebyret og reiste søksmål for Oslo Tingrett. I tingretten fikk SAS medhold, og vedtaket om overtredelsesgebyr ble opphevet. Konkurransetilsynet har anket avgjørelsen til lagmansretten. Konkurransetilsynet har også til behandling et mulig overtredelsesgebyr for flyruten Oslo–Ålesund. I en annen sak ble TINE BA i september 2005 varslet om at Konkurransetilsynet vurderer å ilegge selskapet et gebyr på inntil 45 mill. kroner for misbruk av dominerende stilling ved å inngå avtale med Rema 1000 om at TINE skal være eneleverandør av ost. Denne saken er fremdeles til behandling i Konkurransetilsynet. Disse og andre framtidige saker vil bidra til å klargjøre hvor grensen skal settes for misbruk av dominerende stilling.

2.9 Competition policy

Lisbon guideline 13

Competition policy shall contribute to good resource utilisation by facilitating effective competition. Competition policy is comprehensive in scope. It focuses on both conduct that restricts competition amongst players within the business sector and various government measures that may restrict competition. Individual market players have financial incentives for restricting competition. Consequently, effective competition policy is the opposite of giving free reign to the market forces.

2.9.1 The Competition Act and the Norwegian Competition Authority

The Competition Act is primarily focused on conduct that restricts competition on the part of public and private enterprises engaged in commercial activities. The current Competition Act entered into force in May 2004, and prohibits inter-enterprise collusion that restricts competition, as well as the abuse of a dominant position. In addition, the Act expanded the competition authorities' scope for exposing and sanctioning conduct that restricts competition.

The new Act permitted the Norwegian Competition Authority to impose administrative fines in case of infringement of the provisions of the Act or failure to comply with orders rendered by the Authority. Many of the cases involving the possible abuse of a dominant position have ended with the Norwegian Competition Authority refraining from intervention. However, in 2005 the Norwegian Competition Authority imposed an administrative fine on SAS Braathens in respect of predatory pricing on the Oslo–Haugesund route. SAS did not accept the fine, and instituted legal proceedings before the Oslo Municipal Court. The Municipal Court found in favour of SAS, and the imposition of the administrative fine was set aside. The Norwegian Competition Authority has appealed this ruling to the Court of Appeal. Besides, the Norwegian Competition Authority is deliberating a possible administrative fine in relation to the Oslo–Ålesund route. In a separate case, TINE BA was in September 2005 notified that the Norwegian Competition Authority is contemplating the possible imposition of a fine of up to NOK 45 mill. on the company, for the abuse of a dominant position through its formation of an agreement with Rema 1000 to the effect that TINE should be its exclusive supplier of cheese. This case is still under deliberation within the Norwegian Competition Authority. These and other future cases will contribute to clarifying what shall be deemed to constitute the abuse of a dominant position.

Konkurransetilsynet skal videre gripe inn mot fusjoner som vil føre til, eller forsterke, en vesentlig konkurransebegrensning i strid med målet om effektiv bruk av samfunnets ressurser. Tilsynet vurderer derfor ikke bare om en fusjon begrenser konkurransen i det aktuelle markedet, men også om dette leder til et samfunnsmessig effektivitetstap. En fusjon som gir et selskap markedsmakt, kan innebære høyere priser og lavere produksjon og dessuten redusere incentivene til effektivisering og produktutvikling.

Ved omleggingen av konkurranseloven i 2004 ble det innført en alminnelig meldeplikt for foretaks-sammenslutninger og bestemmelser om midlertidig gjennomføringsforbud. Konkurransetilsynet gjennomførte i 2005 en evaluering av meldeplikten. Formålet er å sikre en målrettet meldeplikt som krever minst mulig ressurser. Tilsynet har anbefalt en heving av omsetningsgrensene for meldeplikt. Fornyings- og administrasjonsdepartementet har hatt et forslag i tråd med tilsynets anbefalinger på høring.

Den nye loven innebar også en strengere grensdragning mellom konkurransefaglige og andre hensyn både med hensyn til behandlingsprosess og på hvilket beslutningsnivå et vedtak fattes. Konkurransetilsynet kan ikke instrueres i enkelt-saker, og departementet har ikke adgang til å omgjøre vedtak i Konkurransetilsynet som ikke er påklaget, med mindre vedtakene er ugyldige. Videre kan Fornyings- og administrasjonsdepartementet som klageinstans, i likhet med Konkurransetilsynet, kun legge konkurransefaglige vurderinger til grunn. Bare Kongen i statsråd kan ta andre hensyn. Kongen i statsråd kan omgjøre et vedtak fattet av Konkurransetilsynet dersom saken har prinsipiell og stor samfunnsmessig betydning. En forutsetning er at saken først har vært gjenstand for ordinær klagebehandling i Fornyings- og administrasjonsdepartementet.

Regjeringen har omgjort ved kongelig resolusjon ett vedtak fattet av Konkurransetilsynet etter konkurranseloven av 2004. Vedtaket gjaldt Priors erverv av Norgården. Med bakgrunn i en faglig analyse hadde Konkurransetilsynet konkludert med at ervervet ville begrense konkurransen på en

Furthermore, the Norwegian Competition Authority shall intervene against mergers that will create or strengthen a significant restriction of competition, which is contrary to the objective of efficient utilisation of society's resources. Consequently, the Authority does not only assess whether a merger restricts competition in the relevant market, but also whether it results in a reduction in efficiency at the level of society. A merger that endows a company with market power may entail higher prices and less production, and may also impair the incentives that encourage efficiency enhancement and product development.

When the Competition Act was replaced in 2004, a general notification obligation was introduced in respect of business concentrations, as well as provisions authorising interim prohibitions against implementation. In 2005, the Norwegian Competition Authority undertook an evaluation of the notification obligation. The purpose is to ensure a targeted notification obligation that requires the minimum necessary resources. The Authority has recommended an increase in the turnover limits triggering a notification obligation. The Ministry of Government Administration and Reform has circulated a proposal in line with the recommendation from the Authority for comments.

The new Act also involves a stricter delineation between competition considerations and other considerations, both in relation to the deliberation process and the level at which decisions are made. No instructions can be issued to the Norwegian Competition Authority on individual cases, and the Ministry is not authorised to reverse decisions of the Norwegian Competition Authority that have not been subjected to administrative appeal, unless such decisions are invalid. Furthermore, like the Norwegian Competition Authority, the Ministry of Government Administration and Reform can only, in its capacity of administrative appeal body, attach weight to competition considerations. Only the King in the Council of State can attach weight to other considerations. The King in the Council of State may reverse a decision of the Norwegian Competition Authority if the case involves a matter of principle and it is of major importance to society. A prerequisite is that such case first be subject to regular administrative appeal deliberations on the part of the Ministry of Government Administration and Reform.

The Government has, by Royal Decree, reversed one decision rendered by the Norwegian Competition Authority pursuant to the Competition Act of 2004. Said decision related to Prior's acquisition of Norgården. Based on a professional analysis, the Norwegian Competition Authority had concluded that

slik måte at det ville lede til et samfunnsmessig effektivitetstap. Saken ble pålagt til departementet. Fornyings- og administrasjonsdepartementet bestred ikke Konkurransetilsynets faglige konklusjon og avviste dermed klagen på dette grunnlaget. Kongen i statsråd omgjorde deretter Konkurransetilsynets vedtak ut fra bl.a. landbrukspolitiske hensyn.

I en annen sak som var behandlet etter den tidligere konkurranseloven, har Regjeringen også omgjort Konkurransetilsynets vedtak ved kongelig resolusjon. I 2002 satte Konkurransetilsynet vilkår for at Statkraft skulle kunne gjennomføre et oppkjøp av Trondheim Energiverk (TEV). Statkraft gjennomførte en del tiltak, men Konkurransetilsynet fant at tiltakene ikke var tilstrekkelige til å endre vedtaket. Regjeringen besluttet i november 2005 ved kongelig resolusjon at Statkraft ikke må selge TEV.

2.9.2 Omtale av særskilte markeder

2.9.2.1 Omsetting av bøker

Omsetning av bøker i det norske bokmarkedet har tradisjonelt vært regulert gjennom avtaler mellom bransjeorganisasjonene om faste priser, rabatter og eneretter for omsetning av skolebøker. Bokbransjeavtalene har hatt unntak fra forbudet om konkurransebegrensende samarbeid i konkurranseloven. Blant annet er det blitt gitt unntak slik at forleggeren kan sette faste priser for salg i bokhandelen i en periode etter utgivelsen. En ny forskrift om unntak fra konkurranselovens forbud mot konkurransebegrensende samarbeid ved omsetningen av bøker trådte i kraft 1. mai 2005. Etter den nye forskriften kan det for skjønnlitterære bøker maksimalt avtales faste priser i utgivelsesåret og fram til 1. mai året etter, mot tidligere helt ut det etterfølgende året. Videre har alle distribusjonskanaler nå samme anledning til å gi rabatt ved salg av bøker. Under den tidligere avtalen var det bare bokklubbene som hadde anledning til å gi rabatt. Bokhandlernes enerett til å selge skolebøker opphørte for videregående skole fra 1. januar 2006 og for grunnskole fra 1. juli 2006. Samtidig ble fastprisordningen avviklet for disse bøkene. For lærebøker til høyskole og universitet er det gitt anledning til fast utsalgspris fram til 1. juli 2007.

the acquisition would restrict competition in such a manner that it would result in a reduction in efficiency at the level of society. An administrative appeal was filed with the Ministry. The Ministry of Government Administration and Reform did not oppose the professional conclusion drawn by the Norwegian Competition Authority, and therefore rejected the appeal on such basis. Thereafter, the King in the Council of State reversed the decision of the Norwegian Competition Authority, based on, among other things, agricultural policy concerns.

In another case deliberated pursuant to the previous Competition Act, the Government also reversed the decision of the Norwegian Competition Authority by Royal Decree. In 2002, the Norwegian Competition Authority made the implementation of an acquisition of Trondheim Energiverk (TEV) by Statkraft subject to certain conditions. Statkraft implemented certain measures, but the Norwegian Competition Authority found that these measures were insufficient to persuade it to amend its decision. In November 2005, the Government decided, by Royal Decree, that Statkraft would not have to sell TEV.

2.9.2 Discussion of specific markets

2.9.2.1 Book retailing

Book retailing in the Norwegian book market has traditionally been governed by agreements between the trade associations, prescribing fixed prices, discounts and exclusive rights for the retailing of textbooks. The book industry agreements have been exempted from the Competition Act's prohibition against collusion that restricts competition. There has been granted an exemption permitting publishers to fix retailing prices in bookshops for a certain period after publication. New Regulations making exemptions from the Competition Act's prohibition against collusion that restricts competition as far as book retailing is concerned entered into force on 1 May 2005. The new Regulations imply that fixed retailing prices for fiction titles can only be agreed for the year of publication, and until 1 May of the subsequent year, as opposed to until the end of the subsequent year under the previous Regulations. Furthermore, all distribution channels are now permitted to offer discounts when retailing books. Under the previous agreement, only the book clubs were permitted to offer discounts. The exclusive right of bookshops to engage in the retailing of textbooks was abolished from 1 January 2006 as far as upper secondary education was concerned, and from 1 July 2006 as far as primary and lower secondary education were concerned. At the same time, the fixed retail price arrangement was abolished in respect of such books. Fixed retail prices on textbooks for universities and university colleges have been permitted until 1 July 2007.

2.9.2.2 Reseptpliktige legemidler

Prisene på reseptpliktige legemidler vil i det internasjonale markedet normalt falle kraftig når patenttiden på originalpreparatet utløper, og legemidlet får konkurranse fra likeverdige (generiske) legemidler. Det har imidlertid vist seg at reduserte priser fra legemiddelprodusentenes side ikke nødvendigvis fører til lavere priser ut av apotek. Fra 2005 er prissettingen av legemidler som har mistet patentbeskyttelsen, regulert ved hjelp av trinnprismodellen. Denne modellen innebærer at når et legemiddel mister patentbeskyttelsen, reduseres prisen i prosentvise trinn det kommende året. Statens legemiddelverk har evaluert ordningen. Evalueringen viser at modellen har fungert godt, men at prisnivået for generiske legemidler ligger betydelig lavere i Sverige og Danmark enn i Norge. Helse- og omsorgsdepartementet viderefører trinnprismodellen, men foretar fra 1. januar 2007 enkelte justeringer. Justeringene innebærer at reguleringsmodellen i større grad enn tidligere reflekterer prisnivået i land som har effektiv generisk konkurranse.

2.9.2.3 Kraftmarkedet

Det ble åpnet for konkurranse i kraftmarkedet fra 1991, og i de etterfølgende årene var kraftprisen lav. De siste årene har kraftprisen vært høyere og vist store svingninger. Dette skyldes flere forhold, bl.a. variasjon i nedbøren og et generelt strammere marked pga. liten kapasitetsutbygging i Norge og andre land. Kraftutveksling med andre land har gitt mulighet for import i perioder med lav fylling av vannmagasinene, og dermed bidratt til en jevnere prisutvikling. Vinteren 2002–2003 var kraftprisene svært høye, jf. figur 6.1. I ettertid ble det oppnevnt en ekspertgruppe for å vurdere konkurranseforholdene. Gruppen anbefalte en fortsatt aktiv konkurranse- og reguleringspolitikk, der hovedmålet må være å opprettholde en markedsstruktur som legger til rette for konkurranse.

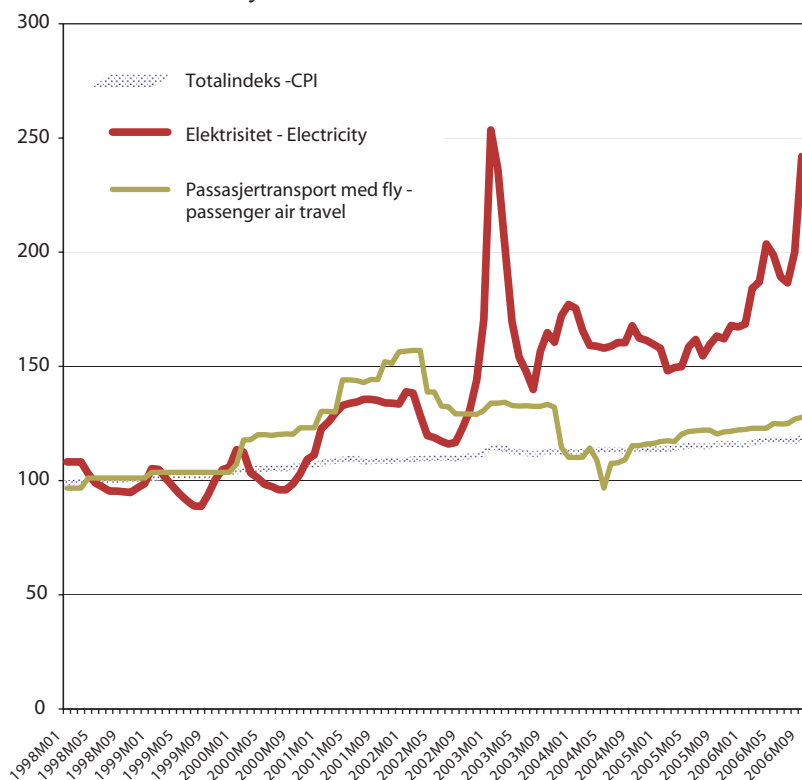
2.9.2.2 Prescription drugs

Normally, the prices of prescription drugs on the international market will drop steeply once the period of patent protection for the original drugs expire, and the drug in question faces competition from equivalent (generic) drugs. However, it has been established that price reductions on the part of drug manufacturers have not necessarily resulted in lower retail prices in pharmacies. From 2005, the pricing of drugs that have come off patent is regulated by way of the graded price model. This model implies that when a drug comes off patent, the price thereof is reduced in certain percentage steps over the coming year. The Norwegian Medicines Agency has evaluated this scheme. Said evaluation shows that the model has worked well, although the price level for generic drugs is significantly lower in Sweden and Denmark than in Norway. The Ministry of Health and Care Services will continue the graded price model, but will make certain adjustments with effect from 1 January 2007. These adjustments imply that the pricing model will to a larger extent than before be reflecting the price level of countries that are experiencing effective generic competition.

2.9.2.3 The electricity market

The electricity market was opened to competition from 1991, and the electricity price was low over the subsequent few years. In recent years, the electricity price has been higher, and it has exhibited sharp fluctuations. This has been caused by a number of circumstance like precipitation variations and a tighter market in general because of limited capacity enhancement in Norway and other countries. Electricity trading with other countries has opened up scope for electricity imports in periods of low water levels in the reservoirs, which has contributed to more stable price developments. In the winter of 2002–2003, electricity prices were very high, cf. Chart 6.1. There was subsequently appointed an Expert Group to assess the competition situation. The Group recommended a continued active competition and supervision policy, the main objective of which would have to be the preservation of a market structure that facilitates competition.

Pris på elektrisitet og flyreiser
Prices on electricity and air travel

Figur 2.1 Konsumpriser på elektrisitet og passasjertransport med fly, og konsumprisindeksen totalt. Indeks 1998 = 100.

Kilde: SSB

Figure 2.1 Retail prices for electricity and air passenger travel, as well as the overall retail price index. Index 1998 = 100.

Source: Statistics Norway.

2.9.2.4 Innenriksmarkedet for flyreiser

I innenriksmarkedet for flyreiser har det vist seg krevende å oppnå aktiv konkurranse mellom flere flyselskaper. Det har skjedd store endringer i selskapsstrukturen innenriks. Etter at Color Air måtte innstille driften i 1999, og Braathens ble kjøpt opp høsten 2001, hadde SAS-gruppen (SAS, Widerøe og Braathens) tilnærmet monopol i innenriksmarkedet. Ved inngangen til 2002 hadde flyprisene steget med nesten 60 pst. i forhold til tre år før. Våren 2002 ble flypassasjeravgiften avskaffet, samtidig som Konkurransetilsynet forbød SAS-gruppen å tilby sine passasjerer opptjening av bonuspoeng på innenriksruter. I september 2002 etablerte Norwegian seg med en klar lavprisprofil. SAS-gruppen har svart på priskonkurransen, og flyprisene ble redusert ned mot samme nivå som ved utgangen av 1998. De siste årene har flyprisene igjen økt noe, jf. figur 2.1. Konkurransetilsynet har også iverksatt andre tiltak for å legge til rette for konkurranse i luftfartsmarkedet. Konkurransetilsynet har bl.a. forbudt SAS-konsernet å operere med klausuler om at selskapet skal foretrekkes framfor andre aktører i de avtaler som er inngått med bedriftskunder. Konkurransetilsynet har også

2.9.2.4 The domestic air travel market

In the domestic air travel market, it has turned out to be challenging to achieve active competition between several airlines. There have been major changes in the domestic airline structure. After Color Air had to cease operations in 1999, and Braathens was acquired in the autumn of 2001, the SAS Group (SAS, Widerøe and Braathens) had a virtual monopoly in the domestic market. By the beginning of 2002, air travel prices had increased by almost 60 percent compared to the prices three years earlier. In the spring of 2002, the air passenger duty was abolished, whilst the Norwegian Competition Authority banned the SAS Group from offering its passengers the accrual of bonus points through domestic travel. In September 2002, Norwegian Air Shuttle launched its low cost operation, under the label Norwegian. The SAS Group has responded to the price competition, and air travel prices were brought down towards the level of late 1998. Air travel prices have rebounded somewhat over the last few years, cf. Figure 2.1. The Norwegian Competition Authority has also implemented other measures to facilitate competition in the air travel market. The Norwegian Competition Authority has prohibited the SAS Group from using clauses to the

sett nærmere på om det foregår konkurranseskadelig underprising på enkelte flyruter, jf. omtalen av overtredelsesgebyr for ruten Oslo-Haugesund ovenfor i kapitlet.

2.9.2.5 Dagligvaremarkedet

Flere leverandører til det norske dagligvaremarkedet har så høy markedsandel at de er dominerende for noen av sine produkter. Hvis dominerende leverandører stenger ute mindre leverandører, kan dette være ulovlig etter konkurranseloven. Fra og med 2006 har Konkurransetilsynet pålagt dagligvarekjedene en femårig meldeplikt for avtaler de har med 25 markedsledende leverandører. Konkurransetilsynet vil følge opp enkeltsaker der dominerende leverandører overtrer forbudet mot misbruk av markedsdominans, for eksempel ved å inngå eksklusivavtale eller fastsette lojalitetsrabatt eller -bonuser, jf. også omtalen av tilsynets varsel om overtredelsesgebyr til Tine ovenfor i kapitlet.

2.9.3 Offentlig støtte

Offentlig støtte i Norge er regulert gjennom artikkel 61 i EØS-avtalen. Reglene om offentlig støtte er en del av EØS-avtalens konkurranseregler. Støttereglene skal bidra til å sikre at aktørene i det indre marked stilles overfor forutsigbare konkurranse- og rammevilkår i hele EØS-området. Ved å kontrollere tildeling av støtte gjennom felles regelverk unngår man også subsidiekappløp mellom EØS-statene. EØS-avtalen artikkel 61 setter grenser for støtte til næringsvirksomhet.

Gjennom lov om offentlig støtte er støttegiver forpliktet til å melde alle støttetiltak til departementet slik at det kan vurderes om tiltaket er notifikationspliktig. Departementet melder så eventuelt notifikationspliktige støttetiltak videre til ESA for godkjenning. Lov om offentlig støtte gir også myndighetene kompetanse til å kreve eventuell ulovlig støtte tilbakebetalt.

Europakommisjonen utarbeidet i 2005 en handlingsplan ("State Aid Action Plan") hvor det ble varslet omfattende endringer i regelverket for offentlig støtte i perioden 2005-2009. Handlingsplanen er et konsultasjonsdokument der de viktigste reform-forslagene er beskrevet og hvor Kommisjonen har invitert EØS-landene og ESA til å komme med innspill.

effect that the airline shall be preferred over other players in the agreements formed with corporate customers. The Norwegian Competition Authority has also taken a closer look at whether certain routes have been subject to predatory pricing, cf. the discussion of the administrative fine relating to the Oslo-Haugesund route earlier in this Chapter.

2.9.2.5 The grocery market

Several suppliers in the Norwegian grocery market have such a high market share that they are dominant for some of their products. If dominant suppliers are crowding out smaller suppliers, this may be unlawful under the Competition Act. With effect from 2006, the Norwegian Competition Authority has imposed a five-year notification obligation on the grocery chains for their agreements with 25 market-leading suppliers. The Norwegian Competition Authority will follow up individual cases where dominant suppliers infringe the prohibition on the abuse of a dominant position, by for example entering into exclusive agreements or providing loyalty discounts or bonuses, cf. also the discussion earlier in this Chapter of the Authority's notification to TINE concerning an administrative fine.

2.9.3 State aid

State aid in Norway is governed by Article 61 of the EEA Agreement. The rules pertaining to state aid form part of the competition rules under the EEA Agreement. The state aid rules are intended to contribute to players in the internal market facing predictable competition and other general conditions throughout the EEA. By controlling the granting of state aid through a joint regulatory framework, one also prevents the mutually escalating granting of subsidies on the part of the EEA states. Article 61 of the EEA Agreement defines limits on state aid for business activities.

The Act on State Aid requires grantors of aid to report all aid measures to the Ministry, in order that it may examine whether such measures are subject to the notification obligation. The Ministry will then notify any aid measures that are subject to the notification obligation to the ESA for its approval. The Act on State Aid also authorises the authorities to require the repayment of any unlawful state aid.

In 2005, the EU Commission prepared a State Aid Action Plan, which announced extensive amendments to the regulatory framework governing state aid over the period 2005-2009. The Action Plan is a consultative document, in which the most important reform proposals are described, with the Commission having invited the EEA countries and the ESA to submit feedback.

Kommisjonen varslet at formålet med handlingsplanen er å utvikle et *forenklet og mer målrettet regelverk*. En annen prosess gjelder *reduksjon og nyorientering av støtte*. Med det sistnevnte menes at støttenivået skal reduseres, målt som andel av bruttonasjonalprodukt (BNP), og at støtten skal rettes mot horisontale formål av fellesskapsinteresse. Norske myndigheter deltar i begge prosessene. Hensikten er å styrke konkurransen i det indre marked gjennom å tilpasse reglene for offentlig støtte til de utfordringene en står overfor. Kommisjonen er foreløpig i rute med de planlagte revisjonene, og Norge har deltatt aktivt med innspill underveis i prosessene. Blant annet har reglene for regionalstøtte blitt revidert, slik at det er åpnet for et virkemiddel som regionalt differensiert arbeidsgiveravgift innenfor reglene. Et nytt kart for distriktpolitiske virkemidler i Norge og en ny ordning for differensiert arbeidsgiveravgift ble godkjent av ESA i juli 2006.

I tråd med Regjeringens respons til Lisboa-strategien har norske myndigheter i økende grad lagt vekt på støtte til horisontale formål. Skattefunn er et eksempel på horisontal støtte som er gjennomført innenfor rammene av statsstøtteregelverket.¹³ Fra 1. januar 2002 har bedriftene hatt rett til skattefradrag for sine kostnader til forskning og utvikling. Skattefunn er et virkemiddel for å få bedriftene til å investere mer i forskning og utvikling.

Offentlig støtte til næringsvirksomhet påvirker konkurransen mellom bedriftene og ressursbruken i økonomien. Dette påvirker igjen bedriftenes effektivitet, priser og kostnader, og har innvirkning på samlet verdiskapning. I tillegg er det realøkonomiske kostnader knyttet til å finansiere offentlig støtte.

Den næringspolitiske støtten bør ha som mål å fremme samfunnsøkonomisk effektiv bruk av ressursene og være innrettet på en måte som fremmer konkurranse. Støtten bør evalueres jevnlig for å sikre at virkemidlet er målrettet, kostnadseffektivt og tilpasset utviklingen i kapitalmarkedet.

¹³ Skattefunn er et regelstyrt virkemiddel hvor støtte til forskning og utvikling tildeles via skattesystemet. Skattefunn fungerer som en tilskuddsordning, ved at eventuell fradragverdi utover skyldig skatt betales ut til bedriften ved skatteoppgjøret. Norges forskningsråd har satt i gang en evaluering av Skattefunn over perioden 2002-2006. En avsluttende rapport fra evalueringen skal foreligge i 2007. St.meld. nr. 1 (2003-2004) *Nasjonalbudsjettet 2004*, Kap. 5

The Commission announced that the purpose of the Action Plan is to develop a *simplified and more targeted regulatory framework*. A separate process involves the *reduction and reorientation of state aid*. The latter implies that the level of aid is to be reduced, measured as a percentage of Gross Domestic Product (GDP), and that the aid shall be focused on horizontal measures of communal interest. Norwegian authorities are participating in both processes. Their purpose is to strengthen competition within the internal market by adapting the rule governing state aid to the challenges we are facing. Thus far, the Commission is on schedule with its revision plans, and Norway has actively contributed feedback during these processes. Hereunder, the rules governing regional aid have been revised, to allow measures like regionally differentiated employer's social security contributions within the scope of the rules. A new map for regional policy measures in Norway and a new differentiated employer's social security contribution scheme were approved by the ESA in July 2006.

In line with the Government's response to the Lisbon Strategy, the Norwegian authorities are placing an increased emphasis on state aid for horizontal measures. Skattefunn offers an example of horizontal aid that has been implemented within the regulatory framework governing state aid.¹³ As from 1 January 2002, enterprises have been entitled to a tax allowance in respect of their research and development costs. Skattefunn is a policy measure intended to get enterprises to increase their investments in research and development.

State aid for business activities influences competition between businesses and resource utilisation within the economy. This will again influence the efficiency, prices and costs of businesses, as well as overall wealth creation. In addition, there are real economic costs associated with the funding of state aid.

Industrial policy aid should aim to promote economically efficient resource utilisation, and be organised in a manner that promotes competition. Aid should be evaluated on a regular basis to ensure that this policy measure is targeted, cost effective and adapted to developments within the capital market. Otherwise

¹³ Skattefunn is a rule-based policy measure whereby research and development aid is granted via the tax system. Skattefunn is a type of grant scheme, with any tax allowance in excess of taxes payable being paid to the enterprise at the time of the final tax assessment. The Research Council of Norway has embarked on an evaluation of Skattefunn for the period 2002-2006. A final report from such evaluation is to become available in 2007. White Paper no. 1 (2003-2004) *National Budget 2004*, Chapter 5.

I motsatt fall kan virkemidlet bidra til lavere innovasjons- og omstillingstakt i næringslivet og redusert samlet verdiskaping.

Det er et mål for Regjeringen å bidra til å dempe konkurranseulempene som en del distrikter i Norge har. Regjeringen mener derfor at ordninger som bidrar til å styrke konkurransekraften i distriktene, kan være hensiktsmessige. Hvilket virkemiddel som er optimalt å benytte i distriktpolitikken, må vurderes ut i fra hvor kostnadseffektivt virkemiddelet er i forhold til målet. Regjeringen mener differensiert arbeidsgiveravgift er det mest hensiktsmessige distriktpolitiske virkemiddelet. Dette skyldes at ordningen er direkte rettet mot de distriktpolitiske målene om spredt bosetning og sysselsetting, samtidig som ordningen reelt sett har begrensede konkurransemessige konsekvenser.

this policy measure may result in a lower rate of innovation and restructuring in the business sector and a reduction in overall wealth creation.

The Government aims to contribute to the mitigation of the competitive disadvantages characterising certain regions of Norway. The Government is therefore of the view that schemes that contribute towards the strengthening of regional competitiveness may be appropriate. Which policy measure is optimal for regional policy purposes needs to be assessed on the basis of how cost effective such policy measures are in terms of realising their objectives. The Government believes that a differentiated employer's social security contribution is the most appropriate regional policy measure. This is because such scheme is directly focused on the regional policy goals of dispersed settlement and employment patterns, whilst in actual fact the competition-related consequences of the scheme are limited.

2.10 Europapolitikken

Lisboa-retningslinje 12

2.10.1 Strategi for det indre marked

Norge er en liten, åpen økonomi og vår velferd er avhengig av lave handelsbarrierer slik at vi kan utnytte våre komparative fortrinn og dermed øke verdiskapingen. EØS-avtalen innebærer at Norge er med i EUs indre marked med fri bevegelighet av varer, tjenester, personer og kapital. Avtalen sikrer norske virksomheter gode rammevilkår i vårt viktigste eksportmarked. Ved å operere med ett marked, vil varer og tjenester kunne produseres der produksjonsforholdene er gunstigst, og deretter kanaliseres dit etterspørselen finnes. Nyetableringer og investeringer skal kunne foretas der det er mest gunstig. Dette vil åpne for mer effektiv utnyttelse av ressursene i EØS og dermed bidra til økt verdiskaping.

2.10.1.1 Vareområdet

Det indre marked skal sikre at varer kan sirkulere fritt i hele EØS. Reglene om det frie varebytte forbyr handelsrestriktive tiltak knyttet til import og eksport, for eksempel avgiftshindre og kvantumsbegrensninger. Et stort hinder for fri bevegelse av varer er imidlertid at ulike stater vedtar nasjonale regler som strider mot EØS-avtalen. For å unngå dette deltar Norge i en ordning der forslag til nye regler sendes på høring innen EØS.

Det er særlig to mekanismer som danner rammeverket for det indre marked. Prinsippet om gjensidig godkjenning er utviklet i rettspraksis og innebærer at en vare som er lovlig produsert og markedsført i en EØS-stat fritt skal kunne markedsføres i de øvrige EØS-statene, uten ytterligere testing og kontroll. Den andre mekanismen, harmonisering av produktkrav, sikrer norske virksomheter like konkurransevilkår innen EØS og forbrukerne tillit til at varer oppfyller grunnleggende krav til helse, miljø og sikkerhet.

En vanlig måte å harmonisere produktkrav på er "den nye metode". Metoden innebærer at kun krav til helse, miljø- og/eller sikkerhet ved en vare nedfelles i direktiver. Direktivene henviser så til europeiske standarder for spesifisering av de tekniske kravene. De europeiske standardene utarbeides av standardiseringsorganisasjoner på oppdrag fra EU og EFTA. Standard Norge sørger for deltakelse i arbeidet fra Norge. Det er produsentens eller importørens ansvar å sørge for at varer oppfyller de tekniske kravene. Varer som oppfyller

2.10 European policy

Lisbon guideline 12

2.10.1 Strategy for the internal market

Norway is a small, open economy and our welfare depends on low barriers to trade, in order to exploit our comparative advantages and thereby increase wealth creation. The EEA Agreement implies that Norway forms part of the EU's internal market with free movement of goods, services, people and capital. The Agreement offers Norwegian businesses good framework conditions in our most important export market. By operating in one single market, goods and services can be produced where conditions of production are the most favourable, and thereafter channelled to where there is demand. Start-ups and investments can be focused on the most favourable locations. This will allow more effective use of resources within the EEA, and thereby contribute to increased wealth creation.

2.10.1.1 Goods

The internal market shall ensure that goods can circulate freely within the entire EEA. The rules on the free exchange of goods prohibit restrictive trade measures relating to imports and exports, for example in the form of duties and excises or quantitative restrictions. However, a major impediment to the free movement of goods is that various states adopt national rules that do not comply with the EEA Agreement. In order to prevent this, Norway participates in a scheme whereby proposals for new rules are circulated for comments within the EEA.

There are two mechanisms that, in particular, define the internal market framework. The principle of mutual recognition has been evolved through case law, and implies that goods lawfully manufactured and marketed in one EEA state can be freely marketed in the other EEA countries without additional testing and control. The other mechanism, harmonisation of product requirements, offers Norwegian businesses a level playing field within the EEA, and inspires confidence in consumers that goods meet basic safety requirements.

A common method for harmonising product requirements is the "New Approach". This method implies that only requirements relating to health, environmental and/or safety aspects of goods are laid down in directives. The directives then refer to European standards for the specification of the technical requirements. The European standards are being prepared by standardisation organisations at the behest of the EU and EFTA. Standards Norway is

kravene påføres det såkalte CE-merket. Merket er i første omgang til hjelp for myndighetene i arbeidet med overvåking av produkter på markedet, men er også med på å bygge opp tillit til varen blant forbrukerne. For enkelte varer kreves at en tredje part, et såkalt teknisk kontrollorgan, foretar testing og vurdering av om varen er i samsvar med regelverket. Nasjonale myndigheter utpeker de tekniske kontrollorganene. Et ytterligere hjelpemiddel for å styrke tilliten til varer er offentlig kvalitetskontroll av testlaboratorier og sertifiseringsorganer. Norsk Akkreditering har dette ansvaret i Norge. For å sikre at varer som selges innenfor EØS er i henhold til gjeldende regelverk, gjennomføres markedskontroll av de respektive fagmyndigheter.

For å gjøre dette systemet bedre og mer enhetlig i EØS, har Europakommisjonen satt i gang en revidering av "den nye metode". Europakommisjonen har også signalisert at de vil fremme forslag om regulering av prinsippet om gjensidig godkjenning da flere undersøkelser har vist at prinsippet er lite kjent blant økonomiske aktører og myndigheter.

For å løse problemer som bedrifter eller privatpersoner møter i det indre marked raskt og uformelt har Europakommisjonen tatt initiativ til nettverket SOLVIT. Nærings- og handelsdepartementet er SOLVIT-senteret i Norge og Euro Info Centre Øst fungerer som et første kontaktpunkt. For å styrke og forenkle det administrative samarbeidet mellom EØS-statene har Europakommisjonen tatt initiativ til en database for informasjonsutveksling, Internal Market Information System (IMI).

For å utvide det indre marked framforhandler departementet, sammen med myndighetene i de øvrige EØS/EFTA-statene, avtaler om gjensidig godkjenning av samsvarvurderinger og testmetoder med stater utenfor EØS, parallelt med EU.

2.10.1.2 Tjenesteområdet

Handel med tjenester i EØS er basert på prinsippet om likebehandling, uavhengig av tjenestens opprinnelsesland. Som for varer er utgangspunktet at en tjenesteyter som opererer lovlig i en stat, fritt skal kunne tilby sine tjenester til de øvrige statene i EØS-området. Nasjonale reguleringer som begrenser

responsible for Norwegian participation in this effort. Manufacturers or importers are responsible for ensuring that goods meet the technical requirements. Goods meeting these requirements are marked with CE. The CE-mark is primarily intended to assist government authorities in their effort to monitor products in the market, but also contributes to building confidence in the goods amongst consumers. For certain goods it is a requirement that a third party, a so-called notified body, performs tests and evaluates whether the goods are in conformity with the regulatory framework. National authorities appoint the technical control bodies. An additional means of reinforcing confidence in goods is to perform governmental quality checks on test laboratories and certification bodies (notified bodies). Norwegian Accreditation is responsible for this in Norway. Market surveillance is undertaken by the respective specialist government bodies to ensure that goods sold within the EEA are in conformity with the applicable regulatory frameworks.

The European Commission has embarked on a revision of the "new approach" in order to make this system better and more uniform within the EEA. The European Commission has also signalled that they will propose to regulate the principle of mutual recognition, as several surveys have shown that the principle is not much known amongst economic players or the authorities.

In order to resolve problems facing businesses and private individuals in the internal market in a swift and informal manner, the European Commission has initiated the formation of the SOLVIT network. The Ministry of Trade and Industry is the Norwegian SOLVIT centre, and Euro Info Centre Øst serves as a first point of contact. In order to strengthen and simplify administrative cooperation between EEA states, the European Commission has initiated the creation of a database for the exchange of information, the Internal Market Information System (IMI).

In order to expand the internal market, the Ministry concludes, together with the relevant ministries from the other EEA/EFTA states, agreements on mutual recognition of conformity assessments and test methods with states outside the EEA, in parallel with the EU.

2.10.1.2 Services

Trade in services within the EEA is based on the principle of equal treatment, irrespective of the state of origin of such services. The general rule is, as with goods, that a service provider operating lawfully in one EEA state may freely offer its services in the other EEA states. National regulations that limit the

muligheten til å yte en bestemt tjeneste, må gjelde likt både for innenlandske og utenlandske tjenesteytere, i tillegg må nasjonale reguleringer kunne begrunnes i en del nærmere spesifiserte hensyn.

Flere undersøkelser har imidlertid vist at det finnes en rekke hindre i det indre marked, både for etablering og grenseoverskridende handel med tjenester. Diskriminerende regler og lange saksbehandlingstider er eksempel på dette. Spesielt er det de små og mellomstore bedriftene som har problemer med å takle de hindringene som finnes. Samtidig utgjør tjenestesektoren om lag 70 pst. av det samlede BNP i Europa. Sammenlignet med varehandelen er imidlertid handelen med tjenester liten og utgjør bare 20 pst. av den samlede handelen i EU. Om lag 70 pst. av sysselsettingen er også innenfor tjenestesektoren, og det er her de nye arbeidsplassene skapes. Tjenestesektoren er derfor svært viktig for å sikre økt vekst i Europa. Et mer velfungerende indre marked for tjenester vil kunne føre til lavere priser og større valgfrihet for bedrifter og forbrukere.

Dette var bakgrunnen for et nytt direktiv om tjenester. Direktivets formål er å legge bedre til rette for handel med tjenester, og å gjøre det enklere å etablere seg i EØS-området. Europakommisjonen ser direktivet som et sentralt element for å nå målene i Lisboa-strategien i og med at et mer velfungerende indre marked for tjenester kan bidra til økonomisk vekst og nye jobber i EU.

BOKS 2.12 Det indre marked

Det indre marked ble opprettet av EU i 1993 og består av de 25 EU-statene og de tre EØS/EFTA-statene Island, Liechtenstein og Norge. Det bor til sammen 455 millioner innbyggere i disse statene. Det indre marked innebærer:

- fri bevegelse av varer, tjenester, kapital og personer
- felles regler om varer når det gjelder helse, miljø og sikkerhet, og forbrukerinteresser
- felles konkurranseregler, regler for offentlige innkjøp og regler for statsstøtte, for å sikre like og rettferdige konkurransevilkår mellom bedriftene i hele EØS-området slik at EØS-statene sammen fremmer økonomisk vekst og nye og bedre jobber.
- samarbeid på andre områder, først og fremst programsamarbeid om blant annet forskning, utdanning, miljøvern, forbrukerpolitikk, infor-

scope for rendering a certain service, must apply equally to both domestic and foreign service providers and, moreover, national regulations need to be premised on certain specific concerns.

However, several surveys have shown that there are a number of obstacles within the internal market, in respect of both permanent establishment and cross-border trade in services. Discriminatory rules and long processing times are two examples. Small and medium-sized businesses, in particular, find it difficult to deal with the obstacles encountered. At the same time, the service sector accounts for about 70 percent of overall GDP in Europe. However, in comparison with the trade in goods, the trade in services is small and accounts for only 20 percent of overall trade within the EU. Nevertheless, about 70 percent of employment is within the service sector, and this is where new employment is being generated. Consequently, the service sector is highly important in terms of ensuring increased growth in Europe. A more well-functioning internal market for services may result in lower prices and more freedom of choice for businesses and consumers.

This formed the background to the preparation of a Services Directive. The purpose of the Directive is to facilitate trade in services, and to make it easier to set up a permanent establishment within the EEA. The European Commission considers the Directive to be a key element in realising the objectives of the Lisbon Strategy, since a more well-functioning internal market for services may contribute to economic growth and new jobs within the EU.

BOX 2.12 The internal market

The internal market was created by the EU in 1993, and comprises the 25 EU states and the three EEA/EFTA states Iceland, Liechtenstein and Norway. These states have a total population of 455 million. The internal market involves:

- free movement of goods, services, capital and people;
- common rules on goods as far as concern health, the environment and safety, and consumer interests;
- common competition rules, public procurement rules and state aid rules, to ensure equal and fair competition conditions between businesses throughout the EEA, in order that the EEA countries may jointly promote economic growth, as well as new and better jobs;
- cooperation within other areas, primarily program cooperation on research, education,

masjonsteknologi, kultur, sosialpolitikk, likestilling, turisme og om politikk for små og mellomstore bedrifter.

Det arbeides kontinuerlig med å få til et godt fungerende indre marked, uten unødvendige hindringer. Europakommisjonen arrangerte våren 2006 en åpen høring det indre marked på internett. Høringen vil bli fulgt opp med politiske initiativer og tiltak, i samarbeid med medlemsstatene. Kommisjonen tar sikte på å legge fram en bred rapport om hva det indre marked betyr for innbyggere og næringsliv i løpet av sommeren 2007.

2.10.1.3 Ny strategi for det indre marked

For å fremme et mer velfungerende indre marked har Europakommisjonen tatt initiativ til å utvikle en ny indre markedsstrategi. Det er nylig avholdt en høringsrunde og innspillene vil bli diskutert i løpet av høsten 2006. I den norske høringsuttalelsen, basert på innspill fra arbeidslivet parter og relevante departementer og etater, foreslås tre satsingsområder:

1. Øke bevisstheten og kunnskapen om det indre marked:
Bedrifter og forbrukere må bli bedre informert om mulighetene i og fordelene av det indre marked.
2. Fremme tilliten til det indre marked:
Flere undersøkelser har vist at det finnes en rekke hindre i det indre marked. Det er behov for revisjon av den nye metode for harmonisering av regelverk i forhold til bedre markeds kontroll, bedre samarbeid mellom nasjonale myndigheter og beskyttet CE merking. SOLVIT og IMI systemet bør sikres nok ressurser.
3. Oppnå et enklere og bedre regulert indre marked:
Arbeidet med regelforenkling bidrar til handelsforenkling og et velfungerende indre marked og bør derfor intensiveres. Konsekvensanalyser bør benyttes ved introduksjon av nytt nasjonalt regelverk slik at prinsippet "Think small first" ivaretas. Gjennomgang av eksisterende regelverk, slik Danmark har gjort, bør foretas i alle EØS-stater.

environmental protection, consumer policy, information technology, culture, social policy, equal opportunities, tourism, and policy for small and medium-sized businesses.

There is a continuous effort to achieve a well-functioning internal market, without unnecessary obstacles. In the spring of 2006, the European Commission held an open hearing on the internal market on the Internet. The hearing was followed up by way of political initiatives and measures, in cooperation with the member states. The Commission aims to present a comprehensive report on what the internal market means to the population and to the business sector in the summer of 2007.

2.10.1.3 New strategy for the internal market

In order to promote a more well-functioning internal market, the European Commission has initiated the development of a new internal market strategy. There have recently been held consultations, and the feedback will be discussed in the autumn of 2006. Three areas of commitment are proposed in the Norwegian consultative statement, based on feedback from the two sides of industry and relevant Ministries and bodies:

1. Enhance awareness and knowledge of the internal market:
Businesses and consumers need to be better informed of the opportunities and advantages offered by the internal market.
2. Promote confidence in the internal market:
Several surveys have shown that there are a number of obstacles within the internal market. There is a need for revision of the new approach for the harmonisation of regulatory framework in terms of improved market surveillance, improved cooperation between national authorities and protected CE marking. Sufficient resources should be channelled into SOLVIT and the IMI System.
3. Achieve a simpler and better regulated internal market:
Efforts to simplify rules contribute to streamlined trade and a well-functioning internal market, and should therefore be intensified. Impact assessments should be used when introducing new national regulatory frameworks, in order to ensure that the principle "Think small first" is observed. Reviews of existing regulatory frameworks, as undertaken by Denmark, should be performed by all EEA states.

BOKS 2.13 Fungerer EØS-avtalen?

Etter 10 år med EØS-avtalen viste Euro Infos undersøkelse "Fungerer EØS-avtalen?"¹⁴ at de fleste bedrifter ikke opplever at Norges deltakelse i EUs indre marked har medført forenklinger eller forandringer til det bedre. Dette skyldes flere forhold:

1. Harmoniserte regler utformes og håndheves forskjellig i de enkelte stater. Prinsippet om gjensidig godkjenning holdes ikke i hevd på det ikke-harmoniserte område.

I EØS er dette uakseptable hindringer. Norske eksportører og norske myndigheter har et felles ansvar for å identifisere og følge opp slike handelshindringer.

2. Myndigheter og kunder mangler kunnskap om og derved tillit til EØS-avtalen.

Dersom lokale myndigheter i EU-stater ikke kjenner til Norges rettigheter og plikter under EØS-avtalen, kan bedrifter, både leverandører og kunder, bli påført forsinkelser og kanskje ekstra prosedyrer. Slike hindringer er kostnadsdrivende og svekker konkurransevnen. Dessuten kan myndighetenes skepsis lett smitte over på kunden. Potensielle kunder for norske bedrifter kan da fort velge en konkurrent fra en EU-stat. Norske bedrifter og norske myndigheter vil ha et felles ansvar for å bekjempe slike hindringer for norske eksportører. I offentlige anbudsrunder blir dette spesielt viktig. Norske utenriksstasjoner kan kontaktes for å følge opp hver enkelt sak overfor vertsstatens myndigheter og kunder. Innovasjon Norge og SOLVIT spiller også viktige roller for bedrifter som møter problemer i kontakten med det indre marked.

3. Det indre marked er fremdeles ufullstendig.

Det indre marked fungerer best på vareområdet. Størst potensial for vekst og sysselsetting ligger imidlertid i tjenestehandel. Mens det norske markedet i praksis er åpent, kan norske tjenestey-

¹⁴ **Fungerer EØS-avtalen?** Resultatene fra EICs undersøkelse i 2004. 7000 norske bedrifter svarte på en rekke spørsmål om deres syn på hvilke fordeler og ulemper EØS-avtalen medfører.

BOX 2.13 Does the EEA Agreement work?

After 10 years of the EEA Agreement, Euro Info's survey "Does the EEA Agreement work?"¹⁴ showed that most businesses are not under the impression that Norway's participation in the EU's internal market has resulted in simplifications or improvements for the better. This can be attributed to several factors:

1. Harmonised rules are formulated and implemented differently in different countries. The principle of mutual recognition is not adhered to within the non-harmonised area.

These are unacceptable obstacles within the EEA. Norwegian exporters and Norwegian authorities share a joint responsibility for identifying and following up such barriers to trade.

2. Government authorities and customers lack knowledge of, and thereby confidence in, the EEA Agreement.

If local authorities in EU countries are not aware of Norway's rights and obligations under the EEA Agreement, this may impose delays, and possibly additional procedures, on businesses, in their roles of both suppliers and customers. Such obstacles increase costs and impair competitiveness. Moreover, the scepticism of government authorities may easily come to influence the customer as well. Potential customers of Norwegian businesses may in such cases turn around and opt for a competitor from a EU country. Norwegian businesses and Norwegian authorities share a joint responsibility for defeating such obstacles facing Norwegian exporters. This is of particular importance in the context of government tenders. Norwegian representations abroad may be contacted for purposes of pursuing each individual case as against government authorities and customers in the host country. Innovation Norway and SOLVIT are also playing important roles in assisting businesses which encounter problems in their contacts with the internal market.

3. The internal market still remains incomplete.

The internal market works best in relation to goods. However, the main potential for growth and employment is offered by the trade in services. Whilst the Norwegian market is open in practise,

¹⁴ **Does the EEA Agreement work?** The findings from the EIC's survey in 2004. 7,000 Norwegian businesses responded to a number of questions on their views respecting the advantages and disadvantages offered by the EEA Agreement.

tere fremdeles møte store hindringer i andre EØS-stater. Norge har i følge Europakommisjonen det høyeste antall arbeidstakere i høyteknologisk tjenesteytelse i Europa – 35 %. Også EUs effektivisering av andre kostnadsdrivende rammebetingelser som bank, forsikring og eventuelt skatteregler, f. eks. for momsrefusjon, blir det viktig at norske bedrifter får nytte godt av på linje med konkurrentene i EU. Regjeringen vil følge opp norske interesser i dialogen med Europakommisjonen og medlemsstatene for å bygge et effektivt indre marked som skaper vekst og hindrer sosial dumping.

2.10.1.6 Sørge for effektiv håndhevelse av EUs regler for offentlig anbud

Offentlig sektors samlede innkjøp av varer og tjenester utgjorde nær 260 mrd. kroner i 2004. *Regelverket om offentlige anskaffelser* har som hovedmål å sikre at offentlige midler utnyttes best mulig gjennom kostnadseffektive innkjøp. Den nasjonale terskelverdien angir hvor store kjøp en offentlig innkjøper kan gjøre uten å ha plikt til å utlyse en anbudskonkurranse og følge bestemte prosedyreregler. I september 2005 ble den nasjonale terskelverdien hevet fra 200 000 til 500 000 kroner. Hensikten var å senke administrasjonskostnadene for mindre kjøp. For mindre kjøp kan kostnadene ved å følge prosedyrene ved anbudskonkurranse i mange tilfeller oppveie en eventuell kostnadsbesparelse som følge av billigere og bedre tilbud. Terskelverdien for plikt til anbudsutlysning er fortsatt betydelig lavere enn den maksimalt tillatte grensen som følger av EØS-avtalen. Kjøp under den nasjonale terskelverdien er uansett omfattet av de alminnelige bestemmelsene som bl.a. fastsetter at enhver anskaffelse skal baseres på konkurranse så langt som mulig, at oppdragsgiver ikke skal diskriminere leverandører på grunn av nasjonalitet eller lokal tilhørighet, og at forvaltningslovens regler for habilitet skal følges.

Ny lov om offentlige anskaffelser ble vedtatt i juni 2006. Siktemålet var bl.a. å forenkle regelverket og implementere to nye EU-direktiver. En viktig endring er i tillegg at oppdragsgiverne kan få et overtredelsesgebyr om de forsettelig og grovt uaktsomt gjennomfører ulovlig innkjøp. Fornyings- og

Norwegian service providers can still encounter major obstacles in other EEA countries. According to the European Commission, Norway has the highest proportion of employees within high-technology services provision in Europe – 35%. The EU Services Directive needs to prise open the internal market to Norwegian exporters of services. Moreover, it is important to ensure that also Norwegian businesses will reap the benefits of the EU's efforts to enhance efficiency in relation to other cost parameters like banking, insurance and, if applicable, tax rules, e.g. concerning value added tax refunds, alongside their competitors within the EU. The Government will follow up Norwegian interests in dialogue with the European Commission and the member states, in order to create an effective internal market that generates growth and prevents social dumping.

2.10.1.6 Ensure effective enforcement of the EU public tender rules

Overall procurement of goods and services on the part of the public sector amounted to just under NOK 260 billion in 2004. The main objective of the *regulatory framework pertaining to public procurement* is to ensure that government funds are utilised in the best possible manner, through cost-effective procurement. The national threshold value defines the maximum amount of any procurement that may be undertaken by a public body without having to issue a call for tenders and adhering to certain procedural rules. In September 2005, the national threshold value was increased from NOK 200,000 to NOK 500,000. The intention was to reduce the administration costs associated with minor procurements. As far as minor procurements are concerned, the costs incurred in observing the tender procedures may in many cases outweigh any cost savings resulting from a cheaper and better offer. The threshold value triggering a mandatory call for tenders still remains considerably less than the maximum limit permissible under the EEA Agreement. In any case, procurement below the national threshold value falls within the scope of the general provisions which require that all procurement shall be based on competition to the extent possible, that the procuring entity shall not discriminate against suppliers on grounds of nationality or local affiliation, and that the competency rules stipulated in the Public Administration Act shall be observed.

A new Public Procurement Act was adopted in June 2006. The purpose thereof was, among other things, to simplify the regulatory framework and to implement two new EU Directives. In addition, an important amendment is that an infringement fee may be imposed on procuring entities that wilfully or grossly

administrasjonsdepartementet har dessuten fastsatt en ny forskrift om offentlige anskaffelser som bl.a. innfører protokollplikt for kjøp over 100 000 kroner samt en forskrift for innkjøpsregler for forsyningssektoren. Målet er at den nye loven og de to forskriftene skal tre i kraft 1. januar 2007.

Klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA) har vært i virksomhet siden 1. januar 2003. Målet var å gi leverandørene en raskere og rimeligere klagemulighet på et lavere konfliktnivå. KOFA skulle dessuten bidra til økt kompetanse og rettsavklaringer på området. Sekretariatet for klagenemnda ble i mars 2005 overført til Konkurransetilsynet. I 2005 mottok klagenemnda 287 klagesaker. Dette er samme antall som året før. Antall avsluttede saker i løpet er året er fortsatt en del lavere enn antall innkomne saker. Ved utgangen av januar 2006 var gjennomsnittlig behandlingstid i klagenemnda 118 dager. Fornyings- og administrasjonsdepartementet vil i løpet av 2006 evaluere KOFA.

2.10.2 Norsk innflytelse i EU

I st. meld. nr. 23 (2005-2006) *Om gjennomføring av europapolitikken* framgår det at regjeringen vil arbeide for at norsk forvaltning på et tidlig tidspunkt skal fange opp nye initiativer og prosesser som er under oppseiling i EU og vurdere om disse kan være framtidig EØS-regelverk eller på annen måte berøre Norge. Deltakelse i ekspertgrupper og komiteer i EFTA og under Europakommisjonen i den forberedende fasen gir tilgang på viktig informasjon og muligheter til å klargjøre og kommunisere nasjonale posisjoner på et tidlig stadium. Samtidig kan Norge øve påvirkning på nye rettsakter og andre vedtak med relevans for EØS-avtalen i de samme foraene.

I forbindelse med utarbeidelsen av tjenstedirektivet har Norge gitt flere innspill til Europakommisjonen, ulike medlemsstater og til representanter fra Europaparlamentet. Man har også gitt flere innspill til Europakommisjonens arbeid med revidering av "den nye metode" for harmonisering av produktkrav og prinsippet om gjensidig godkjenning for fri flyt av varer. I forberedelsen av innspillene konsulterte man arbeidslivets parter, andre departementer og underliggende etater.

negligently carry out unlawful procurement. Furthermore, the Ministry of Government Administration and Reform has laid down new Public Procurement Regulations, introducing a duty to keep certain records of all procurement in excess of NOK 100,000, as well as Regulations on Procurement Rules for the Utilities Sector. The aim is for the new Act and the two sets of Regulations to enter into force on 1 January 2007.

The Complaints Board for Public Procurement (KOFA) has been in operation since 1 January 2003. The purpose thereof is to provide suppliers with a swifter and less expensive outlet for handling complaints, involving a lower level of conflict. Moreover, the KOFA was charged with contributing to enhanced knowledge and legal clarification within this area. In March 2005, responsibility for the Secretariat of the Complaints Board was transferred to the Norwegian Competition Authority. In 2005, the Complaints Board received 287 complaints. This was the same number as in the previous year. The number of cases closed each year continues to be somewhat lower than the number of incoming cases. As per the end of January 2006, the average processing time of the Complaints Board was 118 days. During the course of 2006, the Ministry of Government Administration and Reform will be evaluating the KOFA.

2.10.2 Norwegian influence on the EU

In White Paper No. 23 (2005-2006) *On the implementation of the Europe policy*, it is stated that the Government will seek to ensure that the Norwegian public administration becomes aware, at an early stage, of new initiatives and processes underway within the EU, and assess whether these may turn into future EEA regulations or otherwise affect Norway. Participation in expert groups and committees within EFTA and under the European Commission during the preparatory phase offers access to important information and opportunities for clarifying and communicating national positions at an early stage. At the same time, Norway can influence new legislative acts and other resolutions of relevance to the EEA Agreement in the same fora.

Norway has submitted several suggestions to the European Commission, to various member states and to representatives of the European Parliament in connection with the preparation of the Services Directive. Several suggestions have also been made in the context of the European Commission's effort to revise the "new method" for the harmonisation of product requirements and the principle of mutual recognition for the free flow of goods. In preparing such suggestions, one consulted the social partners, other Ministries and subordinated bodies.

Kunnskap er et viktig virkemiddel for å fange opp utviklingen i EU og for å øve innflytelse. Det er viktig med god EØS-kompetanse på alle nivå i forvaltningen for å sikre et hensiktsmessig EØS-arbeid. I st. meld. nr. 23 framgår det at regjeringen vil arbeide for et kompetanseløft i forvaltningen om EU/EØS.

Det skal utarbeides arbeidsprogrammer for EØS-samarbeidet som en oppfølging av st. meld. nr. 23. Programmet skal identifisere prioriteringen for norsk deltakelse og innsats, bl.a. på indre markedsområdet. Hvert departement skal utarbeide en plan for arbeidet overfor EU, herunder prioriteringer og tiltak og rutiner som ivaretar disse.

Knowledge is an important asset for purposes of keeping track of developments within the EU and exercising influence. It is important to have high EEA competency at all public administration levels in order to ensure an effective EEA effort. It follows from the White Paper No. 23 that the Government will promote an enhancement of EU/EEA knowledge within the public administration.

Working programmes for EEA cooperation shall be prepared as a follow-up of White Paper No. 23. The programme shall identify priorities for Norwegian participation and efforts, hereunder in relation to the internal market. Each Ministry shall prepare a plan for its work as against the EU, including priorities and measures, as well as routines attending to these.

2.11 Tiltak for å sikre tilgang til internasjonale markeder

Lisboa-retningslinje 13

Med vår betydelige utenrikshandel er det i Norges interesse å bidra til videreutviklingen av det multilaterale regelbaserte handelssystemet. Norge har deltatt aktivt i forhandlingene i Verdens handelsorganisasjon (WTO) under Doha Development Agenda (DDA). I forhandlingene har Norge bl.a. gått aktivt inn for at det skulle tas spesielt hensyn til utviklingslandenes interesser, særlig de minst utviklede landene, slik at disse kan bli bedre i stand til å dra nytte av de muligheter som et åpnere handelssystem gir. Forhandlingene ble suspendert i juli 2006 etter at de ledende medlemslandene i den såkalte G6-gruppen måtte konstatere at det ikke var mulig for dem å komme fram til enighet seg imellom om hovedspørsmål når det gjelder landbruk og industrivarer. Fra norsk side er det ønskelig at forhandlingene kommer i gang igjen og sluttføres så raskt som mulig. En langvarig utsettelse kan få negative konsekvenser for det multilaterale handelssystemet.

WTO og det multilaterale handelssystem er hovedarena for norsk handelspolitikk. Den europeiske konteksten, og videreføringen av EFTA-samarbeidet, har likefullt ledet til at Norge/EFTA i kjølvannet av EUs handelsaktiviteter som et supplement til WTO inngikk et stort antall handelsavtaler på 90-tallet i Europa og Middelhavsområdet. Disse avtalene var fra norsk side viktig for å unngå at norsk næringsliv skulle bli diskriminert i forhold til konkurrenter fra EU-landene.

Norge søker å øke samhandelen mot utlandet i all hovedsak gjennom tre kanaler: EØS, WTO og EFTAs handelssamarbeid. WTO utgjør grunnpilaren for Norges handelssamkvem med resten av verden. EFTAs handelsavtaler regulerer samhandelen med de landene som EFTA har inngått handelsavtaler med utenfor EØS. Norges handels-samarbeid med Sveits er regulert i EFTA-konvensjonen.

Norge prioriterer et godt forhandlingsresultat i de pågående handelsforhandlingene i WTO, den såkalte Doha-runden. Norge arbeider for et omfattende forhandlingsresultat i industrivareforhandlingene (NAMA), som vil gi positive virkninger for viktige norske eksportprodukter, som fisk, kjemikalier, treprodukter, metaller og maskiner. Norge

2.11 Measures for ensuring access to international markets

Lisbon guideline 13

Given our considerable foreign trade, it is in Norway's interest to contribute to the continued development of the multilateral rule-based trade system. Norway has participated actively in the negotiations of the World Trade Organization (WTO) under the Doha Development Agenda (DDA). During the negotiations, Norway has actively favoured special concessions to cater for the interests of developing countries, in particular those of the least developed countries, to better enable these to benefit from the opportunities offered by a more open trade system. The negotiations were suspended in July 2006 after the leading member states making up the so-called G6 Group had to conclude that they were unable to reach agreement between themselves on main issues relating to agriculture and manufactured goods. From the Norwegian perspective it would be desirable for the negotiations to be resumed as soon as possible. A long discontinuation of the talks could have negative consequences for the multilateral trade system.

The WTO and the multilateral trade system constitute the main arena for Norwegian trade policy. Nevertheless, the European context, and the continuation of the EFTA cooperation, has resulted in Norway/EFTA, in the wake of the EU trade activities, and as a supplement to the WTO, forming a large number of free trade agreement in the 1990s, with European and Mediterranean countries. From the Norwegian perspective, these agreements were important to avoid the Norwegian business sector being discriminated relative to its competitors from the EU countries.

In the main, Norway seeks to expand its foreign trade through three channels: the EEA, the WTO and the EFTA free trade cooperation effort. The WTO forms the main pillar of Norway's trade relations with the rest of the world. The EFTA free trade agreements govern trade with those non-EEA countries with which EFTA has entered into free trade agreements. Norway's trade relations with Switzerland are governed by the EFTA Convention.

Norway prioritises a favourable negotiated outcome to the ongoing WTO trade negotiations, the so-called Doha Round. Norway is promoting a comprehensive negotiated outcome to the Non-Agricultural Market Access (NAMA) negotiations, which would have positive effects for important Norwegian export products, like fish, chemicals, wood products, metals and

ønsker et solid og positivt resultat i WTOs forhandlinger om handel med tjenester, som vil gi økt forutsigbarhet og stabilitet for den stadig økende handelen med tjenester. Norge mener at det i forhandlingene om landbruksvarer må åpnes for nasjonalt handlerom som sikrer lokal matproduksjon i land med vanskelige geografiske og klimatiske forhold. Norge prioriterer å forbedre regelverket i WTO, herunder klarere regler for anti-dumping.

Både Norge og Europakommisjonen har foretrukket en ny multilateral handelsavtale i WTO, framfor bilaterale og plurilaterale løsninger. Norge har imidlertid også åpnet nye EFTA-forhandlinger parallelt med sitt engasjement i WTO.

Norge forhandler nye handelsavtaler sammen med EFTA-statene Island, Liechtenstein og Sveits. EFTA prioriterer handelsavtaler med land der en avtale kan gi det største bidraget til økt samlet handel. EFTA prioriterer vekstmarkeder i Asia og arbeider for handelsavtaler med India, Japan, Kina og Russland.

machinery. Norway favours a solid and positive outcome from the WTO negotiations on trade in services, which will result in improved predictability and stability for the ever-increasing trade in services. Norway believes that the negotiations on agricultural goods need to allow the national freedom of action to safeguard local food production in countries experiencing difficult geographical and climatic circumstances. Norway prioritises improvements to the WTO regulatory framework, hereunder clearer rules on anti-dumping.

Both Norway and the EU Commission have preferred a new multilateral trade agreement under the WTO, rather than bilateral and plurilateral solutions. Nevertheless, Norway has initiated new EFTA negotiations in parallel with its WTO engagement.

Norway is negotiating new free trade agreements together with the EFTA states Iceland, Liechtenstein and Switzerland. EFTA prioritises trade agreements with countries where such agreements can make the greatest contributions to increasing overall trade. EFTA prioritises growth markets in Asia, and is working on trade agreements with India, Japan, China and Russia.

Strukturindikatorerne

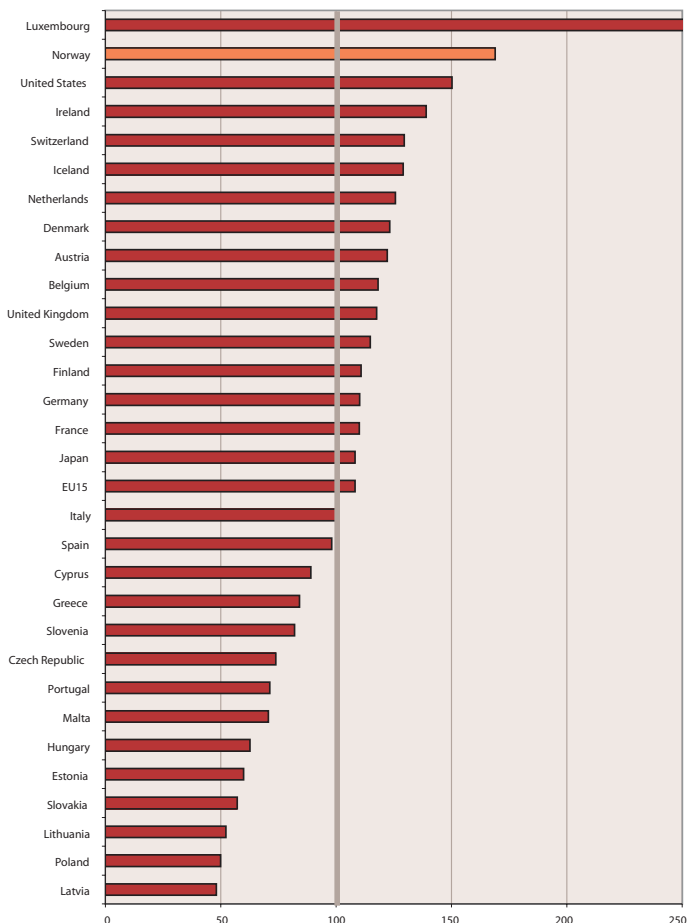
The Structural Indicators

3.1 BNP per innbygger

Figur 1 viser kjøpekraftsjustert brutto nasjonalprodukt (BNP) per innbygger. Serien er indeksert, med BNP per innbygger i EU25=100. På denne indeksen har Norge i 2005 et nivå på BNP per innbygger på 168,8.

BNP er et mål på den samlede verdien av det som produseres av varer og tjenester i offentlig og privat sektor. Det er det beste målet vi har på samlet nasjonal verdiskaping. BNP vil imidlertid ikke fange opp verdien av produksjon som ikke er målt i markedspriser eller tallfestet på annen måte. Dette innebærer for eksempel at ulønnet arbeid, som husarbeid, og svart arbeid ikke er inkludert. For betalt arbeid som ikke omsettes i et marked, slik som for eksempel offentlig administrasjon, blir

1. Kjøpekraftsjustert BNP per innbygger (EU25=100), 2005
1. GDP per capita in ourchasing power standards (EU25=100), 2005

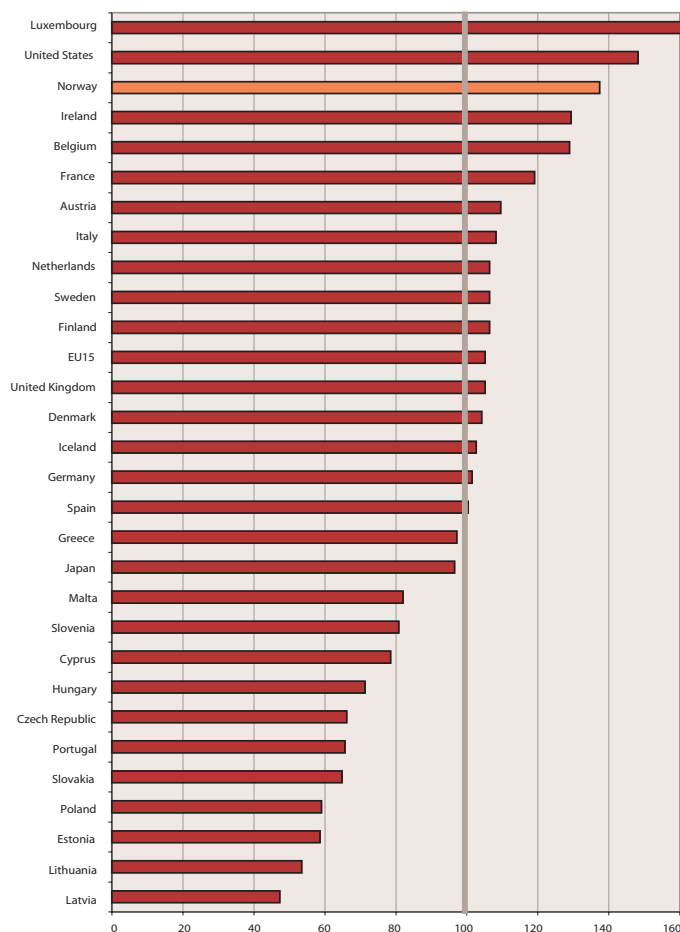

3.1 GDP per capita

Figure 1 shows Gross Domestic Product (GDP) per capita in Purchasing Power Standards. The series is indexed, with GDP per capita in EU25=100. In 2005, Norway had a GDP per capita level of 168.8 as measured by this index.

GDP is a yardstick for the overall value of the goods and services produced in the public and private sectors. It is the best indicator at our disposal when it comes to overall national wealth creation. However, GDP will not register the wealth of any production that is not measured in market prices or otherwise quantified. This implies that, for example, unpaid work, like housework, and undeclared work are not included. As far as concerns those outputs from paid work which are not traded on a market, like for

2. Kjøpekraftsjustert BNP per sysselsatt (EU25=100), 2005
2. GDP per person employed in purchasing power standards (EU25=100), 2005

verdien målt ved produksjonskostnaden. I den grad betalingsvilligheten for offentlige tjenester er høyere enn produksjonskostnaden, vil dette dermed kunne undervurdere nivået på BNP. Og omvendt, hvis betalingsvilligheten er lavere, vil det kunne overvurdere nivået på BNP.

BNP måles i nasjonal valuta. Det vil således alltid være et problem knyttet til å sammenlikne verdien av BNP mellom land. Kjøpekraftsjustering innebærer at man bruker en omregningskurs basert på det relative forholdet mellom prisen på sammenliknbare varekurver i de ulike landene, målt i lokal valuta. Det høye prisnivået i Norge relativt til gjennomsnittet i EU (se indikator 5) innebærer at BNP for Norge relativt til gjennomsnittet i EU vil være lavere når vi vurderer kjøpekraftsjustert BNP, enn hvis vi for eksempel hadde sett på BNP omregnet til felles valuta ved vanlig valutakursomregning.

Norge er i en særstilling fordi utvinningen av en ressurs med høy grunnrente, petroleum, gir svært høy produksjonsverdi. Det betyr at den norske verdiskapingen målt ved BNP blir høy. I den grad utvinningen av petroleum er en begrenset ressurs, vil BNP ikke gi et fullgodt bilde av den langsiktige evnen til verdiskaping i norsk økonomi. En stor del av inntektene fra petroleumsvirksomheten plasseres i finansielle fordringer i utlandet. Inntekten fra disse fordringene vil i framtiden kunne bidra til den norske bruttonasjonalinntekten. Norge har i 2005 høyere sparing per innbygger enn hva som er den beregnede avkastningen av oljeformuen. Det skulle indikere at bruken av petroleumsinntektene er opprettholdbar over tid.¹

Et alternativt mål er å se på BNP for Fastlands-Norge, hvor man tar bort verdien av produksjonen på norsk sokkel og verdien av utenriks sjøfart. Den viktigste grunnen til å se på BNP for Fastlands-Norge er at man får et mål for verdiskapingen i Norge som ikke er direkte avhengig av endringer i oljeprisen. Forskjellen mellom BNP og BNP for Fastlands-Norge sier også noe om betydningen av bidraget fra selve oljeutvinningen til den totale verdiskapingen. BNP for Fastlands-Norge utgjorde i 2005 74,1 pst. av samlet norsk BNP. Dette var 125,1 pst. av BNP i EU25, og 15,6 pst. over nivået på BNP per innbygger i EU15.²

example those of public administration, the value thereof is measured by their cost of production. To the extent that the willingness to pay for public services exceeds the cost of production, this may consequently underestimate the level of GDP. And conversely, if the willingness to pay is less, it may overestimate the level of GDP.

GDP is measured in national currency. There will thus always be a problem associated with inter-country comparisons of GDP values. Adjusting with Purchasing Power Standards imply that one calculate the exchange rate by looking at the relative difference between the price of comparable baskets of goods in the in the two countries, measured in local currency. The high price level in Norway, relative to the EU average (see indicator 5), means that Norwegian GDP in Purchasing Power Standards will be closer to the EU average than will for example GDP as measured by exchange rate conversion without any purchasing power adjustment.

Norway is in an exceptional position because its extraction of a resource with a high level of economic rent, i.e. petroleum, generates a very high production value. This means that Norwegian wealth creation, as measured by GDP, is high. To the extent that the extraction of petroleum draws on a finite resource, GDP will not provide a fully adequate illustration of the long-term scope for wealth creation in the Norwegian economy. A large share of the revenue from petroleum activities is invested in financial assets abroad. The revenue from such assets may in future add to Norwegian Gross National Income. In 2005, Norway achieved higher savings per capita than the estimated return on its petroleum wealth. This would appear to indicate that current usage of petroleum revenues can be sustained for a long period of time.¹

An alternative measure is provided by focusing on the GDP of Mainland Norway, as obtained by subtracting the value of production on the Norwegian continental shelf and the value of international shipping. The main reason for studying the GDP of Mainland Norway is that it provides a measure of Norwegian wealth creation that is not directly dependent on changes in the oil price. The difference between GDP and Mainland Norway GDP also offers some illustration of the importance of the contribution from actual petroleum extraction in terms of overall value creation. In 2005, Mainland Norway GDP accounted for 74.1 percent of total Norwegian GDP. This represented 125.1 percent of the GDP of EU25, and was 15.6 percent higher than the GDP per capita level of EU15.²

1 Jf. omtalen av petroleumrelatert sparing i Nasjonalbudsjettet 2007.

2 Nivået i EU15 var i 2005 108,3.

1 Cf. the discussion of petroleum-related savings in the National Budget 2007.

2 In 2005, the level of EU15 was 108.3.

De nordiske landene har alle et BNP per innbygger som ligger høyere enn snittet for EU15. Danmark, som i 2005 hadde et BNP per innbygger på 122,1 pst. av nivået i EU25, ligger omkring 10 pst. over nivået i Sverige og Finland.

All the Nordic countries have a GDP per capita in excess of the EU15 average. Denmark, which in 2005 had a GDP per capita equal to 122.1 percent of the EU25 level, is about 10 percent higher than the level of Sweden and Finland.

BOKS 3.1 Utviklingen i BNP i Norden fra 1970 til 2005

De nordiske landene kjennetegnes i dag av å ha noen av de høyeste økonomiske vekstratene i Europa. Man skal imidlertid merke seg at Norden ikke alltid har framstått slik. Utviklingen i Norden over de siste 30 år viser på noen områder heller en motsatt tendens.

Særlig Sverige og Danmark har over de siste 30 år opplevd at deres velferdsnivå har steget saktere enn i resten av Europa. Finland har opplevd en moderat relativ velferdsvekst. Norge har hatt en klarere positiv utvikling, hvilket i stor grad skyldes at Norge fra 1970 til 2005 har blitt en av verdens største oljeeksportører.

BOX 3.1 GDP developments in the Nordic region from 1970 until 2005

At present, the Nordic countries feature some of the highest rates of economic growth in Europe. However, it should be noted that this has not always been the case with the Nordic region. Indeed, in certain areas the trend is rather the opposite if we look at developments in the Nordic region over the last 30 years.

Sweden and Denmark, in particular, have over the last 30 years experienced slower increases in their levels of welfare than has the rest of Europe. Finland has experienced a moderate relative increase in welfare. Norway has experienced a more unequivocally positive development, which in large part is caused by Norway between 1970 and 2005 having become one of the world's main petroleum exporters.

Tabell B.1 BNP per innbygger relativt til BNP i Vest-Europa *

Table B.1 GDP per capita relative to GDP per capita in Western Europe *

	1970	1980	1990	2005
Norway	98 %	114 %	116 %	156 %
Sweden	124 %	113 %	111 %	106 %
Denmark	124 %	114 %	116 %	113 %
Finland	93 %	98 %	106 %	102 %

* For 2005 er Vest-Europa EU15

* For 2005 Western Europe equals EU15

Kilde/source: Angus Maddison/University of Groningen, Eurostat

BOKS 3.2 Absolutte og komparative fortrinn

Absolutte fortrinn: Et land har et absolutt fortrinn fremfor et annet land i produksjonen av et gode hvis ressursinnsatsen i form av arbeidskraft, kapital, energi, varer osv. pr. enhet produsert er lavere enn i det andre landet.

Komparative fortrinn: Et land har et komparativt fortrinn framfor andre land i produksjonen av et gode hvis landet må ofre mindre av annen produksjon for å få en ekstra enhet av godet enn det man må ofre i andre land. Med andre ord har landet et komparativt fortrinn i produksjonen av det godet som landet har lavest alternativkostnader i å produsere.

BOX 3.2 Absolute and comparative advantage

Absolute advantage: A country has absolute advantage over another country in the production of a good if the use of resource input; i.e. labour, capital, energy; per produced entity is lower than in the other country.

Comparative advantage: A country has comparative advantage over another country in the production of a good if, when increasing the production of the good with one entity; it must give up less of other production than the other country. In other words, a country has a comparative advantage in the goods where the country has the lowest alternative cost of production.

3.2 Arbeidskraftsproduktivitet

Arbeidskraftsproduktivitet er målt som kjøpekraftsjustert BNP per arbeider (EU25 = 100). Arbeidere er alle som er registrert som sysselsatte.

Arbeidskraftsproduktivitet gir en viktig indikasjon på hvor mye man får igjen for arbeidsinnsatsen. Vekst i produktivitetsnivået vil normalt være positivt for et lands konkurranseevne. Som vist i figur 2 har Norge i 2005 et nivå på 148,2 og ligger i Europa bare etter Luxemburg. Som nevnt ovenfor kan dette i noen grad henføres til inntekter fra petroleumsvirksomheten. Petroleumsaktiviteten har svært høy avkastning per enhet arbeidsinnsats. Hvis vi ser på BNP for Fastlands-Norge, ville Norge i 2005 hatt en arbeidsproduktivitet på 113,1, mot 100 i EU25 og 106,4 i EU15.³

Vi kan merke oss at i forhold til EU25 har Norge et lavere BNP per arbeider enn vi har BNP per innbygger, og at når vi måler i BNP for Fastlands-Norge er det liten forskjell på arbeidsproduktivitetsnivået i Norge og i EU15. Et alternativt mål på arbeidsproduktivitet er produksjon per time arbeidet. Her ligger Norge på 151,6 for BNP totalt, og 115,7 for BNP for Fastlands-Norge mot 100 i EU15.⁴ Gjennomsnittlig timeantall per sysselsatt er

3.2 Labour productivity

Labour productivity is measured in terms of GDP per person employed in Purchasing Power Standards (EU25 = 100). Persons employed are all persons registered as working.

Labour productivity provides an important indication of how much one receives in return for labour inputs. Growth in the level of productivity will normally be a positive influence on the competitiveness of a country. As shown in Figure 2 in 2005, Norway featured a level of 148.2, trailing behind only Luxemburg in the European context. As mentioned above, this may to some extent be attributed to revenues from petroleum activities. Petroleum activities are characterised by a very high return per unit of labour input. If we focus on Mainland Norway GDP, Norway would in 2005 have had a labour productivity level of 113.1, as compared to 100 for EU25 and 106.4 for EU15.³

We may note that Norway scores lower in terms of GDP per person employed, relative to EU25, than in terms of GDP per capita, and that there is little difference in the level of labour productivity in Norway and in EU15 when measured in terms of Mainland Norway GDP. An alternative labour productivity yardstick is production per hour worked. Here Norway scores 151.6 in terms of total GDP, and 115.7 in terms of Mainland Norway GDP, as against 100 for EU15.⁴ The

3 Det er tatt hensyn til at BNP for Fastlands-Norge er 74,1 pst. av samlet BNP, og at 2,9 pst. av arbeidsstyrken arbeider i petroleumssektoren eller utenriks sjøfart, og derfor må tas ut av en beregning av BNP per arbeider i Fastlands-Norge. Alle tall er fra 2005 (SSB).

4 Tall fra 2004. Tall er ikke tilgjengelig for EU25.

3 It has been taken into consideration that Mainland Norway GDP is 74.1 percent of overall GDP, and that 2.9 percent of the labour force works in the petroleum sector or in international shipping, and therefore must be excluded from a calculation of GDP per person employed in Mainland Norway. All figures are from 2005 (Statistics Norway).

4 Figures from 2004. Figures are not available for EU25.

lavere i Norge enn snittet i EU. Det betyr at BNP per arbeider vil undervurdere den norske produktiviteten sammenliknet med snittet for EU-landene.

Det er ellers et generelt kjennetegn ved de nordiske land at produksjonsnivået relativt til snittet for EU er lavere per enhet arbeidet enn det er per innbygger. Som vi vil se nedenfor, kjennetegnes de nordiske landene imidlertid av svært høy sysselsettingsrate sammenliknet med snittet for EU-landene. Dette kan blant annet ha sin bakgrunn i at de norske landene har en større andel av sin sysselsetting i offentlig sektor, hvor produktiviteten er vanskelig å måle (jf. diskusjonen over). Man kan også merke seg at de nordiske landene har hatt høyere produktivitetsvekst enn snittet for EU i perioden 1995-2005.⁵

Et høyt BNP per arbeider innebærer at man får mye igjen for hver enhet arbeidsinnsats, hvilket må vurderes som positivt. Det er imidlertid viktig å forstå hvorfor arbeidskraftsproduktiviteten i et land er høy. For eksempel vil man øke arbeidskraftsproduktiviteten ved å øke kapitalinnsatsen per arbeider. Hvis man fokuserer på BNP per arbeider på kort sikt, kan man for eksempel oppnå høyere produktivitet ved å redusere andelen av befolkningen i arbeid. Dette ville imidlertid kunne ha betydelige negative velferdsmessige konsekvenser og sannsynligvis også negativ effekt på verdiskapingen på lang sikt. På lang sikt er det viktigere å finne et riktig forhold mellom arbeid og kapital enn å oppnå særlig høy produktivitet for arbeidskraften alene.

average number of hours per person employed in Norway is below the EU average. This means that GDP per person employed will underestimate Norwegian productivity relative to the average for the EU countries.

Besides, it is a general characteristic of the Nordic countries that their production levels, relative to the EU average, are lower per unit worked than per capita. However, the Nordic countries are characterised, as will be seen below, by very high employment rates, relative to the average for the EU countries. This may have to do with the Nordic countries having a higher share of their employment in the public sector, where productivity is difficult to measure (cf. the above discussion). One may also note that the Nordic countries have enjoyed higher productivity growth than the EU average over the period 1995-2005.⁵

A high level of GDP per person employed implies that one achieves a high return on each unit of labour input, which must be characterised as a positive thing. However, it is important to understand why a country has a high level of labour productivity. One may, for example, increase labour productivity by increasing capital input per person employed. If focusing on GDP per person employed in the short run, one may for instance achieve higher productivity by reducing the employed portion of the population. However, this may have significant negative welfare consequences, and probably also negative effects in terms of wealth creation, in the long run. In the long run, it is more important to establish an appropriate ratio between labour and capital, than to achieve particularly high productivity in terms of labour inputs alone.

5 Se for eksempel Conway, Paul, Donato de Rosa, Giuseppe Nicoletti og Faye Steiner (2006): Regulation, competition and productivity convergence, OECD Economic Department Working Papers No. 509

5 See, for example Conway, Paul, Donato de Rosa, Giuseppe Nicoletti and Faye Steiner (2006): Regulation, Competition and Productivity Convergence, OECD Economic Department Working Papers No. 509

1. Prosentvis endring i makroøkonomiske indikatorer 1999-2005 relativt til EU25

1. Percentage change in macroeconomic indicators

BNP per innbygger realtivt til EU25 GDP per capita relative to EU25		BNP per sysselsatt realtivt til EU25 GDP per worker relative to EU25	
Estonia	54,5	Estonia	49,1
Latvia	41,2	Lithuania	38,7
Lithuania	39,3	Latvia	32,5
Slovakia	21,7	Norway	28,0
Norway	21,1	Slovakia	23,7
Hungary	20,9	Hungary	19,8
Greece	19,0	Greece	16,4
Luxembourg	15,4	Poland	15,0
Ireland	14,0	Czech Republic	13,0
Czech Republic	11,8	Slovenia	11,7
Slovenia	11,3	Ireland	7,4
Cyprus	9,2	Cyprus	5,9
Poland	8,7	United Kingdom	5,2
Spain	6,4	Netherlands	5,0
United Kingdom	5,5	Iceland	3,9
Netherlands	2,4	Belgium	2,8
Belgium	2,4	United States	2,8
Iceland	-0,3	Luxembourg	2,0
Austria	-1,4	Denmark	1,1
Finland	-1,5	Germany	-0,9
EU15	-1,5	Switzerland	-0,9
Japan	-2,2	Sweden	-1,7
Sweden	-2,5	EU15	-1,9
United States	-2,6	Spain	-3,4
Germany	-3,0	France	-3,5
Denmark	-3,1	Finland	-3,7
Switzerland	-3,5	Malta	-9,0
France	-4,6	Portugal	-9,0
Malta	-8,6	Italy	-13,5
Portugal	-11,5	Japan	-13,5
Italy	-11,7		

3.3 Utgifter til FoU som andel av BNP

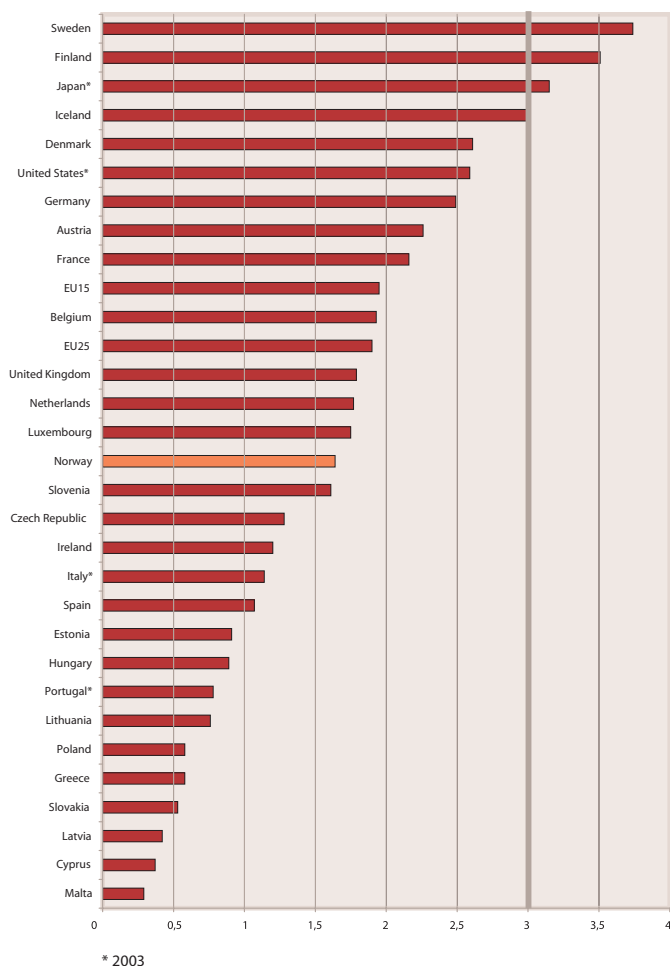
Indikatoren måler brutto innenlands utgifter til forskning og utvikling (FoU), det vil si de totale FoU-utgiftene i et land, som andel av BNP.

Dette er en av indikatorene hvor EU har valgt å fastsette en konkret målsetting. Målsettingen sier at FoU-utgiftene skal utgjøre 3 pst. av BNP innen 2010. Norge har satt det samme målet. Av figur 3 ser vi at Norge lå i 2004 på 1,6 pst. Dette er noe under gjennomsnittet for EU. Som vi ser av figuren, er det imidlertid relativt stor spredning mellom landene. Stort sett synes det som om land med lavere BNP per innbygger bruker mindre på FoU. Sverige er landet med størst FoU-innsats som andel av BNP i EU og hadde i 2004 FoU-utgifter på 3,7 pst. av BNP.

FoU-utgiftene deles ofte i offentlig og privat FoU-innsats. Norge har relativt lavt nivå på FoU-utgifter i

3. Brutto innenlands utgifter til FoU som andel av BNP, 2004

3. Gross domestic expenditure on R&D as a percentage of GDP, 2004

3.3 R&D expenditure as a percentage of GDP

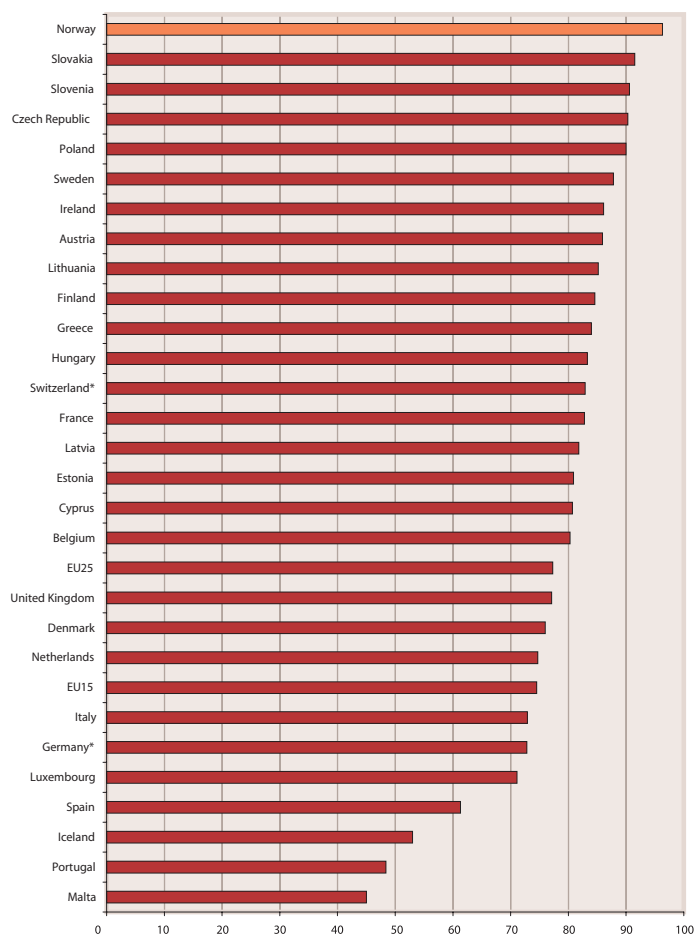
The indicator measures gross domestic expenditure on research and development (R&D), i.e. the total R&D expenditure in a country, as a percentage of GDP.

This is one of the indicators in respect of which the EU has chosen to define a specific objective. The objective is for R&D expenditure to equal 3 percent of GDP by 2010. Norway is working towards the same objective. In 2004, Norway registered 1.6 percent as shown in Figure 3. This is somewhat below the EU average. However, there is, as illustrated by the figure, a relatively wide disparity between the various countries. It would appear, generally speaking, that countries with a lower GDP per capita have lower R&D expenditure. Sweden is the EU country with the highest R&D input as a percentage of GDP, with R&D expenditure representing 3.7 percent of GDP in 2004.

R&D expenditure is often separated into public and private R&D input. Norway features a relatively low

4. Prosentandelen av befolkningen i alderen 20-24 som har fullført minst videregående og påbygging til videregående opplæring, 2005

4. Percentage for the population aged 20 to 24 having completed at least upper secondary education, 2005

næringslivet sammenliknet med andre land i EU. Dette har bl.a. sammenheng med at vår næringsstruktur har relativt få FoU-intensive bransjer (se utdyping i boks 3.2). Norge har en særlig høy andel av naturressursbaserte næringer som petroleum, aluminium og fiskeoppdrett. Selv om disse næringene bruker mye avansert teknologi, er forskningsandelen mindre i forhold til produksjonsverdien enn hva som er vanlig for eksempel innenfor IKT. I Norge utgjør høy- og mellomteknologiske næringer en relativt liten andel av BNP, og det har ikke vært endring i retning av flere slike næringer det siste tiåret.

FoU er viktig for verdiskapingen i den grad man får fram ny kunnskap og teknologi som leder til lønnsom innovasjon. Det er altså ikke uten videre en entydig sammenheng mellom forskningsaktivitet og økt verdiskaping. I hvilken grad økt forskning vil føre til økt verdiskaping er avhengig av hva slags forskning det er snakk om, kvaliteten på forskningen, evnen til å kommersialisere resultatene fra forskning, og således ikke bare av størrelsen på utgiftene til FoU. Indikatoren viser hvor mye ressurser som brukes på FoU, men ikke avkastningen av denne innsatsen.

Det er heller ikke åpenbart at en generell økning i utgiftene til FoU vil være i tråd med våre nåværende komparative fortrinn. En generell økning i FoU-utgiftene kan innebære en endring i næringsstrukturen fra mindre til mer FoU-intensive næringer over tid. Dersom Norges komparative fortrinn er i ikke FoU-intensive næringer tross økt FoU, kan en ikke vite sikkert at økte FoU-utgifter vil gi økt verdiskaping. Men et lands komparative fortrinn kan endres over tid, og økte FoU-utgifter kan medvirke til en slik endring.

Norges FoU-innsats målt ved utgifter til FoU som andel av BNP ligger betydelig lavere enn de andre nordiske landene. Sverige og Finland skiller seg noe ut med henholdsvis 3,7 og 3,5 pst. Island og Danmark ligger tett opptil med henholdsvis 2,9 og 2,6 pst.

level of R&D expenditure on the part of the business sector, when compared to various EU countries. This has to do with the fact that our industrial structure is characterised by relatively few R&D intensive industries (see Box 3.2 for further details). Norway has a particularly high share of industries based on natural resources, like petroleum, aluminium and aquaculture. Although these industries are using a lot of sophisticated technology, their research inputs as a portion of production value are less than would be common within, for example, ICT. In Norway, high and medium technology industries account for a relatively low share of GDP, and there has been no development towards establishing more such industries over the last decade.

R&D is of importance to value creation to the extent that it generates new knowledge and technology, which again result in profitable innovation. In other words, there is no automatic and uniform causal link between research activities and increased wealth creation. The extent to which increased research will result in expanded value creation depends on what type of research is being carried out, the quality of such research, the ability to communicate the findings from such research, and, consequently, not only on the amount of R&D expenditure. The indicator shows how much resources are allocated to R&D, but not the return on such inputs.

Nor is it obvious that a general increase in R&D expenditure will match our current comparative advantages. A general increase in R&D expenditure may result in the industrial structure changing from less to more R&D intensive industries over time. If Norway's comparative advantages are not within R&D intensive industries, despite increased R&D activities, one cannot know for certain that expanded R&D expenditure will result in increased wealth creation. However, the comparative advantages of a country may change over time, and increased R&D expenditure may contribute to such change.

Norway's R&D inputs, as measured by R&D expenditure as a percentage of GDP, is considerably less than that of the other Nordic countries. Sweden and Finland are somewhat exceptional, with 3.7 and 3.51 percent, respectively. Iceland and Denmark are close to realising the objective, with 2.9 and 2.6 percent, respectively.

BOKS 3.3 FoU-målet

Da Stortinget i 2005 behandlet forskningsmeldingen "Vilje til forskning"⁶ sluttet det seg til målet om at forskningsinnsatsen i Norge skal utgjøre 3 pst. av BNP innen 2010.

Soria Moria-erklæringen gir sin støtte til dette målet. Men de totale FoU-utgiftene er nå redusert fra en andel på 1,7 pst. av BNP i 2003 til 1,5 pst. av BNP i 2005. Det er grunn til å tro at den sterke veksten i BNP i perioden er en viktig årsak til nedgangen – det er altså ikke nødvendigvis forskningsinnsatsen som har falt, men forskningsinnsatsens andel av total produksjon som har blitt redusert.⁷

Norge er ikke det eneste landet som har sett avtakende forskningsintensitet de senere årene. EU-landene hadde også et fall fra 2003-2004 – fra 1,90 til 1,86 av BNP.⁸ I andre land har det også vært nedgang. USA hadde for eksempel sitt foreløpige toppår for forskningsintensitet i 2000 med 2,74 pst av BNP – i 2004 var dette avtatt til 2,66 pst.

Norsk forskningsintensitet har de siste årene ligget noe under gjennomsnittet for OECD.⁹ I Forskningsmeldingen påpekes det at vi likevel hevder oss godt når vi ser på enkelt næringer, men at dette typisk er næringer der forskningsintensiteten er lav.

OECD la i vår fram en rapport om innovasjon og økonomisk vekst.¹⁰ Arbeidet viser at norsk forskningsintensitet gjennomgående er høyere etter at det er korrigert for landets nærings sammensetning. Norsk næringsliv rangeres på 4. plass av OECD-landene når det gjelder næringskorrigert forskningsinnsats, og er det enkeltlandet hvor slik korrigering slår sterkest ut (se figur B1). Rapporten understreker at norsk næringsliv arbeider med høy forskningsaktivitet i næringer som internasjonalt sett ikke er særlig forskningsintensive.

6 St.meld. 20 (2004-2005)

7 Det siste året med komplette data er 2003. Tallmaterialet for 2004 og 2005 er fremdeles noe begrenset.

8 Med forbehold om manglende data for enkelte land.

9 Av de 30 medlemslandene lå norsk næringsliv på 16. plass i 2003

10 Economic Policy Reforms: Going for Growth

BOX 3.3 The R&D objective

When deliberating the White Paper on Research, "Commitment to Research"⁶, in 2005, the Storting endorsed the objective that research inputs in Norway should be equal to 3 percent of GDP by 2010.

This objective is supported by the Soria Moria Declaration. However, total R&D expenditure has now been reduced from 1.7 percent of GDP in 2003 to 1.5 percent of GDP in 2005. There is reason to believe that the strong growth in GDP over the period is an important reason for this decline – in other words, research inputs have not declined, but research inputs as a share of overall production have been reduced.⁷

Norway is not the only country to have experienced a decline in research intensity in recent years. The EU countries also registered a decline over the period 2003-2004 – from 1.90 to 1.86 of GDP.⁸ Other countries have also registered a decline. The United States, for example, saw its research intensity peak in 2000, at 2.74 percent of GDP – by 2004 this had declined to 2.66 percent.

In recent years, Norwegian research intensity has been somewhat below the OECD average.⁹ Nevertheless, the White Paper on Research points out that our performance is good as far as individual industries are concerned, although these are typically industries characterised by low research intensity.

Last spring, the OECD published a report on innovation and economic growth.¹⁰ This shows that, generally speaking, Norwegian research intensity is higher after adjusting for the industrial structure of the country. The Norwegian business sector is ranked 4th amongst the OECD countries in terms of industry-adjusted research inputs, and Norway is the one country with the largest effect from such adjustment (see Figure B1). The report emphasises that the Norwegian business sector is operating with a high level of research activity within industries that are not, in international terms, particularly research intensive.

6 White Paper No. 20 (2004-2005) to the Storting.

7 The most recent year for which there are complete data is 2003. The figures available for 2004 and 2005 are still somewhat incomplete.

8 Subject to incomplete data for some countries.

9 Out of the 30 member countries, the Norwegian business sector was ranked 16th in 2003.

10 Economic Policy Reforms: Going for Growth

Norge har høy bruk av forskerårsverk. Antall personer som er involvert i forskningsinnsats kan fortelle om økonomiens evne til å spre og ta opp ny kunnskap. Slik antall forskerårsverk blir definert av OECD, kommer foretak i Norge ut som de 8. mest årsverk-intensive blant OECD-landene (figur B2). Vi ligger enda høyere når forskere utenfor næringslivet inkluderes (på 6. plass), men litt lavere når annet FoU-personale inkluderes (10. plass).

Norske foretak har samtidig en ikke ubetydelig forskningsinnsats. I 2005 var både Statoil, Norsk Hydro, Telenor og Orkla blant verdens 1000 største FoU-foretak i absolutt størrelse. Også DnB NOR lå høyt, selv om banken ikke kom inn blant de 1000 største.

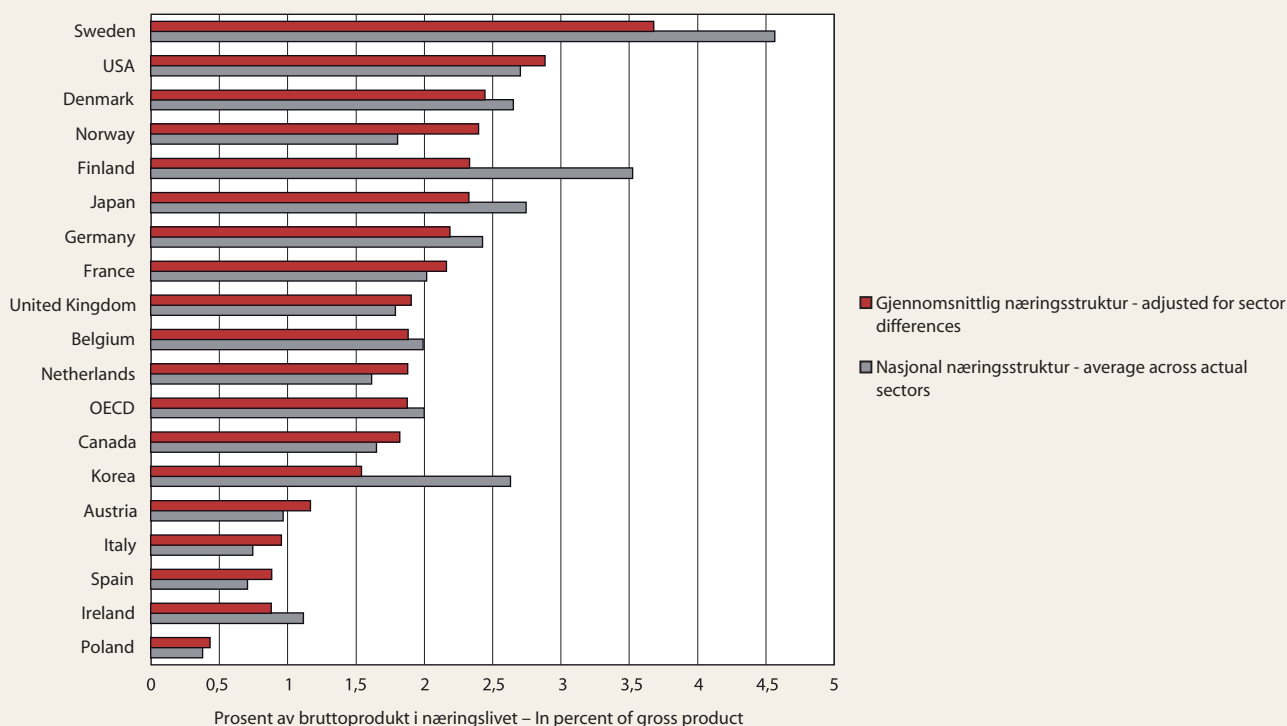
Basert på så få foretak er det vanskelig å trekke fram trender. De norske foretakene her har likevel økt sin forskningsinnsats betraktelig mer enn EU-foretakene fra 2004 til 2005 (Statoil, Hydro og Telenor). Økningen er nesten tre ganger så sterk. Det er for øvrig også interessant å notere at ingen av disse rangeres blant de

Norway uses a high number of researcher man-years. The number of persons involved in research efforts can be an important determinant of the ability of the economy to disseminate and absorb new knowledge. Applying the definition of researcher man-years adopted by the OECD, enterprises in Norway are ranked as the 8th most man-year intensive amongst the OECD countries (Figure B2). We score even higher when researchers outside the business sector are included (ranked 6th), but somewhat lower when other R&D personnel are included (ranked 10th).

At the same time, Norwegian enterprises are engaged in not insignificant research efforts. In 2005, Statoil, Norsk Hydro, Telenor and Orkla were all amongst the world's 1,000 largest R&D enterprises in absolute terms. DnB NOR also achieved a high rank, although the bank did not qualify as one of the 1,000 largest research enterprises.

It is difficult to establish trends on the basis of such a limited number of enterprises. Nevertheless, these Norwegian enterprises have increased their research inputs considerably more than have the EU enterprises between 2004 and 2005 (Statoil, Hydro and Telenor). Their increase is almost three times as high. Besides, it is inter-

Figur B1. FoU-intensitet justert for næringsstruktur
Figure B1. R&D intensity adjusted for industrial structure

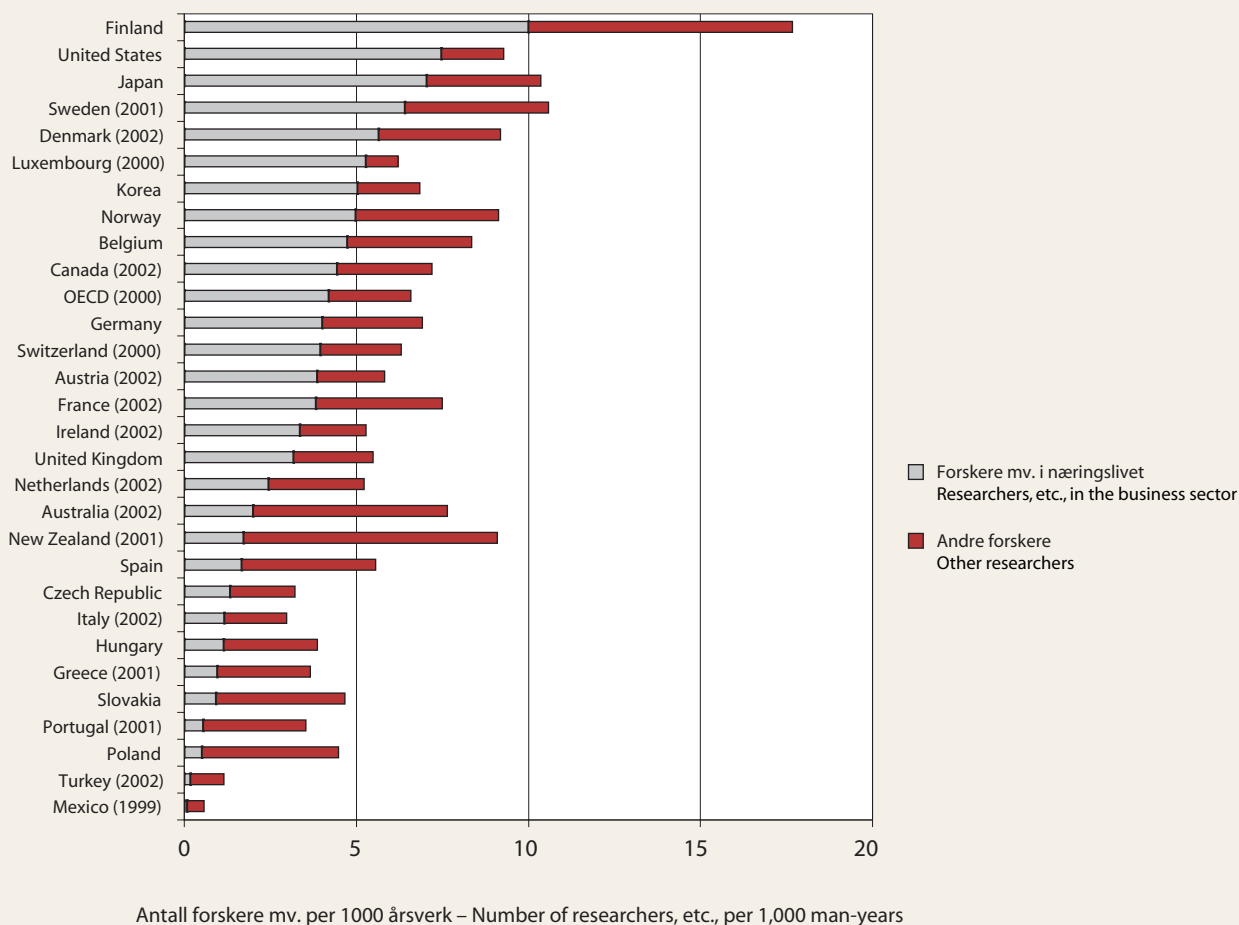
1000 mest forskningsintensive målt etter FoU per arbeidstaker.¹¹

Drøftingen ovenfor viser at bildet av den norske forskningsinnsatsen kan gjøres noe mer nyansert hvis man tar blikket litt bort fra målet om at utgiftene til FoU som andel av BNP skal være 3 pst. I en diskusjon om hvordan politikken bør innrettes for å få en forskningsinnsats som bidrar til størst mulig verdiskaping, er det viktig å betrakte et større bilde.

esting to note that none of these are ranked amongst the 1,000 most research intensive as measured in terms of R&D per employee.¹¹

The above discussion demonstrates that impressions of Norwegian research efforts become more balanced if the focus is shifted from the objective of R&D expenditure as representing 3 percent of GDP. It is important to look at the broader picture for purposes of discussing how policy should be designed to achieve a research effort that contributes to the maximum possible value creation.

Figur B2. Menneskelige ressurser i FoU. Næringslivet, 2003
Figure B2. Human resources within R&D. The business sector, 2003

11 Kilde: Europakommisjonen (DG RTD og JRC): Industrial R&D Investment Scoreboard 2006

11 Source: EU Commission (DG RTD and JRC): Industrial R&D Investment Scoreboard 2006

3.4 Utdanningsnivå

Indikatoren er definert som andelen av unge, det vil si i alderen 20-24 år, som minst har avsluttet videregående eller påbygging til videregående opplæring. Figur 4 viser at i 2005 hadde 96,3 pst. av alle mellom 20-24 i Norge påbegynt videregående utdanning. Nye tall fra SSB viser imidlertid at bare 70 pst. av disse hadde gjennomført denne utdanningen.

I praksis er det store forskjeller på hvordan de ulike landene måler antallet som har videregående opplæring. Vi har grunn til å tro at for mange land, herunder Norge, rapporterer denne indikatoren antallet som har påbegynt videregående opplæring. Andre land, herunder Island, rapporterer antallet som har avsluttet videregående opplæring. Det er også ulik lengde på videregående opplæring mellom de ulike landene. Tallene er derfor i liten grad sammenliknbare. Det pågår et internasjonal arbeid for å komme fram til mer enhetlige definisjon av utdanningsnivå.

Det norske nivået rapportert hos Eurostat er høyt i et nordisk perspektiv. I Sverige har 87,8 pst. av gruppen mellom 20-24 videregående opplæring, i Finland 84,8 pst. og i Danmark 76 pst. Fordi indikatoren er sårbar for hvordan de forskjellige landene definerer videregående opplæring bør man imidlertid også se på andre indikatorer. I Finland og Sverige var for eksempel i 2004 henholdsvis 93,3 og 95,6 pst. av alle 18-åringer under utdanning, mens tallet for Norge og Danmark var henholdsvis 85,6 pst. og 81,1 pst. Indikatoren sier heller ikke noe om kvaliteten i utdanningen eller hvilke kunnskaper denne gruppen faktisk besitter (se boks 3.4).

BOKS 3.4 PISA-undersøkelsen¹²

OECDs Programme for International Student Assessment (PISA) er en internasjonal analyse av skolesystemene i ulike land. PISA søker å måle hvor godt 15-åringer – som er i ferd med å avslutte grunntid utdanning – er rustet til å møte kunnskapssamfunnets utfordringer. Dette gjøres ved å måle elevenes ferdigheter i lesing, matematikk, naturfag og problemløsning. Undersøkelsen tar mål av seg til å kartlegge i hvilken grad elevene er i stand til å bruke sine kunnskaper og ferdigheter til å løse problemer de vil stå overfor i praksis, heller enn i hvilken grad de mestrer og kan reproducere et gitt skolepensum. I tillegg får

¹² www.pisa.no og http://www.oecd.org/pages/0,2966,en_32252351_32235731_1_1_1_1_1,00.html

3.4 Educational attainment

The indicator is defined as the percentage of young people, i.e. those aged 20-24 years, having completed at least upper secondary education. Figure 4 shows that, in 2005, 96.3 percent of the Norwegian population aged 20-24 years had started upper secondary education. New numbers from Statistics Norway reveal that only 70 percent of these had completed this education.

However, the indicator can be sensitive to how the various countries define upper secondary education. We have reasons to believe that a number of countries, among them Norway, report the number of students who have started upper secondary education. Other countries, among them Iceland, report the number of students who have completed upper secondary education. The length of upper secondary education might also vary between countries. The numbers therefore have limited comparability. There is an ongoing international project to agree on a more unitary standard for measurements of level of education.

The Norwegian level reported by Eurostat is high in a Nordic perspective. Sweden registers that 87.8 percent of the population between 20-24 have upper secondary education, Finland 84.8 percent and Denmark 76 percent. However, because the indicator is vulnerable to measurement problems, one should also look at other indicators. For example, in 2004 Finland and Sweden had 93.3 and 95.6 percent, respectively, of all 18-year olds in education, whilst Norway had 85.6 percent and Denmark had 81.1 percent. Nor does the indicator say anything about the quality of such education, or what knowledge is actually possessed by this group (see Box 3.4).

BOX 3.4 The PISA survey¹²

The OECD's Programme for International Student Assessment (PISA) is an international analysis of the school systems of various countries. PISA seeks to measure how well 15-year olds – who are in the process of completing their basic education – are equipped to meet the challenges posed by the knowledge society. This is done by measuring the reading, mathematical, science and problem-solving skills of students. The survey aims to assess the extent to which students are able to use their knowledge and skills to solve problems they will meet in practice, rather than the extent to which they master, and are able to reproduce, a certain curriculum. In addition,

¹² www.pisa.no and http://www.oecd.org/pages/0,2966,en_32252351_32235731_1_1_1_1_1,00.html

man kunnskap om hvilke faktorer som fremmer god læring og i hvilken grad skolens ressurser og elevenes hjemmebakgrunn påvirker elevenes prestasjoner.

PISA organiseres i treårige undersøkelser. Så langt har vi resultater fra 2000 og 2003. Analysen for 2006 er under utarbeidelse. Hver undersøkelse fokuserer spesielt på ett tema. I 2003 var hovedfokus matematikk. Det betyr at matematikkspørsmål utgjorde om lag 2/3 av den faglige delen. PISA-undersøkelsen er bred. Så langt har over én million elever i flere enn 60 land deltatt.

Resultatene er skalert slik at verdiene for OECDs gjennomsnitt er 500 poeng og ett standardavvik er 100 poeng. I matematikk har Norge 495 poeng. Dette er noe under OECDs gjennomsnitt og lavere enn alle de andre nordiske landene. Finland utmerker seg med et gjennomsnittsresultat på 544 poeng og standardavvik på 84. Dette betyr at de både har høyt gjennomsnittsresultat og liten spredning. For Danmark var resultatet 515 poeng, Island hadde 514 poeng og Sverige 509 poeng.

Naturfagsresultatene er dårligere for Norges del, med gjennomsnittsresultat på 484 poeng. Dette er vesentlig lavere enn OECDs gjennomsnitt, og det er også en tilbakegang sammenliknet med resultatene fra 2000. Danmark kommer enda dårligere ut med 475, mens Sverige og Island ligger nær OECDs gjennomsnitt med henholdsvis 509 og 495 poeng. Finland ligger også her helt i toppen med 548 poeng.

I leseferdigheter gjør Norge det noe bedre, og gjennomsnittsresultatet er lik gjennomsnittet for OECD – 500 poeng. Også på dette området gjør finske elever det svært godt med et gjennomsnittsresultat på 543 poeng. Sverige har 514 poeng, mens Danmark og Island er de svakeste av de nordiske landene – begge med 492 poeng, noe under OECD-snippet.

Problemløsning ble introdusert som tema i PISA i 2003. Problemløsning defineres i undersøkelsen som den enkeltes evne til å bruke kognitive prosesser for å løse virkelige, tverrfaglige problemstillinger som ikke har en åpenbar løsning. De faglige og/eller tverrfaglige områdene som inngår, hører ikke hjemme innenfor kun ett av de tre fagområdene matematikk, naturfag eller lesing. På dette feltet gjør norske elever det dårligere enn OECDs gjennomsnitt,

it generates knowledge of the factors which promote good learning, and the extent to which the performance of students is influenced by school resources and the home background of students.

PISA is organised as three-yearly surveys. Thus far, we have findings from 2000 and 2003. The analysis for 2006 is under preparation. Each survey is placing a particular focus on one theme. In 2003, the main focus was mathematics. This means that mathematical questions accounted for about 2/3 of the specialised section of the survey. The PISA survey is comprehensive. Thus far, more than one million students in more than 60 countries have participated.

The findings are scaled in such a manner as to make the average value for the OECD 500 points, with a standard deviation of 100 points. In mathematics, Norway scores 495 points. This is somewhat below the OECD average, and less than all the other Nordic countries. Finland excels, with an average score of 544 points and a standard deviation of 84. This means that it both achieves a high average score and limited deviation. For Denmark, the score was 515 points, whilst Iceland scored 514 points and Sweden 509 points.

Sciences scores are poorer as far as Norway is concerned, with an average score of 484 points. This is considerably below the OECD average, and is also inferior to the scores from 2000. Denmark is scoring even lower, at 475, whilst Sweden and Iceland are close to the OECD average, at 509 and 495 points, respectively. Finland is a top performer in terms of this score as well, at 548 points.

Norway is doing somewhat better in terms of reading skills, with an average score equal to the OECD average – 500 points. Finnish students are doing particularly well in this area too, with an average score of 543 points. Sweden scores 514 points, whilst Denmark and Iceland have the lowest scores amongst the Nordic countries – both at 492 points, somewhat below the OECD average.

Problem solving was introduced as a PISA theme in 2003. Problem solving is in the survey defined as individual ability to use cognitive processes to solve real, cross-sectoral problems without any obvious solution. Such specialised and/or cross-sectoral disciplines as are involved do not belong solely to one of the three specialised disciplines of mathematics, science or reading. In this area, Norwegian students are scoring below the OECD average, at 490 points. Norway is scoring below all the other Nordic coun-

med 490 poeng. Norge har lavere verdier enn alle de andre nordiske landene. Finland har 548 poeng, Danmark 517 poeng, Sverige 509 poeng og Island 505 poeng – alle bedre enn OECD-snippet.

tries. Finland scores 548 points, Denmark 517 points, Sweden 509 points and Iceland 505 points – all of which are above the OECD average.

BOKS 3.5 Utdanner vi den kompetansen vi trenger?

Tekniske og naturvitenskapelige fag har vært av avgjørende betydning for innovasjon og utvikling. Slik kompetanse er av stor betydning for deler av næringslivet. Til tross for dette har interessen for tekniske og naturvitenskapelige fag generelt, og matematikkintensive fag spesielt, vært fallende.

De nordiske landene, med unntak av Norge, kjennetegnes ved å ha et høyere antall kandidater innenfor disse fagdisiplinene enn resten av Europa. Norge har imidlertid betydelig lavere andel studenter i disse fagretningene enn snittet for Europa. Dette gjelder begge kjønn, men spesielt for kvinner.

Etterspørselen etter denne typen utdanning kan ha sammenheng med næringsstrukturen og alternative inntektsmuligheter. Finland og Sverige kjennetegnes med betydelig større del av sin samlede sysselsetting i typiske teknologiintensive industrisektorer enn Norge og Danmark. Det er ikke gitt at Norge bør ha som målsetting å komme opp på samme nivå som Sverige og Finland på denne indikatoren. Samtidig vil underskudd på kandidater med teknisk-naturvitenskapelig kompetanse kunne svekke vår evne til framtidig verdiskaping. Regjeringen har derfor lagt vekt på arbeidet med å øke antallet kandidater innenfor disse studieretningene.

BOX 3.5 Are we educating the competency we need?

Technology and science disciplines have been of decisive importance to innovation and development. Such competency is of major importance to parts of the business sector. Despite this, there has been declining interest in technology and science disciplines in general, and in mathematically intensive disciplines in particular.

The Nordic countries, with the exception of Norway, are characterised by a higher number of graduates within these particular disciplines than has the remainder of Europe. However, Norway has a proportion of students within these disciplines that is significantly below the European average. This pertains to both genders, but to females in particular.

Demand for this type of education may be related to the industrial structure and alternative income opportunities. Finland and Sweden are characterised by having significantly higher proportions of their overall employment in typical technology-intensive industrial sectors than do Norway and Denmark. It cannot be taken for granted that Norway should aim to achieve the same level as Sweden and Finland in terms of this indicator. At the same time, a shortage of graduates with technology and science competency may impair our capacity for future value creation. The Government has therefore attached weight to the effort to increase the number of graduates within these disciplines.

Tabell B2. Avgangsstudenter i tekniske og naturvitenskapelige fag per 1000 av alle i alder mellom 20 og 29, 2004
Table B2. Science and technology graduates per 1000 of all in age between 20 and 29, 2004

	Total 2004	Females 2004	Males 2004
Norway	9,0	4,4	13,4
Sweden	15,9	11,0	20,6
Denmark	13,8	9,0	18,6
Finland*	17,4	10,4	24,0
EU15	13,6	8,4	17,3
EU25	12,7	7,9	18,7

*2003
Kilde/source: Eurostat

3.5 Sammenliknende prisnivå

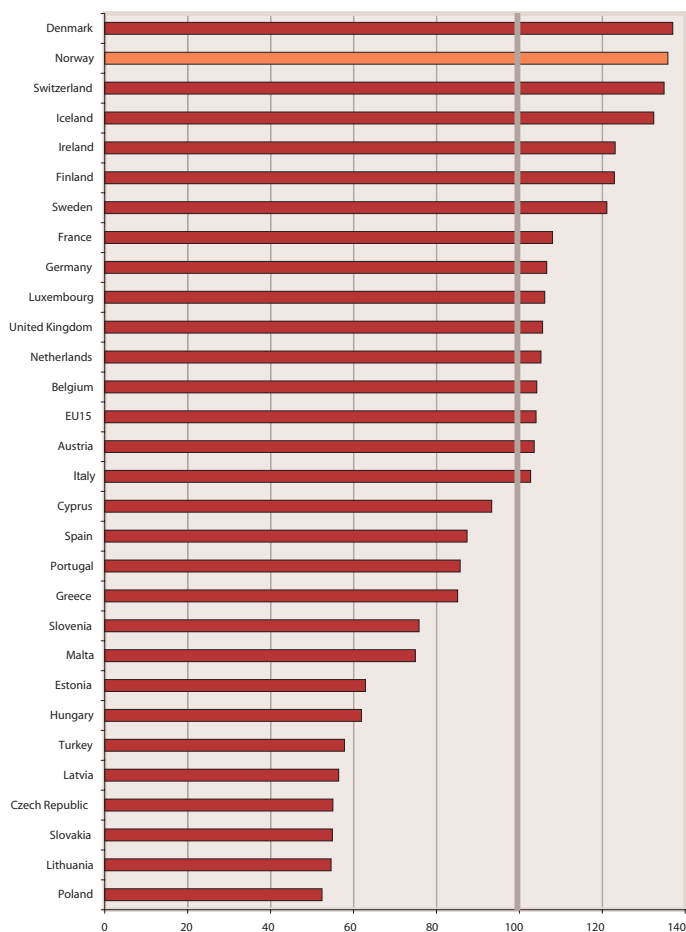
Indikatoren måler forholdet i pris mellom sammenliknbare varekurver i ulike land, priset i samme valuta. Formålet med indikatoren er å sammenlikne hva man må betale for en kurv med sammenliknbare og representative varer og tjenester i forskjellige land. Kurven vil bestå av varer som er importert og av varer som er produsert i landet.

Indikatoren er en indeks, hvor nivået i EU25=100. I 2005 hadde Norge en indeksverdi på 144,1 som vist i figur 5. Dette var det høyeste prisnivået i Europa.

For varer som handles i et internasjonalt marked, forventer vi ikke å finne store prisforskjeller mellom land. Prisforskjeller på handlede goder vil kunne reflektere mangel på konkurranse i importør- eller detaljistledet. For varer som ikke handles i det internasjonale markedet, vil man derimot forvente å finne en nær sammenheng mellom lønnsnivå og prisnivå. Lønnsnivået i et land bestemmes av bl.a. arbeidsproduktiviteten. Høy produktivitet i konkurranseutsatte næringer vil bidra til et høyt nasjonalt lønnsnivå. I rike land er

5. Sammenliknende prisnivå for privat sluttforbruk inkludert indirekte skatter (EU25=100), 2004

5. Comparative price levels of final consumption by private households including indirect taxes (EU25=100), 2004

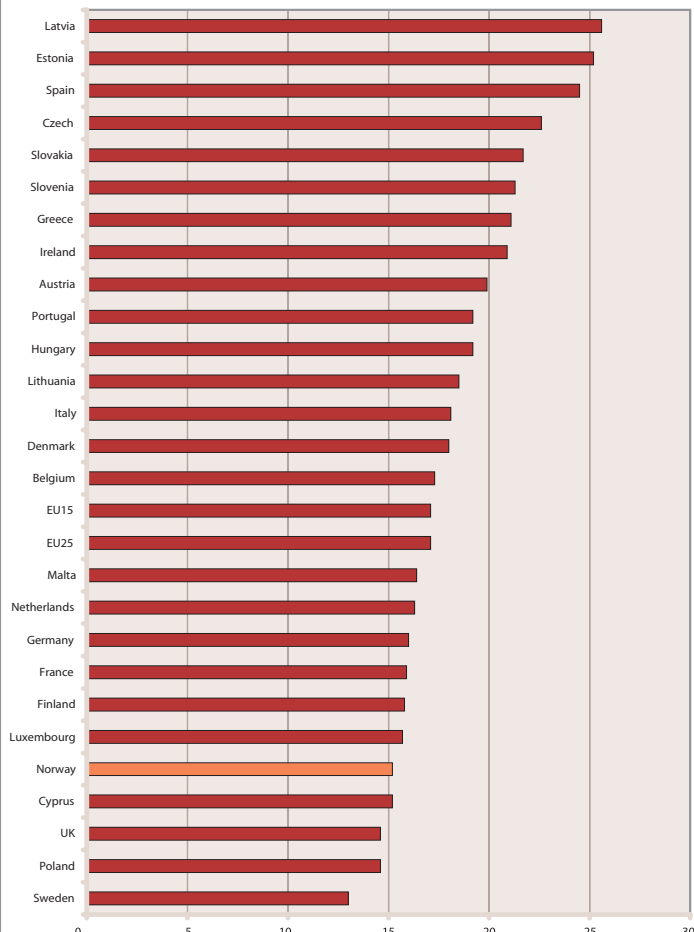
3.5 Comparative price levels

The indicator measures the relative prices of comparable baskets of goods in various countries, as calculated in the same currency. The purpose of this indicator is to compare what one has to pay for a basket of comparable and representative goods and services in different countries. The basket will comprise imported goods and domestically produced goods. The indicator is in the form of an index, where the level of EU25=100. In 2005, Norway registered an index value of 144.1 as shown in Figure 5. This was the highest price level in Europe.

For goods traded on an international market, we do not expect to find large inter-country price differences. Price differences for traded goods may reflect a lack of competition at the importer or retail level. However, for goods that are not traded on the international market, one would expect to find a close correlation between the wage level and the price level. The wage level in a country is determined by, among other things, its labour productivity. High productivity in industries exposed to international competition will

6. Brutto investeringer i fast realkapital i privat sektor som andel av BNP, 2004

6. Gross fixed capital formation by the private sector, as a percentage of GDP, 2004

lønnsnivået derfor ofte høyt. Det gjør at prisene på produkter som ikke handles internasjonalt, som for eksempel mange tjenesteprodukter, vil bli høyere. Dette framkommer også når man ser på prisnivået i de landene som er tatt med i denne statistikken. Det er en klar positiv sammenheng mellom prisnivå og BNP per innbygger/ arbeider. Med økt integrasjon i Europa vil en forvente at flere og flere goder blir handlet mellom land. Større utveksling av arbeidskraft vil også føre til mindre lønnsforskjeller mellom de ulike landene. Disse faktorene trekker i retning av en utjevning av prisnivået. Man har observert at forskjellen i prisnivå mellom de 25 landene i EU har blitt redusert de siste årene. Imidlertid er tolkningen ikke helt åpenbar. Når de fattige landene vokser raskere enn de rike landene, vil man forvente at prisnivået utjevnes, uavhengig av økt handel. Det er ikke opplagt om det er relativ vekst eller økt integrasjon som er den sterkeste drivkraften bak utjevningen i prisnivå.

Også de andre nordiske landene kjennetegnes ved et høyt prisnivå sammenliknet med EU. Det høye prisnivået i Norden kan være en indikator på at produktivetsnivået i tjenesteytende sektor, herunder inkludert detaljomsetning og import, har potensial for forbedringer. Det kan også være et signal om mangelfull konkurranse i skjermede næringer. Europakommisjonen var kritisk til hva den oppfattet som en mangel på tiltak for økt konkurranse da Kommisjonen omtalte reformprogrammene som ble levert av Sverige, Danmark og Finland høsten 2005.

BOKS 3.6 Tjenestesektoren i de nordiske landene

Tradisjonelt deler man økonomien i tre deler: primærnæringene, industrien og tjenestesektoren. I de nordiske land utgjør tjenestesektoren mellom 65 og 75 pst. av den samlede verdiskapingen.

Norge har den høyeste andelen av total sysselsetting i tjenestesektoren, og også den høyeste verdiskapingen per arbeidsenhet. Dette skyldes i noen grad at Norge på grunn av den store petroleumssektoren har noe høyere samlet verdiskaping enn de andre nordiske landene. Det gir grunnlag for høyere verdiskaping i skjermede næringer, hvilket særlig gir seg utslag i tjenester. Finland

contribute to a high national wage level. Consequently, rich countries often have a high wage level. This results in the prices of products that are not traded internationally, like, for example, many service products, being higher. This is also illustrated by looking at the price levels of the countries covered by the data presented for this indicator. There is a clear positive correlation between price levels and GDP per capita/person employed. One would expect increased integration in Europe to result in an ever-increasing number of goods being traded between countries. Expanded cross-border mobility of manpower will also result in decreasing wage differences between the various countries. These factors would tend to promote the convergence of price levels. Reductions in price level differentials between the 25 members states of the EU have been observed over the last few years. However, the interpretation of such convergence is not unequivocal. When the poorest countries are growing faster than the rich countries, one would expect price levels to converge, irrespective of any increase in trade. It is not obvious whether this price level convergence is primarily driven by relative growth or by increased integration.

The other Nordic countries are also characterised by a high price level relative to the EU average. The high price level in the Nordic region may be an indicator that there is scope for improvement as far as productivity levels within the service sector, hereunder retailing and import, are concerned. It may also be a signal of inadequate competition within industries sheltered from international competition. The European Commission made critical comments respecting what it perceived to be insufficient measures to increase competition when it discussed the reform programmes submitted by Sweden, Denmark and Finland in the autumn of 2005.

BOX 3.6 The service sector within the Nordic countries

Traditionally, the economy has been classified into three groups of industries: primary industry, manufacturing industry and the service sector. In the Nordic countries, the service sector accounts for between 65 and 75 percent of overall value creation.

Norway has the highest share of overall employment within the service sector, and also the highest wealth creation per unit of labour. This is to some extent caused by Norway having, because of its large petroleum sector, somewhat higher overall wealth creation than the other Nordic countries. This forms the basis for higher value creation within the industries sheltered from international

har den laveste tjenesteandelen i Norden. Finland har imidlertid opplevd en kraftig vekst i tjenestesektoren de siste årene.

competition, the consequences of which are particularly pronounced as far as services are concerned. Finland has the smallest, in relative terms, service sector in the Nordic region. However, Finland has over the last few years experienced strong growth within the service sector.

Tabell B3. Tjenesteanæringens del av økonomien
Table B3. Services as share of the economy

	Andel av total sysselsetting Share of total employment	Andel av totalt bruttoprodukt Share of total value added	Bruttoprodukt per time Value added per hour
Norway	75,8 %	61,0 %	41,4
Sweden	74,4 %	70,7 %	32,0
Denmark	74,3 %	72,0 %	31,6
Finland	68,0 %	65,7 %	31,9

Andel av bruttoprodukt er bruttoprodukt per time arbeidet i kjøpekraftsjustert US \$. Alle tall fra 2002.
Value added per hour is value added per hour worked measured in PPP-adjusted US \$. All numbers from 2002.
Kilde/source: 60-industry data base, Groningen Growth and Development Centre.

3.6 Private investeringer i realkapital

Denne indikatoren viser tall for privat sektors investeringer i fast realkapital som andel av BNP. I 2004 var nivået på slike investeringer i Norge 15,2 pst. av BNP.

Høye investeringer er særlig viktig hvis man har lav produktivitet. Lav produktivitet kan være et tegn på at det ikke er nok kapital bak hver arbeider. Investeringer vil da gi høy avkastning. Man vil derfor forvente å se høyest investeringsandel i de landene som har det laveste BNP per sysselsatt. Dette er også land som ofte opplever sterk økonomisk vekst. Som vi ser av figur 6 kjennetegnes land som Estland, Latvia, Tsjekkia og Slovakia av høye investeringer som andel av BNP.

Sammenlikner vi arbeidsproduktivitet og investeringsnivå finner vi en negativ korrelasjon. Når man ser på land med produktivitet over gjennomsnittet i EU25, er det imidlertid liten eller ingen korrelasjon – investeringsraten synes i liten grad å avhenge av hvor produktivt landet er.¹³ For rike land kan høy investeringsrate indikere at landet satser særlig på å

3.6 Business investment

This indicator measures gross fixed capital formation by the private sector as a percentage of GDP. In 2004, such investments accounted for 15.2 percent of Norwegian GDP.

High investments are particularly important if productivity is low. Low productivity may be an indicator that each employee is not backed up by a sufficient amount of capital. There will in such case be a high return from investments. One would therefore expect to see the highest proportional investments in those countries with the lowest GDP per person employed. These countries also often experience strong economic growth. As can be seen from the Figure 6, countries like Estonia, Latvia, the Czech Republic and Slovakia register high investments as a percentage of GDP.

When comparing labour productivity and investment levels we find, as expected, a negative correlation. However, when focusing on countries with productivity levels in excess of the EU25 average, there is little or no correlation – it would appear that the rate of investment does not to any significant extent depend on how productive the country is.¹³ As far as

13 Våre beregninger viser at korrelasjonen mellom BNP per arbeider og investeringsnivå er $-0,47$ når vi ser på alle landene i EU25 pluss Norge, men $0,08$ hvis vi bare ser på land med BNP per arbeider høyere enn snittet i EU25. Beregningen er gjort på tallene fra 1999 og 2004.

13 The correlation between GDP per person employed and the investment level is $-0,47$ when looking at all the EU25 countries plus Norway, whilst it is $0,08$ if we restrict ourselves to countries with a GDP per person employed in excess of the EU25 average. The calculation has been performed with the figures from 1999 and 2004.

2. Endring i strukturindikatorer, 1999-2004

2. Change in structural indicators, 1999-2004

FoU som andel av BNP R&D as share of GDP	**)	Utdanningsnivå Level of education	**)	Prisnivå relativt til EU25 Price level relative to EU25***)	Private investeringer Private investments	**)	
Iceland	0,72	Iceland	9,2	Slovakia	36,2	Estonia	4,7
Denmark	0,51	Poland	8,4	Hungary	32,3	Latvia	4,1
Austria	0,38	Portugal	8,3	Czech Republic	21,1	Spain	3,2
Finland	0,30	Latvia	7,2	Lithuania	18,4	Greece	1,9
Lithuania	0,25	Switzerland*	6,9	Portugal	15,3	Italy	0,8
Estonia	0,21	Italy	6,6	Ireland	13,9	Malta	0,8
Hungary	0,20	Greece	5,4	Latvia	10,4	France	0,1
Spain	0,19	Slovenia	4,8	Estonia	9,8	Ireland	0,1
Slovenia	0,19	Ireland	4,1	Italy	8,6	Denmark	-0,1
Japan*	0,19	Belgium	4,1	Turkey	7,0	Cyprus	-0,2
Cyprus	0,13	Lithuania	3,9	Denmark	6,7	Austria	-0,5
Czech Republic	0,12	France	2,8	Malta	4,8	EU15	-0,8
Italy*	0,10	Denmark	2,8	Luxembourg	3,7	Finland	-0,8
Germany	0,09	EU25	2,5	Norway	3,7	Sweden	-0,9
Sweden	0,09	Netherlands	2,4	Poland	3,4	EU25	-1,0
Portugal*	0,06	EU15	2,1	Cyprus	3,1	Lithuania	-1,1
Latvia	0,05	Norway	1,9	Spain	3,1	UK	-1,3
EU15	0,03	United Kingdom	1,8	Iceland	2,9	Belgium	1,4
EU25	0,03	Sweden	1,5	Slovenia	1,3	Czech	-1,4
Ireland	0,02	Austria	1,2	Netherlands	0,2	Hungary	-1,8
France	0,00	Cyprus	-0,1	EU15	-0,3	Germany	-3,4
Norway	-0,01	Luxembourg	-0,1	Austria	-1,1	Norway	-3,4
Belgium	-0,03	Czech Republic	-1,5	Finland	-1,1	Luxembourg	-3,5
United States*	-0,04	Slovakia	-1,8	France	-1,3	Netherlands	-3,7
United Kingdom	-0,05	Germany*	-1,8	Germany	-1,8	Portugal	-3,7
Greece	-0,09	Hungary	-1,9	Greece	-2,2	Slovakia	-5,0
Poland	-0,12	Estonia	2,1	Sweden	-3,4	Slovenia	-5,1
Slovakia	-0,13	Finland	-2,2	Belgium	-4,1	Poland	-6,3
Netherlands	-0,25	Spain	-3,9	Switzerland	-5,3	United Kingdom	-5,7

* 2003

** Prosentpoeng endring
Percentage points change

*** Prosent endring
Percentage change

tiltrekke seg visse typer kapitalintensiv industri. Land med store naturressurser, som Norge, vil kunne oppleve betydelige svingninger i investeringsraten. Når petroleumsinstallasjoner bygges ut, er investeringene høye, i påfølgende perioder har man lave investeringer og høyt BNP ettersom installasjonene gir avkastning.

Norge er i en viss grad i en særstilling når man skal vurdere investeringsnivå. Fordi petroleumsutvinningen presser opp nivået på BNP, blir nivået på investeringer som andel av BNP lavt i perioder hvor det er lite investeringer i petroleumssektoren. Også Sverige og Finland kjennetegnes imidlertid av et noe lavere investeringsnivå relativt til BNP enn resten av EU.

3.7 Utslipp av klimagasser

Denne indikatoren viser utviklingen i utslipp av klimagasser fra 1990 (1990=100) til 2003 for hvert land. Indikatoren omfatter de seks klimagassene som er med i Kyotoprotokollen,¹⁴ regnet som CO₂-ekvivalenter. Utslippene bør sammenliknes med de forpliktelsene landene har påtatt seg ved ratifiseringen av Kyotoprotokollen. Norge er forpliktet til å ikke overgå 1 pst. økning, mens EUs forpliktelse for EU15 er å redusere utslippene med 8 pst. fra 1990-nivået i perioden 2008-2012. EU har fordelt kravene til utslippsreduksjoner mellom de 15 medlemslandene ut fra deres forutsetninger.

I 2004 lå Norge ni prosentpoeng over sin forpliktelse, mens EU15 lå syv prosentpoeng over sin. De norske utslippene økte raskere enn EUs utslipp på 1990-tallet, men har vært relativt stabile mellom 1999 og 2004. Noen EU-land har hatt den samme utviklingen som Norge, men samlet sett har EU15 flyttet seg litt vekk fra målet fra 1999 til 2004.

Hvert land har stor frihet til selv å velge hvordan kostnadene ved å redusere klimautslippene fordeles gjennom valg av virkemidler i klimapolitikken. Et

rich countries are concerned, a high investment rate may indicate that the country in question attaches particular weight to attracting certain types of capital-intensive industry. Countries with major natural resources, like Norway, may experience considerable fluctuations in their rates of investment. When petroleum installations are being constructed, investments will be high, and in subsequent periods one will have low investments and high GDP because of the yield from such installations.

Norway is to some extent in a special position as far as the assessment of investment levels is concerned. Because the extraction of petroleum increases the level of GDP, the level of investments as a percentage of GDP is low during periods when investments within the petroleum sector are low. However, Sweden and Finland are also characterised by somewhat lower levels of investment, relative to GDP, than is the remainder of the EU.

3.7 Greenhouse gas emissions

This indicator shows developments in the emission of greenhouse gases between 1990 (1990=100) and 2003 for each country. The indicator encompasses the six greenhouse gases included under the Kyoto Protocol,¹⁴ calculated as CO₂ equivalents. The emissions should be compared to the obligations these countries have undertaken upon ratifying the Kyoto Protocol. Norway is obliged not to exceed a 1 percent increase, whilst the EU is obliged, in respect of the EU15, to reduce its emissions by 8 percent, from the 1990 level, over the period 2008-2012. The EU has allocated the emission reduction requirements between these 15 member states according to their circumstances.

In 2004, Norway exceeded its obligation by nine percentage points, whilst the EU15 exceeded theirs by seven percentage points. The Norwegian emissions increased more rapidly than those of the EU during the 1990s, but were relatively stable between 1999 and 2004. Some EU countries have undergone the same developments as Norway, but in aggregate the EU15 have moved somewhat further away from the target between 1999 and 2004.

Each country enjoys considerable freedom in choosing for itself how to allocate the costs associated with reducing greenhouse gas emissions, through

14 De seks er karbondioksid (CO₂), metan (CH₄), lystgass (N₂O) og tre typer fluorgasser (HFK, PFK og SF₆).

14 These six gases are carbon dioxide (CO₂), methane (CH₄), nitrous oxide (N₂O) and three types of fluoride gases (HFC, PFC and SF₆).

land med stor avstand til sin Kyotoforpliktelse kan således velge å la staten dekke opp hele underskuddet ved å kjøpe kvoter i det internasjonale kvotemarkedet eller ved bruk av de fleksible mekanismene, mens et annet land kan pålegge næringslivet strenge utslippsreguleringer, lave kvotetildelinger eller høye CO₂-avgifter.

Bruk av de internasjonale fleksible mekanismene (JI og CDM),¹⁵ og det europeiske kvotehandlingssystemet (European Trading System, ETS) kan gi bedre ressursutnyttelse fordi det vil føre til at man reduserer utslippene først der det er minst kostbart. Indikatoren fanger bare opp utslippene i hvert enkelt land, og ikke viser om et land oppfyller kravene sine ved å kjøpe kvoter eller investere i prosjekter i utlandet.

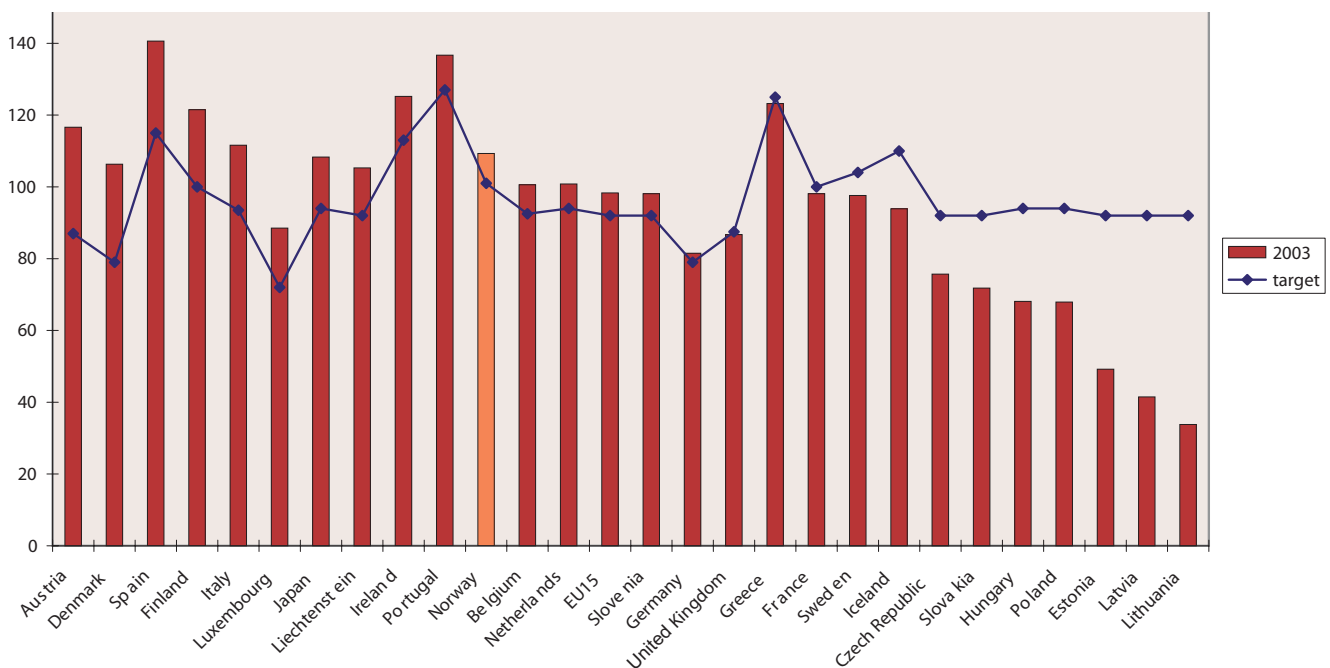
I desember 2005 uttalte miljøkommissær Stavros Dimas at EU lå godt an til å oppnå forpliktelsene dersom man tok i bruk de fleksible mekanismene under Kyotoprotokollen, JI og CDM. I Norge har miljøvernministeren uttalt at en vesentlig andel av kuttene skal tas nasjonalt, men også Norge vil gjøre bruk av de fleksible mekanismene for å overholde sin forpliktelse.

their choice of climate policy measures. A country that is far from meeting its Kyoto obligation may thus choose to let the state absorb the entire discrepancy by purchasing quotas on the international quota market or by making use of the flexibility mechanisms, whilst another country may impose strict emission regulations, low quota allocations or high CO₂ taxes on the business sector.

Use of the international flexibility mechanisms (JI and CDM),¹⁵ and the European quota trading system (European Trading System, ETS) may result in better resource utilisation, because it will result in emissions first being reduced in those locations where to do so is the least costly. The indicator only registers the emissions of each country, and not whether a country meets its obligations by purchasing quotas or by investing in projects abroad.

In December 2005, Stavros Dimas, Commissioner for Environment, stated that the EU was well placed to meet its obligations if it made use of the flexibility mechanisms under the Kyoto Protocol, i.e. JI and CDM. In Norway, the Minister of the Environment has stated that a considerable share of the cuts shall be effected domestically, although Norway will also be making use of the flexibility mechanisms to meet its obligations.

7. Utslipp av klimagasser i 2004 (1990=100) og utslippsmål i Kyotoavtalen
7. Greenhouse gas emissions 2004 (1990=100) and target in Kyoto treaty

15 JI står for "Joint Implementation" og CDM for "Clean Development Mechanism".

15 JI is an acronym for "Joint Implementation" and CDM is an acronym for "Clean Development Mechanism".

BOKS 3.7 Klarer de Nordiske landene Kyoto-kravene?

Tabell B4 viser hvor store forskjeller det er i Norden hva gjelder avstanden til forpliktelsen. Sverige har overopplyst sitt mål, mens Danmark er landet i Norden som må redusere sine utslipp mest for å nå sitt mål. Også Finland og Norge ligger over sine forpliktelser i henhold til Kyoto-avtalen.

Tabell B4. Faktiske utslipp i 2004 og Kyotoforpliktelser (1990-nivå = 100)

	Faktiske utslipp 2004	Kyoto-forpliktelse 2008-12	Avstand til forpliktelsen 2004
Norge	110,2	101	9,2
Sverige	96,4	104	-7,6
Danmark	98,3	79	19,3
Finland	113,4	100	13,4
EU15	99,1	92	7,1

Kilde: SSB, EEA Technical Report No 6/2006

BOX 3.7 Will the Nordic countries be able to meet the Kyoto requirements?

Table B4 illustrates the large differences within the Nordic region itself in terms of how far countries are from meeting their obligations. Sweden has overshot its target, whilst Denmark is the Nordic country that must reduce its emissions the most to reach its target. Finland and Norway also has some way to go to meet obligations under the Kyoto Protocol.

Table B4. Actual emissions and Kyoto targets (1990-level=100)

	Actual emissions 2004	Kyoto-target 2008-12	Difference 2004
Norway	110,2	101	9,2
Sweden	96,4	104	-7,6
Denmark	98,3	79	19,3
Finland	113,4	100	13,4
EU15	99,1	92	7,1

Kilde/source: SSB, EEA Technical Report No 6/2006

3.8 Energiintensitet

Denne indikatoren viser energiintensiteten i økonomien, regnet som brutto innenlandsk energiforbruk, målt som kilo oljeekvivalenter delt på BNP. Indikatoren omfatter forbruk av kull, elektrisitet, olje, naturgass og fornybar energi.

Norge hadde i 2004 et nivå på 189 og er blant landene i Europa med den laveste energiintensiteten. Det var en mindre reduksjon i norsk energiintensitet fra 1999 til 2002. Energiintensiteten i et land kan ha sammenheng med mange ulike forhold, som for eksempel næringsstruktur, geografi eller energieffektivitet i industriproduksjonen. En aggregert indikator som energiforbruk delt på BNP sier ikke mye om hvorvidt produksjonen av enkelte varer er effektiv eller ikke. Dersom indikatoren hadde vært brutt ned på enkelte varer, kunne man bedre ha vurdert om energieffektiviteten i produksjonen av denne varen var bedre eller dårligere enn i andre land. Redusert energieffektivitet over tid kan derimot vitne om en effektivisering og kostnadsreduksjon i produksjonen, selv om den også vil reflektere strukturelle endringer i økonomien. Tabell 3 viser at det i Norden er Sverige og Danmark som har sett de sterkeste reduksjonene i energieffektiviteten, med hele 18 pst. fra 1995. Norge ligger

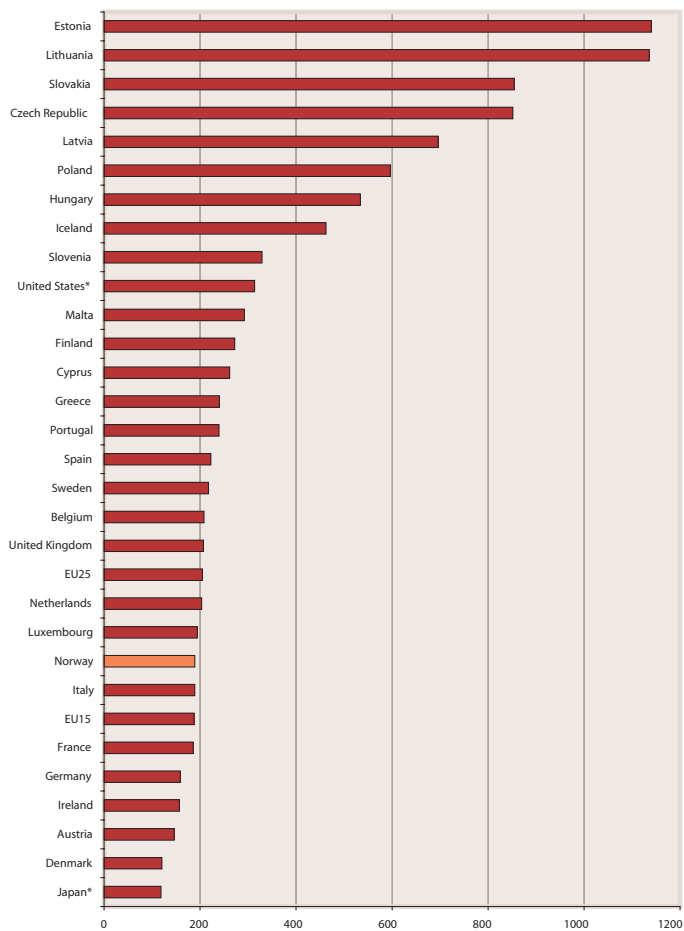
3.8 Energy intensity

This indicator shows the energy intensity of the economy, calculated by gross domestic consumption of energy, as measured by kilograms of oil equivalents, divided by GDP. The indicator encompasses the consumption of coal, electricity, oil, natural gas, and renewable sources of energy.

In 2004, Norway registered a level of 189, having one of the lowest energy intensities amongst European countries. There was a minor reduction in the Norwegian energy intensity between 1999 and 2002. The energy intensity of a country may be related to many different factors, such as, for example, its industrial structure, its geography or the energy efficiency of its manufacturing industry. An aggregated indicator like energy consumption divided by GDP does not provide much information as to whether the production of certain goods is efficient or not. If the indicator was to be calculated in respect of individual goods, one would be better placed to assess whether energy efficiency in the production of such goods was superior or inferior to that of other countries. However, reduced energy intensity over time may reflect enhanced production efficiency and reduced production costs, although it will also be reflecting structural changes in the economy. Table 3 shows that, within the Nordic region, Sweden and Denmark have achieved the steepest reductions in energy

8. Energiintensitet i økonomien, antall kilo oljeekvivalenter relativt til BNP, 2004

8. Energy intensity of the economy, calculated as gross inland consumption of energy, measured in kilograms of oil equivalents divided by GDP, 2004

* 2003

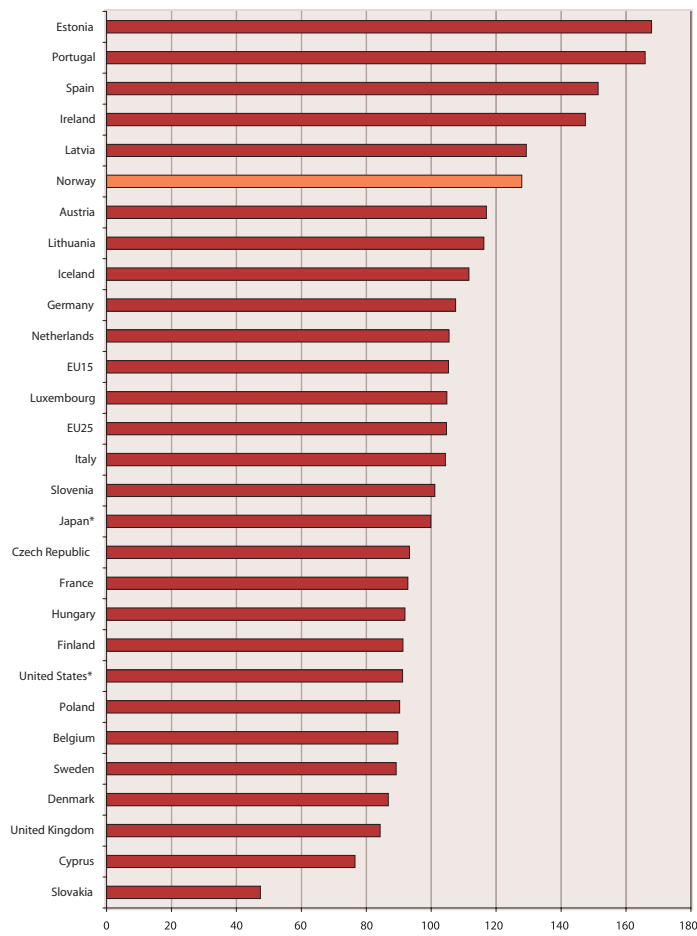
omtrent på EUs gjennomsnitt på 10 pst., mens Finland, som hadde den mest energiintensive økonomien i utgangspunktet, har realisert noe lavere reduksjoner.

Indikatorene viser store forskjeller internt i EU mellom de nye medlemslandene i øst og landene som var en del av EU15. Flere av de nye medlemslandene, og da særlig land som inntil for 15 år siden hadde kommuniststyre, har svært høyt forbruk av oljeekvivalenter relativt til BNP når man sammenlikner med de andre landene i EU. Dette kan indikere et betydelig potensial for energieffektivisering i de nye medlemslandene.

For Norge som energieksporthør er det ikke åpenbart hvordan lavere energiintensitet i EU vil påvirke norsk verdiskaping, og da særlig norske eksportinntekter. Men det er ikke entydig at lavere energiintensitet vil gi lavere etterspørsel etter norsk energi-

9. Fraktvolum (innenlands) i forhold til BNP, måt i tonn-kilometer relativt til BNP (i faste euro) (1995=100), 2004

9. Volume of domestic freight transport measured in tonne-km relative to GDP (in constant euro), 2004

* 2003

intensity, with as much as 18 percent since 1995. Norway is at about the EU average of 10 percent, whilst Finland, which had the most energy intensive economy in the first place, has achieved somewhat lesser reductions.

The indicators show large differences internally within the EU, between the new member states in the east and the countries making up EU15. Several of the new member states, and in particular countries that were under communist rule until 15 years ago, have a very high consumption of oil equivalents relative to GDP, when compared to the other EU countries. This may indicate that there is a large potential for enhancing energy efficiency in the new member states.

For Norway, as an energy exporter, it is not obvious how reduced energy intensity on the part of the EU will influence Norwegian wealth creation, and Norwegian export revenue in particular. However, it cannot be unequivocally concluded that reduced

eksport. Gass og olje er relativt rene og effektive energikilder sammenliknet med for eksempel kull. En overgang fra kull til gass kan både gi mer effektiv bruk av energi, lavere miljøutslipp og økt etterspørsel etter norsk energiexport.

energy intensity will result in reduced demand for Norwegian energy exports. Gas and oil are relatively clean and efficient sources of energy, compared to, for example, coal. A changeover from coal to gas may result in more efficient energy use, lower environmental emissions, as well as increased demand for Norwegian energy exports.

BOKS 3.8 Energiintensitet og miljøutslipp

Lavere energiintensitet betyr ikke uten videre lavere miljøutslipp, ettersom nivået på utslippene er avhengig av hva slags energi som benyttes. I Norge er en stor del av energiforbruket basert på vannkraft, hvilket reflekteres i en nær 100 pst. fornybar andel i elektrisitetsproduksjonen (se tabell). Blant de andre nordiske landene dekker Sverige halvparten av sitt kraftforbruk med fornybar produksjon, mens Danmark og Finland ligger atskillig lavere, dog over gjennomsnittet i EU. Finland og Sverige dekker mye av det resterende med kjernekraft, som ikke gir utslipp i klimaregnskapet. Danmark har på sin side ingen vannkraft, slik at deres 20 pst. fornybare kraftproduksjon består i vindkraft, biomasse, m.m. Dette viser hvor ulike de nordiske landene er på energiområdet, som en konsekvens av både naturgitte forhold og politiske valg.

BOX 3.8 Energy intensity and environmental emissions

Reduced energy intensity does not necessarily translate into reduced environmental emissions, since the level of emissions depends on what type of energy is being used. In Norway, a large share of energy consumption is based on hydroelectric power, which is reflected in a renewable portion of close to 100 percent in electricity production (see Table). As far as the other Nordic countries are concerned, Sweden is covering half of its energy consumption through renewable production, whilst Denmark and Finland are well below this level, although above the EU average. Finland and Sweden are covering much of the rest through nuclear power, which does not result in any emissions registered in the greenhouse accounts. Denmark, on its part, has no hydroelectric power, and the renewable 20 percent of its energy production is in the form of wind power, biomass, etc. This illustrates how different the Nordic countries are within the area of energy, as the result of both environmental endowments and political choices.

Tabell B5. Energibruk og transport

Table B5. Energy use and transport

	Energiintensitet, 2004	Endring siden 1995	Fornybar el som andel av elforbruket
	Energy intensity, 2004	Change since 1995	Share of renewable energy
	kgoe/1000 EUR		Prosent/percent (2000-04)
Norway	189	-10,0 %	99,5
Sweden	218	-18,0 %	48,5
Denmark	120	-18,0 %	20,8
Finland	272	-6,0 %	25,6
EU15	187	-9,0 %	14,4
EU25	205	-11,0 %	13,4

Kilde/source: Eurostat

BOKS 3.9 Nordisk eksport av miljøteknologi

Utviklingen av ny miljøteknologi er et viktig bidrag til å redusere de globale miljøproblemene. De nordiske landene er store aktører i disse markedene. Men det er også store forskjeller mellom de nordiske landene med hensyn til hva slags teknologi de eksporterer.

Det blir anslått¹⁶ at norsk miljøteknologi sysselsetter over 12 000 personer i Norge og eksporterer varer og tjenester for om lag 0,8 milliarder euro. De største vare- og tjenestegruppene i eksporten var avfallshåndtering og konsulentbistand.

Siden våren 1999 har "the Swedish Environmental Technology Exports Project" i samarbeid med svenske selskaper lagt forholdene til rette for framveksten av miljøteknologi som ny industribransje. Under denne bransjen sorterer i dag vann, avløp, avfallshåndtering og resirkulering, i tillegg til luftforurensningskontroll. Nettverksorganisasjonen "Swedish Environmental Technology Network" har i underkant av 700 medlemmer.

Svensk eksport av miljøteknologi har overgått målsettingene fra bransjen selv, slik de ble uttrykt i 2001. I 2004 utgjorde slik eksport av varer og tjenester i underkant av 2,8 milliarder euro. I 2004 vokste eksporten av miljøteknologi fra Sverige med 15 pst.

Danmark er Nordens største eksportør av miljøteknologi, med 6,7 milliarder euro i eksportinntekter i 2005. Av dette er nesten 5 milliarder fra eksport av vindmøller. Den dominerende rollen vindmølleproduksjonen har i Danmark, gjør også at industrien i stor grad preges av store industrielle eksportorienterte konsern, i sterk kontrast til de andre nordiske landene der miljøteknologibedriftene typisk er små og mellomstore bedrifter (SMB). Det er likevel en stor underskog av SMB i bransjen også i Danmark.

Det er rundt 300 teknologiselskaper i miljøteknologibransjen i Finland, med en total omsetning på ca. 3,4 milliarder euro i 2003. Eksportandelen er på 30 pst, og i 2003 var verdien av eksporten om

BOX 3.9 Nordic exports of environmental technology

The development of new environmental technology makes an important contribution towards reducing global environmental problems. The Nordic countries are major players in these markets. However, there are also large differences between the Nordic countries in terms of what types of technology they are exporting.

It has been estimated¹⁶ that the Norwegian environmental technology industry employs more than 12,000 people in Norway, and exports goods and services valued at about 0.8 billion Euros. The largest groups of goods and services making up such exports were waste management and consultancy.

Since the spring of 1999, the Swedish Environmental Technology Exports Project has, in cooperation with Swedish companies, facilitated the emergence of environmental technology as a new industry. This industry now encompasses water, effluent, waste management and recycling, in addition to air pollution control. The network organisation, Swedish Environmental Technology Network, has close to 700 members.

Swedish exports of environmental technology have exceeded the objectives of the industry itself, as expressed in 2001. In 2004, such goods and service exports amounted to almost 2.8 billion Euros. In 2004, environmental technology exports from Sweden grew by 15 percent.

Denmark is the Nordic region's main exporter of environmental technology, with 6.7 billion Euros in export revenue in 2005. Almost 5 billion of this originates from windmill exports. The dominant role of windmill production in Denmark also means that the industry is in large part characterised by large, export-oriented manufacturing groups, in sharp contrast to the other Nordic countries, where environmental technology businesses are typically small or medium-sized enterprises (SME). Nevertheless, there is considerable undergrowth of SMEs within the industry in Denmark as well.

The Finnish environmental technology industry comprises about 300 technology companies, with a total turnover of approximately 3.4 billion Euros in 2003. Their export share is 30 percent, and in 2003

16 Nordic Innovation Centre (2006): "Prestudy: Cooperation between Environmental Techn. Networks in Nordic Countries on Export". www.nordicinnovation.net

16 Nordic Innovation Centre (2006): "Prestudy: Cooperation between Environmental Techn. Networks in Nordic Countries on Export". www.nordicinnovation.net

lag 1 milliard euro. Etter en periode på begynnelsen av 2000-tallet med lav vekst og stor omstrukturering i bransjen har finske myndigheter nylig lansert et nytt program, SITRA, for utvikling av miljøteknologi. Hovedprioriteringene i programmet er internasjonalisering, investeringsstøtte, nettverksbygging og et nasjonalt program for eksportstøtte.

the value of such exports was about 1 billion Euros. Following a period of low growth and major restructuring of the industry around 2000, Finnish authorities have recently launched a new programme, SITRA, for the development of environmental technology. The main priorities of the programme are internationalisation, investment grants, network building and a national programme for export grants.

Tabell B6. Miljøteknologi i de nordiske landene
Table B6. Environmental technology in the Nordic countries

	Norway	Sweden	Denmark	Finland
Eksport/exports (2004)	0,8 mrd euro	2,8 mrd euro	6,7 mrd euro	1 mrd euro
Størst andel/largest share	Avfallsbehandling/ treatment of waste	Vann, avløp/ water, waste	Vindenergi / wind energy	Vann, avløp/ water, waste
Nasjonale støtteordninger for eksport miljøteknologi/national support strategies	Nei/No	Ja/Yes	Ja/yes	Ja/Yes
Bedrifter/type of firms	SMB/S&M	SMB/S&M	Storbedrifter innenfor vindkraft og tjenesteyting, ellers SMB Large in wind and services, otherwise S&M	SMB/S&M
Viktigste eksportmarkeder/exportmarkets	Vesteuropa/ Western Europe Asia (Kina)/Asia (China)	Vesteuropa/ Western Europe Asia Østeuropa/ Eastern Europe	Vesteuropa/ Western Europe Asia Østeuropa/ Eastern Europe	Baltikum/Baltics Russland/Russia Østeuropa/ Eastern Europe

Kilde/source: Nordisk Ministerråd (2006): Prestudy: Cooperation between Environmental Technology Networks in Nordic Countries on Export

3. Prosentvis endring i miljøindikatorer 1999-2004

3. Percentage change in environmental indicators, 1999-2004

CO ₂ -utslipp CO ₂ -emissions		Energi-intensitet Energy intensity		Transportvolum Volum of transport	
Luxembourg	24,4	Austria	4,6	Portugal	43,3
Finland	18,6	Luxembourg	0,8	Spain	35,5
Austria	16,3	Netherlands	0,5	Ireland	21,7
Spain	11,3	Italy	-0,9	Luxembourg	17,9
Greece	7,3	Finland	-1,4	Belgium	13,7
Italy	5,5	Czech Republic	-1,9	Slovenia	13,6
Slovenia	5,2	Spain	-2,0	Latvia	11,3
Estonia	4,3	Japan*	-2,8	Lithuania	9,1
Czech Republic	2,8	France	-2,9	Iceland	8,8
EU15	2,3	Germany	-3,1	Austria	6,6
Denmark	2,0	Portugal	-3,2	Poland	6,1
Ireland	1,2	EU15	-4,2	EU25	4,0
Belgium	1,0	EU25	-4,7	Germany	3,7
Japan	1,0	Iceland	-4,9	Italy	3,5
Norway	0,9	Slovenia	-5,4	Norway	3,1
Sweden	0,9	Norway	-7,0	EU15	3,0
Slovakia	0,8	Cyprus	-7,1	Estonia	2,1
Latvia	0,2	United States*	-7,2	Japan*	0,8
Netherlands	0,0	Greece	-8,4	Netherlands	0,3
United Kingdom	-0,1	Sweden	-8,7	Sweden	-2,1
Germany	-0,4	Denmark	-8,9	Czech Republic	-2,5
Hungary	-0,4	United Kingdom	-11,6	United States*	-4,0
France	-1,5	Malta	-12,0	Finland	-6,5
Portugal	-2,1	Slovakia	-12,5	Denmark	-6,8
Poland	-3,3	Belgium	-14,7	Hungary	-7,7
Lithuania	-8,8	Ireland	-16,4	United Kingdom	-9,9
Iceland	-13,4	Hungary	-16,8	France	-10,2
		Latvia	-17,2	Cyprus	-20,5
		Lithuania	-17,2	Slovakia	-22,8
		Poland	-18,3		
		Estonia	-18,5		

* 2003

3.9 Transport

Denne indikatoren er definert som en indeks av innenlands transportarbeid (målt som fraktvolum per tonnkilometer) i forhold til BNP, hvor nivået i 1995=100. Denne indikatoren kan brukes til å si noe om utviklingen i transaksjonskostnader knyttet direkte til transport. Indikatoren er mindre egnet til en vurdering av om verdiskapingen er blitt mer eller mindre miljøvennlig, siden det ikke skilles mellom transportmidler og transportmidlenes miljøegenskaper. Både utviklingen av geografiske forhold – som fordeling av bosetting og arbeidsplasser, sammensetting av produksjon og forbruk (vekt –

3.9 Transport

This indicator is defined as an index of domestic transport efforts, measured as freight transport volume (tonne-km) relative to GDP, with the level in 1995=100. This indicator can provide us with some information on developments in the transaction costs directly associated with transport. The indicator is less suitable for assessing whether value creation has become more or less environmentally friendly, since no distinction is made in terms of means of transport and the environmental characteristics thereof. Both developments in geographical variables, like housing and employment patterns, in the composition of

verdi) – og utviklingen i BNP vil påvirke indikatoren.

Norge hadde i 2004 et nivå på 127,9. Det innebærer at vi har opplevd en økning i fraktvolum på om lag 28 pst. siden 1995. Dette skyldes sannsynligvis i hovedsak at mye av økningen i norsk BNP kan tilskrives en økning i produksjon av transportintensiv vare - økt produksjon av olje og gass. EU-landene ligger i gjennomsnitt omtrent 5 pst. over nivået i 1995. Det var en markert økning fra 2003 til 2004. Det er en viss spredning mellom landene, med særlig økning i land med sterk økonomisk vekst, som de baltiske landene, Spania og Irland. Både Sverige, Danmark og Finland har opplevd et markert fall i innenlandsk transportarbeid i forhold til BNP siden 1995.

3.10 Sysselsettingsfrekvens

Sysselsettingsfrekvensen er målt ved sysselsatte personer i alderen 15-64 år som andel av den totale befolkningen i samme aldersgruppe. Sysselsatte omfatter her alle som i en gitt uke arbeidet minst en time, samt folk som for en kort tid var borte fra arbeidet.

Dette er en av indikatorene der EU har tallfestet en konkret målsetting. EU ønsker at sysselsettingsfrekvensen skal være minst 70 pst. for befolkningen som helhet innen 2008. I tillegg skal sysselsettingsfrekvensen for kvinner være på minst 60 pst. Figur 10 viser at Norge hadde en sysselsettingsfrekvens på 74,2 pst. i 2005. Dette er det fjerde høyeste nivået i Europa etter Island, Sveits og Danmark. For kvinner var den norske sysselsettingsfrekvensen 71,7 pst., mens den for menn var 77,8 pst. Sysselsettingsfrekvensen er generelt høyere for menn enn for kvinner. Island har den høyeste sysselsettingsfrekvensen i Europa for begge grupper, med henholdsvis 80,5 pst. for kvinner og 86,9 pst. for menn.

Den norske sysselsettingsfrekvensen har falt med 2,7 prosentpoeng fra 2000 til 2005. Sysselsettingen for menn har falt med 3,5 prosentpoeng, og for kvinner med 1,9 prosentpoeng. Samtidig har EU-landene og særlig EU15 opplevd en vekst i sysselsettingsfrekvensen. I Spania har deltakelsesraten økt med 7 prosentpoeng fra 2000 til 2004 og i Italia med 3,7 prosentpoeng. Dette skyldes særlig økt arbeidsdeltagelse blant kvinner.

production and consumption (weight – value), and GDP developments will influence the indicator.

In 2004, the Norwegian level was 127.9. This implies that we have experienced an increase in freight transport volume of about 28 percent since 1995. This is probably due to the fact that a large share of the increase in GDP can be explained by an increase in production of transport intensive goods—oil and natural gas. The average amongst the EU countries is about 5 percent above the 1995-level. There was a marked increase between 2003 and 2004. There is a certain disparity between these countries, with a particular increase in countries undergoing strong economic growth, like the Baltic countries, Spain and Ireland. Sweden, Denmark and Finland have all experienced a sharp decline in domestic transport efforts, relative to GDP, since 1995.

3.10 Employment rate

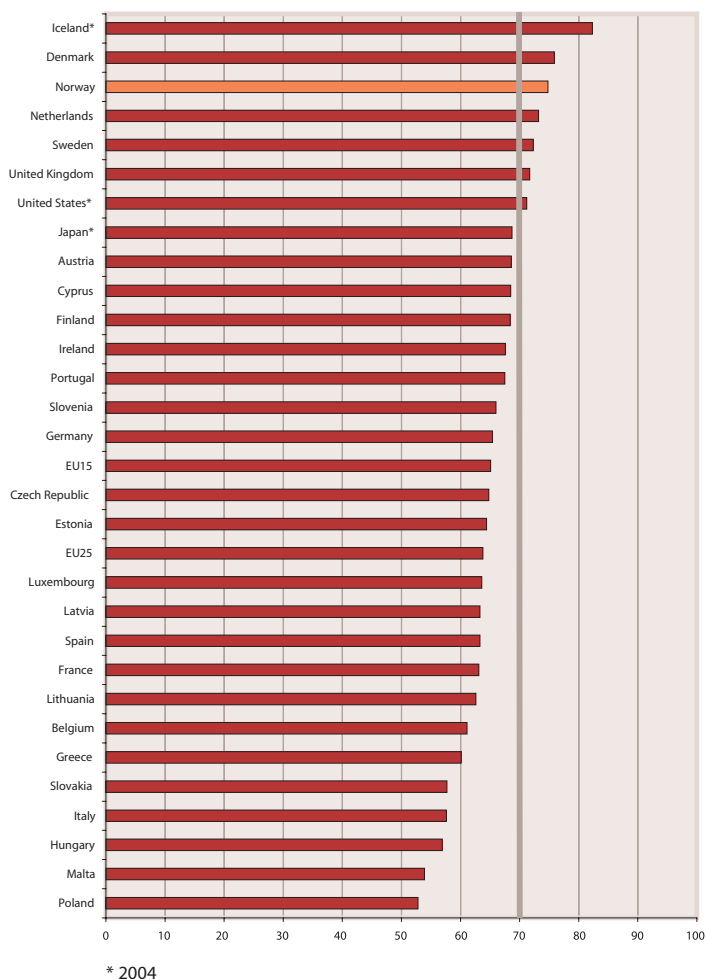
The employment rate is arrived at by calculating employed persons aged 15-64 years as a share of the total population of the same age group. Employed persons are here taken to include anyone who has worked for at least one hour during any given week, as well as persons who were temporarily absent from their work.

This is one of the indicators in respect of which the EU has quantified as specific objective. The EU wants the employment rate for the population as a whole to be at least 70 percent by 2008. In addition, the employment rate for women should be at least 60 percent. Figure 10 shows that Norway had an employment rate of 74.2 percent in 2005. This is the fourth highest level in Europe, after Iceland, Switzerland and Denmark. The Norwegian employment rate for women was 71.7 percent, whilst it was 77.8 percent for men. Generally speaking, the employment rate is higher for men than for women. Iceland has the highest employment rate in Europe for both genders, at 80.5 percent for women and 86.9 percent for men, respectively.

The Norwegian employment rate has declined by 2.7 percentage points between 2000 and 2005. Male employment has declined by 3.5 percentage points, whilst female employment has declined by 1.9 percentage points. At the same time, the EU countries, and EU15 in particular, have experienced increasing employment rates. In Spain, the employment rate has increased by 7 percentage points between 2000 and 2004, and in Italy by 3.7 percentage points. This is primarily caused by increased employment amongst women.

10. Sysselsatte personer i alderen 15-64 år som andel av den totale befolkningen, 2005. EUs mål er 70 prosent innen 2010

10. Employed persons aged 15-64 as share of the total population in the same age group. EU goal for 2010 is 70 percent.

I figur 10b er landene satt opp etter forskjellen mellom sysselsetningsfrekvensene for menn og kvinner. Minst er denne forskjellen i Sverige, etterfulgt av Finland, Estland og Norge. Vi merker oss at de nordiske land og de baltiske land er kjenetegnet av at det er liten forskjell i sysselsetningsfrekvens for menn og kvinner. Disse åtte landene er de åtte landene med den laveste forskjellen i frekvens. Størst er forskjellen i det sørøstlige Europa.

Norge var sammen med de andre skandinaviske landene tidlig ute med innfasingen av kvinner i arbeidslivet. Dette har de nordiske landene felles med USA og Canada. Kvinnedeltagelsen synes nå imidlertid å ha stabilisert seg både i Norden og i Nord-Amerika, på et nivå noe under den mannlige deltageresraten.

Sysselsetningsfrekvensen er ofte brukt for å omtale evnen et land har til å utnytte arbeidskraften.

10b. Sysselsatte kvinner (rød) og menn (rød/orange) i alderen 15-64 som andel av den totale befolkningen av samme kjønn og alder, 2005

10b. Employed women (red) and men (red/orange) aged 15-64 as a share of total population of same age and sex, 2005

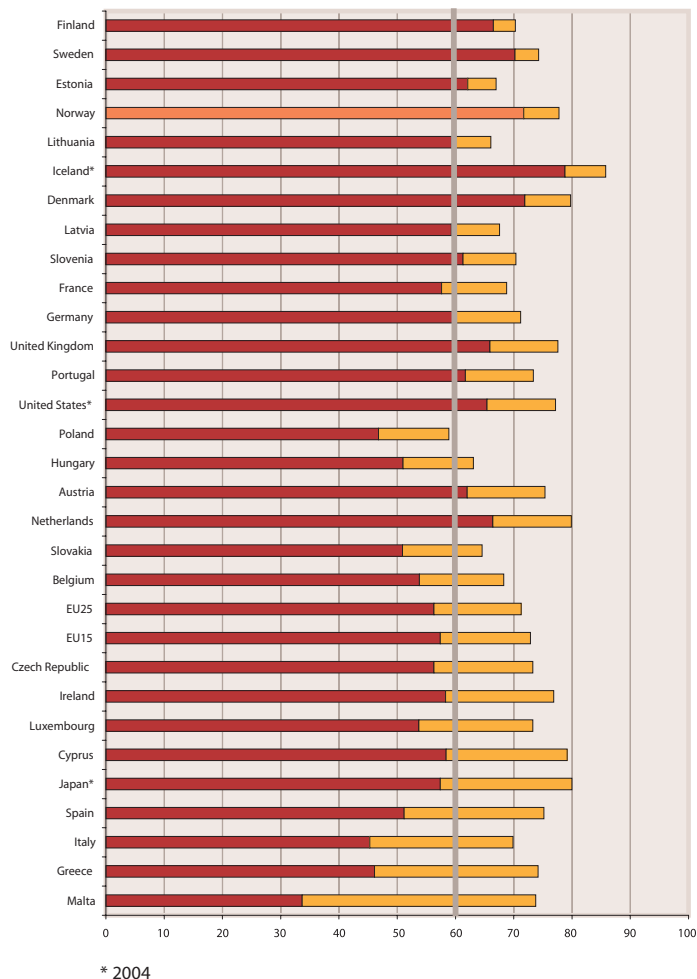
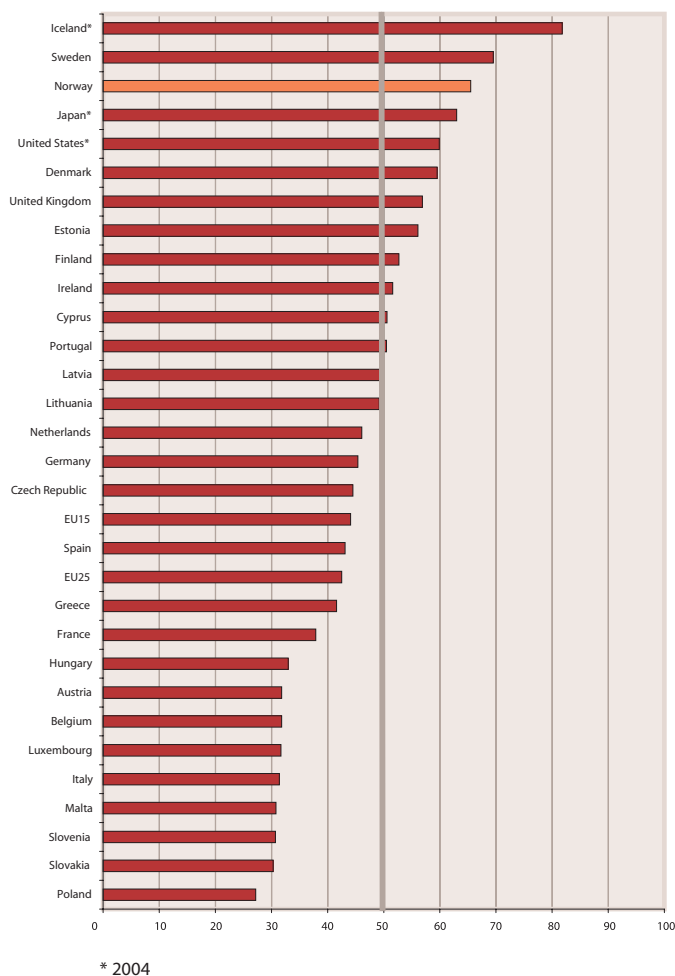

Figure 10b show intra-country differences between male and female employment rates. The smallest difference is found in Sweden, followed by Finland, Estonia and Norway. We note that the Nordic countries and the Baltic countries are characterised by small differences between male and female employment rates. These eight countries are the eight countries with the lowest such differences. The largest difference is to be found in Southeast Europe.

Together with the other Scandinavian countries, Norway was a frontrunner in phasing women into working life. This is a characteristic shared by the Nordic countries, the United States and Canada. However, the female employment rate would now appear to have become stabilised both in the Nordic region and in North America, at a level somewhat below the male employment rate.

The employment rate is often used to express the ability of a country to utilise its manpower. Manpower

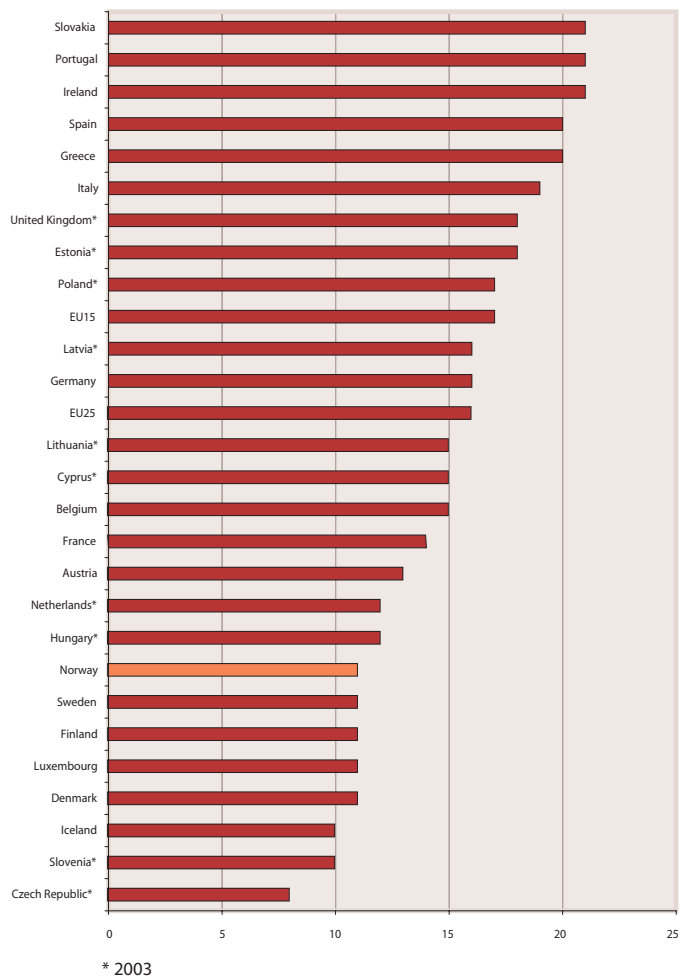
11. Sysselsatte i alderen 55-64 som andel av den totale befolkningen i samme aldersgruppe, 2005
11. Employed persons aged 55-64 as a share of total population in the same age group, 2005.

Arbeidskraft er den viktigste innsatsfaktoren i produksjonen av de fleste varer og tjenester. Derfor kan indikatoren si noe om i hvilken grad et land har lyktes i å inkludere befolkningen i arbeidslivet, og indikatoren er viktig for å vurdere ressursutnyttelsen i økonomien.

Siden indikatoren måler antall sysselsatte og ikke antall timer arbeidet, vil den ikke gi et korrekt bilde av hvorvidt landet utnytter ressursene sine dersom mange arbeider deltid. Det kan være grunn til å tro at antallet timer per arbeider er lavere i Norge enn i mange av de andre EU-landene. Norge kjennetegnes blant annet ved å ha en svært høy andel deltidsarbeid blant kvinner. I 2. kvartal 2006 var 43,1 pst. av norske kvinner sysselsatte i deltidsstillinger, mot 23,2 pst. i Sverige. For menn er det derimot bare små forskjeller i bruk av deltid mellom de nordiske landene.

12. Prosentandel av befolkningen med disponibel inntekt etter sosiale overføringer under 60 prosent av den nasjonale medianinntekten, 2004
12. Share of persons with a disposable income after social transfers below 60 percent of the national median disposable income, 2004

is the most important input in the production of most goods and services. Consequently, the indicator may say something about the extent to which a country has succeeded in involving its population in working life, and the indicator is important for purposes of assessing resource utilisation within the economy.

Since the indicator measures the number of persons employed, and not the number of hours worked, it will not provide an accurate illustration of whether the country is utilising its resources if many people are working part time. There may be reason to believe that the number of hours worked per person employed is less in Norway than in many of the EU countries. Norway is characterised by a very high incidence of part-time employment amongst women. In the 2nd quarter of 2006, 43.1 percent of Norwegian women were employed in part-time jobs, as compared to 23.2 percent in Sweden. For men, however, there

Den delen av arbeidsstyrken som frivillig verken arbeider eller søker arbeid, representerer i prinsippet ikke en ledig ressurs. Skal man si noe om potensialet for økt arbeidsinnsats, bør man dessuten se på nivået på arbeidsledigheten. De nordiske landene kjennetegnes av lav ledighet i europeiske sammenlikninger.

BOKS 3.10 En nordisk modell for arbeidsmarkedet?

Det nordiske arbeidsmarkedet skiller seg på noen områder fra det øvrige europeiske. Selv om en også finner variasjoner mellom de nordiske landene, kan det se ut til at disse landene har en del fellestrekk på arbeidsmarkedet:

- Arbeidslivets parter har stor innflytelse over arbeidslivsreguleringene, først og fremst gjennom utstrakte muligheter for reguleringer gjennom tariffavtaler.
- Det er en høy organiseringsgrad.
- Det er relativt liten lønnsspredning og stor grad av koordinert og sentralisert lønnsdannelse.
- Norge, Sverige og Danmark har omfattende og aktive arbeidsmarkedstiltak.
- Norge og Sverige har relativt høy grad av ansetelsesbeskyttelse.
- Norge og Danmark kjennetegnes ved å komme svært høyt opp på OECDs målinger av hvordan arbeidstagerne oppfatter sin jobbtrygghet – målt som tryggheten knyttet til å opprettholde sin plass i arbeidslivet.

Et mye omtalt begrep innenfor arbeidslivspolitikken i dag er "flexicurity". Dette henspeiler på hvordan arbeidslivet er organisert for å ta hensyn både til fleksibilitet og sikkerhet både for arbeidsgiver og arbeidstaker.

Det er særlig den danske organiseringen av arbeidsmarkedet som har fått merkelappen "flexicurity". Den har spesielt fått oppmerksomhet i debatten i EU. I Danmark er det en relativt lav terskel for individuelle oppsigelser, og det danske arbeidsmarkedet kjennetegnes også ved høy jobbrotasjon. Til sammenlikning vil det norske stillingsvernet være sterkere for den individuelle arbeidstaker. Imidlertid er det åpninger i de kollektive ordningene for nedbemanning og endringer som gjør at også det norske arbeidsmarkedet er fleksibelt og tilpasningsdyktig.

are only minor differentials in the frequency of part-time employment between the Nordic countries.

Such part of the labour force as voluntarily neither works, nor seeks work, does not in principle represent an available resource. Moreover, in order to say anything about the potential for increasing labour inputs, one needs to study the level of unemployment. The Nordic countries are characterised by low unemployment in European comparisons.

BOX 3.10 A Nordic model for the labour market?

The Nordic labour market differs from that of the rest of Europe in certain respects. Although there are also variations between the Nordic countries, it would appear that these countries are sharing some joint characteristics as far as the labour market is concerned:

- The two sides of industry have considerable influence on the regulations governing working life, primarily through extensive scope for regulation through collective agreements.
- There is a high degree of unionisation.
- There are relatively small wage disparities, and a high degree of coordinated and centralised wage formation.
- Norway, Sweden and Denmark make use of comprehensive and active labour market measures.
- Norway and Sweden have a relatively high degree of employment protection.
- Norway and Denmark are characterised by very high scores in the OECD's measurements of how employees perceive their job security – measured as their security about retaining their position in working life.

A much-discussed term within current labour policy is "flexicurity". This refers to how working life is organised to cater to both flexibility and security on the part of both employers and employees.

In particular, it is the Danish organisation of the labour market that has been labelled "flexicurity". It has received special attention in the debate within the EU. In Denmark, the threshold for individual redundancies is relatively low, and the Danish labour market is consequently also characterised by high job rotation. In comparison, Norwegian employment protection is stronger in respect of an individual employee. However, the collective arrangements allow for retrenchment and restructuring, thus making the Norwegian labour market flexible and adaptable as well. Actual

Faktisk jobbrotasjonen i Norge er på omtrent samme nivå som i Danmark. Rollen til en aktiv arbeidsmarkedspolitikk er sterk både i Danmark og Norge.

Også de andre nordiske landene har kjennetegn og fellestrekk som likner "flexicurity". De kan beskrives som en kombinasjon mellom et fleksibelt arbeidsmarked basert på arbeidslivets parters medvirkning i utformingen av politikken, sjenerøse ordninger for inntektssikring for dem som ikke kan delta i arbeidsmarkedet, og en aktiv arbeidsmarkedspolitikk for å styrke kompetansen for de arbeidsledige og få dem tilbake i arbeid.

job rotation in Norway is about the same level as in Denmark. Active labour market policy is playing an important role in both Denmark and Norway.

The other Nordic countries also share characteristics and qualities that are reminiscent of "flexicurity". These can be described as a combination of a flexible labour market based on the participation of the two sides of industry in designing policy, generous arrangements for safeguarding an income for those who are unable to participate in the labour market, and an active labour market policy focused on strengthening the competency of unemployed persons and reintroducing them into working life.

BOKS 3.11 Årsaker til yrkespassivitet

Man kan utdype perspektivet på den høye arbeidsdeltagelsen ved å se på årsaker til yrkespassivitet. Forskjellen i yrkespassivitet mellom Norden og EU er først og fremst knyttet til yrkespassivitet blant kvinner, og da primært til passivitet forklart med personlige årsaker, familieansvar eller andre, ikke sykdomsbaserte grunner. Samtidig har Norden vært ledende i å tilrettelegge for å kombinere barn og yrkesliv, blant annet gjennom offentlige barnehager og ordninger med betalt fødselspermisjon. Alle de nordiske land har fleksible arbeidslivsordninger for å kombinere arbeidsliv og familieliv. En rapport fra Nordisk ministerråd viser til nordiske erfaringer med fødselspermisjoner og innvirkninger av dette på likestilling,¹⁷ og konkluderer med at særlig ordningene for permisjon for fedre i de nordiske land har hatt positiv innvirkning på likestilling.

Også OECD¹⁸ framhever at familiepolitiske tiltak, som rimelig barnepass, tilfredsstillende fødselspermisjoner, fleksible arbeidsmodeller og mer deling av omsorgsansvaret mellom menn og kvinner, er av avgjørende betydning for kvinnelig deltakelse i arbeidslivet. Når de nordiske landene ligger på topp når det gjelder yrkesfrekvens, gjenspeiles dette også i at en høy andel av kvinnene jobber deltid.

BOX 3.11 Reasons for non-participation in the labour market

One may analyse the high employment rate more closely by looking at reasons for non-participation in the labour market. The difference in non-participation in the labour market between the Nordic region and the EU is primarily associated with female non-participation in the labour market, and hereunder mainly with non-participation referable to personal reasons, family responsibility or other reasons that are not related to illness. At the same time, the Nordic region has been at the forefront in facilitating the combination of childcare and working life through, among other things, government day-care centres and paid parental leave schemes. All the Nordic countries are operating flexible working life schemes to facilitate the combination of working life and family life. A report from the Nordic Council of Ministers refers to Nordic experience with paternal leave, and the consequences thereof in terms of promoting equal opportunities,¹⁷ and concludes that, in particular, the paternal leave schemes for fathers in the Nordic countries have played a positive role in equal opportunity terms.

The OECD¹⁸ also emphasises that family policy measures, like inexpensive childcare, satisfactory parental leave, flexible job models and more sharing of unpaid responsibilities between men and women, are of the decisive importance for the participation of women in working life. The Nordic countries' top positions in terms of their employment rates are also reflected in the fact that a high proportion of women in these countries hold part-time jobs.

17 Valdimarsdóttir, F.R (2006): "Nordic experiences with parental leave and its impact on equality between women and men"

18 OECD Employment Outlook 2006

17 Valdimarsdóttir, F.R (2006): "Nordic experiences with parental leave and its impact on equality between women and men"

18 OECD Employment Outlook 2006

Tabell B7. Årsaker til yrkespassivitet: menn og kvinner 25-59 år. Andel av befolkningen i prosent. Andre kvartal 2005.

Table B7. Reasons for not being in the work force, men and women age 25-59. Share of the population in percent. 2. Quarter, 2005

	Total yrkespassivitet		Egen sykdom eller yrkeshemming		Personlige årsaker eller familieansvar		Andre årsaker	
	Total passivity		Sickness or inability		Personal reasons or family care		Other causes	
	Kvinner Women	Menn Men	Kvinner Women	Menn Men	Kvinner Women	Menn Men	Kvinner Women	Menn Men
Norway	19,3	11,3	5,9	5,1	2,9	0,0	10,5	6,2
Sweden	14,7	8,6	7,8	4,7	1,9	0,2	5,1	3,8
Denmark	16,6	9,4	7,6	5,5	3,2	0,3	5,9	3,6
Finland	17,1	12,9	5,7	7,4	5,9	0,2	5,5	5,3
EU15	27,7	10,1	2,6	2,5	9,6	0,2	15,5	7,4
EU25	27,7	10,6	3,4	3,2	9,7	0,3	14,6	7,1

Kilde/source: Eurostat

3.11 Sysselsettingsfrekvens for eldre arbeidstakere

Sysselsettingsfrekvensen for eldre arbeidstakere er målt ved sysselsatte i alderen 55-64 som andel av den totale befolkningen i samme aldersgruppe.

Sysselsettingsfrekvensen for eldre arbeidstakere er lavere enn for befolkningen sett under ett. EU har en målsetting om at sysselsettingsfrekvensen for denne gruppen skal være på minst 50 pst. innen 2010. I 2005 hadde Norge en sysselsettingsfrekvens på 65,5 pst. for eldre arbeidstakere. Bare Island og Sverige hadde høyere sysselsettingsfrekvens enn Norge for denne gruppen. For eldre kvinner var sysselsettingsfrekvensen i Norge mer enn dobbelt så høy som for gjennomsnittet i EU. En av grunnene til at Norge har så høy sysselsettingsfrekvens for befolkningen som helhet, er nettopp høy arbeidsdeltakelse blant eldre arbeidstakere.

Også de andre nordiske landene kjennetegnes ved høy arbeidsdeltagelse for eldre. I de fleste land i Europa har arbeidsdeltagelsen i denne gruppen økt i årene etter 2000. For EU15 har deltagelsen økt med 6,3 prosentpoeng fra 2000 til 2005. Norge hadde høy deltagelse allerede i 2000. I Norge har endringen de siste årene har vært liten – totalt har deltagelsen økt med 0,3 prosentpoeng i perioden fra 2000 til 2005.

På samme måte som for sysselsettingsfrekvensen i befolkningen sett under ett gir sysselsettingsfrekvensen for eldre arbeidstakere en indikasjon på i hvilken grad en lykkes i å benytte denne delen av arbeidskraftressursene og inkludere store deler av

3.11 Employment rate of older workers

The employment rate of older workers is calculated as employed persons aged 55-64 years as a share of the total population of the same age group.

The employment rate of older workers is lower than that for the population as a whole. The EU aims for the employment rate of this group to reach at least 50 percent by 2010. In 2005, Norway registered an employment rate of 65.5 percent for older workers. Only Iceland and Sweden registered higher employment rates than Norway as far as this group is concerned. When focusing on older women, the employment rate in Norway was more than twice as high as the EU average. One of the reasons for the high Norwegian employment rate for the population as a whole is, indeed, the high Norwegian employment rate amongst older workers.

The other Nordic countries are also characterised by high employment rates amongst older workers. Most countries in Europe have registered increases in the employment rate of this group over the years since 2000. For EU15, this employment rate has increased by 6.3 percentage points between 2000 and 2005. Norway had a high employment rate already in 2000. Norway has registered little change over the last few years – in total, the employment rate of older workers has increased by 0.3 percentage points over the period from 2000 to 2005.

As was the case with the employment rate of the population as a whole, the employment rate of older workers provides an indication of the extent to which one is successfully utilising this part of manpower resources, and in involving large parts of the popula-

4. Prosentpoeng endring i sysselsettingsindikatorer 1999-2005

4. Percentage points change in employment indicators, 1999-2005

	Total sysselsetting Total employment	Sysselsetting, kvinner Employment, women	Sysselsetting, menn Employment, men	Sysselsetting, eldre Employment, older workers
Spain	9,5	12,7	5,9	8,1
Italy	4,9	7,0	2,6	3,8
Latvia	4,5	5,4	3,5	12,9
Ireland	4,3	6,3	2,4	7,9
Greece	4,2	5,1	3,1	2,3
Slovenia	3,8	3,6	3,9	8,7
Estonia	2,9	4,3	1,2	8,6
Cyprus**	2,8	4,9	0,5	1,2
EU15	2,6	4,4	0,8	7,0
France	2,2	3,6	0,8	9,1
Finland	2,0	3,1	1,1	13,7
EU25	1,9	3,4	0,3	6,3
Luxembourg	1,9	5,1	-1,2	5,3
Belgium	1,8	3,4	0,2	7,2
Netherlands	1,5	4,1	-1,0	9,7
Hungary	1,3	2,0	0,7	13,6
Lithuania	0,9	0,0	1,8	8,3
United Kingdom	0,7	1,7	-0,1	7,3
Sweden	0,6	0,8	0,3	5,6
Germany	0,2	2,2	-1,6	7,6
Portugal	0,1	2,3	-2,4	0,4
Austria	0,0	2,4	-2,2	2,1
Denmark	-0,1	0,8	-1,0	5,0
Japan*	-0,2	0,7	-1,0	-0,4
Malta**	-0,3	0,6	-1,2	2,3
Slovakia	-0,4	-1,2	0,3	8,0
Czech Republic	-0,8	-1,1	-0,7	7,0
Norway**	-2,7	-1,9	-3,5	0,3
United States*	-2,7	-2,2	-3,3	2,2
Poland	-4,8	-4,4	-5,3	-4,7

* til 2004

** fra 2000

befolkningen i arbeidslivet. Framskrivinger viser at mange land vil oppleve et underskudd på arbeidskraft i framtiden. I en slik situasjon vil denne indikatoren kunne gi relevant informasjon om evnen til å utnytte hele arbeidsstyrken. God ressursutnyttelse vil gi økt verdiskaping.

Ifølge OECDs rapport om den økonomiske situasjonen i Norge i 2005¹⁹ er en betydelig del av sysselsettingen for denne aldersgruppen i form av deltidsarbeid. Eldre norske arbeidstagere jobber færre

tion in working life. Projections show that many countries will experience a manpower shortfall in the future. In such a situation, this indicator may provide relevant information respecting their ability to utilise their labour forces in their entirety. Good resource utilisation will result in increased value creation.

According to the OECD's report on the economic situation in Norway in 2005,¹⁹ a considerable proportion of employment for this age group takes the form of part-time work. Older Norwegian employees work

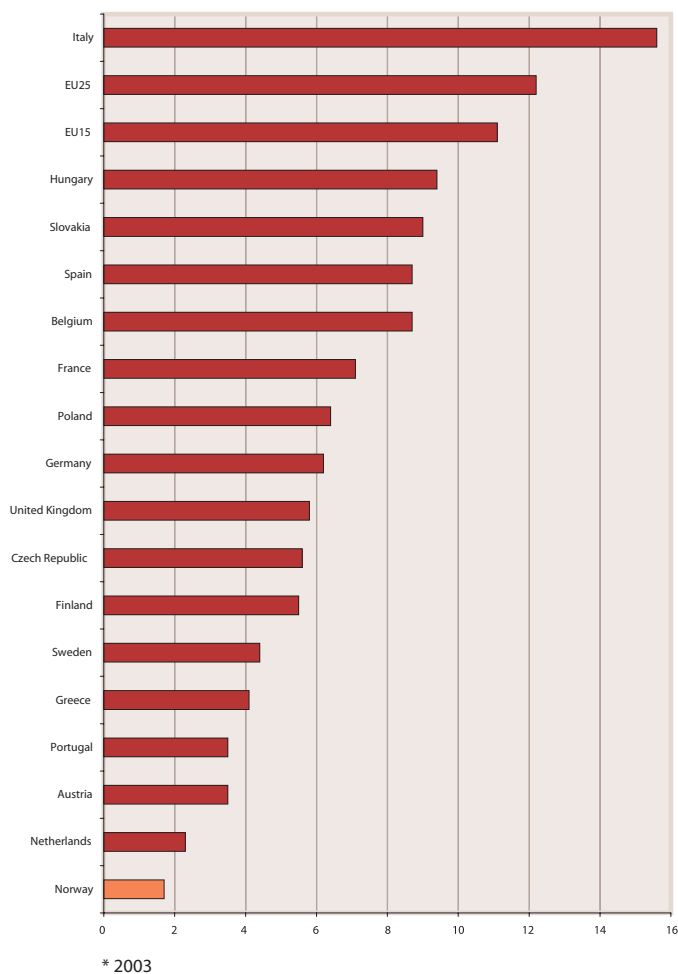
19 OECD (2005): Economic Survey of Norway 2005

19 OECD (2005): Economic Survey of Norway 2005

13. Nasjonal spredning av regional arbeidsledighetledighet, 2004

13. Variation in unemployment across regions within countries, 2004

timer enn hva som er vanlig i de andre europeiske landene. Forskjellen er størst for kvinner. Hvilken betydning bruk av deltid har for å opprettholde en høy arbeidsdeltagelse, er uklart.

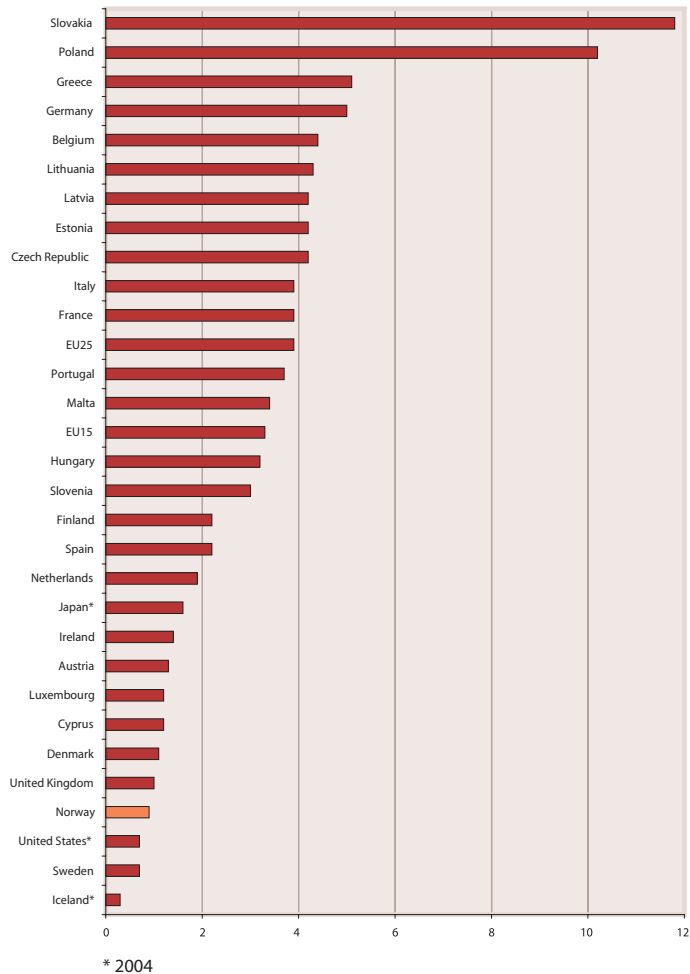
3.12 Risiko for fattigdom

Fattigdomsrisiko er definert som den delen av befolkningen som har en inntekt under 60 pst. av medianinntekten etter sosiale overføringer. Andelen av befolkningen med lave inntekter kan indikere om politikken for økt sosial utjevning har vært vellykket. Store sosiale forskjeller kan virke negativt på et lands evne til ressursutnyttelse.

Det er noe begrenset datagrunnlag for denne indikatoren. Norge ligger i 2005 på 11 pst., hvilket er om lag på nivå med de andre nordiske landene. Risikoen er generelt høyere for kvinner enn for menn. Det er en viss spredning mellom landene. Vi merker oss at Tsjekkia har lavere risiko for fattigdom enn de skandinaviske landene, mens Slovakia topper listen med

14. Andel ledige som har vært ledige mer enn 12 måneder som andel av den totale arbeidsstyrken i alderen 15-64 år, 2005

14. Long-term unemployed (over 12 months) as a percentage of the total active population aged 15-64, 2005

fewer hours than would be common in the other European countries. This discrepancy is most pronounced if we focus on women. The importance of part-time work in maintaining a high employment rate is uncertain.

3.12 At-risk-of-poverty rates

At-risk-of-poverty rates are defined as the share of persons with a disposable income below 60 percent of the national median disposable income after social transfers. The share of the population on low incomes may indicate whether policies to increase social equalisation have been successful. Major social differences may have a negative impact on the ability of a country to utilise its resources.

Data availability in respect of this indicator is somewhat limited. In 2005, Norway registered a rate of 11 percent, which is about the same level as the other Nordic countries. Generally speaking, the risk is higher for women than for men. There is a certain difference between countries. We note that the Czech republic is registering a lower at-risk-of-poverty rate than are the Scandinavian

høyest risiko for fattigdom. Dette kan i større eller mindre grad skyldes at de ulike landene bruker noe forskjellige definisjoner for medianinntekt og sosiale overføringer i sine beregninger. Det er derfor usikkert om tallene er helt sammenliknbare mellom land.

3.13 Spredning av regional arbeidsløshet

Spredning av regionale arbeidsløshetsrater blir målt ved å beregne en koeffisient for variasjonen av sysselsetting på tvers av regioner. Datagrunnlaget for denne indikatoren er begrenset. Figur 13 tyder på at spredningen av regionale arbeidsløshetsrater i 2004 var høyest i Italia og lavest i Norge både for befolkningen som helhet, for kvinner og for menn. Det sterke skillet mellom nord og sør i Italia gjør at Italia skiller seg vesentlig fra de andre landene og bidrar til å trekke opp gjennomsnittet i EU. Noen land har opplevd en viss reduksjon i de regionale forskjellene. Generelt er spredningen av regionale sysselsettingsrater større for kvinner enn for menn. Ifølge denne indikatoren har både Sverige og Finland større regionale forskjeller enn Norge. Det foreligger ikke tall for Danmark.

Store regionale forskjeller i arbeidsløshet vitner om at arbeidskraftressursene blir dårlig utnyttet, og kan tyde på lav geografisk mobilitet. Sett fra et verdiskapingsperspektiv er dette lite heldig, og det er derfor et mål å lette mobiliteten med sikte på å utnytte arbeidskraftsressursene best mulig. Lav mobilitet svekker ressursallokeringen og leder til at den samlede kapasiteten i økonomien ikke utnyttes fullt ut. De små forskjellene internt i Norge avspeiler en situasjon med generelt lav arbeidsledighet. Det kan også reflektere at nordmenn er villige til å flytte mellom regioner for å få interessante arbeidsoppgaver og utviklingsmuligheter. Samtidig har det i Norge vært satset aktivt på arbeidsmarkedstiltak i områder med stor arbeidsløshet.

3.14 Langtidsledighet

Denne indikatoren måler andelen av arbeidsstyrken som har vært uten arbeid i mer enn 12 måneder.

Figur 14 viser at det er stor variasjon mellom landene. Norge har den laveste frekvensen for langtidsledighet i 2005 med 0,9 pst. Gjennomsnittet for EU var på 3,9 pst., men vi ser at det er stor forskjell mellom landene. Særlig har mange av de nye medlemslandene høy langtidsledighet. Mange av landene har redusert langtidsledigheten siden 1999.

countries, whilst Slovakia comes top of the list with the highest at-risk-of-poverty rate. This may to some extent be because various countries are applying somewhat different definitions of median income and social transfers in their calculations. It is therefore uncertain whether these figures are fully comparable between countries.

3.13 Dispersion of regional employment rates

Dispersion of regional employment rates is measured by calculating a coefficient of variation of employment across regions. Data availability in respect of this indicator is limited. Figure 13 suggests that dispersion of regional employment rates in 2004 was highest in Italy and lowest in Norway, both for the population as a whole, and for women and men taken separately. The large gap between North and South in Italy means that Italy differs significantly from the other countries, and contributes to increasing the EU average. Some countries have experienced a certain reduction in regional dispersion. Generally speaking, dispersion of regional employment rates is higher for women than for men. This indicator suggests that both Sweden and Finland are characterised by greater regional dispersion than is Norway. Data for Denmark are not available.

High dispersion of regional employment rates suggests that manpower resources are being poorly utilised, and may indicate low geographical mobility. This is unfortunate from the perspective of value creation, and one therefore aims to facilitate mobility with a view to achieve the best possible utilisation of manpower resources. Low mobility impairs resource allocation, and results in the overall capacity of the economy not being fully utilised. The small internal differences within Norway reflect a situation of generally low unemployment. It may also reflect that Norwegians are willing to move between regions to access interesting work and development opportunities. At the same time, Norway has focused actively on labour market measures in areas suffering high unemployment.

3.14 Long-term unemployment rate

This indicator measures the long-term unemployed, by those unemployed for 12 months or more, as a percentage of the labour force.

Figure 14 shows that there are large differences between countries. Norway registers the lowest rate, with long-term unemployment in 2005 at 0.9 percent. The EU average was 3.9 percent, but we note that there are large differences between countries. Many of the new member countries, in particular, have high long-term unemployment rates. Many of the countries have reduced their long-term unemployment rates since 1999.

En viss korttidsledighet er en nødvendig del av økonomisk endring. Langtidsledighet er imidlertid en av de viktigste indikatorene på ressursløsning i økonomien. Det er også et velferdsaspekt ved langtidsledighet. Å stå utenfor arbeidsstyrken i lengre perioder har betydelige sosiale konsekvenser. Det reduserer i seg selv evnen til å komme tilbake i arbeidsstyrken.

Når man sammenlikner langtidsledighet mellom land, er det et problem at ulike land praktiserer forskjellige ordninger for å registrere personer som uføre. En person som i ett land er definert som ufør, kan i et annet land velge å registrere seg som ledig, fordi det gir bedre trygd. Det mest interessante forholdet er hvor stor andel av befolkningen som står utenfor arbeidsstyrken. En tilnærming til denne problemstillingen kan være å se det totale omfanget av langtidsledighet og uføretrygdede under ett og sammenlikne mellom land. Man kan merke seg at de nordiske landene har betydelig høyere yrkespassivitet gjennom sykdom og yrkeshemming for aldersgruppen 25-59 år enn snittet for EU. Yrkespassivitet av slike årsaker er for eksempel i Norge 5,9 pst. for kvinner og 5,1 pst. for menn, mot 2,6 pst. for kvinner og 2,5 pst. for menn i EU15. Danmark har høyere tall enn Norge. Dette stemmer imidlertid dårlig med annen statistikk som peker i retning av at befolkningen i Norden skulle ha minst like god allmennhelse som gjennomsnittet i Europa.

Vi har sett på hvor stor andel av befolkningen som faller i kategorien langtidsledige og uføretrygdede. I 2005 utgjorde gruppen mennesker som enten var langtidsledige eller erklært uføre 6,6 pst. av befolkningen mellom 15 og 64 år i EU25.²⁰ I Norge er tilsvarende tall 11 pst. av befolkningen ved utgangen av 2. kvartal 2006.²¹ Den høye andelen i Norge forklares nesten utelukkende av gruppen på uføretrygd. Antallet langtidsledige utgjør 43 pst. av summen av langtidsledige og uføre i EU25. I Norge

A certain level of short-term unemployment is a necessary aspect of economic change. However, the long-term unemployment rate is one of the most important indicators of under-utilised resources in the economy. There is also a welfare aspect associated with long-term unemployment. To be excluded from the labour force over long periods of time may have significant social implications. These will in themselves reduce the ability to regain entry to the labour force.

When comparing long-term unemployment rates between countries, it is a problem that various countries practise disparate arrangements for registering disabled persons. A person who is defined as disabled in one country may opt to register as unemployed in another country, because it results in higher benefits. The most important variable is the proportion of the population excluded from the labour force. One approach to studying this variable may be to focus on the sum of long-term unemployed persons and persons receiving disability benefits, and make inter-country comparisons on the basis thereof. It may be noted that the Nordic countries are registering non-participation in the labour market because of illness and occupational disability for the age bracket 25-59 years that is significantly higher than the EU average. In Norway, for example, non-participation in the labour market for such reasons is 5.9 percent for women and 5.1 percent for men, as compared to 2.6 percent for women and 2.5 percent for men in EU15. Denmark registers higher figures than Norway. However, this does not conform with other statistics which suggest that the population in the Nordic region has at least as good a general health status as the European average.

We have looked at the proportion of the population that falls within the categories long-term unemployed and recipients of disability benefits. In 2005, the group of people who were either long-term unemployed or classified as disabled represented 6.6 percent of the population between 15 and 64 years in EU25.²⁰ In Norway, the corresponding figure is 11 percent of the population as per the end of the 2nd quarter of 2006.²¹ The high proportion in Norway is almost exclusively explained by the group receiving disability benefits. Those who are long-

20 Regnestykket er basert på Eurostats kategorier: [(Unemployed 1 year or longer: 8,7 mill.) + (Inactive, would like to have work but not seeking because of illness or disability: 2,1 mill.) + (Inactive, does not want to have work because of illness or disability: 9,3 mill.)] / [Persons aged 15-64 or more: 305,1 mill.] = 0,066. Kilde: EU Labour Force Survey, principal results 2005.

21 Basert på tall fra SSB/Nasjonalbudsjettet 2007 med tall for utgangen av 2. kvartal 2006: [(Antall mottakere av uførepensjon: 324 000) + (antall ledige 53 uker el mer, AKU: 13 000)] / [Antall nordmenn 15-64: 3 051 000] = 0,11.

20 This calculation is based on the following Eurostat categories: [(Unemployed 1 year or longer: 8.7 mill.) + (Inactive, would like to have work but not seeking because of illness or disability: 2.1 mill.) + (Inactive, does not want to have work because of illness or disability: 9.3 mill.)] / [Persons aged 15-64 or more: 305.1 mill.] = 0.066. Source: EU Labour Force Survey, principal results 2005.

21 Based on figures from Statistics Norway/National Budget 2007, using data as per the end of the 2nd quarter 2006: [(Number of recipients of disability benefits: 324,000) + (number of persons unemployed for 53 weeks or more, Labour Force Survey: 13,000)] / [Number of Norwegians aged 15-64: 3,051,000] = 0.11.

utgjør til sammenlikning langtidsledige 3,8 pst. av denne gruppen. Det må tas i betraktning at den norske arbeidsstyrken har høyere deltakelse av eldre enn gjennomsnittet for EU, noe som kan bidra til å øke andelen uføretrygdede (jf. indikator 11).²²

BOKS 3.12 Aktiv arbeidsmarkedspolitikk

De nordiske landene kjennetegnes ved en sterk innsats med aktive tiltak overfor arbeidsledige, slik som arbeidsmarkedstiltak og kompetansebyggende tiltak. Nivået på ytelsene som går til aktive arbeidsmarkedstiltak for ordinære arbeidssøkere, vil selvsagt være sterkt påvirket av nivået på arbeidsledigheten. Således er utgiftene til arbeidsmarkedstiltak som andel av BNP ikke spesielt høye i Norden, med unntak av i Danmark. De skandinaviske landene har derimot høyere utgifter til arbeidsmarkedstiltak **per ledig** enn de fleste andre europeiske land. Irland og Nederland ligger imidlertid på et høyere nivå enn Norge.

Siden arbeidsledigheten er minst i Norge, er også utgiftene til ordinære arbeidsmarkedstiltak moderate. Mens det i EU15 i 2004 ble brukt i gjennomsnitt 2,3 pst. av BNP til arbeidsmarkedspolitikk, lå utgiftene i Norge på 1,6 pst. Sverige, Finland og Danmark brukte alle en høyere andel av BNP på arbeidsmarkedspolitikken enn Norge og lå over gjennomsnittet i EU.

Norge skiller seg ut med det høyeste nivået på tiltak rettet mot yrkeshemmede. Attførings tiltakene i Norge er meget omfattende i internasjonal sammenheng, med en stor satsing både på sysselsettingsprogrammer og kvalifiseringstiltak rettet mot yrkeshemmede. Den aktive

Tabell B8: Utgifter til arbeidsmarkedstiltak, 2004

	Andel av BNP	Av dette, til yrkeshemmede
Norge	1,6 %	32,5 %
Sverige	2,5 %	17,1 %
Danmark	4,4 %	12,0 %
Finland	3,0 %	3,3 %
EU15	2,3 %	5,0 %

Kilde: Eurostat

²² Vi må også ta forbehold om at vi ikke kan være sikre på at disse tallene er sammenlignbare, ettersom de er hentet fra ulike kilder og ikke består av nøyaktig de samme kategoriene.

term unemployed account for 43 percent of the sum of long-term unemployed and disabled persons in EU25. In contrast, the long-term unemployed account for 3.8 percent of this group in Norway. It should be taken into consideration that the Norwegian labour force features a percentage of older persons that is in excess of the EU average, which may contribute to increasing the proportion of people receiving disability benefits (cf. indicator 11).²²

BOX 3.12 Active labour market policy

The Nordic countries are characterised by a pronounced focus on active measures to assist unemployed persons, like labour market measures and competency enhancing measures. The level of resources allocated to active labour market measures for regular unemployed persons will of course be greatly influenced by the level of unemployment. Consequently, expenditure on labour market measures as a percentage of GDP is not particularly high in the Nordic region, with the exception of Denmark. Nevertheless, the Scandinavian countries register higher expenditure on labour market measures **per unemployed person** than are most other European countries. However, Ireland and the Netherlands have higher expenditure levels than Norway.

Since Norway is at the bottom in terms of unemployment, expenditure on regular labour market measures is also moderate. Whilst average labour market policy expenditure amongst EU15 in 2004 was 2.3 percent of GDP, expenditure in Norway was equal to 1.6 percent. Sweden, Finland and Denmark all spent a higher percentage of GDP on labour market policy than did Norway, and all three countries spent more than the EU average.

Norway is distinct in having the highest level of measures aimed at the occupationally disabled.

Table B8: Expenditure on labour market measures (2004)

	Share of GDP	Share to occupationally disabled
Norway	1,6 %	32,5 %
Sweden	2,5 %	17,1 %
Denmark	4,4 %	12,0 %
Finland	3,0 %	3,3 %
EU15	2,3 %	5,0 %

Kilde: Eurostat

²² It should also be pointed out that we cannot be certain that these figures are comparable, since they have been gathered from different sources and do not comprise exactly the same categories.

innsatsen rettet mot yrkeshemmede er særlig høy når den ses i forhold til innsatsen overfor ordinære arbeidssøkere. I alle andre land brukes det mer penger på aktive tiltak for ordinære arbeidssøkere enn det brukes på attføringstiltak på yrkeshemmede.

I Norge brukes det på den andre siden mer enn dobbelt så mye på attføringstiltak for yrkeshemmede som det brukes på arbeidsmarkedstiltak for ordinære arbeidssøkere. Data fra Eurostat²³ bekrefter dette og viser at i Norge var 32,5 pst. av utgiftene til den aktive arbeidsmarkedspolitikken i 2004 rettet mot tiltak for yrkeshemmede. I EU15 ble i gjennomsnitt 5 pst. av utgiftene dedikert til denne gruppen arbeidssøker. Også Sverige og Danmark rettet en høy andel av innsatsen i den aktive arbeidsmarkedspolitikken mot tiltak for yrkeshemmede med mellom 12 og 17 pst. av de samlede utgiftene. Den høye andelen av tiltak for yrkeshemmede sammenlignet med tiltak for ordinære arbeidssøkere i Norge må sees på bakgrunn av en lavere arbeidsledighet i Norge.

²³ Eurostat: European social statistics; Labour market policy; Expenditure and participants, 2006 edition (Data 2004)

Occupational rehabilitation measures in Norway are very extensive from an international perspective, with a major focus on both employment programmes and qualification measures geared towards the occupationally disabled. The active effort targeting the occupationally disabled is particularly high when compared to efforts targeting regular unemployed persons. All other countries have higher expenditure on active measures targeting regular unemployed persons than on occupational rehabilitation measures for the occupationally disabled.

In Norway, on the other hand, expenditure on occupational rehabilitation measures for the occupationally disabled is more than twice as high as expenditure on labour market measures for regular unemployed persons. This is confirmed by data from Eurostat²³, which show that 32.5 percent of the Norwegian expenditure on active labour market policy in 2004 was allocated to measures targeting the occupationally disabled. In EU15, an average of 5 percent of expenditure was dedicated to this group of unemployed persons. Sweden and Denmark also allocate a high share of active labour market policy expenditure to measures targeting the occupationally disabled, which share is between 12 and 17 percent of overall expenditure. The high proportion of measures targeting the occupationally disabled in Norway, as compared to the proportion of measures targeting regular unemployed persons, needs to be analysed in the context of a lower unemployment rate in Norway.

²³ Eurostat: European social statistics; Labour market policy; Expenditure and participants, 2006 edition (Data 2004)

5. Prosentpoeng endring i sosiale indikatorer

5. Percentage points change in social indicators

Regional ledighet Regional unemployment 1999-2004		Langtidsledighet Long-term unemployment 1999-2005	
Poland	1,6	Poland	4,4
Austria	1,2	Slovakia	4,0
Slovakia	0,9	Portugal	1,9
Germany	0,7	Czech Republic	1,0
Belgium	0,7	Germany	0,9
Hungary	0,3	Netherlands	0,7
Czech Republic	0,0	Norway**	0,6
France	0,0	Japan*	0,6
Netherlands	0,0	Luxembourg	0,5
Portugal	-0,1	United States*	0,4
Sweden	-0,4	Austria	0,1
Norway	-0,7	Denmark	0,0
EU25	-0,9	Cyprus**	0,0
Greece	-1,1	Hungary	-0,1
Finland	-1,2	EU25	-0,2
United Kingdom	-1,7	France	-0,2
Italy	-1,8	Slovenia	-0,3
Spain	-2,1	Belgium	-0,4
EU15	-2,8	EU15	-0,6
		United Kingdom	-0,7
		Estonia	-0,8
		Finland	-0,8
		Ireland	-1,0
		Lithuania	-1,0
		Malta**	-1,0
		Sweden	-1,2
		Greece	-1,4
		Italy	-2,8
		Latvia	-3,4
		Spain	-3,5

* til 2004

** fra 2000

Alle strukturindikatorerne hentet fra Eurostat i november 2006. Tall for BNP per innbygger og BNP per arbeider oppdatert 20. desember 2006.

All structural indicators are collected from Eurostat in November 2006. Numbers for GDP per capita and GDP per worker updated 20 December 2006.

Utgitt av :
Nærings- og handelsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere eksemplarer
av denne publikasjonen fra:
Kopi- og distribusjonsservice
www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86

Oppgi publikasjonsnummer K-0695 B

Trykk: www.kursiv.no – 03/2007 – 2. opplag – 1000

Published by:
Ministry of Trade and Industry

Additional copies may be ordered from:
Government Administration Services
Kopi- og distribusjonsservice
www.publikasjoner.dep.no

E-mail: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Fax: + 47 22 24 27 86

Publication number: K-0695 E

Printed by: www.kursiv.no – 03/2007
2. printing – Impression 1000